

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

THE HUMAN RIGHTS AND EQUALITY INSTITUTION OF TÜRKİYE

AKADEMİK DERGİ ACADEMIC JOURNAL

Çekirdeğe Doğru: Hakkın Özü
Bağlamında Mülkiyet Hakkına İlişkin
Güncel Bir Değerlendirme

- **Osman Göktürk GÜNHAN,**
Kevser Afra HASOĞLU

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göç
➤ **Zeynep BAYSAR,**
İrem Ezgi ÇAVUŞOĞLU,
Ekin GÜNAYDIN

İnsan Hakları, Mülteciler ve Devlet:
Eleştirel Bir Yaklaşım

- **Yılmaz C. SAPARCA**

A Psychosocial Problem: Elderly Crisis
That Turns From Prejudice to Violence

- **Çağatay DİŞÇİ**

- **Ortaçağ Avrupa'sında İnsan Hakları**
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZMEN

A Review of Asylum and Migration
Policies of Political Groups in the
European Parliament

- **Dr. Öğr. Üyesi Halil Emre DENİŞ,**
Av. Fehmi KARAMAN

Nezarethanelerin Avrupa İşkenceyi
Önleme Komitesi Standartları
Bağlamında İzlenmesi ve
Raporlanması: Türkiye İnsan Hakları
ve Eşitlik Kurumu Örneği

- **Dr. Ertuğrul YAZAR**

AKADEMİK DERGI

TİHEK

ACADEMIC JOURNAL

AKADEMİK DERGİ
TİHEK
ACADEMIC JOURNAL

TİHEK AKADEMİK DERGİSİ • YIL/YEAR: 6 • SAYI / ISSUE: 10 • 2023

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU AKADEMİK DERGİSİ

*ACADEMIC JOURNAL OF THE HUMAN RIGHTS AND EQUALITY
INSTITUTION OF TÜRKİYE*

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU
THE HUMAN RIGHTS AND EQUALITY INSTITUTION OF TÜRKİYE

AKADEMİK DERGİ
TİHEK
ACADEMIC JOURNAL

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU
AKADEMİK DERGİSİ SAYI 10

ISSUE 10 OF ACADEMIC JOURNAL OF THE HUMAN
RIGHTS AND EQUALITY INSTITUTION OF TÜRKİYE

TİHEK AKADEMİK DERGİSİ
YIL/YEAR: 6 • SAYI / ISSUE: 10 • 2023

ISSN: 2667-4599

Yayın Türü/Type of Publication

Sürelî Yayın/Periodical Publication

İmtiyaz Sahibi/Owner

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu adına
On behalf of the Human Rights and Equality Institution
of Türkiye

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ / Türkiye İnsan Hakları ve
Eşitlik Kurumu Başkanı
Chairman of the Human Rights and Equality Institution
of Türkiye

Editör/Editor

Dr. Öğretim Üyesi Hülya UZUN

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

Editör Yardımcısı/Assistant Editor

Öğr. Gör. Pelin BABAÖĞLU

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

Dil Editörü/Language Editor

Simge ZOR

İnsan Hakları ve Eşitlik Uzman Yardımcısı

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/ Managing Editor

Dr. Öğretim Üyesi Hülya UZUN

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

**İdare ve Yayın Merkezi / Centre For Administration
and Publishing**

Yüksel Caddesi No: 23 Çankaya/ANKARA
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Hizmet Binası

Web: www.tihek.gov.tr | Posta: makale@tihek.gov.tr
Tel: 0312 422 78 00/01 - Fax: 0312 422 78 99

Baskı Tarihi/Date of Print

Şubat 2023

Grafik Tasarım/Technical Production

Ajans Düş Pınarı

Birlik Mh. 465 Cd. No:1/5 06610 Çankaya/ANKARA

+90 (543) 235 12 25 - +90 (532) 658 93 11

bilgi@duspinari.com | www.duspinari.com

500 adet/copies

Baskı Adedi/Print Run

Baskı Yeri/Print Address

Göktuğ Ofset Yayıncılık Matbaacılık Tic. Ltd. Şti

Zübeyde Hanım Mh., Sedef Sk., No: 1, İskitler, Altındağ, /ANKARA

Kapak Tasarımı/Cover Design

Su Reklam Ebru Kırmızı

@Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun yazılı izni olmaksızın, derginin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltılması ve dağıtımı yapılamaz. Dergide yayımlanan yazılar, kaynak gösterilmeden başka bir yerde yayımlanamaz. Makalede ifade edilen görüşler yazarına aittir. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

@No part of this journal may be printed, published, reproduced or distributed by any electronic, mechanical or other means without the written permission of the Human Rights and Equality Institution of Türkiye. The contents of this journal cannot be published in any other medium without reference hereto. The views expressed in the papers belong to the author. Do not express the institutional view of the Human Rights and Equality Institution of Türkiye.

TİHEK Akademik Dergisi yılda 2 kere yayımlanır. - Hakemli bir dergidir.
HREIT Academic Journal is published twice a year. It is a peer-reviewed journal.

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Taylan BARIN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Doç. Dr. F. Ebru GÜNDÜZ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Doç. Dr. Hamdi Gökçe ZABUNOĞLU	Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür AYDIN	Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sayim VURAL	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanı Dr. Ertuğrul YAZAR	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
Dr. Öğretim Üyesi Hülya UZUN	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
Öğr. Gör. Pelin BABAÖĞLU	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

DANIŞMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Av. Alişan TIRYAKI	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu İkinci Başkanı
İsmail AYAZ	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Saffet BALIN	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Av. Zennure BER	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Muhammed Ecevit CARTI	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Burhan ERKUŞ	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Dilek ERTÜRK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Mehmet Emin GENÇ	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Av. Harun MERTOĞLU	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Ünal SADE	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Hasan Tahsin GÜKCAN	Anayasa Mahkemesi Başkanvekili
Prof. Dr. Yücel ACER	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Ömer ANAYURT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Ender Ethem ATAY	Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Faruk BİLİR	Kişisel Verileri Koruma Kurumu Başkanı
Prof. Dr. Nihat BULUT	İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Esra Gül DARDAĞAN KİBAR	Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Abdullah DİNÇKOL	Doğuş Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Bihterin DİNÇKOL	Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU	Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. H. Burak GEMALMAZ	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Ece GÖZTEPE	Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ	Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ	Anayasa Mahkemesi Üyesi
Prof. Dr. Yasemin IŞIKTAÇ	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Pınar MEMİŞ KARTAL	Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Cemil KAYA	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. İbrahim KAYA	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Mahmut KOCA	İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. M. Refik KORKUSUZ	Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Ali Cengiz KÖSEOĞLU	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Yüksel METİN	Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Ayşe NUHOĞLU	İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Yaşar SALİHPAŞAOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet TURHAN	Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Ahmet Ulvi TÜRKBAĞ	Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Gülriz UYGUR	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Yener ÜNVER	Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. İlhan ÜZÜLMEZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Feridun YENİSEY	Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Engin YILDIRIM	Anayasa Mahkemesi Üyesi
Prof. Dr. Handan YOKUŞ SEVÜK	Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Necmi YÜZBAŞIOĞLU	Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Doç. Dr. Murat TÜMAY	Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Doç. Dr. Çiğdem Dilşat SEVER	Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Yakup Levent KORKUT	İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi

* Kurullar soyadı baş harfine göre sıralanmıştır.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

AKADEMİK DERGİSİ YAYIN KURALLARI

1. 2018 yılından itibaren yayımlanan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi, hakemli dergi olarak yılda iki defa yayımlanır.
2. Dergide Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır.
3. Çalışmalar, Dergi'ye Dergipark sistemi üzerinden gönderilir. Dergiye gönderilecek yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış olmalı veya yayımlanmak üzere değerlendirilme aşamasında bulunmamalıdır. Yazarlar kaynakların orijinalliğinden ve teyidinden sorumludurlar.
4. Dergide insan haklarıyla ilgili bilimsel nitelikli makale, derleme, çeviri ve inceleme gibi çalışmalara yer verilir. Yazılar, özgün ve insan hakları ile ilgili farkındalığı arttırıcı, eğitici ve farklı bir bakış açısı oluşturacak nitelikte olmalıdır. Yazılarda araştırmaya dayalı olma, alana katkı sağlama, yeni ve farklı gelişmeleri irdeleme ölçütleri dikkate alınır.
5. Yazılar, akıcı, anlaşılır, dil, yazım ve bilimsel atıf kurallarına uygun olmalıdır.
6. Hakemlik aşamasında yazar isimlerinin belli olmaması için, yazar bilgisi makale içerisinde yer almamalıdır. Hakemlik süreci sonunda yayımlanması uygun görülen makaleler için yazar bilgisi ilk harfleri büyük olacak şekilde Times New Roman 11 punto ve İtalik olarak yazılacaktır.

Yazar adı yanına * işaretiyle dipnot eklenerek unvan, çalıştığı kurum, orcid no ve e-posta bilgisine yer verilebilecektir. Birden fazla yazarı bulunan makaleler iletişimi sağlamak için dipnot kısmına [Sorumlu Yazar] şeklinde açıklama eklenecektir.
7. Makalenin Başlığı, içeriği kısa ve net bir şekilde yansıtmalıdır. Başlığın tamamı büyük harfle yazılmalı, Times New Roman yazı tipinde 12 punto, koyu (Bold) ve satır ortasında olmalıdır. Başlıktan sonra 6nk boşluk bırakılmalıdır. Başlığın İngilizcesi, Times New Roman yazı tipinde 12 punto, koyu (Bold) ve satır ortasında olmalı, kelimelerin ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Makale başlığı, 12 kelimeyi aşmamalıdır.

8. Yazıların ilk sayfasında çalışmanın adı, 150 ilâ 300 kelimeden oluşan özeti ve 5 anahtar kelime (en az 3, en fazla 7) Türkçe ve İngilizce olarak yer alır.
9. Yazı içerisindeki başlıklar şu şekilde düzenlenmelidir:

I. KALIN VE TÜMÜ BÜYÜK HARF

A. KALIN ve TÜMÜ BÜYÜK HARF

1. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük

a. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük

i. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük

10. Makale içinde atıflar metin içi atıf (APA) yöntemine göre yapılmalıdır. Metin içindeki alıntıların kaynağı parantez içinde aşağıdaki şekillerde yazılmalıdır. Sayfa altı dipnotları sadece ek açıklamalar için kullanılmalıdır.
11. Metin içinde yapılan alıntılarının kaynağını göstermek için cümle ya da paragraf bitiminden sonra yazarın soyadı, birden fazla yazar varsa soyadları, yayın tarihi, alıntı yapılan sayfanın numarası parantez içinde belirtilir. Aşağıda farklı örnekler yer verilmiştir.

Tek yazarlı kaynak:

(Altıparmak, 2015: 25).

İki yazarlı kaynak:

(Canatan ve Hıdır, 2007: 99-104).

İkiden fazla yazarlı kaynak:

İkiden fazla yazar varsa, sadece ilk yazarın soyadı verilir; diğerleri için "vd." ifadesi yazılır.

(Durmuş vd., 45 :2016).

Kurumsal yayınlar:

İlk atıf için;

(Milli Kütüphane Yayınları [MKY], 144 :2016)

Sonraki atıflar için (MKY, 159 :2016)

Yazarın aynı yıl yayımlanmış eserleri:

(Yıldırım, 2019a: 44-47).

(Yıldırım, 2019b: 78, 81).

(Yıldırım, 2019c: 109).

Soyadları aynı olan yazarlar:

(C. Aktaş, 2018: 29)

(S. Aktaş, 2019: 49)

Yazarı olmayan kaynak:

Eser Adı uzun ise ilk iki kelimesi alınır.

(İnsan Hakları, 2015: 154).

(Uluslararası Hukuk, 2018: 164).

Yayın tarihi olmayan eser:

Tarih yok (t.y.) kısaltmasıyla belirtilir.

(Öztürk, t.y.:68).

Birden Fazla Kaynağa Atıfta Bulunma:

(Alkaş, 2017: 81; Ceren, 2018: 72; Altan, 2019: 47).

Aynı Yazarın Farklı Tarihli Eserleri:

(Altan, 2019: 47; 2020: 126).

Dolaylı Kaynak Gösterme:

(Aktaran: Özdemir, 2018: 124).

12. Makale metninde yer alan tüm kaynaklar "Kaynakça" listesinde bulunmalıdır. Kaynakça, metnin sonunda, yeni bir sayfadan başlamalı ve kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik sıra ile iki yana yaslı bir şekilde 10 punto ile yazılmalıdır.

Tek yazarlı kitap:

Soyadı, A. (Yıl). Kitabın Adı (İtalik), Şehir: Yayınevi.

Ekşi, N. (2016). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, İstanbul: Beta Yayınevi.

Birden çok yazarlı kitap:

Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A. (Yıl). Kitabın Adı (İtalik), Şehir: Yayınevi.

Canatan, K. , Hıdır, Ö. (2007). Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm, Ankara: Eskiyei Yayıncılık.

Tezcan,D.,Erdem M.R., Sancakdar O., Önok R.M. (2016). İnsan Hakları El Kitabı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kitap bölümü:

Soyadı, A. (Yıl). Bölümün başlığı, Editörün A. Soyadı içinde, Kitabın Adı (İtalik) (s. sayfa aralığı) Şehir: Yayınevi.

Watson, J.(1998). Engineering Education in Japan After the Iwakura Mission, I. Nish içinde, The Iwakura Mission in America and Europe: A New Assessment (s. 108-112), Surrey: Japan Library.

Dergi makalesi:

Soyadı, A. (Yıl). Makale başlığı, Dergi adı (İtalik), Cilt(Sayı), sayfa.

Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 61(2), 541-598.

Çeviri Makale:

Sözer, A. (2019). "İnsan Hakları ve Din Özgürlüğü" (Çev. Hasan Tan), TİHEK Dergisi. Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2(3), 104.

Web kaynakları:

Soyadı, A. (Yıl). Başlık (İtalik), ... tarihinde ... sitesi: ... adresinden alındı.

Karan, U. (2015). Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi, 5 Aralık 2020 tarihinde Anayasa Mahkemesi: http://www.anayasa.gov.tr/fi/les/pdf/anayasa_yargisi/8/2015.pdf adresinden alındı.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 5 Aralık 2020 tarihinde TBMM: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf208-203/01.pdf> adresinden alındı.

Çeviri Kitaplar:

Soyadı, A. (Yıl). Başlık (İtalik), (Çev. Ad Soyad), Şehir: Yayınevi.

Freeman, M. (2008). İnsan Hakları Disiplinlerarası Yaklaşım, (Çev. A. Erkan Koca-Asena Topçubaşı). Ankara: Birleşik Yayınları.

Kurumsal yayınlar:

Yargıtay Başkanlığı. (2018). Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları. Ankara: Yargıtay Başkanlığı.

Yazarı olmayan kaynak:

The 2009 NEA almanac of higher education. (2012). Washington DC: National Education Association.

TÜBİTAK. (2002). 21. Yüzyılda Bilimsel Yayıncılık: Hedefler ve Yaklaşımlar. Ankara: TÜBİTAK.

13. Yazılar, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi Yayın Kuralları'na uygun değilse reddedilir. Yayımdan sonra tespit edilen olası kuraldışı ve/veya uygunsuzluklar içeren eserler de yayından çıkarılır.
14. Yazarların; güncel unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve e-posta adreslerini yayınlanmasını istedikleri yazıyla birlikte makale@tihek.gov.tr e-posta adresine göndermeleri zorunludur.
15. Yazılar, "kör hakemlik" sistemi uyarınca, yazarların adı yazı metninden çıkarılarak hakeme gönderilir. Yazının hangi hakeme gönderildiği konusunda yazarlara bilgi verilmez. Hakem tarafından yazının yayımlanması uygun bulunmadığı takdirde bu durum yazara bildirilir. Hakem raporu düzeltme içeriyorsa; rapor, hakem adı belirtilmeksizin yazara gönderilir ve yazının hakem raporuna göre düzeltildikten sonra yayımlanabileceği bildirilir. Bu süreç hakemin yazının yayımlanmasını uygun bulmasına kadar devam eder. Hakem raporlarının biri olumlu diğeri olumsuz ise üçüncü bir hakem değerlendirmesine başvurulur.
16. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu yayımlanması kabul edilen yazıların her türlü yayın hakkına sahip olur. Yazarlar telif devri ve yasal sorumluluğu içeren "Eser Beyan Formu"nu imzalayarak kuruma ulaştırmak zorundadır (Taranmış hali e-posta ile gönderilebilir). Dergide yayımlanan eserlerdeki görüşler ve bu görüşlere ilişkin sorumluluk yazara aittir.
17. Yazıları yayınlanan yazarlara "Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Ödenecek Telif ve İşleme Ücretleri Hakkında Yönetmelik" çerçevesinde telif ücreti ödenir.
18. Bir adet dergi yazara ücretsiz olarak gönderilir.

İÇİNDEKİLER

ÇEKİRDEĞE DOĞRU: HAKKIN ÖZÜ BAĞLAMINDA MÜLKİYET HAKKINA İLİŞKİN GÜNCEL BİR DEĞERLENDİRME <i>Towards the Core: Evaluating the Essence of the Right to Property</i>	15
<i>Osman Göktürk GÜNHAN, Kevser Afra HASOĞLU</i>	
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI VE GÖÇ <i>Sustainable Development Goals and Migration</i>	43
<i>Zeynep BAYSAR, İrem Ezgi ÇAVUŞOĞLU, Ekin GÜNAYDIN</i>	
İNSAN HAKLARI, MÜLTECİLER VE DEVLET: ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM <i>Human Rights, Refugees and the State: a Critical Approach</i>	85
<i>Yılmaz C. SAPARCA</i>	
A PSYCHOSOCIAL PROBLEM: ELDERLY CRISIS THAT TURNS FROM PREJUDICE TO VIOLENCE <i>Psikososyal Bir Problem: Önyargıdan Şiddete Dönüşen Yaşlı Krizi</i>	115
<i>Çağatay DİŞCİ</i>	
ORTAÇAĞ AVRUPA'SINDA İNSAN HAKLARI <i>Human Rights in Medieval Europe</i>	143
<i>Seda ÖZMEN</i>	
A REVIEW OF ASYLUM AND MIGRATION POLICIES OF POLITICAL GROUPS IN THE EUROPEAN PARLIAMENT <i>Avrupa Parlamentosu'ndaki Siyasal Grupların Sığınma ve Göç Politikalarına Bakış</i>	165
<i>Hatir Emre DENİŞ, Fehmi KARAMAN</i>	
NEZARETHANELERİN AVRUPA İŞKENCEYİ ÖNLEME KOMİTESİ STANDARTLARI BAĞLAMINDA İZLENMESİ VE RAPORLANMASI: TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU ÖRNEĞİ <i>Monitoring and Reporting of Police Custody Centres in the Context of the Standards of the European Committee for the Prevention of Torture: The Case of the Human Rights and Equality Institution of Türkiye</i>	197
<i>Ertuğrul YAZAR</i>	

ÇEKİRDEĞE DOĞRU: HAKKIN ÖZÜ BAĞLAMINDA MÜLKİYET HAKKINA İLİŞKİN GÜNCEL BİR DEĞERLENDİRME*

Towards the Core: Evaluating the Essence of the Right to Property

Osman Göktürk GÜNHAN**, Kevser Afra HASOĞLU***

Öz

Hakkın özü kavramı, ilk kez 1961 Anayasası ile hukukumuza girmiştir. Bu kavram, tek başına hakkın içeriğini tespit etmek amacıyla ele alınabilecek olmasına rağmen salt hak bazında ele alınan bir konu olmaktan ziyade, temel hakların sınırlandırılması söz konusu olduğunda ön plana çıkmaktadır. İşbu kavrama anlam yüklenmesi ise, Anayasa Mahkemesine bırakılmıştır. Anayasa Mahkemesi de öze dokunma yasağını benimsemiş ve bu kriterin Anayasal düzlemde pozitif düzenleme olarak yer almadığı dönemlerde dahi öz ilkesine başvurmuştur. Anayasa'da yer alan temel hak ve özgürlüklerin sınırlama rejimine tabi olan mülkiyet hakkı, özü itibarıyla korunması gereken haklardan olup Anayasamız buna ilişkin güvenceler getirmiştir. Özellikle bireysel başvuru usulünün

Abstract

The concept of the essence of the right was first introduced to our law with the 1961 Constitution. Although this concept can be used to determine the content of the right on its own, it comes to the forefront when it comes to the limitation of fundamental rights, rather than being an issue dealt with solely on the basis of rights. The interpretation of this concept is entrusted to the Constitutional Court. The Constitutional Court has also adopted the prohibition of touching the essence and resorted to the principle of essence even in periods when this criterion was not included in the Constitution as a positive regulation. The right to property, which is subject to the restriction regime of the fundamental rights and freedoms in the Constitution, is one of the rights that must be protected in essence and our Constitution has

* Bu makale, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2022 yılında düzenlenen lisans öğrencilerine yönelik "İnsan Hakları" temalı makale yarışmasında birincilik ödülü almıştır. Kör hakemlik sistemiyle incelenen ve iki hakemin olumlu görüşünü alan makalenin Dergimizde ayrıca yayımlanması uygun bulunmuştur.

** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde dördüncü sınıf lisans öğrencisi, ORCID No: 0000-0002-6600-8545, o.gokturkgunhan@gmail.com [Sorumlu Yazar].

*** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde dördüncü sınıf lisans öğrencisi, ORCID No: 0000-0002-9416-2128, kevserafra@gmail.com.

işletilmeye başlanmasından sonra bu hakkın sınırlandırılmasında kanunilik, meşru amaç ve ölçülülük olmak üzere üç kıstas belirlenmiştir. Mülkiyet hakkının özünü korumak amacıyla kurulan güvence sistemi ise, mülkiyet hakkının ihlal edilmesi hâlinde ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle hakkın özü kavramı, öğretideki düşünceler bağlamında ele alınacak; ilgili kavram mülkiyet hakkı bakımından değerlendirilecek ve mülkiyet hakkının özü ortaya konulmaya gayret edilerek bir zemin yaratılmaya çalışılacaktır. Ardından, mülkiyet hakkının sınırlandırılması ve mülkiyet hakkına müdahalede anayasal şartlar ele alınacaktır. Son olarak, tüm bu hususlar mülkiyet hakkının güvencesi ile ilişkilendirilerek bireysel başvuru kararları çerçevesinde konuya ilişkin özellikli vakıalar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hakkın Özü, Mülkiyet Hakkı, Sınırlama Rejimi, Mülkiyet Hakkının Güvencesi, Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru

introduced guarantees in this regard. Especially after the introduction of the individual application procedure, three criteria, namely legality, legitimate purpose and proportionality, have been determined in the limitation of this right. The guarantee system established to protect the essence of the right to property comes to the fore in the event of a violation of the right to property. In this study, firstly, the concept of the essence of the right will be discussed in the context of the ideas in the doctrine; the relevant concept will be evaluated in terms of the right to property and an attempt will be made to create a ground by trying to reveal the essence of the right to property. Then, the limitation of the right to property and the constitutional conditions for interference with the right to property will be discussed. Finally, all these issues will be associated with the guarantee of the right to property and the specific cases will be analyzed within the framework of individual application decisions.

Keywords: Essence of Right, Property Right, Restriction Regime, Security of Property Right, Constitutional Court, Individual Application

GİRİŞ

Temel haklar; doğal hukuk düşüncesinin bir ürünü olan insan haklarının, pozitif hukuktaki yansımaları olarak değerlendirilebilir (Gören, 2007: 40; Eren, 2021: 447; Çolakkol, 2010: 3). Günümüz insan hakları belgelerinde ve anayasalarda, temel hak ve hürriyetlerin sınırsız kullanılamayacağı, hatta sınırlandırılmasının zaruri olduğu kabul edilmektedir (Eren, 2021: 579). Örneğin Kapani (2013); hiçbir zaman, hiçbir toplumda sınırsız hürriyet diye bir şey olamayacağını, sınırsız hürriyetin anarşi ve neticede hürriyetsizlik doğuracağını, bunun uzun boylu açıklamayı gerektirmeyen bir gerçek olduğunu ifade etmektedir (Kapani, 2013: 217). Keza Gören (2007) de temel hak taşıyıcısının temel hak ve özgürlükleri denetimsiz ve aşırı kullanmasının, kamu yararıyla ve diğer temel hak sahiplerinin haklarıyla çatışabileceğinden bahisle temel hakların kullanımına sınırlar çizildiğini ifade etmektedir (Gören, 2007: 45).

Temel hakların sınırları, doğal/nesnel sınırlar ve hukuki sınırlar şeklinde gösterilebilir (Eren, 2021: 579; Özdemir, 2017: 6). Doğal sınırlar, pozitif düzenlemelerden yoksun olmasına rağmen var olan sınırlardır ve herkes tarafından dikkate alınır; bunların kaynağı başkalarının hak ve hürriyetlerine saygı ilkesidir (Özdemir, 2017: 7; Eren, 2021: 579). Hukuki sınırlar ise yasal ve anayasal sınırlar şeklinde iki farklı düzeyde gerçekleşmektedir (Eren, 2021: 579). Gören (2007), temel hakların sınırlandırılmasını doğrudan Anayasa'dan kaynaklanan sınırlar, yasa kaydı ve Anayasa içerikli sınırlar olarak ifade etmektedir (Gören, 2007: 45). Sağlam (1982) her sınırlamanın bir düzenleme teşkil ettiğini fakat her düzenlemenin bir sınırlama teşkil etmediğini belirtmektedir (Sağlam, 1982: 22).

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması, kendi içinde başka bir sorun barındırır: Sınırlamanın dur noktası neresidir? Çolakkol (2010), bu sorunu ortaya koyarken şöyle der (Çolakkol, 2010: 3):

“Demokratik toplumlarda, temel hak ve hürriyetler sınırlandırılabilir, bu sınırlandırma sınırsız, keyfi bir şekilde olmamalı ve temel hak ve hürriyetler bütünüyle yok edilmemelidir. Yani sınırlandırmanın da sınırları olmalı, sınırlandırma bir takım şartlara bağlanmalıdır.”

Kapani (2013), İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan yeni Anayasaların düzenlenmesi konusunda kanun koyucunun yetkilerini sınırlamak hususunda özel bir çabanın göze çarptığını ifade etmekte, bütün bu çabalara rağmen sınırlama probleminin çözülmemiş olduğunu belirtmektedir (Kapani, 2013: 234).

Mevcut Anayasamızın “Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması” başlıklı 13'üncü maddesi, yukarıda sorduğumuz soruya şu şekilde cevap vermektedir:

“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlandırılabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”

Bu hüküm, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının sınırlarını göstermekte olup bu çalışmaya konu olan “hakkın özü” kavramını barındırmaktadır.

Hakkın özü kavramı, tek başına hakkın içeriğini tespit etmek amacıyla ele alınabilecek olmasına rağmen salt hak bazında değerlendirilen bir konu olmaktan ziyade, temel hakların sınırlandırılması söz konusu olduğunda ön plana çıkmaktadır.

Örücü (1975), her sınırlamanın hakkın özüne doğru yöneldiğini fakat hakkın özünün sınırlamanın sınırı olduğunu ifade etmektedir (Örücü, 1975: 146). Hakkın özü kavramını enine boyuna değerlendirebilmek için bu hükmün gelişimine göz atmak gerekir. Bu nedenle çalışmamızın bir kısmı, kavramın kronolojik sürecine özgülüştür.

Bahsi geçen Anayasa hükmünde başka sınırlandırma şartları da öngörülmüştür: Sınırlama; kanunla, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak, Anayasa'nın ilgili maddesinde belirtilen sebeplere bağlı olarak, demokratik toplum düzenine, laik Cumhuriyet'in gereklerine ve ölçülülük ilkesine uygun olarak yapılmalıdır (Gözler, 2001: 55). Bu çalışmada amacımız genel olarak temel hakların sınırlandırılmasının sınırlarına ilişkin bilgi vermek olmadığı için diğer sınırlama şartlarına yalnızca ilgili oldukları ölçüde değinilecektir.

Mutlak bir hak niteliğinde olmayan mülkiyet hakkı (Ertaş, 2018: 213-219) Anayasa'da yer alan temel hak ve özgürlüklerin sınırlama rejimine tabidir (Başpınar, 2009: 85-86). Anayasa Mahkemesi, özellikle bireysel başvuru usulünün işletilmeye başlamasından sonra bu hakkın incelenmesinde birtakım kıstaslar belirlemiştir. Mülkiyet hakkı, özü itibarıyla korunması gereken haklardan olup Anayasamız buna ilişkin güvenceler getirmiştir. Anayasal mülkiyet hakkı, özel hukuktaki mülkiyet hakkı kavramıyla sınırlı olmayıp mülkiyet hakkı ve aynı hak kapsamında görülmeyen uyumsuzluklar, bireysel başvuru usulünde mülkiyet hakkı bağlamında değerlendirilebilmektedir.

Mülkiyet hakkının sınırlandırılmasında kanunilik, meşru amaç ve ölçülülük olmak üzere üç kıstas belirlenmiştir. Kanunilik ilkesi gereğince müdahalenin çerçevesinin kanunla çizilmesi, diğer bir deyişle, şekli anlamda kanunun varlığı zorunludur. Meşru amaç ise kamu yararı bakımından her olay nezdinde ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Ölçülülük ilkesi, kamu yararı ve bireylerin arasındaki adil dengenin kurulması bakımından önem arz etmektedir. Zira müdahalenin aşırı külfet yüklediği hâller, mülkiyet hakkının ihlali ile sonuçlanmaktadır. Müdahalenin varlığı ve türü noktasında, öncelikli olarak mülk kavramı değerlendirildikten sonra, Anayasa Mahkemesi'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine benzer yönde geliştirdiği mülkten barışçıl yararlanma, mülkten yoksun bırakma ve mülkiyetin kontrolü olmak üzere üç tipolojik yaklaşım üzerinde durulmuştur. Bireysel başvuru kararları doğrultusunda

da incelenecek olan bu yaklaşımlar mülkiyet hakkına müdahalenin çerçevesini oluşturmaktadır.

Mülkiyet hakkı, bir eşya hukuku terimi olmakla birlikte kamu hukuku alanında da karşılığı olan bir kavramdır. Konusu gereği özel hukukla ilgili olduğu kadar kamu hukukuyla da ilgilidir ve kamu hukukundan kaynaklanan nedenlerden dolayı da bu hakka müdahale edilmesi gerekebilir.

Yukarıda işaret edildiği üzere bu çalışmanın amacı hakkın özü kavramının ele alınması ve buradan hareketle mülkiyet hakkının özünü ortaya koymaktır. Bunun için, iki bölümden oluşacak çalışmanın ilk bölümünde hakkın özü kavramı üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda kavrama yönelik teoriler üzerinde durulacak, kavrama tarihsel süreçte yüklenen anlamlar işaret edilecek, ardından Anayasa Mahkemesi'nin kavrama ilişkin perspektifi gösterilmeye gayret edilecektir. İkinci bölümde ise Anayasa Mahkemesi'nin mülkiyet hakkına ilişkin olarak verdiği kararlardan, özellikle de bireysel başvuru kararlarından hareketle mülkiyet hakkının özü değerlendirilmeye çalışılacaktır.

I. HAKKIN ÖZÜ KAVRAMI

A. KAVRAMIN KONUMLANDIRILMASINA İLİŞKİN ÇABALAR

Hakkın özü ifadesini hukuki düzlemde bir yere konumlandırmak için çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Ancak bunlara girişmeden önce “öz” ifadesine bir şekil kazandırılması gerekmektedir. Bunun için bir benzetmeden faydalanmak gerekirse, dünyanın katmanları (dıştan içe sırasıyla yer kabuğu, manto, dış çekirdek, iç çekirdek; bütün olarak dünya) ile hak kavramı arasında görsel bir ilişki kurulabilir. Bu benzetmede hakkın özü iç çekirdeği, bütün olarak dünya ise hakkın kendisini temsil etmektedir.

Hakkın özüne ilişkin olarak ileri sürülen teoriler iki başlık altında değerlendirilebilir: Öz güvencesinin koruduğu nesneye ilişkin olanlar, öz güvencesinin içeriğine ilişkin olanlar (Sağlam, 1982: 162; Çolakkol, 2010: 130).

Öz güvencesinin koruduğu nesneye ilişkin olarak objektif ve sübjektif kuram ön plana çıkar. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir: Eğer öz güvencesi salt objektif temel hak normuna koruma sağlıyorsa kişilerin somut olayda sübjektif hakkının ortadan kalkmasına yol açabilecek bir sınırlama, o temel hakkın fonksiyonunu etkilemedikçe

hakkın özüne dokunulmuş olmaz. Buna karşılık öz güvencesi sübjektif kamu hakkını koruyorsa, tek bir kişi açısından dahi sınırlama derecesi, öze dokunma yasağının ihlaline yol açabilir (Sağlam, 1982: 146).

Sağlam (1982) ise öz güvencesinin hem objektif hem de sübjektif hakkın özünü koruyan bir kural olduğunu ifade etmektedir. Bu bütünleştirici yorumun altında, objektif temel hak normunu, bu normun yarattığı sübjektif kamu hakkından koparmanın temel hak güvencesinin bütünlüğünü bozduğu fikri yatmaktadır (Sağlam, 1982: 155).

Öz güvencesinin içeriğine ilişkin olarak da iki teori söz konusudur: nispi ve mutlak teori. Nispi teori uyarınca öz, her bir somut olay için ayrı ayrı belirlenmelidir. Öte yandan mutlak öz teorisine göre öz, temel hakkın “temel ve asgari çekirdeğini” teşkil etmektedir ve somut olaydan bağımsız olarak ele alınmalıdır (Bulut, 2001: 58). Bu noktada Anayasa Mahkemesi’nin genel tutumunun mutlak öz anlayışını benimsemek yönünde olduğu çeşitli kararlardan izlenebilir (Özdemir, 2017: 13). Ayrıca Alman Federal Anayasa Mahkemesi’nin de mutlak kuramı benimsediği Sağlam tarafından ifade edilmiştir (Sağlam, 1982: 164; Çolakkol, 2010: 131).

Özün içeriğinin belirlenmesi bakımından öğretilde Sağlam’ın hareket noktası dikkat çekicidir. Sağlam, Anayasa tarafından yasa koyucuya yönelik yasaklar getiren ve/veya yasal sınırlamanın uygulanmasını yargıç kararlarına bağlayan ek güvenceleri özün içeriğini tespit etmek için bir hareket noktası olarak ele alır (Sağlam, 1982: 156). Sağlam ek güvencelerin de sınırlamanın sınırı olduğunu, normatif bakımdan öz güvencesinden farkı bulunmadığını ve nihayet bunların ilgili oldukları temel hakkın özü bakımından pozitifleşmiş öz unsurları olduklarını ifade etmektedir (Sağlam, 1982: 159). Sağlam’ın açıklamalarından hareketle ek güvenceleri yukarıda yapmış olduğumuz dünyanın katmanları/hakkın özü görsel benzetmesinde bir yere konumlandırmak gerekirse onların dış çekirdek olarak nitelendirilmesi mümkündür.

B. KRONOLOJİK BİR BAKIŞ

Öz kavramı, Türk hukukunda ilk olarak 1961 Anayasası’nda yer almıştır. 1961 Anayasası’nın özgün halinde “Temel hakların özü” başlıklı 11’inci maddenin ikinci fıkrası şöyledir: “*Kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adâlet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.*”. İşbu düzenlemenin kaynağının Bonn Anayasası olduğu öğretilde hemen herkes tarafından

dile getirilmiştir (Sağlam, 1982: 144; Arslan, 2002: 143; Eren, 2021: 600; Bulut, 2001: 57; Yüce, 1974: 253; Özdemir, 2017: 10.) Bu kavramın 1961 Anayasası'nda kendine yer bulması gayet anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü sıklıkla ifade edildiği üzere 1961 Anayasası “en özgürlükçü Anayasa” etiketini taşımaktadır (Özdemir, 2017: 11; Arslan, 2002: 139). 1971 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile söz konusu hükmün başlığı “Temel hak ve hürriyetlerin özü, sınırlanması ve kötüye kullanılmaması” şeklini almış ve hüküm şu hale gelmiştir: “*Kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz.*”. Bu düzenlemelerde hakkın özü, kanunun dokunamayacağı bir alan olarak belirlenmiş ve bir sınır çizilmiştir. Bu nedenle söz konusu düzenleme “öze dokunma yasağı”, “öz güvencesi”, “hakkın özü ilkesi” gibi kavramlarla ifade edilmiştir (Gören, 2007: 50; Sağlam, 1982: 141; Gözler, 2001: 58; Bulut, 2001: 57; Özdemir, 2017: 1)¹. Buna göre hakka yönelik sınırlama ancak hakkın özüne kadar yapılabilecektir.

1961 Anayasası'nın hazırlanması aşamasında öz güvencesine ilişkin olarak Temsilciler Meclisi Komisyon Sözcüsü'nün hürriyetin özüne ilişkin söyledikleri Sağlam tarafından “önemli” olarak nitelendirilmiş, oldukça gerçekçi bir yaklaşımın var olduğu işaret edilmiştir. Ayrıca öz tanımının imkansız olduğunu belirtmesine rağmen örnek olarak bir ek güvenceden bahsetmiş olması, Sağlam'ın hareket noktasına paralel olması bakımından önemli olup yazar da bunu anlamlı bulduğunu belirtmiştir (Sağlam, 1982: 170). Komisyon Sözcüsü Aksoy'un ifadeleri şöyledir (Akt.: Sağlam, 1982: 169):

“Buna (özü tarif etmeye) imkân yoktur... Bu öz her hürriyet, her temel hak için ayrı ayrıdır. Belli bir hürriyetin özünün belli bir sınırlama sonucunda yok edildiğini, mahkemeler, efkârı umumiye, yani o memleketin hukuk anlayışı ve zihniyeti tespit eder. Nihayet Anayasa Mahkemesi de buna şekil verir. Bir hürriyetin özünün ne olduğunu demokratik hukuk devletinin hukukçuları, o devletin hâkimleri elbette fark eder. Meselâ bir kanun koyucu kalkar da mesken masuniyeti hakkında, “Zabıta istediği zaman haneye girerek, taharriyyatta bulunabilir” diye bir hüküm koyarsa, o zaman mesken masuniyetinin özü zedelenmiş demektir. Fakat aramayı mahkeme kararına bağlayacak olursa, bu dokunulmazlık özü tahrip edilmeden, sınırlanmış... olur.”

¹ Ayrıca öz güvencesinin bu dönemde başka ülkelerin Anayasalarına da girdiği Sağlam'ın adı geçen eserinde izlenebilir. “Öz güvencesi 1976 tarihli yeni Portekiz Anayasası'nda da pozitif bir hüküm olarak düzenlenmiştir. ... Yeni İsviçre Anayasa tasarısı da öz güvencesini pozitifleştiren bir hüküm öngörmektedir. ...” (Sağlam, 1982: 144/Dipnot 3).

Bu konuşmada yer alan “Nihayet Anayasa Mahkemesi de buna şekil verir” cümlesi, Özdemir’in de işaret ettiği üzere, 1961 Anayasası’nın hazırlanması sürecinde yasa yapıcıların mantığında özü tarif etme ve içeri doldurma işini Anayasa Mahkemesine bırakma eğilimini göstermektedir (Özdemir, 2017: 18). Güran (1969) ise Aksoy’un ifadelerine katılmadığını belirterek hürriyetin özünün, cevherinin, nüvesinin esasen üzerinde münakaşaya girmeye lüzum dahi göstermeyecek derecede açık, belli, tarifi kolayca yapılabilecek olan, gayet vâzih bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Ona göre hürriyetin özü, bir hak ve hürriyetin kullanılması, bir hak ve hürriyetin kullanılması hareketi, olup hürriyeti özü sayılan ve özü sayılmayan diye kısımlara ayırmaya bizzat hürriyet mefhum ve müessesesinin kendisinin müsaade etmeyeceğini söylemektedir (Güran, 1969: 416). Güran’a göre hürriyet tek bir parçadan ibaret olup bölünmez tek parça, o hürriyeti kullanma hareketidir. Güran’ın öz tanımını yukarıdaki benzetmeye uyarlayacak olursak iç çekirdeğin adeta yer kabuğu katmanına dek genişlediği görülebilir.

1982 Anayasası’nın ilk halinde “Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması” başlıklı 13’üncü maddesinin ikinci fıkrasında ise öze dokunma yasağı yerine demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramı yer almıştır: “*Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.*”. Bu değişikliğin nedeni olarak “demokratik toplum düzeninin gerekleri” kıstasının, öze dokunmama kıstasından daha belirgin ve daha kolay bir kıstas olarak görülmesi ve uluslararası sözleşmelerde de bu kıstasın kullanılması gösterilmiştir. Bunlara ilişkin olarak Yıldırım (1991), İspanya Anayasa Mahkemesi’nin 1981 tarihli kararından hareketle öze dokunma ölçütünün belirgin olmadığı fikrinin şüpheyle karşılanması gerektiğini, esasen “demokratik toplum düzeninin gerekleri” ölçütünün içeriğinin yeterince belirgin olmadığını ifade etmektedir (Yıldırım, 1991: 466). Teziç demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütünün kolay ve belirgin olduğu yaklaşımının gerçekçi olmadığını ifade etmektedir (Akt.: Çelikkol, 2010: 56). Keza Özbudun (2021) da “demokratik toplum düzeninin gerekleri” kriterinin, hakkın özü kriterinden daha belirgin ve daha kolay uygulanabilir olduğunun şüphe götürür olduğunu ifade etmektedir (Özbudun, 2021: 116). Ayrıca öğretide öze dokunma yasağının 1982 Anayasası’nın ilk halinde bulunmamasının nedeni olarak başka sebepler de işaret edilmektedir. Örneğin Özdemir (2017), 1982 Anayasası’nın yapım aşamasındaki sosyal ve siyasal şartlardan hareketle “özgürlük ve otorite arasındaki dehşet dengesinin” otorite lehine değişmesini öze dokunmama ilkesinin 1982 Anayasası’nda bulunmama nedeni olarak işaret etmektedir (Özdemir,

2017: 2). Benzer şekilde Arslan (2002) da öz güvencesi yerine demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütünün benimsenmesinin arkasında otoriteyi güçlendirme kaygısının yattığını ifade etmektedir (Arslan, 2002: 148).

Demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütünün kullanılmasındaki motivasyona bakılarak bu kavramın öze dokunmama ilkesinin karşısına konumlandırıldığı, ona alternatif olarak görüldüğü sonucuna ulaşılabilir (Çolakkol, 2010: 128). Bu durum, dönemin Anayasa Komisyonu üyesi Feyyaz Gölcüklü tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir: “... *Sınırlamaların sınırı konusunda iki kıstas mevcuttur. Birisi eski Anayasada olduğu gibi özüne dokunulmaması, ikinci de komisyonun getirdiği teklifteki gibi demokratik rejim anlayışı ile uygun olması kıstası.*” (Akt.: Arslan, 2002: 151). Keza öğretilerde de bu iki ölçütün birbirinin alternatifi olduğunu düşünen yazarlar vardır. Örneğin Gözler (2001) açıkça “demokratik toplum düzeninin gerekleri” kavramını “hakkın özü” kavramının alternatifi olarak değerlendirmektedir (Gözler, 2001: 60). Buna karşılık Sağlam (1988), bu iki kriterin birbirinden farklı nitelikte olduğunu ifade etmekte ve ikisi arasındaki farkı şöyle işaret etmektedir: Demokratik toplum düzeninin gerekleri sınırlamanın nasıl yapılacağını gösterirken öze dokunma yasağı, her temel hak ve özgürlük açısından bir asgari alan güvencesi sağlamaktadır (Sağlam, 1988: 436). Anayasa Mahkemesi ise öze dokunmama ilkesini demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramının içinde değerlendirerek temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunup kullanılamaz hale getiren kısıtlamaların demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılamayacağı yönünde kararlara imza atmıştır (Yıldırım, 1991: 469; Eren, 2021: 599; Özdemir, 2017: 13; Arslan, 2002: 151). Örneğin bir kararında Anayasa Mahkemesi şunu ifade etmektedir:

“... Temel hakların özüne dokunup kullanılamaz hale getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılamaz. Özgürlükçü olmak yanında hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da aynı rejimin öğelerindedir.”²

Bulut (2001) bu duruma ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi’nin 20 yıllık deneyimine sadık kalarak demokratik toplum düzeninin gerekleri kriterini, öz kriterini esas alarak yorumladığı değerlendirmesinde bulunmuştur (Bulut, 2001: 58). Öğretilerde de 1982 Anayasası’nın ilk halinde öz güvencesine yer verilmemesine rağmen, öze dokunma yasağının geçerli olduğu da savunulmuş olup Uygun ve Sabuncu, öz

² E. 1985/21, K. 1986/23, 06/10/1986

güvencesini doğal bir nitelik olarak kabul etmiştir (Akt.: Çolakkol, 2010: 128; Özdemir, 2017: 13).

2001 yılında 1982 Anayasası'nın 13. maddesi değiştirilerek günümüzdeki halini almıştır. İlgili maddenin güncel hali şu şekildedir:

“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”

Bu düzenleme incelendiğinde ilk göze çarpan husus, 1982 Anayasası'nın ilk halinde mevcut olmayan öz ilkesinin tekrar madde metnine girdiğidir. Bu değişikliğin gerekçesi, Anayasa'nın 13'üncü maddesini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlemek olarak ifade edilmiştir. Ancak öğretilerde isabetle ifade edildiği üzere 2001 Anayasa değişiklikleri öncesinde hazırlanan tasarlarda öze dokunma yasağına yer verilmiştir. Dolayısıyla uluslararası amaçlar kadar ulusal dinamiklerin de bu değişime kaynaklık ettiği söylenebilir (Çolakkol, 2010: 131)³. 2001 değişiklikleri ile hakkın özü kavramının tekrar Anayasa'ya girmiş olması genel olarak olumlu karşılanmıştır denilebilir. Buna karşılık öğretilerde Gözler (2001), bu durumu talihsizlik olarak gördüğünü ifade etmiş olup bu durumun talihsizliğini şu sebeplere dayandırmaktadır (Gözler, 2001: 58-60):

“Bir kere ‘hakkın özü’ kriteri, belirgin bir kriter değildir. ... İkinci olarak, hakkın özü kriteri kullanışlı, operasyonel bir kriter de değildir. ... Nihayet temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının bir sınırı olarak, uluslararası sözleşmelerde kullanılan kriter ‘hakkın özü’ kriteri değil, ‘demokratik toplum düzeninin gerekleri’ kriteridir. ...”

C. ANAYASA MAHKEMESİ PERSPEKTİFİ

Buraya kadar aktarılanlardan hareketle Anayasa Mahkemesi'nin öz kavramı açısından oldukça önemli bir pozisyonda olduğu rahatlıkla çıkarılabilir. Zira görüldüğü üzere öz kavramına anlam yükleme işi adeta Anayasa Mahkemesine bırakılmıştır. Öte yandan Anayasa Mahkemesi de, yukarıda ifade edildiği üzere öze dokunma yasağını benimsemiş ve bu kriterin Anayasal düzlemde pozitif düzenleme olarak yer

³ Yazar bu ifadeyi çalışma boyunca, birkaç farklı yerde tekrarlamaktadır. Bkz: “2001 Anayasa değişikliğinin genel gerekçesi, ulusal üstü etkililerle ulusal beklentileri uzlaştırmaya çaba göstermektedir.” (Çolakkol, 2010: 97).

almadığı dönemlerde dahi öz ilkesine başvurmuştur. Hatta öğretilerde Alman Anayasa Mahkemesine nazaran Türk Anayasa Mahkemesi'nin öze dokunma yasağını uygulamakta oldukça cömert davrandığı ifade edilmiş, bunun nedeni olarak da Türk Anayasa Mahkemesi'nin ölçülülük ilkesine yabancı kalmış olması gösterilmiştir (Sağlam, 1982: 145). Ancak günümüzde bu ikinci eleştirinin geçerliliği kalmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Öyle ki güncel öğretilerde Eren, Anayasa Mahkemesi kararlarında öz ölçütüne ilişkin argümanların ölçülülük ilkesi için kullanılanlardan pek de bir farkı bulunmadığını işaret etmektedir (Eren, 2021: 601). Sağlam, Anayasa Mahkemesi'nin öz kavramına ilişkin açıklama yapmaktan ziyade belli bir formülü tekrarladığını ifade etmektedir (Sağlam, 1982: 145).

Eren, Anayasa Mahkemesi'nin öz ölçütü yönünden içtihat istikrarına sahip olduğunu ifade etmekte ve buna örnek olarak Anayasa Mahkemesi'nin 1963'te ve 2018'de vermiş olduğu kararlardaki benzer ifadeleri göstermektedir (Eren, 2021: 601). Bu kararlardan hareketle istikrarlı görüş şu şekilde işaret edilebilir: *“Sınırlama temel hakların kullanılmasını ciddi surette güçleştirip amacına ulaşmasına engel olmamalı ve etkisini ortadan kaldıracı bir nitelik taşımamalıdır.”* Buna karşılık Özdemir, 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi ile bu anlayışın nispeten değişikliğe uğradığını ve 2001 değişikliklerine kadar genel olarak bir hakkın kullanılmasını ciddi surette güçleştiren sınırlamaların temel hak ve özgürlüğün özüne o kadar da dokunmadığı gibi bir anlayışın kabul edildiğini ifade etmektedir (Özdemir, 2017: 19; Akt.: Çolakol, 2010: 135). Güran da (1967) kaleme aldığı tezde Anayasa Mahkemesi'nin bir içtihat birliği sağlayamadığını ifade etmektedir (Güran, 1969: 418-422). Fakat genel bir perspektifle bakıldığında Eren'in, Özdemir tarafından belirtilen hususlar yok sayılmaksızın, görece haklı olduğu ifade edilebilir. Zira Özdemir'in (ve hatta Güran'ın) örnek olarak göstermiş olduğu kararlara bakıldığında benzer noktalara değindiği ve benzer açıklamalara yer verildiği görülür.

Örücü, Anayasa Mahkemesi'nin çeşitli kararlarından hareketle şöyle bir sonuç çıkarmıştır (Örücü, 1975: 157):

“Bir hak ve özgürlüğün

a) Gayesine uygun şekilde kullanılmasını son derece zorlaştırıcı veya imkansızlaştırıcı,

b) onu kullanılmaz duruma düşüren kayıtlara tâbi tutucu,

- c) açıkça yasaklayıcı,
  - d) örtülü bir şekilde yapılamaz hale koyucu,
  - e) ciddi surette güçleştirici,
  - f) amacına ulaşmasını önleyici,
  - h) hürriyetten faydalanmayı genel surette izin alınmasına bağlı tutucu,
  - i) ne ifade ettiği açıkça anlaşılamayan ve her türlü yoruma elverişli bulunan terimlerle belirtilen hükümlerle sınırlayıcı,
  - j) hakkı genel olarak ortadan kaldıracı,
  - k) yararlanmayı yok edecek derecede önleyici veya engelleyici anlamda dolaylı ya da dolaysız etkileyici,
- biçimde sınırlanması o hak ve özgürlüğün özüne dokunur, sayılmaktadır.”*

Sağlam, Anayasa Mahkemesi'nin yukarıda işaret edilen formülüne yönelik şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “... Bu ölçütlerin en olumlu yanı, öz güvencesinin mutlak karakterini dile getirmeleri ve her hak için geçerli bir ölçüt niteliği taşımalarıdır.” (Sağlam, 1982: 171).

Bu ölçütün her hak için geçerli bir ölçüt niteliği taşıması, farklı haklara ilişkin örnekler verebilmemiz için bir kapı aralar. Fakat çalışmanın konu bütünlüğünün bozulmaması için yalnızca mülkiyet hakkına ilişkin kararlardan hareket edilmesi uygun bulunmaktadır.

II. MÜLKİYET HAKKININ SINIRLANDIRILMASI

Mülkiyet hakkı, Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklerin sınırlama rejimi-ne tabi olup, mülkiyet hakkının sınırlandırılmasına dair denetimin Anayasanın 13. ve 35. maddesinde tasnif edilen ölçütler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir (Güriz, 1969: 327). Zira mülkiyet hakkı, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ortak koruma alanında yer almakta olup, özel hukukta veya idari yargıda kabul edilen mülkiyet hakkı kavramından farklı bir anlam ihtiva etmektedir. Dolayısıyla, yasal düzenlemeler ve yargı içtihatlarından bağımsız ele alınması gerektiği aşikârdır (Hüseyin Remzi Polge Başvurusu, 2015, § 31).

Anayasanın 35. maddesi, mülkiyet hakkının ancak kanunun öngördüğü usullerle ve kamu yararı amacıyla sınırlandırılabilirliğini kabul etmiştir. Dolayısıyla mülkiyet hakkının sınırlandırılmasına dair denetimin Anayasa'nın 13. ve 35. maddesinde tasnif edilen ölçütler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir (Tuğrul, 2004: 133).

Anayasa'nın 35. maddesi şöyledir:

“Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.”

Tapu senedi olmayıp sadece kişinin söz konusu taşınmazı elinde bulundurduğunu belgeler nitelikte olan tapu tahsis belgesi, belge sahibine mülkiyet hakkı tanındığı anlamına gelmemekte ve yetkili makamlara tapu senedi verme zorunluluğu getirmektedir. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda, tapu tahsis belgesi düzenlenmemiştir. Zira, bu kanun bir taşınmaz üzerinde, kişinin mutlak hak sahipliğini gösteren ve herkese karşı ileri sürülebilen bir hak sağlayan tapu senedini esas almaktadır. Oysaki tapu tahsis belgesi, 2981 sayılı Kanun'a göre belirlenen çerçevede ilgili kişilere tanıyan ve şahsi hak içeren bir belgedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, tapu tahsis belgesi verilen taşınmazları kamu malı niteliğinde kabul etmektedir. Bu kabule göre, kazandırıcı zamanaşımı yoluyla mülkiyet hakkının kazanılması mümkün değildir. Ayrıca, bu belge ile mülk sahibi olabilmenin belli şartları da olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tapu tahsis belgesinin şartlı bir hak sağladığı açıktır. Şartların varlığı ve oluşup oluşmadığı hususu ise derece mahkemelerinin takdirindedir (Anat ve Diğerleri/Türkiye, 2011: § 53). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, şehir ve ilçe planlaması politikalarının ve bunlar sonucunda oluşturulan önlemlerin seçimi ile uygulanmasında devletin bir takdir hakkı bulunduğunu kabul etse de bu takdir hakkının yetkilileri zamanında, uygun ve tutarlı bir şekilde harekete geçme görevlerinden muaf tutmasının beklenebileceğini kabul etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, gecekondular şeklinde yapılan kaçak yapılar idarenin fiili olarak uzun süre sessiz kalması, bina veya yapı üzerinde mülkiyet hakkının doğmasına neden olmaktadır (Öneryıldız/Türkiye, 2004: § 127-129).

Tapu tahsis belgesi ile kullanılan taşınmazın sit alanı ilan edilmesi nedeniyle tahliye talebinin ardından idare mahkemesine açılan iptal davasının reddedilmesi üzerine mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi; mülkiyeti başvurucaya ait binanın tahliyesinin talep edilmesine rağmen değerinin ödenmemesinin, başvurucayunun mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin orantısız olduğuna ve mülkiyet hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir (Ayşe Öztürk Başvurusu, 2015: § 112). Başvuruya konu olayda, tapu tahsis belgesi vasıtasıyla başvurucaya tahsis edilen binanın vergilerinin 1981 yılından beri başvuruca tarafından alındığı, dolayısıyla binanın başvuruca tarafından kullanıldığının bilindiği ama herhangi bir itirazda bulunulmadığı anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, idare tarafından binanın inşasına engel olunmamış, yıllarca başvurucayunun binayı kullanımına müsamaha gösterilmiştir. Anayasa Mahkemesi tıpkı bu durumda olduğu gibi, bir taşınmazın karşılıksız olarak idareye geçmesinin mülkiyet hakkının sınırlandırılmasını aştığını, hakkın özünü zedelediğini kabul etmektedir (Anayasa Mahkemesi, E.2002/112, K.2003/33, 10/4/2003).

A. MÜLKİYET HAKKINA MÜDAHALEDE ANAYASAL ŞARTLAR

1. Kanunilik İlkesi

Kanunla sınırlama çerçevesini Anayasanın 35. maddesine göre çizen Anayasa Mahkemesi, mülkiyet hakkının sınırlarını çerçeveleyen bu maddedeki “kanunla” ibaresini Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda kanununun temel aldığı esaslara göre belirlenmesi gerektiğini vurgulayarak şekli anlamda bir kanuni düzenlemenin varlığının şart olduğunu ifade etmektedir. O hâlde ancak kanunla müdahaleye imkân tanıyan bir hükmün varlığı, mülkiyet hakkının sınırlandırılmasını sağlayabilecektir (Perdecioğlu, 2020: 112).

İhtiyati haciz kararı verilmesi ve bu ihtiyati haczin uzun süredir devam etmesi nedenleriyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin bireysel başvuru kararında, ihtiyati haciz sürecinin makul sürede sonuçlanmadığından hareketle Anayasa Mahkemesi mülkiyet hakkının ihlaline karar vermiştir. Başvuruya konu olayda başvurucayunun taşınmazının tapu kaydına konulan ihtiyati haciz şerhinin yaklaşık 10 yıl 3 aydır devam ettiği dikkate alındığında ve sürecin tamamına bakıldığında bu sürenin makul olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, hukuki ilişkinin diğer tarafını korumaya yönelik getirilen ihtiyati haciz tedbiri ile ölçsüz bir müdahaleye yol açmaması için kamu makamlarının söz konusu tedbirin mülkiyet hakkına etkilerini

de göz önünde bulundurması gerekmektedir (Hesna Funda Baltalı Başvurusu, 2014: § 79-81). Bir yanda alacaklının alacağına kavuşması için borçlunun haczedilerek satılması öngörülen mal varlığı bulunurken diğer yanda, alacaklının mülkiyet hakkı kapsamında bulunan alacağı yer almaktadır. Anayasa Mahkemesi, bu iki husus arasındaki dengeyi gözeterek karar vermiştir.

Bir kişinin sahip olmadığı mülkü kazanma hakkı, mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilemez. Ancak bu durumun istisnası mevcuttur. Bazı durumlarda bir “ekonomik değer” veya icrası mümkün olan bir “alacağı” elde etmeye yönelik “meşru bir beklenti” mülkiyet hakkının güvencesinden yararlanabilir (Kemal Yeler Başvurusu, 2014: § 36-37). Mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin etkin bir itiraz sistemine konu olabilmesi gerekmektedir. Demokratik toplum düzeninde devlet, bu sistemi yaratırken her bir tarafın menfaatini gözeterek biçimde tedbir almak durumundadır. Mülkiyet hakkını sınırlandıran bir tedbir öngörüldüğü vakit, ilgili tedbirin hem kapsamı hem de süresi bakımından orantılı uygulanması gerekir ki ölçülü bir uygulama olabilsin. Getirilen her bir sınırlandırmanın, bireylerin ilgili hakkına yönelik zarara yol açması beklenir, nitekim bu husus mülkiyet hakkı bakımından da varlığını korumaktadır. Ancak hakka müdahale teşkil eden tedbirlerin uygulanması ve bu tedbirlerin belli bir süreye tabi olması, sınırlamanın bireye haddinden fazla külfet yüklememesi hâlinde ölçülü kabul edilebilir. Aksi durumda, mülk sahibine orantısız bir külfet yüklenmiş olur. Bu itibarla, kullanılan yöntem ile hedeflenen amaç arasında makul bir orantılilik mevcut olmalıdır (Chassagnou ve Diğerleri/Fransa, 1999: § 75).

2. Meşru Amaç

Kamu yararı kavramını tanımlamak ve genel çerçevesini çizmek, kavramın yasal bir tanımının bulunmadığı da göz önünde bulundurulduğunda oldukça zordur (Akyılmaz vd., 2017: 27). Zira muhtevası önceden belirlenemeyen, somut olaya göre şekillenen, belirsiz ve esnek bir kavramdır. Kamu yararı, temel hakların sınırlandırılmasında başvuru başlıca nedenlerden biri olup kamusal işlemlerin hukuka uygunluğunu ölçmek için kullanılır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, alacak haklarının mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilebilmesi için mahkeme hükmü, hakem kararı, idari karar gibi bir işlemle “yeterli derecede icra edilebilir kılınmış olması”nı ve bunlarla bağlantılı olarak “meşru beklenti”nin bulunmasını gerekli görmektedir. Anayasa Mahkemesi ise

alacak haklarına bağlı olarak mülkiyet hakkının ihlalinin iddia edildiğine dair önüne gelen davalarda kanunilik, meşru amaç ve ölçülülük ilkeleri kapsamında müdahalenin ihlal oluşturup oluşturmadığını değerlendirmektedir (Turabi, 2017: 911).

Mustafa Demirbaş başvurusuna konu olayda başvuru, askerî okuldan başarısızlık nedeniyle ilişkisinin kesilmesi sonucu ödemek zorunda kalınan öğrenim giderlerinden bir kısmının 6000 sayılı Gümrük Kanunu'na göre geri alınması için açılan davada, Kanun'da güncelleme yapılmadan önce ödemeye karar verilmesi nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Mülkiyet hakkı, bu tür öğrenim giderlerinin iadesi noktasında bir güvence sağlamasa da bu yönde bir talep bulunması hâlinde mülkiyet hakkının kapsamından yararlandırılabilir.

6000 sayılı Gümrük Kanunu'nun 11. maddesi askerî okullardan ilişkisi kesilenlerden alınacak öğrenim giderlerini personel ve yıpranma payı giderleri hariç olmak üzere saymasına ve iadenin kanuni faizle yapılacağını açıkça düzenlemesine rağmen, daha önce ilişkisi kesilenlere yapılacak geri ödeme için güncelleme veya kanuni faiz ile ilgili herhangi bir düzenleme ihtiva etmemiştir. Bu noktada tespiti yapılan ihlalin başvurucaya geri ödenmesi öngörülen yıpranma payı ve personel giderlerinin güncellenmeden ödenmesinden kaynaklandığı görülmektedir. Belirtmek gerekir ki; bir eşyanın devir tarihindeki bedeli sonraki zaman diliminde ödenecekse, bu süreçte görülen enflasyonun etkilerinden arındırılması gerekmektedir. Zira aradan geçen süredeki yıpranma payı ile mülkiyetin gerçek değeri azaldığından dolayı kişiler mülkiyet haklarından mahrum bırakılmaktadırlar. Dolayısıyla başvurucayunun üzerinde orantısız bir yük bırakan bu tür ihlaller, hakkın özünü zedeler niteliktedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi karara konu olayda, mülkiyet hakkı kapsamında Kanun'la öngörülmüş bir geri ödeme hakkının, güncellemeye yönelik açık hüküm bulunmadığı gerekçesiyle güncellenmemesi sonucunda, başvuruca üzerinde aşırı ve orantısız bir yüke sebep olduğuna ve hakkın özüne dokunur şekilde ölçülülük ilkesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (Mustafa Demirbaş Başvurusu, 2020: § 47).

Yukarıda ifade edildiği üzere Anayasa Mahkemesi daha önce verdiği çeşitli kararlarda temel hak ve özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlayan ve kullanılamaz hâle getiren sınırlamaların hakkın özüne dokunacağını vurgulamıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin görüşü olarak ifade edildiği üzere günümüzde demokratik toplum düzeninin bir gereği olarak temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamanın ölçüsü, koşulları, nedeni, sınırlandırma yöntemi, sınırlandırmaya yönelik kanun yolları gibi güven-

celer de bu kapsamdadır. Zira demokratik bir toplumda temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamanın, sınırlamanın nedeni olan amaçla örtüşmesi gerekir. Aynı zamanda sınırlamaların ilgili özgürlüğün kullanımını zorlaştırmaması, ortadan kaldırmaması gerekmektedir (Mustafa Demirtaş Başvurusu, 2014: § 32).

3. Anayasa Mahkemesi'nin Öz Belirlemede En Önemli Kriter: Ölçülülük

Anayasanın 13. maddesi, ölçülülük ilkesi gereğince elde edilmek istenen kamu yararı ile bireylerin hakları arasındaki adil dengenin kurulması şartıyla mülkiyet hakkının sınırlandırılabilmesini ifade etmiştir (Gemalmaz, 2011: 6).

Ölçülülük ilkesi, “elverişlilik”, “gereklilik” ve “orantılılık” olmak üzere üç alt ilkeden oluşmaktadır. Elverişlilik, öngörülen müdahalenin ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye elverişli olmasını; gereklilik, ulaşılmak istenen amacın gerçekleştirilmesi için müdahalenin gerekli olmasını, diğer bir deyişle, yapılacak müdahaleden daha hafif bir müdahale ile istenen amaca ulaşılamamasını; orantılılık ise hakka yönelik müdahale ile ulaşılmak istenen amaç arasında makul bir dengenin gözetilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Şimşek, 2011: 294).

Sosyal devlet ilkesiyle yakından ilgisi olan ekonomik ve mali politikalarda devlet tarafından bir sorumluluk üstlenilmekte olup bu sorumluluğun yerine getirilmesi için birtakım düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Devletin sosyal ve ekonomik politikalara ilişkin takdir yetkisinin geniş oluşu, ölçülülük ilkesini aşacak nitelikte aşırı ve orantısız bir yüke sebebiyet vermemelidir. Anayasa ve Sözleşmenin ortak koruma alanında yer alan mülkiyet hakkı, mevcut mal, mülk ve varlıkları koruyan bir güvence olarak konumlanmaktadır. Alacak hakkı da mülkiyet hakkı kapsamında kişilerin temel haklarından biri olup faiz alacağı da asıl alacağına bağlı ferî bir hak olarak hak sahibine maddi bir menfaat sağlamaktadır. Bu nedenle faiz alacağı da ekonomik bir değer olarak mülkiyet hakkı kapsamındaki güvenceden yararlanabilir (Akün Gıda, 2015, § 33).

Akün Gıda başvurusuna konu olayda başvuru, ihtirazi kayıtlı verdiği gümrük beyannameleri üzerine fazladan tahakkuk ettirilerek ödenen gümrük ve katma değer vergilerinin faiziyle birlikte geri verilmesi istemiyle açmış olduğu davalarda, mahkeme fazladan tahsil edilen kısmın iadesine karar verilmesine rağmen faiz isteminin reddedilmesinin mülkiyet hakkını ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Başvuru kendisinden fazla veya yersiz olarak tahsil edilen bedellere amme alacaklarına uygulanacak

faizin uygulanmasını talep etmektedir. Söz konusu faiz oranı ise, bazı kamu alacaklarının tahsili bakımından bazı koşulların gerçekleşmesiyle birlikte, Anayasanın 46. maddesindeki düzenlemeye göre taksitle ödenmesine karar verilen kamulaştırma bedellerinin ödenmesinde uygulanmaktadır. Bunun dışında ilgili faiz oranının işletilmesine yönelik bir yasal dayanak bulunmamaktadır. Diğer yandan başvuru mahkeme kararıyla elde etmiş olduğu alacağa faiz ödenmemesiyle getirilen sınırlandırmanın dayanağı 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 216. maddesinde yer alan ve uygulandığı dönemde yürürlükte olan açık hükme dayanmaktadır:

“Yetkili idareler tarafından, gümrük vergileri ile bunların ödenmelerine bağlı olarak tahsil edilmiş gecikme faizinin veya gecikme zammının geri verilmesinde idarece faiz ödenmez. Ancak, geri verme kararının alındığı tarihten itibaren üç ay içerisinde idarece söz konusu kararın uygulanmaması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine, üç aylık sürenin bitiminden itibaren faiz ödenir. Bu faiz, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanununun tecil faizine ilişkin hükümlerine göre hesaplanır.”

Anayasa Mahkemesi'ne göre, işbu düzenlemeden hareketle elde edilmek istenen kamu yararı, kamu için öncelikli, genel menfaat dengesini koruyan ve kamu hizmetinin sürdürülmesi için zorunlu bir durum değildir. Aksine, Devletin başkasının mülkiyet hakkına sebepsiz ve karşılıksız olarak müdahalede bulunma hakkını vermektedir (E.2013/104, K.2014/96, 22/5/2014).

Aynı konuda daha önce Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi haksız olarak tahsil edilen verginin beş yıl beş ay sonra faizsiz olarak iade edilmesini, belli bir meblağdan yararlanma hakkı uzun süre engellenen şahsın mali durumunda önemli ve kesin zararlara neden olduğu, bu durumun sürdürülmesi gereken genel yarar ile kişi yararı arasındaki dengiyi bozduğu, şahıs üzerine aşırı yük yüklediği gerekçesiyle mülkiyet hakkının ihlali olarak değerlendirmiş ve mülkiyet hakkı çığneneden şahsa faiz ödenmesi gerektiğine karar vermiştir (Eko-Elda Avee/Yunanistan, 2006).

Tüm bu açıklamalar ışığında başvuruya konu olaya dönmek gerekirse, somut başvuruya konu davada idarece vergi adı altında fazla ve yersiz tahsil edilen ve Mahkeme kararıyla iadesine karar verilen bedellerin ödenmesinde 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 216. maddesi gereği faiz uygulanmamıştır. Ancak söz konusu kanun maddesi, başvuruya konu davanın kesinleşmesinin ardından iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi, ülkenin ekonomik koşullarını göz önünde bulundurarak enflasyondan

ötürü yıpranma payını dikkate almış, değer kaybını gözetmiştir. Başvurucudan fazla veya yersiz yapılan tahsilâtların tarihi ile iadesi amacıyla açılan davaların başvuru lehine sonuçlanması arasında geçen süre zarfında başvurunun mülkiyet hakkı kapsamında mülkünü kullanma, tasarruf etme ve yararlanma hakkından mahrum bırakılması da dikkate alındığında başvurunun üzerine haklı gösterilemeyecek biçimde aşırı, orantısız ve hakkın özüne hanel getirecek biçimde bir külfet getirildiği açıktır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi, kamu yararı ile başvurunun mülkiyet hakkı arasında kurulması gereken adil dengenin bozulduğu sonucuna ulaşmıştır.

B. MÜLKİYET HAKKININ GÜVENCESİ

1. İlk Şart: Sahip Olunan Mülk Kavramı

Mülkiyet hakkı kapsamında korunacak hukuki değer varlığına ilişkin Anayasa Mahkemesi'nin geliştirdiği içtihadı bakıldığında zaman Anayasasının 35. maddesinin temel norm olarak esas alındığı görülmektedir (Bulut, 2006: 23). Mahkemenin geliştirdiği içtihadındaki inceleme yöntemi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ilkelerine paralel olarak benimsenmiştir. Nitekim Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararlarında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin inceleme yönteminde temel aldığı ilkelere atıfta bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, mülkün varlığına ilişkin özerk bir yorum ilkesi benimsemiştir; Anayasa Mahkemesi bu çerçevede Türk hukukunda mülkiyet hakkı ve aynı hak kapsamında görülmeyen birçok değer inceleme önünü açmıştır (Şimşek, 2011: 42).

İçişleri Bakanlığı'nın "Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi" (KDRP) kapsamında yapılan inşaat malzemesi yardımının iadesi istemiyle açılan davanın kabulü nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiğine ilişkin bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi öncelikli olarak mülkiyet hakkının ihlali iddiasının bireysel başvuru yoluyla ileri sürülebilmesi için "sahip olunan mülk"ün ihlal edilmesine sebebiyet verecek bir müdahalenin bulunması gerektiğini kabul etmiştir. Bu kapsamda, sahip olunan araç "mevcut bir şey" olabileceği gibi "mal varlığına ilişkin değerler" de olabilecektir (Emiroğlu, 2014: 26-28).

Somut olayda, 5233 sayılı Kanun kapsamında KDRP'nin başvurunun hesaplanan zararının giderilmesine katkısı 2006 yılında yapılan hesaplamada bir kez mahsup edilmiş, ancak sonrasında 5233 sayılı Kanunla ilgisi bulunmayan bir sebeple bu kez 2009 yılında açılan davada aynı yardım karşılığı olan bedelin iadesine karar

verilmiştir. Dolayısıyla, başvuruçunun 5233 sayılı Kanun kapsamında karşılanması gereken zararı yönünden aleyhine bir durumun oluşmasına sebep olmuştur.

Sonuç itibarıyla, KDRP'nin başvuruçunun 5233 sayılı Kanun kapsamında hesaplanan zararının giderilmesine katkısı daha önce mahsup edilmiş iken KDRP şartları ile ilgili olup 5233 sayılı Kanun'la ilgisi bulunmayan bir sebeple aynı yardım karşılığı olan bedelin iadesine karar verilmesi, başvuruçunun mülkiyet hakkının ihlal edilmesine sebebiyet vermiştir.

2. Üç Kural Tipolojisi: Müdahalenin Varlığı ve Türü ile Örnek Kararlar

Anayasanın 35. maddesi ve Sözleşmeye Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinde mülkiyet hakkı paralel olarak düzenlenmiştir (Gemalmaz, 2018: 100 vd.). Sözleşmeye Ek 1 No'lu Protokol üç temel kural ihtiva etmektedir. Buna göre, birinci kural, daha çok mülkiyetten barışçıl yararlanma olarak nitelendirilen mülkiyete saygı ilkesidir. İkinci kural, belirli koşullara bağlı olarak mülkiyetten yoksun bırakmayı düzenlemektedir. Bu husus, birinci fıkranın ikinci cümlesinde kendine yer edinmiştir. Üçüncü kural ise devletlere kamu yararı amacıyla uygun olarak gereken ölçüde yasaların uygulanması yoluyla mülkiyetin kullanımını kontrol etme yetkisi tanımakta ve ikinci fıkrada yer almaktadır (Turabi, 2017: 908).

a. Mülkten Barışçıl Yararlanma Hakkı

Recep Tarhan ve Afife Tarhan başvurusunda, başvuruçuların iş yeri olarak kiraya verdikleri taşınmazların bulunduğu sokak, İsrail Büyükelçiliği'nin güvenliğinin sağlanması amacıyla Ankara Ulaşım Koordinasyon Merkezi'nin kararıyla yaya ve araç trafiğine kapatılmıştır. Başvuruçular, bu durumu gerekçe göstererek taşınmazdan elde edilen kira gelirinin azalmasıyla mülkiyet haklarının ihlal edildiğini öne sürmüşlerdir. Anayasanın 125. maddesinin son fıkrasında, idarenin kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlü olduğu hükme bağlanmıştır. İlgili hükme göre, idari eylem ve işlemlerden doğan zararlar, hizmet kusuru ve kusursuz sorumluluk ilkeleri gereği tazmin edilmektedir. Bu durumda, idarenin kusurunun bulunup bulunmadığı hususunun yeterince araştırılması gerekmektedir. Öyle ki, idarenin kusuru bulunmasa dahi "kamu külfetleri karşısında eşitlik" ve "fedakârlığın denkleştirilmesi" ilkelerinin gerektirdiği gibi kusursuz sorumluluğuna gidilip gidilemeyeceğinin de araştırılması gerekmektedir. Taşınmazın bulunduğu sokağın araç trafiğine kapatılmış olması, direkt olarak taşınmaz üzerindeki bir kısıtlamaya ilişkin

olmayıp seyahat özgürlüğüne yönelik bir kısıtlamanın sonucu olduğundan mülkten barışçıl yararlanma biçimindeki birinci kural çerçevesinde incelenmesi öngörülmüştür (Recep Tarhan Başvurusu, 2017: §58).

İdarenin bir eylem veya işleminden toplumun tamamı yararlanırken azınlıkta kalan bir kısmın aşırı bir külfete maruz kalması, yapılan müdahale ile ulaşılmak istenen amaç arasında bir nevi köprü olarak kullanılan bireylerin haklarının gözetilmemesi, adil denge ilkesinin zedelenmesine sebebiyet verdiği gibi demokratik hukuk devletinin ilkelerinden biri olan fertlerin eşitliği ilkesine de aykırılık teşkil edecektir (Şaşı, 2019: 55-61). Anayasa Mahkemesi, müdahalenin ölçülü olup olmadığını değerlendirirken somut olayda, sokağın bariyerle kapatılması yönündeki tedbir, İsrail Büyükelçiliği'nin güvenliğinin sağlanması amacıyla kıyaslandığında müdahaleyi bariz bir biçimde ağırlaştırmadığı ve müdahalenin gerekli olduğu yönünde karar kılmıştır. Ancak, olay bakımından müdahalenin ölçülülüğünün değerlendirilmesinde temel ölçütün orantılılık olduğunu vurgulayan Mahkeme, fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi gereğince, hukuka uygun olsa dahi ilgili idari işlem veya eylemden zarar görenlerin bu zararlarının tazmini mümkün olduğu hâlde bu ilkenin uygulanma koşullarının oluşup oluşmadığı yönünde bir tartışma yapılmamasına dikkat çekmiştir. Anayasa Mahkemesi, söz konusu ilkenin göz ardı edildiğine de değinerek toplumun tümünün menfaatine olan bir tedbirden yalnızca başvuruçuların bu külfete katlanmasını, kamu yararı amacı ile malikin mülkiyet hakkı arasında kurulması gereken adil dengenin malik aleyhine bozulduğu yönünde değerlendirmiş ve mülkiyet hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

b. Mülkten Yoksun Bırakma

Anayasa Mahkemesi, imar uygulamaları yoluyla mülkiyet hakkına yapılan müdahalelerin, kural olarak mülkiyetin kamu yararına kullanılmasının kontrolü niteliği taşıdığını sıklıkla içtihatlarında belirtmiştir. Osman Ukav başvurusunda, başvuruçunun tapu tahsis belgesine dayalı olarak tapu kaydı alabilmesinin şartlarını taşıdığı açık olduğu hâlde, yargılama devam ederken imar planında yapılan değişiklikle taşınmazın meslek lisesi alanı olarak ayrılması gerekçe gösterilerek davanın reddine karar verilmesine, mülkiyetin kamu yararına kullanılmasının kontrolünü veya düzenlenmesini aşan nitelikte olmasından mütevellit bu müdahale türünün mülkten yoksun bırakma kapsamından incelenmesine karar verilmiştir (Osman Ukav Başvurusu, 2017, §60).

c. Mülkiyet Kullanımın Kontrolü

Ayda Yavuz başvurusuna konu olayda, infaz edilmiş olan adli para cezasına dayanak mahkûmiyetin ortadan kaldırılmış olmasına rağmen paranın iade edilmemesi nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin başvuruda; başvuru, ödemiş olduğu adli para cezasının bedelinin iadesini talep ettiği hâlde mahkeme bu talebi reddetmiştir. Söz konusu ceza sebebiyle uğramış olduğu zararın tazmin edilmesi amacıyla yürütülen hukuksal süreç sonucunda Ağır Ceza Mahkemesi tazminat davasını reddettiğinden, hakkındaki mahkûmiyet ortadan kaldırılmış olmasına rağmen ödemek zorunda kaldığı adli para cezası bedelinin iade edilmemesi, başvuru- rucunun şikâyetinin nedenini teşkil etmektedir. Somut olayda, kanunilik ve meşru amacın olduğuna kanaat getirilmiş, kamu makamları tarafından başvuru- rucunun mülkiyet hakkına yapılan müdahaleyle gerçekleştirilmek istenen amaç ve bu amaca ulaşmada yararlanılacak araçlar arasındaki ölçülülük ilişkisinin olup olmadığı değerlendirilmiştir (Ayda Yavuz Başvurusu, 2020: §49). Sonuç olarak, başvuru- rucunun bir kusuru olmadığı da dikkate alındığında adli para cezasına ilişkin kararın yargılama süreci sonunda ortadan kaldırılmasına rağmen adli para cezasına konu bedelin iade edilmemiş olması, kamunun yararı ile başvuru- rucunun mülkiyet hakkı arasında olması gereken adil dengenin başvuru- rucu aleyhine bozulduğunu gösterir niteliktedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

I. HAKKIN ÖZÜ BAKIMINDAN

1961 Anayasası ile Türk hukukuna giren hakkın özü kavramı, hukukumuzda girdiği ilk andan itibaren tartışmalara sebep olmuş fakat genel olarak benimsenmiş bir ilkedir. 1982 Anayasasının ilk halinde kendisine yer bulamayan bu kavram, 2001 yılındaki Anayasa değişikliklerine kadar varlığını hissettirmiş ve nihayet eski koltuğuna oturmuştur.

Bu denli önemli bir ilke olarak görülmesine rağmen öğretilerde hakkın özü kavramının teorik olarak ne olduğunu açıklamaktan ziyade Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararlardan çıkan sonuçlar “Anayasa Mahkemesi’nin öz formülü” olarak nitelenmiş, Anayasa Mahkemesi de konuyu bu formüller üzerinden ele almaya devam etmiştir. Bu durum olumsuz olarak değerlendirilebilir, fakat ortada bir gerçek vardır: Formül sonuç vermektedir. Ancak bu durum, konuya ilişkin çalışmalar yapıl-

masına engel teşkil etmemelidir. Zira temel hak ve hürriyetler gibi önemli bir konu söz konusudur.

Hakkın sınırlandırılmasının sınırını teşkil eden hakkın özü, varlığı kadar yokluğuyla da anlaşılabilen bir olgu olarak ele alınmalıdır. Başta verilmiş olan dünyanın katmanları/hakkın özü benzetmesinden hareketle şöyle denilebilir: Nasıl ki dünyanın varlığı iç çekirdeğin varlığına bağlıysa, hakkın varlığı da özünün varlığına bağlıdır.

II. MÜLKİYET HAKKI BAKIMINDAN

Mülkiyet hakkına müdahale ve mülkiyet hakkının sınırlandırılması, Anayasal şartlara tabi tutulmuştur. Kanunilik ilkesi gereğince, ancak kanunla müdahaleye imkân tanıyan bir hükmün varlığı mülkiyet hakkının sınırlandırılmasını sağlayabilecektir. Anayasa Mahkemesi, kanunun varlığının yanında, kanun metninin uygulanmasının da belirli, öngörülebilir ve ulaşılabilir olmasını aramaktadır. Tam da bu noktada kanunların insan için var olduğunun anlaşılması gerektiği hatırlanmalıdır. İnsan kanun için yaratılmamıştır, eğer ki adalet uygar bir biçimde gerçekleştirilmek isteniyorsa, öncelikle kanunun insan tarafından ve insan için yapıldığı anlayışına ulaşılması gerekir. İnsan, kanunlara bir şey borçlu değildir, ama adalete borçludur. Tabii bu ilişki mütakabildir. O hâlde doğru soru şu olmalıdır: Kanun insana, insan adalete, adalet insana ne için borçludur? Eğer ki kanun koyucular, hukukun öngörülebilirliğini, hukuka olan güveni sağlamayı amaçlıyorlarsa bunu sağlamaya gayret ederken diğer yandan, kanunları bir ilah hâline getirmemelidir. Aksi durum, kanunların insan için olduğunu değil, insanların kanun için olduğunu gösterir.

Anayasa Mahkemesi, temel hak ve özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlayan ve kullanılamaz hâle getiren sınırlamaların hakkın özüne dokunacağına dikkat çekmektedir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin görüşü olarak ifade edildiği üzere günümüzde demokratik toplum düzeninin bir gereği olarak temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamanın ölçüsü, koşulları, nedeni, sınırlandırma yöntemi, sınırlandırmaya yönelik kanun yolları gibi güvenceler de bu kapsamdadır. Zira demokratik bir toplumda temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamanın, sınırlamanın nedeni olan amaçla örtüşmesi gerekir. Aynı zamanda sınırlamaların ilgili özgürlüğün kullanımını zorlaştırmaması, ortadan kaldırmaması gerekir. Aksi takdirde mülkiyet hakkının özü, onulmaz biçimde zedelenecektir.

Anayasa'nın 13. maddesi ölçülülük ilkesi gereğince elde edilmek istenen kamu yararı ile bireylerin hakları arasındaki adil dengenin kurulması şartıyla mülkiyet hakkının sınırlandırılabilceğini ifade etmektedir. Ölçülülük ilkesi, kamu yararı ve bireylerin arasındaki adil dengenin kurulması bakımından önem arz etmektedir. Zira müdahalenin aşırı külfet yüklediği hâller, mülkiyet hakkının ihlali ile sonuçlanmaktadır. O hâlde, mülkiyet hakkının sınırlandırılması ölçülülük ilkesine uygun yapılmalıdır.

Mülkiyet hakkının niteliği ve kapsamı, tarihsel gelişimine de bakıldığında uzunca bir süre tartışılmış ve mülkiyet hakkı, mahiyeti itibarıyla anayasal güvenceye kavuşturulmaya çalışılmıştır. Özellikle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru usulünün getirilmesinden sonra, mülkiyet hakkına dair düzenlemelerin ne anlam ifade ettiği bir hayli önem kazanmıştır.

Sonuç olarak, anayasal güvence altına alınan mülkiyet hakkını sınırlandırmanın sınırı mülkiyet hakkının özünü teşkil etmekte olup, bu hakka yapılan müdahaleler hakkın özüne dokunamaz. Anayasa Mahkemesi, mülkiyet hakkına müdahaleler karşısında güvenceli bir sistem geliştirmiştir. Mülkiyet hakkının işlevini yerine getirebilmesi açısından bu tür güvenceler oldukça önem taşımakta olup, bunlar bütün olarak mülkiyet hakkının özünü korumaya yöneliktir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Z. (2002). Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa'nın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler. *Anayasa Yargısı*, 19, 139-155.
- Başpınar, V. (2009). *Mülkiyet Hakkını İhlal Eden Müdahaleler*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Bulut, N. (2001). 4709 Sayılı Kanunla Yapılan Anayasa Değişikliği Çerçevesinde Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması Rejiminin Birey Devlet İlişkisi Açısından Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1-4), 37-64.
- Bulut, N. (2006). Mülkiyet Konusundaki Temel Yaklaşımlar ve Türk Anayasasında Mülkiyet Hakkı, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10 (3-4), 15-26.
- Çolakkol, H. (2010). *2001 Anayasa Değişiklikleri Bağlamında 1982 Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Eren, A. (2021). *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar—Türk Anayasa Hukuku)*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Ertaş, Ş. (2018). *Eşya Hukuku*, İzmir: Barış Yayınları.
- Gemalmaz, H. B. (2011). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Mülkiyet Hakkının Sınırlanmasında “Adil Denge” İlkesi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 69 (1-2), 649-673.
- Gören, Z. (2007). Temel Hakların Sınırlanması—Sınırlamanın Sınırları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 39-59.
- Gözler, K. (2001). Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13'üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme. *Ankara Barosu Dergisi*, 59(2001/4), 53-67.
- Güran, S. (1969). *İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Güriz, A. (1969). *Teorik Açıldan Mülkiyet Sorunu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kapani, M. (2013). *Kamu Hürriyetleri*. İstanbul: Yetkin Yayınları.

- Örücü, E. (1975). 1961 Anayasası ve Anayasa Mahkemesine Göre Hakkın Özü Kavramı ve Mülkiyet Hakkının Özü. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 41(3-4), 145-161.
- Özbudun, E. (2021). *Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul: Yetkin Yayınları.
- Özdemir, Y. (2017). Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanmasında Öze Dokunma Yasağı. *KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 65-99.
- Perdecioğlu, İ. E. (2020). *Mülkiyet Hakkı Yönünden Devletin Pozitif Yükümlülükleri*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Sağlam, F. (1982). *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sağlam, F. (1988). 1982 Anayasasının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Getirdiği Sorunlar. *Babri Savcı'ya Armağan* (ss. 433-442).
- Şaşı, M. (2019). *Mülkiyet Hakkı İhlallerinde İdarenin Hukuki Sorumluluğu*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Şimşek, S. (2011). *Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Tuğrul, S. (2004). *Kamu Hukuku Açısından Mülkiyet Hakkı ve Sınırlandırılması*, İstanbul: Kazancı Kitap.
- Turabi, S. (2015). *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, T. (1991). Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanmasında "Sınırlamanın Sınırı". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 46(1), 465-474.
- Yüce, T. T. (1974). Temel Hakların Özü Kavramı ve Sınırlanması Problemi. *Dr. A. Recai Seçkin'e Armağan* (ss. 637-656). Ankara: Sevinç Matbaası.

Kararlar

Anayasa Mahkemesi, E. 1985/21, K. 1986/23, 06/10/1986.

Anayasa Mahkemesi, E.2002/112, K.2003/33, 10/4/2003.

Kemal Yeler ve Ali Arslan Çelebi, B. No: 2012/636, 15/4/2014.

Selçuk Emiroğlu, B. No: 2013/5660, 20/3/2014.

Anat ve Diğerleri/Türkiye, B. No: 37899/04, 26/4/2011.

Ayda Yavuz, B. No: 2017/39772, 13/10/2020.

Ayşe Öztürk, B. No: 2013/6670, 10/06/2015.

Hesna Funda Baltalı ve Baltalı Gıda Hayvancılık San. ve Tic. Ltd. Şti, B. No: 2014/17196, 25/10/2014.

Hüseyin Remzi Polge, B. No: 2013/2166, 25/6/2015.

Osman Ukav, B. No: 2014/12501, 6/7/2017.

Öneryıldız/Türkiye, B. No: 48939/99, 30/11/2004.

Recep Tarhan ve Afife Tarhan, B. No: 2014/1546, 2/2/2017.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI VE GÖÇ*

Sustainable Development Goals and Migration

Zeynep BAYSAR**, İrem Ezgi ÇAVUŞOĞLU***, Ekin GÜNAYDIN****

Öz

Binyıl Kalkınma Hedefleri üzerine inşa edilen ve bu hedeflerden daha geniş kapsamlı ve detaylı olan 2030 Gündemi, tüm ulusların ve insanların öngörülen amaçlara ulaşmasını ve bu hedeflere dahil edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ve 169 ilgili hedeften oluşan 2030 Gündemi, “herkesin insan haklarını gerçekleştirmeyi” amaçlar ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve uluslararası insan hakları sözleşmeleri de dahil olmak üzere insan hakları ilkelerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu amaçlara gerçek anlamda ulaşılabilmesi için, “Kimseyi Geride Bırakma” ilkesi esas alınarak hassas durumda olan kişilerin özellikle dikkate alınması gerekir. Hassas durumdaki

Abstract

Building on the Millennium Development Goals, the 2030 Agenda, which is broader and more detailed than these goals, seeks to ensure that all nations and people reach and are included in the envisaged goals. The 2030 Agenda, which consists of 17 Sustainable Development Goals and 169 related goals, aims to “realize the human rights of all” and is firmly committed to human rights principles, including the Universal Declaration of Human Rights and international human rights treaties. In order for these goals to be achieved, particular attention should be given to vulnerable groups based on the principle of “Leave No One Behind.” Migrants constitute one of the groups in vul-

* Bu makale, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2022 yılında düzenlenen lisans öğrencilerine yönelik “İnsan Hakları” temalı makale yarışmasında ikincilik ödülü almıştır. Kör hakemlik sistemiyle incelenen ve iki hakemin olumlu görüşünü alan makalenin Dergimizde ayrıca yayımlanması uygun bulunmuştur.

** Lisans Öğrencisi, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, zeynepbaysar@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0544-5207> [Sorumlu Yazar]

*** Stajyer Avukat, İstanbul Barosu, ezgicvsoglu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3840-7119>

**** Stajyer Avukat, İstanbul Barosu, ekingunaydin25@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2238-7977>

gruplardan birini de göçmenler oluşturmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SKH) 10.7 göçe doğrudan referans yapmakla birlikte diğer hedefler ile göç arasında da doğrudan bir bağlantı kurulması mümkündür. SKA'nın göç özelinde dikkate alınması, göçmenler için insanlık onuruna yakışan hayat şartlarının ve imkanların sağlanması bakımından büyük bir önem teşkil etmektedir. Bu nedene de SKA'yı gerçekleştirmek için atılan adımlarda göçmen gruplarının özel ihtiyaçlarının dikkate alınması gerekir. Bu kapsamda, SKA hem uluslararası hukuk boyutunda hem Avrupa Birliği hukukunda hem de Türk hukukunda göz ardı edilemeyecek etkilere neden olmuş, bu amaçların sağlanması için önemli adımlar atılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Göçmen Hakları, Mülteci, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları.

nerable situations. While Sustainable Development Goals (SDG) target 10.7 makes a direct reference to migration, it is possible to establish a direct link between other targets and migration. Considering SDGs in terms of migration is of great importance in terms of providing living conditions and opportunities that are worthy of human dignity for migrants. Therefore, the special needs of migrant groups should be taken into account in the steps taken to realize SDGs. In this context, SDGs have caused undeniable effects in international law, European Union law, and Turkish law, and significant steps have been taken to achieve these goals.

Keywords: Migration, Migrants, Migrant Rights, Refugees, Sustainable Development Goals.

GİRİŞ

Tarihsel süreç boyunca dünyadaki hemen hemen her ülke göçten etkilenmiştir. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM) Küresel göç verilerine göre; son 50 yıllık dönemde 175 milyonun üzerinde insan kitlesel olarak göç etmiştir. Dünya nüfusunun %3,6'sı uluslararası göçmenlerden oluşmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2014: 6-7). Göç olgusunun artan önemi nedeniyle zaman içerisinde bu alana ilişkin olarak düzenleme yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Özellikle 20. yüzyıldan sonra Birleşmiş Milletler bünyesinde göç hukukuna ilişkin çok çeşitli uluslararası anlaşmalar imzalanmıştır. Bunun temelinde özellikle I. ve II. Dünya Savaşları ve neticesinde meydana gelen kitlesel göç hareketlerinin yarattığı toplumsal mağduriyetin giderilmesi amacı yatmaktadır. Bu çerçevedeki ilk örneklerden bir tanesi 1933 tarihli Mültecilerin Uluslararası Statüsüne Dair Anlaşma'dır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu sözleşmenin yerini, halen yürürlükte olan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme ve bu sözleşmeye ilişkin 1966 tarihli New York Protokolü almıştır (Mani, 2009: 8).

1951 Cenevre Sözleşmesi, göç hukukundaki en temel belge olarak nitelendirilmektedir. Bu sözleşme, mülteci statüsündeki kişileri belirlemek için birtakım kriterlerin ve uluslararası hukuk çerçevesinde bu kişilerin korunmasını mümkün hale getiren normların kabul edildiği uluslararası bir sözleşmedir. Sözleşmede mülteci statüsünü elde etme şartları, sözleşme sisteminde mülteci statüsü haricinde bırakılmaya ve mülteci statüsünün sona erdirilmesine ilişkin hükümler ve ev sahibi devlette mültecilerin haklarına ve yükümlülüklerine yönelik düzenlemeler yer almaktadır (Sütlüoğlu, 2021: 44-45).

Dolayısıyla uluslararası göç hukukundaki temel kaynaklardan birisi 1951 Sözleşmesi ve Protokolüdür. Sözleşme hükümlerinin pratikte uygulanması taraf devletlerin takdirine bırakılmış ve taraf devletler de ulusal mevzuatlarını bu doğrultuda oluşturmuştur. Ancak devletler kendi menfaatleri doğrultusunda sözleşmeyi farklı yorumlamış, çekinceler koymuş ve bu sebeple uluslararası alanda ortak bir koruma sisteminden ziyade dağınık ve parçalı bir sistem ortaya çıkmıştır. Türkiye de Sözleşmeye taraf devletlerdendir. Protokolü kabul etmiştir ancak coğrafi çekince koymuştur. Dolayısıyla, coğrafi çekince ile bu Sözleşme Türkiye’de de uygulanmaktadır.

Bu dönemden sonra devletlerdeki göç hukukuna ilişkin olarak uluslararası düzenleme yapma yönündeki isteksizlik nedeniyle Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde göçe ilişkin düzenlemelere 1990’lı yıllara kadar pek fazla rastlanmamaktadır. 1990’lı yılların sonunda uluslararası göçle ilgili çalışmalar yavaş yavaş başlamıştır. Bu döneme kadar yapılan çeşitli düzenlemelerin yanı sıra devletler, 25 Eylül 2015 yılında BM Genel Kurulu’nda tüm ülkeler tarafından 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemini kabul edilmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, önce bir gündem ve daha sonra ilkeler şeklinde yayımlanmıştır. 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı ve 169 ilgili hedeften oluşan 2030 Gündemi, tüm ulusların ve insanların öngörülen amaçlara ulaşmasını ve bu hedeflere dahil edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır (International Organization for Migration [IOM], 2018a: 12). 2030 Gündemi kapsamında belirlenen “Kimseyi Geride Bırakma” sloganı, bu amaçlara ulaşılması için hassas durumdaki gruplardan birini oluşturan göçmenlere ve göçmenlerin ihtiyaçlarına da özel önem verilmesini gerektirmektedir. Bu, 2030 Gündemi’nin insan hakları ilkeleriyle sıkı sıkıya bağlantısının doğal bir sonucunu oluşturmaktadır.

Bu makale kapsamında 2030 BM, SKA ve göç ilişkisi incelenmektedir. Bu kapsamda SKA hakkında genel bir açıklama yapıldıktan sonra göçe doğrudan referans yapan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SKH) 10.7 ve göç ile doğrudan bağlantılı olan diğer hedefler detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Son bölümde ise, SKA'nın uluslararası hukuk, Avrupa Birliği (AB) hukuku ve Türk hukuku üzerindeki etkileri ve bu amaçların sağlanması için atılan adımlar değerlendirilmektedir. Çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

I. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI VE GÖÇ

A. GENEL OLARAK

Küresel Hedefler olarak da bilinen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yoksulluğu sona erdirmek, gezegeni korumak, 2030 yılına kadar tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak, dünyadaki yaşam standardını arttırmak, iyi yaşam standartlarına herkesin ulaşmasını sağlamak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması, açlığa son verilmesi, dünyadaki enerji kaynaklarının doğru şekilde kullanılması gibi amaçlar için evrensel bir eylem çağrısı olarak kabul edilmiştir (Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar, 2022).

2030 Gündeminin temel özellikleri evrensellik, kapsayıcılık ve ortaklıklara yaptığı vurgudur. Uluslararası toplumun sürdürülebilir kalkınmaya yönelik ortak sorumluluğunun bir sonucu olarak SKA, kalkınmayı teşvik etmekte küresel ortaklık çağrısında bulunmaktadır. Sorunların ancak bütüncül bir yaklaşımla etkin bir şekilde ele alınabileceği kabul edilmektedir. Devletler bu kapsamda belirledikleri 17 amacı 2030 yılına kadar, sadece şu an yaşayan nesil için değil, gelecek jenerasyonlar için de gerçekleştirmeyi hedeflemektedirler (IOM, 2018a: 12).

Bu hedeflerin hem başlaması hem sonuçlanması çok fazla paydaşı ilgilendirmektedir. SKA sadece devletleri değil, şirketleri, akademik kurumları ve uluslararası kuruluşları da muhatap almaktadır. Dolayısıyla, BM SKA'yı tanıtırken ve ortaya koyarken bu amaçlara ulaşılmasını dünyada yaşayan tüm insanların sorumluluğu olarak ifade etmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 5).

Resim 1. Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar

Kaynak: Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar, 2022

SKA'nın "Kimseyi Geride Bırakma" sloganı, sürdürülebilir kalkınmanın kapsayıcı olması için açık bir çağrıdır (Migration Data Portal, 2022). Bu göçmenlerin de SKA kapsamında özel olarak dikkate alınmasını gerektirir. Özellikle, 2030 Gündemi'ndeki göçün temel taşı olan hedef 10.7, "güvenli, düzenli ve sorumlu göçün kolaylaştırılması" ve "iyi yönetilen göç politikalarının" uygulanması çağrısında bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, diğer SKA da göçmenlerin ekonomik değerini tanıyan bir dizi hedef içermektedir (Foresti vd., 2018: 7).

B. GÖÇ İLE BAĞLANTILI HEDEFLER

"Eşitsizliklerin azaltılması" başlıklı Amaç 10 kapsamında yer alan Hedef 10.7'de göçe doğrudan referans yapılmaktadır. Ancak bunun yanı sıra, 17 amaçtan en az 10'u doğrudan göç veya hareketlilik ile ilgili hedef ve göstergeler içermektedir. Bunlardan, işgücü göçü (8.7 ve 8.8), uluslararası öğrenci hareketliliği (4.b), insan kaçakçılığı (5.2, 8.7 ve 16.2), havaleler (10.c), yasal kimlik (16.9) ve göç verileri (17.18) konularına ilişkin hedefler de göç ile doğrudan bağlantılıdır. Göç, aynı zamanda, 2030 Gündemi genelinde, SKA'nın 17'sinin tamamıyla ilgili olan ve kesişen bir konudur. Bu nedenle, 2030 SKA ve göç ilişkisinin incelenmesinde, göçe doğrudan yapılan atıfların ötesine geçerek uygulama ve gözlem yoluyla göç ile her bir amaç ve hedef arasındaki karşılıklı destekleyici ilişkiyi kabul etmek ve ele almak önemlidir.

(Migration Data Portal, 2022). Bu makalede, özellikle göç ile doğrudan bağlantısı olan hedeflerin kapsamında bulunduğu amaçlar çerçevesinde göç ve SKA arasındaki ilişki incelenmektedir.

1. SKA 3: Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam

Sağlık, 20 yılı aşkın bir süredir uluslararası kalkınma bakımından merkezi bir konumda kabul edilmektedir. Bu doğrultuda ya evrensel olarak ya da belirli nüfus alt gruplarına odaklanarak (örneğin, yoksullar veya kadın ve çocuklar) hastalık ve ölüm oranlarını azaltmak için büyük çabalar sarf edilmektedir. 2000 yılında kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH), sağlıkla ilgili 2015 yılına kadar ulaşılması gereken üç hedef içermektedir: çocuk (5 yaş altı) ölüm oranlarının azaltılması (BKH 4), anne ölümlerinde azalma ve üreme sağlığı hizmetlerine erişim (BKH 5) ve HIV/AIDS, tüberküloz ve sıtma gibi hastalıklarla mücadele (BKH 6). Küresel olarak bu üç sağlık hedefinden BKH 6 gerçekleştirilme yolundadır. Ancak hem çocuk hem de anne ölümleri önemli ölçüde azalmış olsa da, hala ilgili hedeflere ulaşma yolunda önemli adımlar atılması gerekmektedir (Buse ve Hawkes, 2015: 1).

2015 yılında, BKH'nin yerini SKA almıştır. Herkes için her yaşta sağlıklı ve kaliteli yaşamı güvence altına almayı amaçlayan SKA 3, BKH'nden çok daha geniş kapsamlıdır (Buse ve Hawkes, 2015: 1). SKA 3'ün tüm insanlar için geniş bir sağlık ve esenlik yelpazesini kapsayan 13 hedefi dört ana başlıkta özetlenebilir: sağlık sorunları, aile planlaması, trafik kazalarının azaltılması ve çevre kirliliğinin azaltılması (Tulloch vd., 2018: 103; Gonçalves, 2021: 98).

Göçmenlerin sağlığının ele alınması, sosyal ve ekonomik kalkınmanın bir ön koşuludur. Çünkü göçmenlerin sağlığı, çalışmak, üretken olmak ve topluma katkıda bulunmak için temel bir ön şarttır (IOM, 2018a: 36; Barragan vd., 2017: 42). Küresel göç, göçmenlerin sağlığı ve onların sağlık ihtiyaçlarına cevap vermeye yönelik sistemler açısından hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır. Göçmenler, gelir getirici fırsatlara erişim, daha iyi barınma ve beslenme, daha gelişmiş bir sağlık hizmeti ve güvenlik standardına erişim yoluyla daha iyi bir sağlık durumuna sahip olabilirler. Bununla birlikte, göç sürecinde birçok riskle karşı karşıya kalan göçmenler, genellikle gittikleri ülkelerdeki kısıtlayıcı politikalar, ayrımcılık ve göçe duyarlı sağlık sistemlerinin ve sektörler arasında yardımcı politikaların eksikliği nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimde engellerle karşılaşabilmektedirler (Barragan vd., 2017: 40). Göçmenlerin ve mültecilerin sağlık sorunları varış ülkesindeki nüfusun sorunlarına

benzer olsa da, mevcut olduğu ölçüde, istatistikler genellikle göçmenlerin ve mültecilerin sağlık sorunlarının, sonuçları bakımından, daha riskli olabileceğini ve bazı hastalıklarda daha yüksek yaygınlık görülebileceğini göstermektedir (World Health Organization [WHO], 2017: 2). Bu nedenle, SKA 3'e yönelik ilerlemenin kapsayıcı olmasını sağlamak için göçmenlerin özel sağlık ihtiyaçlarının sağlık hedefleri kapsamında genel olarak ele alınması gerekmektedir.

Hedefler 3.1, 3.2 ve 3.7, cinsel sağlık ve üreme sağlığına odaklanmaktadır. Göçmen kadın ve kız çocukları bu konulara ilişkin olarak, genellikle uygun sağlık hizmetlerine, bilgi ve eğitime erişimden yoksundurlar. Bu özellikle de insan kaçakçılığına maruz kalmış veya düzensiz göçmen durumunda olanlar veya istismar, cinsel ya da toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağduru olanlar bakımından daha önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu kişiler genellikle istenmeyen gebelik, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, anne, çocuk ve yeni doğan ölümleri ve belirli psikolojik sağlık sorunları gibi olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmaktadırlar (IOM, 2018a: 37). Bu hedefler doğrultusunda, 2030 yılına kadar tüm ülkelerde anne, yeni doğan ve 5 yaş altı çocuk ölüm oranını düşürmek ve ayrıca "aile planlaması, bilgilendirme ve eğitime yönelik olanlar dahil, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine evrensel erişimi [sağlamak] ve üreme sağlığını ulusal stratejilere ve programlara entegre etmek" (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 34) amaçlanmaktadır.

Hedef 3.3, bulaşıcı hastalıklara yoğunlaşmaktadır. Göçmenler hijyen, beslenme, yaşam koşulları, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerine erişim ve sosyal koruma gibi faktörler nedeniyle tüberküloz, HIV/AIDS, sıtma gibi bulaşıcı hastalıklara karşı daha hassas durumdadırlar. Sıklıkla hareket halinde olmaları nedeniyle genellikle öngörülen tedavi prosedürleri tamamlanamamakta, rutin veya önleyici bakım sağlanamamakta ve bu kişiler hakkında güvenilir tıbbi kayıtlar tutulamamaktadır (IOM, 2018a: 37). Bulaşıcı olmayan hastalıklara odaklanan SKH 3.4 ise, bu hastalıklardan kaynaklanan ölümleri azaltmayı ve ruh sağlığını desteklemeyi amaçlamaktadır (Gonçalves, 2021: 98). Göçmenlerin büyük çoğunluğunun, göç yolculuklarına çıktıklarında genç, zinde ve sağlıklı olduğunu gösteren kapsamlı kanıtlar bulunmaktadır. Öte yandan, göç sürecinin kendisi, güvenli olmayan seyahat, hastalık epidemiyolojisindeki¹¹ değişiklikler, kötü beslenme veya yaşam koşulları ve psikososyal stres nedeniyle bazı göçmen grupları diyabet ve koroner arter hastalığı gibi çeşitli bulaşıcı

¹¹ **Epidemiyoloji**, popülasyonda hastalıkların sıklığını, dağılımını ve hastalık oluşumunu etkileyen faktörleri inceleyen ve bu hastalıklara karşı hedefleri ve yöntemleri belirleyen bilim dalıdır.

olmayan hastalıklar için artan riskle karşı karşıya kalmaktadır. Zorla yerinden edilme, insan kaçakçılığı veya transit geçiş ve yerleştirme sırasındaki travmatik koşullar veya akıbetleri hakkında uzun süre belirsizlik içinde yaşamak da göçmenlerin ruh sağlığı ve esenliği üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Ayrıca, gittikleri ülkelerdeki ailelerinden uzak yaşam ve çalışma koşulları, özellikle kronik tıbbi rahatsızlıkları olanların yeterli, uygun ve sürekli sağlık hizmetlerine erişememeleri ve alternatif tıp uygulamalarına güvenmeleri göçmenlerin genel sağlık durumunu etkileyebilmektedir (IOM, 2018a: 38; Barragan vd., 2017: 43).

SKH 3.b aşılara ve temel ilaçlara ilişkindir. Göçmenler ve ülkesinde yerinden edilmiş kişiler, hedef ülkedeki ev sahibi toplulukla birlikte, sürü bağışıklığının sağlanması için ulusal programda sunulan tüm aşılar için hedef nüfusa dahil edilmelidir. Göçmenlerin de bu programlara dahil edilmesinin önemi COVID-19 salgını ile bir kez daha görülmüştür. Bununla birlikte, göçmenlerin temel ilaçlara erişiminin sağlanması da herkes için sağlık amacına ulaşmak bakımından önemlidir (IOM, 2018a: 38). Bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıkların özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak ilaç ve aşılarda araştırılmasını ve geliştirilmesini desteklemek ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) ve Kamu Sağlığına İlişkin Doha Deklarasyonu'na göre ilaç ve aşılara erişimi kolaylaştırmak bu hedef kapsamında atılması gereken adımlar arasındadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 35).

“Mali riskten korumayı, kaliteli temel sağlık bakım hizmetlerine erişimi ve herkesin güvenli, etkili, kaliteli ve karşılanabilir zaruri ilaç ve aşılara erişimini de kapsayan genel sağlık sigortasını oluşturulmak” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 34) amacı ise SKH 3.8 kapsamında düzenlenmektedir. Göçmenlerin tüm göç döngüsü boyunca kaliteli hizmetlerin ve sosyal korumanın sürekliliğini garanti eden sağlık sigortası programlarına dahil edilmesi önem teşkil etmektedir. Birçok göçmen, özellikle düzensiz durumda olanlar ve yerinden edilmiş kişiler, sağlık hizmetlerine yönelik yasal, politik ve finansal kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Resmi erişimleri olsa bile, kültürel ve dilsel engeller ile damgalanma korkusu ve yapısal engeller nedeniyle sağlık hizmetlerini kullanmakta sıklıkla güçlük çekmektedirler. Göçmenlerin sağlık ihtiyaçlarını anlamak ve göçmenlerin sağlığına ilişkin değişkenleri izlemek için veri toplama ve gözetim mekanizmaları geliştirmek önemlidir (IOM, 2018a: 36; IOM, 2018b). Bunun başarılması, göçmenler için diğer sağlık hedeflerine ulaşılmasına da katkıda bulunacaktır.

Göç ile doğrudan bağlantısı bulunan hedeflerden biri olan SKH 3.c ise, “özellikle en az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada devletleri olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerde sağlık finansmanını ve sağlık işgücünün işe alımını, geliştirilmesini, eğitimini ve idamesini kayda değer miktarda artırmayı” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 34) gerektirir. Sağlık çalışanlarının göçünün farklı ülkelerdeki sağlık sistemleri üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Bu nedenle, bu hedef, Dünya Sağlık Örgütü’nün yaptığı gibi, sağlık personelleri için etik işe alım kuralları da dahil olmak üzere iyi tasarlanmış politikaların uygulanmasını içermektedir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi yolunda atılan adımlar, aynı zamanda, küresel sağlık işgücünün dağılımını iyileştirmeye ve sağlık çalışanı eksikliklerini gidermeye yardımcı olmaktadır. Ayrıca, sağlık personelinin eğitimi yoluyla menşee ülkelere geri dönen göçmenler, bu ülkelerin sağlık sistemlerinin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır (IOM, 2018a: 37).

Hedef 3.d ise, “Başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerin ulusal ve küresel sağlık risklerine karşı erken uyarı, riski azaltma ve risk yönetimi kapasitelerini güçlendirmek” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 35) çağrısında bulunmaktadır. Bu, Uluslararası Sağlık Tüzüğü (UST) kapsamında tüm ülkelerin sağlıkla ilgili acil durumlara hazırlığının ve yönetim kapasitesinin güçlendirilmesini gerektirmektedir. Günümüzde seyahatlerin hacmi, hızı ve kolaylığı, sınır ötesi hastalık kontrolü için yeni zorluklar ortaya koymaktadır. Salgınları önlemek, tespit etmek ve bunlara yanıt vermek için göçü ve hareketliliği anlamak büyük öneme sahiptir (IOM, 2018a: 37).

2. SKA 4: Nitelikli Eğitim

SKA 4, dünyanın birçok ülkesinde görülen eğitime erişim eksikliğiyle başa çıkmak için türünün üçüncü küresel taahhüdünü oluşturmaktadır. İlk girişim, herkes için “temel” eğitim çağrısında bulunan ve “Herkes için Eğitim” hareketinin temellerini atan 1990’daki Jomtien Konferansı olmuştur. Bunu BM Binyıl Kalkınma Hedefi (BKH) 2’nin tamamlaması izlemiştir. Her ikisi de özellikle 2015 yılına kadar küresel boyutta ilköğretime ulaşmayı hedeflemiştir (UN High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2015: 2; Beiter, 2021: 128-129). SKA 4 ise, 2030 yılına kadar kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmeyi öngörmek suretiyle kapsam olarak çok daha geniştir. İlk iki girişimin odak noktası evrensel ilköğretimin başarısı iken, SKA 4 ayrıca orta

öğretimin tamamlanmasını da öngörmektedir (Beiter, 2021: 129). Eşitliğe ve hassas durumdaki grupların dahil edilmesine yoğunlaşmanın yanı sıra, SKA 4 hedefleri, okuryazarlık ve öğrenmeye vurgu yaparak çocukluğun erken dönemlerinden yüksek öğretime kadar tüm eğitim döngüsünün tamamlanmasına yöneliktir (UNHCR, 2015: 2). Eğitime erişim, eşitlik ve yaşam boyu eğitim fırsatları olmak üzere üç temel tema altında düzenlenen, 10 hedeften oluşan SKA 4, nitelikli eğitimin iyileştirilmesi ve geliştirilmesiyle yoksulluğun azaltılması, nitelikli istihdam, ekonomik büyüme, cinsiyet eşitliği gibi diğer amaçları da ileri taşıma potansiyeline sahiptir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 49). Geçtiğimiz on yılda, özellikle kız çocukları bakımından, eğitime erişimin ve okula kayıt oranlarının artırılmasına yönelik büyük ilerleme kaydedilmiştir. Ancak bununla birlikte, 2018 UIS verilerine göre, yaklaşık 258 milyon çocuk ve genç hala okula gitmemektedir ki bu da okul çağındaki küresel nüfusun yaklaşık beşte birine denk gelmektedir (UNESCO Institute for Statistics, 2022).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), SKA 4'ün planlanmasında ve küresel düzeyde yaygınlaştırılmasında aktif olarak yer almaktadır. Bu kapsamda, BMMYK'nin diğer beş BM kuruluşu (UNESCO, UNICEF, BM Kadın, UNDP, UNFPA) ve Dünya Bankası ile birlikte eş-düzenleyicisi olduğu Mayıs 2015'te Kore Cumhuriyeti'nin Incheon kentinde düzenlenen Dünya Eğitim Forumu'nda Incheon Deklarasyonu ve Eylem Çerçevesi ile SKA 4 somutlaştırılmıştır (Beiter, 2021: 131; UNHCR, 2015: 1).

Göç özelinde SKA 4, özellikle göçmenler, mülteciler ve yerinden edilmiş diğer nüfusu içeren bir grup olan “hassas durumlarda” olan çocukların ihtiyaçlarını karşılama amacına atıfta bulunur. Bu bağlamda, göçmen çocuklar, mülteciler, geri dönen ve yerinden edilmiş kişiler de dahil olmak üzere göçün tüm aşamalarında ve tüm göçmen grupları için ilk, orta ve yüksek öğretime erişimin teşvik edilmesi ve eğitim kalitesinin iyileştirilmesi hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra, SKH 4.1 kapsamında iş piyasasına ve insana yakışır işe erişimi kolaylaştırmak amacıyla orta öğretim ile mesleki veya teknik beceriler ve eğitim fırsatları arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi de önem arz etmektedir (IOM, 2018b). Bu bağlamda, SKA 4, mültecilerin ve vatansız çocuklar ve gençlerin gelecekteki 15 yıl içinde ulusal ve uluslararası düzeyde eğitim sektörünün planlanmasında, geliştirilmesinde ve izlenmesinde hesaba katılmasını sağlamak için kritik bir fırsat penceresini temsil etmektedir (UNHCR, 2015: 1). Göçmen çocukların eğitimi, sadece SKA 4'ün gerçekleştirilmesi için değil, aynı

zamanda daha geniş anlamda diğer birçok SKA'nın da gerçekleştirilmesi, bu bağlamda daha iyi geçim kaynakları ve sağlık koşulları, cinsiyet eşitsizliklerinde azalma gibi ekonomik ve sosyal yararlar elde etmek için esastır.

Ancak, mülteci, vatansız ve yerinden edilmiş çocuklar ve gençler için akredite edilmiş, kaliteli eğitim hizmetleri sağlamak, özellikle son birkaç yılda eşi görülmemiş zorla yerinden edilme oranı göz önünde bulundurulduğunda, çatışmalardan etkilenen ortamlarda önemli bir zorluk teşkil etmeye devam etmektedir (UNHCR, 2015: 3). BMMYK'nin 2020 Eğitim Raporuna göre, mültecilerin ilköğretime kayıt oranı %77, ortaöğretime kayıt oranı %31 ve yükseköğretime kayıt oranı ise yalnızca %3'tür. Bunun yanı sıra, okul çağındaki tüm mülteci çocukların %48'i okula gitmemektedir (UNHCR, 2020: 9).

Göçmen çocukların eğitime erişiminin önündeki engellerin kaldırılması ve aldıkları eğitimin kalitesinin iyileştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu, göçmenlerin özellikle zorluklarla karşı karşıya kaldığı eğitime ücretsiz erişimin sağlanması, eğitimde eşitsizliğin giderilmesi, kaliteli eğitim programlarına erişim düzeylerinin yükseltilmesi ve okuryazarlık oranının artırılması yoluyla SKA 4 kapsamındaki hedefler yoluyla gerçekleştirilebilir. SKA 4'ün birçok hedefine ilişkin olarak göç ile bağlantı kurulabilmesi mümkündür. Bu doğrultuda SKH 4.2, göçmen çocukların ilkokula hazırlanmak için gerekli olan kaliteli erken çocukluk eğitimine dahil edilmelerini amaçlamaktadır. Ancak SKH 4.1 ve 4.5'te öngörülen hedeflere aykırı olacak şekilde, göçmen çocuklar genellikle dilsel veya sosyoekonomik engeller nedeniyle eğitimden dışlanmaktadır. Bu nedenle SKH 4.5, hassas durumda olan çocuklar da dahil olmak üzere, hassas durumdaki kişiler için tüm eğitim seviyelerine ve mesleki eğitime eşit erişim sağlamak için çağrıda bulunur. SKH 4.7 ile uyumlu, sosyal ve duygusal öğrenme, insan hakları ve vatandaşlık eğitimine odaklanan bir okul müfredatı, göçmen çocuklar ile hedef ülkedeki çocuklar arasındaki kültürlerarası anlayışı geliştirerek göçmenlerin çevrelerine dahil edilmelerini destekleyebilir (Nicolai, 2018: 87). SKH 4.3 ve 4.4 uyarınca ise, teknik, mesleki ve yüksek öğretime eşit eğitim erişiminin sağlanması ile "2030'a kadar istihdam, insana yakışır işler ve girişimcilik için teknik ve mesleki beceriler de dâhil olmak üzere gerekli becerilere sahip gençlerin ve yetişkinlerin sayısını önemli ölçüde artırmak" (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 49) hedeflenmektedir.

Hedef ülke hükümetleri, SKH 4.a, 4.2 ve 4.5 hedeflerini tam olarak gerçekleştirmek amacıyla, göçmen çocuklara yönelik eğitimi kolaylaştıran programlar uygulayabilmek için uluslararası ve ulusal kuruluşlarla ortaklık yapmalıdır. Uluslararası Göç Örgütü, Avrupa Komisyonu'nun sağladığı fonla Yunanistan'da 2.500 mülteci ve göçmen çocuğun okula dönmesine yardımcı olmuştur. Bu proje, çocukların okullara ulaşımının ve okul araç-gereçlerinin dağıtımının finanse edilmesini destekleyerek Yunan makamlarına eğitim yönetiminde yardımcı olmaktadır (Starfield, 2017: 136).

Bunlara ek olarak, göç ile doğrudan bağlantılı olan bir diğer hedef olan SKH 4.b ise, değişim programları ve diğer öğrenci hareketliliği türleri dahil olmak üzere yurtdışındaki yüksek öğrenime kayıt için bursların artırılması amacına yöneliktir (IOM, 2018b). SKH 4.b; “2020’ye kadar gelişmiş ve diğer gelişmekte olan ülkelerdeki mesleki eğitim, bilgi ve iletişim teknolojileri, teknik, mühendislik ve bilimsel programları kapsayan yükseköğrenim programları için en az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan küçük ada devletleri ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere sunulan burs sayısını dünya çapında önemli miktarda [artırmayı]” hedeflemektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 49). Birbiriyle örtüşen birden fazla tanımı olan “uluslararası öğrenci” ifadesi, 2015 yılından bu yana UNESCO, Avrupa Birliği, OECD ve EUROSTAT tarafından “uluslararası hareketli öğrenci” olarak kabul edilmektedir. Uluslararası öğrenci sayısına ilişkin güncel küresel bir tahmin bulunmamakla birlikte 2000 yılında 2 milyon olan uluslararası öğrenci sayısı 2019’da 6 milyonun üzerine çıkmıştır (Migration Data Portal, 2022; Global Migration Data Analysis Centre [GMDAC], 2018: 24). Bu öğrencilerin yarısından fazlası Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Avustralya, Fransa, Almanya ve Rusya Federasyonu olmak üzere bu altı ülkedeki eğitim programlarına kayıtlıdır. Uluslararası öğrenci gönderen ülkeler arasında ise Çin, Hindistan, Almanya, Güney Kore, Nijerya, Fransa, Suudi Arabistan ve birkaç Orta Asya ülkesi önde gelmektedir (GMDAC, 2018: 24). Hedef 4.b, uluslararası öğrenci hareketliliğini arttırmak amacıyla mevcut sınır ötesi bursların sayısında artış yapılması çağrısında bulunmaktadır. Öğrenci hareketliliğinin teşviki, eğitim için göç eden göçmenlerin sayısını artırarak en az gelişmiş ülkelere ve diğer yetersiz hizmet alan bölgelerden gelen insanlar için yüksek öğrenim fırsatları sağlar. SKH 4.b’ye ulaşmak, bunu teşvik edecek iyi yönetilen göç politikaları varsa, göçmenlerin bilgi ve becerilerini arttırmaya da yardımcı olur (IOM, 2018a: 23).

3. SKA 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

2000 yılındaki BM Binyıl Zirvesi sonucunda kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri'nde (BKH) cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesini teşvik etmek, BKH 3 kapsamında ele alınmıştır. SKA 5'e kıyasla daha dar kapsamlı olan BKH 3, 2005 yılına kadar ilk ve ortaöğretimde ve 2015 yılına kadar tüm eğitim seviyelerinde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır. 2030 SKA'nın geliştirilmesine yol açan 2012 tarihli BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nın sonuç belgesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini hem insan haklarının temel bir ilkesi hem de kapsayıcı ve insan merkezli sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak kabul etmektedir. SKA 5, kendisinden öncekilere kıyasla, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadın ve kızların güçlendirilmesi amacını, kadınların ve kız çocuklarının sosyal, ekonomik ve siyasi haklarıyla ilgili hedeflerin hem sayısı hem de kapsamı açısından daha geniş bir şekilde ele almaktadır (Bayraktaroğlu-Özçelik, 2021: 163-164). Bu hedef, cinsiyet eşitliğinin temel bir insan hakkı olduğunu kabul etmektedir. Ancak, dünya çapında kadınların ve kız çocuklarının hala orantısız bir şekilde ayrımcı uygulamalardan ve şiddetten muzdarip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin küresel bir sorun olmaya devam ettiği gerçeğini de yansıtmaktadır (IOM, 2018a: 59).

Cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini sağlamayı hedefleyen SKA 5, Uluslararası Göç Örgütü için, tüm göçmenlerin ve toplumun haklarını koruyarak ve sosyoekonomik refahlarını en üst düzeye çıkararak göç yönetimini sağlamak bakımından kritik öneme sahiptir. Bu, özellikle göç etme konusunda karar vermeyi ve göç edebilmeyi etkileyen ayrımcı uygulamalara vurgu yaparak kadınları ve kızları etkileyen belirli zorlukların değerlendirilmesini gerektirir. Bu zorlukların üstesinden gelmek için SKA 5 hedefleri, kanıta dayalı sistemler ve toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar oluşturmak konusunda kritik öneme sahiptir (Girard, 2017: 59).

Göçte toplumsal cinsiyet dinamikleri, erkek ve kadın göçmen akınlarındaki farklılıkların ötesine bakılmasını gerektirir. Dünya çapındaki göçmenlerin neredeyse yarısının kadın olması küresel akınlar açısından bir toplumsal cinsiyet dengesine işaret edebilecek olsa da, bu, kadınların göçünü karakterize eden temel sosyal kısıtlamalar veya önemli niteliksel farklılıklar hakkında yeterli kavrayış sağlamamaktadır. Örneğin, kadın ya da erkek olmak, cinsiyete bağlı eşitsizlikler ve ayrımcılığın bir sonucu olarak çok farklı göç yollarının izlenmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle,

göç politikalarını buna göre şekillendirmek için toplumsal cinsiyete dayalı gerçekleri geniş bir çerçevede değerlendirmek ve göçmen kadınların, erkeklerin, kız ve erkek çocukların farklı ihtiyaçlarını ele almak önemlidir (Girard, 2017: 59).

Hedef 5.4, “ulusal şartlara uyduğunda, kamu hizmetlerinin, altyapının ve sosyal koruma politikalarının sağlanması ile hane halkı ve aile içerisinde sorumluluk paylaşımının teşvik edilmesi yoluyla ücretsiz bakım ve ev işlerini tahakkuk ettirmek ve değer biçmek” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 66) çağrısında bulunmaktadır. Ev hizmetlerinde çalışan göçmenlerin çoğu, kadınlar ve kızlardan oluşmaktadır. Düşük vasıflı göçmen kadınlar, göçmen erkeklere göre genellikle daha az düzenlemeye sahip ve daha az görünür sektörlerde çalışmakta ve bu da onları sömürü, işgücü ve insan hakları ihlalleri ve aynı zamanda cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet açısından daha fazla risk altına sokmaktadır. Bu hedefin ele alınması, ev hizmetlerinde çalışan göçmenlerin refahını, itibarını ve statüsünü yükseltecektir (IOM, 2018a: 41).

Göçmen ve özellikle mülteci kadın ve kız çocukları göç sürecinin her aşamasında şiddete maruz kalabilmektedir. Cinsel veya toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kadınları ve kızları göç etmeye zorlayabilmektedir. Göçmen kadınlar ve kız çocukları, göç yolları boyunca ve hedef ülkelerde genellikle fiziksel, cinsel ve psikolojik istismar veya şiddet riski altında kalmaktadırlar. Erkeklere kıyasla, göçmen kızların ve özellikle düzensiz göçmenlerin ve genç göçmenlerin insan kaçakçılığına veya cinsel istismara maruz kalma olasılıkları daha fazladır (O’Neil vd., 2018: 71). Dünya çapında insan kaçakçılığı vakalarının kesin sayıları bilinmemekle birlikte örneğin, dünya çapında tespit edilen tüm insan kaçakçılığı mağdurlarının %71’ini kadınlar ve kız çocukları ve cinsel istismar amacıyla gerçekleştirilen insan kaçakçılığının mağdurlarının %96’sını kadınlar oluşturmaktadır (IOM, 2018a: 40). Göç ile doğrudan bağlantılı hedefler arasında olan SKH 5.2 kamusal ve özel alanlarda, tüm kadınlara ve kız çocuklarına yönelik, insan kaçakçılığı, cinsel ve her türlü istismar dâhil, şiddetin her türünü yok etmeyi amaçlamaktadır (IOM, 2018a: 40; T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 66).

Çocuk evliliği, erken yaşta evlilik, zorla evlendirilme ve kadın sünneti gibi tüm zararlı uygulamaları ortadan kaldırmayı hedefleyen SKH 5.3 de göç ile ilişkilendirilebilir. Kadın sünneti veya zorla evlendirme gibi uygulamalara maruz kalan kızlar, göçü bir kaçış yolu olarak kullanabilmektedirler. Bunun yanı sıra, göç ettikleri yeni

yerlerde de kızlar ve genç kadınlar farklı sosyal normlara ve uygulamalara (kadın sünneti dahil) maruz kalabilmektedirler. Ayrıca, göçmen topluluklar, özellikle göçün getirdiği belirsizlik nedeniyle kızların güvenliklerinin tehlikede olması veya ekonomik zorluklar karşısında erken yaşta evliliği çare olarak kabul edebilmektedir (O'Neil vd., 2018: 71). Fakat özellikle çocuk evlilikleri ve çok eşlilik, hedef ülkelerde bu evliliklerin tanınması bakımından önemli sorunları beraberinde getirmektedir.

Çocuk yaşta evlilik (veya erken evlilik) taraflardan en az birinin 18 yaşından küçük olduğu herhangi bir evlilik olarak tanımlanmaktadır.² Çocuğun tam, özgür ve aydınlatılmış rızası olmadığı için aynı zamanda bir tür zorla evlendirme olarak kabul edilen çocuk yaşta evlilik, çoğu zaman mağduru olan kız çocuklarının eğitimini engellemekte, sağlıklarını riske atmakta ve onları istismar ve yoksulluk riskine maruz bırakmaktadır. Çocuk yaşta evlilikler, Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme'nin 2. maddesi ve Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) 16. maddesinin 2. fıkrası tarafından yasaklanmıştır. Her iki belge de, bir evlenme yaşı belirtmeksizin, taraf devletlerin asgari bir evlilik yaşı belirlemeleri ve bu yaşın altındaki evliliklerin yasal bir etkisinin olmaması yönünde düzenleme getirmektedir. CEDAW ayrıca, sözleşmeye taraf devletleri, evliliklerin resmi bir sicile kaydedilmesini zorunlu hale getirmekle yükümlü kılmaktadır (Bayraktaroğlu-Özçelik, 2021: 184).

Son yıllarda, evlenme yaşını 18'e çıkararak, çocuk yaşta evlilikleri yasaklayan ve tüm evliliklerin kayıt altına alınmasını zorunlu kılan ulusal mevzuat değişiklikleriyle, dünya çapında çocuk evliliklerinin sayısı azalmış olsa da ekonomik, kültürel, dini ve sosyal faktörlerin bir sonucu olarak çocuk evlilikleri hala görülmektedir. Göçe ilişkin asıl sorun, kendi ülkelerinin kanunlarına göre yasal ve geçerli olarak çocuk yaşta evlenmiş göçmenlerin evliliklerinin bazı sonuçlarının göç ettikleri hedef ülkelerde tanınıp tanınmayacağına yöneliktir. Özellikle son yıllarda göçmen sayısındaki artışa bağlı olarak çocuk evliliklerin sayısında görülen artış, bazı ülkeleri bu tür evliliklerin tanınmaması konusunda ulusal mevzuatlarına açık hükümler koymaya yöneltmiştir.³ Bu kapsamda, uluslararası özel hukukun klasik bir tekniği olan somut olay ba-

² Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi, Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 31 No'lu Ortak Genel Tavsiye Kararı/Çocuk Hakları Komitesinin Zararlı Uygulamalara İlişkin 18 No'lu Genel Yorumu, UN Doc CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18.

³ Bunlara örnek olarak: 2017 tarihli Çocuk Evlilikleriyle Mücadeleye Dair Alman Yasası, 2015 tarihli Hollanda Zorunlu Evliliği Önleme Yasası ve 2018 tarihli değişiklikler ile Bazı Uluslararası Evlilik ve Vesayet İlişkilerine İlişkin İsveç Yasası.

zında değerlendirme yoluyla yurtdışında kazanılan bir statünün tanınmasının kamu düzeni müdahalesi nedeniyle kısıtlanmasına yönelik istisnanın yerini zorunlu yasaklar almıştır (Bayraktaroğlu-Özçelik, 2021: 185-186).

Söz konusu ulusal mevzuatların amacı her ne kadar çocuk yaşta evlilikleri önlemek olsa da uluslararası özel hukuk açısından eleştirilere maruz kalmaktadırlar. Genel olarak, öncelikle bu tür bir yasak yurt dışında hukuken kazanılmış hakların korunması ilkesi ile aile hayatına saygı hakkının göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra bu yönde bir yaklaşım, böyle bir evlenme geçerli olarak tanınmayacağı için buna bağlı olarak kadını boşanma hakkı, nafaka hakkı, veraset ve malvarlığı talepleri konusunda da korumasız bırakabilmektedir. Benzer sorunlar, aile birleşimi ve oturma izinleri konusunda da ortaya çıkabilmektedir. Bu aynı zamanda, hedef ülkeye yolculukları sırasında veya mülteci kamplarında kendilerini cinsel şiddet veya istismardan korumak için evlenme çağına gelmeden evlenmeyi kabul etmiş olan göçmen kadınlar gerçeğini de göz ardı etmektedir (Bayraktaroğlu-Özçelik, 2021: 186-187).

Bu bağlamda, yurtdışında hukuken tanınan bir çocuk evliliğinin tüm sonuçlarının tanınmasını tamamen reddetmek yerine, ulusal makamlara somut olayın koşullarını dikkate alma seçeneği sunan bir yaklaşım benimsenmelidir. Buna göre, çocuk evliliğinin belirli sonuçlarının tanınmasının, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 3. maddesi ile güvence altına aldığı çocuğun yüksek yararı ilkesi kapsamında olacağı durumlar olabilir (Bayraktaroğlu- Özçelik, 2021: 187).

Buna ek olarak, benzer bir yaklaşımın çok eşlilik bakımından da benimsenmesinin gerektiği durumlar söz konusu olmaktadır. Çok eşlilik (poligami), bir erkeğin aynı anda birden fazla kadın ile evlenmesini ifade eder. Günümüzde İslam hukukunda görüldüğü gibi bazı Batı Afrika ülkelerinde de kanun ve/veya uygulama ile çok eşlilik kabul edilmektedir. Monogamiyi kabul eden ülkelerde evli bir erkeğin ikinci evliliğinin tanınması kamu politikası gerekçesiyle reddedilse de, bu evlilik yabancı bir ülkenin kanunlarına göre zaten yasal olarak gerçekleşmişse, böyle bir evliliğin sonuçlarının tanınmasının ikinci (veya üçüncü/dördüncü) eşin ve bu ilişkiden doğan çocukların belirli menfaatlerini güvence altına almak amacıyla somut olaya göre değerlendirilmesi gerekebilir (Bayraktaroğlu-Özçelik, 2021: 181).

Bununla birlikte, kadınlar ve kızlar gibi belirli bir göçmen grubunu yalnızca “hassas durumda” görmek göçün bu kişilere sağlayabileceği güçlendirici etkileri

gölgede bırakabilmektedir (IOM, 2018a: 40). Göç, kadınlar için bir güçlenme kaynağı olabilir; kadınların daha yüksek gelir elde edebilmesini sağlayacak eğitim ve mesleklere erişiminin artmasına, daha fazla özerkliğe ve gelişmiş sosyal ve ekonomik statüye sahip olmasına imkân sağlayabilir (O’Neil vd., 2018: 73). Bu nedenle, göçün kadınlara ve kız çocuklarına sunduğu eğitim ve ekonomik bağımsızlık gibi olumlu fırsatların da kadınların güçlenmelerini desteklemek için teşvik edilmesi gerekmektedir. Genel olarak, işçi hakları da dahil olmak üzere göçmen kadın haklarının korunması, onların kalkınma aracı olma potansiyellerini artıracaktır. Göçmen kadınların güçlendirilmesi; kadınlar için güvenli göçü teşvik ederek, göçmen kadınların özel ihtiyaçlarını gözetmek suretiyle Hedef 10.7’ye yönelik cinsiyete duyarlı bir yaklaşım benimseyerek ve ayrıca birçok başka hedefi göz önünde bulundurarak ele alınmalıdır. Bu aynı zamanda kadınların güçlendirilmesine ilişkin SKH 5.c, kadınların finansal hizmetlere erişiminin artırılmasına ilişkin SKH 5.a ve diğer hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik ilerlemeye yardımcı olacaktır (IOM, 2018a: 41).

4. SKA 8: İnsana Yakınsır İş ve Ekonomik Büyüme

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, 2019’da 245 milyonu çalışma çağında (15 yaş ve üzeri) olmak üzere dünya çapında 272 milyon uluslararası göçmen bulunduğunu tahmin etmektedir. Aynı yıldaki uluslararası göçmen işçi toplamı ise 169 milyondur (International Labour Organization [ILO], 2021: 20). İşgücü hareketliliği, küreselleşmenin belirleyici özelliklerinden biri haline gelmiştir. Göçmen işçiler, finansal, insan sermayesi ve diğer kaynakların transferi yoluyla hem menşe hem de hedef ülkelerin büyümesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Vidal, 2017: 72).

Özellikle, işgücü hareketinin gitgide artan önemi göz önünde bulundurulduğunda, SKA 8 ve göç arasında önemli ilişkilerin olduğu gözlemlenmektedir. SKH 8.5, “2030’a kadar gençler ve engelliler dâhil tüm erkek ve kadınlar için tam ve üretken istihdam ve insana yakınsır işlere erişmek ve eşit işe eşit ücret [sağlanması]” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 102) amacı taşımaktadır. Bu kapsamda, göçe ilişkin olarak mülteciler, geri dönen göçmenler ve ülkesinde yerinden edilmiş kişiler dahil, ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere tüm göçmen gruplarının işgücü piyasası fırsatlarına erişimini sağlamak için istihdam yaratılmasına ilişkin olarak kapsayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda,

kadınlar için istihdamı ve insana yakışır iş imkanlarını iyileştirmeye ve çalışmalarının ekonomik değerini arttırmaya odaklanmak, kadınların emeğine verilen değer eksikliğini potansiyel bir göç etmeni olarak ele almak ve kadın göçmen işçileri korumak amaçlanmaktadır (IOM, 2018b).

Göçün aynı zamanda işgücü bakımından olumlu etkileri de görülmektedir. Göçmenler tarafından menşe ülkelerine gönderilen havaleler, alıcı haneler tarafından işgücü kiralamak için kullanılabilir. Bunun yanı sıra menşe ülkedeki işgücü arzındaki değişiklikler, “kalanlar” için yeni istihdam fırsatları yaratılmasına yardımcı olabilmektedir. İşçi dövizleri ayrıca alıcı hanelerin ekonomik hareketliliğini destekleyerek daha fazla işgücü fırsatı vaat eden yerlere (özellikle tarımla ilgili olmayan) iç göçü teşvik edebilmektedir. Hedef ülkede, yüksek vasıflı işgücü göçü, iş kurma yoluyla göç edilen ülkedeki insanlar için yeni işler yaratabilmektedir (Mallett, 2018: 42). Göç ile doğrudan bağlantılı olan SKH 8.7 ise; “Zorla çalıştırmayı ortadan kaldırmak, modern köleliği ve insan kaçakçılığını bitirmek ve çocukların asker olarak kullanılması dâhil olmak üzere çocuk işçiliğinin en kötü türlerini yasaklamak ve ortadan kaldırmak üzere acil ve etkili tedbirler almak ve 2025’e kadar her türlü çocuk işçiliğini sona erdirmek” amacına odaklanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 102). Bu hedef kapsamında göç eden ve geride bırakılan çocuklar da dahil olmak üzere her türlü insan kaçakçılığı ile mücadele ve istismar riskini arttırabilecek hassasiyetlerin ele alındığı bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir (IOM, 2018b).

SKA 8 kapsamında göç ile doğrudan bağlantılı olan bir diğer SKH 8.8 kapsamında ise, özellikle kadın göçmenler başta olmak üzere göçmen işçiler ve güvencesiz işlerde çalışan insanlar dâhil olmak üzere, tüm işçiler için çalışma haklarının korunması ve güvenli ve emniyetli çalışma ortamlarının teşvik edilmesi üzerinde durulmaktadır. Çalışma standartları da dahil olmak üzere uluslararası hakları destekleyen hak temelli bir yaklaşım benimsemek; çalışma koşulları, ücretler, sosyal koruma, iş güvenliği, göçmen statüsü ve sağlık hizmetlerine erişim de dahil olmak üzere ortak zorlukların ele alınmasına yardımcı olarak hassas durumdaki birçok göçmen işçinin durumunu iyileştirmeyi hedeflemektedir. Etik işe alım uygulamalarını güçlendirerek ve işe alım ücretlerini ortadan kaldırarak bu hedefe ulaşmak için atılan adımlar aynı zamanda insan kaçakçılığı, borç esareti ve zorla çalıştırmanın önüne geçilmesine de yardımcı olmaktadır (IOM, 2018a: 25).

5. SKA 10: Eşitsizliklerin Azaltılması

SKA 10, ülkeler içinde ve arasında eşitsizliği azaltmayı amaçlamaktadır. Eşitsizlik birçok düzeyde ve birçok insan grubu arasında mevcuttur. Özellikle de COVID-19 salgını bu eşitsizlikleri arttırarak var olanları da pekiştirmiştir (Kruger, 2021: 318-319).

Bu bağlamda, sığınmacılar, mülteciler ve ülkesinde yerinden edilmiş kişiler de dahil olmak üzere nüfusun en alttaki yüzde kırklık kesimine yönelik, göçün potansiyel bir itici gücü olan yerel ve ulusal yoksulluğu azaltma ve gelir artışı sağlama politikalarına tüm göçmen nüfusun hak ve ihtiyaçlarını entegre etmek gerekmektedir. Maliye ve ücret politikalarının göçmenleri gözeterek göçmenler ile yerli nüfus arasındaki eşitsizliği arttırmaması amaçlanmalıdır. Tabiiyet, göçmenlik statüsü, etnik köken veya diğer ilgili faktörlere dayalı dışlama, ayrımcılık ve yabancı düşmanlığını sona erdirmek ve göçmen nüfusların entegrasyon ihtiyaçlarının değerlendirilmesi de eşitsizliklerin giderilmesi hedefinin gerçekleştirilmesi için önemli bir yere sahiptir. Entegrasyon ihtiyaçları, sadece hedef ülkede değil, aynı zamanda geri dönen göçmenlerin menşe topluluklarına dahil edilmesi sürecinde de dikkate alınmalıdır (IOM, 2018b).

SKA'nın göçe doğrudan referans yaptığı SKH 10.7 uyarınca “planlı ve iyi yönetilen göç politikalarının uygulanmasını da içerecek şekilde, insanların muntazam, güvenli, düzenli ve sorumlu biçimde göç etmesini ve hareketliliğini kolaylaştırmak” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 148) hedeflenmektedir.

Hedef 10.7, daha güvenli, daha düzenli ve daha sistemli göç için etkin göç yönetişiminin anahtar olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca, göçü herkesin yararına yönetmek için küresel, bölgesel ve ulusal göç rejimlerine ve kapsamlı politika çerçevelerine duyulan ihtiyaca da vurgu yapmaktadır. Bu, göçmenlerin haklarına saygı duyan bir şekilde düzenli göçü teşvik etmeyi ve göçün hem göçmenlerin kendileri hem de tüm topluluklar ve ülkeler için olumlu kalkınma etkisinden yararlanmayı içermektedir (IOM, 2018a: 27).

Uygulamada, kapsamlı ve etkili göç yönetimi, çok çeşitli eylem alanlarını içermektedir. Göçü ana akımlaştırma ve kapasite geliştirme, göçmen haklarının korunması ve tüm göçmenlerin refahının teşvik edilmesi, göçmen topluluklarının

kalkınmasının sağlanması bu eylem alanlarına dahil olmakla birlikte etkin bir göç yönetişimi bunlarla sınırlı değildir. Mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler için özel programlar, aile birleşimini kolaylaştırma, düzensiz göçü ele alma ve düzenliliğe giden yolları sağlama, ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını ele alma, göçmen kaçakçılığına karşı koyma, yeniden yerleşimi kolaylaştırma, göçmenlerin gönüllü geri dönüşlerini ve yeniden entegrasyonlarını sağlama ve kalıcı çözümler geliştirmek gibi eylem alanları da göç yönetişiminde üzerinde durulması önem teşkil eden konulardır (IOM, 2018a: 27).

SKH 10.c, “2030’a kadar göçmen işçi dövizî havale işlem bedellerini %3’ün altına [düşürmeye] ve bedeli %5’ten yüksek olan işçi dövizî havale yöntemlerini sona [erdirmeye]” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 149) odaklanmaktadır. Havaleler, göçmenlerin yaptığı çok yönlü, gönüllü ve özel para transferleridir ve hem gönderenler hem de alıcılar için birçok sosyal ve ekonomik fırsat sunarken birtakım sorunlar da yaratabilmektedir. Küresel havale akışları büyüktür (yaklaşık 450 milyar ABD doları tutarındaki havalenin 2017 yılında gelişmekte olan ülkelere aktığı düşünülmektedir) ve hatta geleneksel kalkınma finansmanı türlerini gölgede bıraktığı da görülmektedir (IOM, 2018a: 29).

Havale işlem maliyetleri yüksek olabilmektedir. Bu da havalelerin etkisini azaltarak göçmenlere yük olur ve resmi kanallardan havale gönderilmesini caydırabilir. Bu, düzenli olarak gönderseler de göçmen erkeklerden daha az miktarda para gönderdiklerinden, özellikle göçmen kadınları etkilemektedir. Hedef 10.c, işlem ücretlerini sınırlandırarak bu maliyetleri düşürmeyi amaçlamaktadır. Bu genellikle maliyet karşılaştırma araçları vasıtasıyla transfer pazarında rekabeti ve şeffaflığı artırmayı, sağlayıcıların arzını çeşitlendirmeyi ve böylece göçmenlerin bilinçli kararlar almasına yardımcı olmayı içermektedir (IOM, 2018a: 29).

Göçmen kadın, erkek ve aileleri tarafından göçmen dövizlerinin kazanıldığı, gönderildiği ve kullanıldığı koşulları iyileştirmek için bu hedefler hak temelli ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım benimsenerek gerçekleştirilmelidir. Ayrıca, göçmen dövizî ile ilgili her türlü kalkınma girişimi bakımından göçmenler için finansal katılımı artırmanın önemi de kabul edilmeli ve bu amaçla finansal okuryazarlığın güçlendirilmesi ve güvenilir ve verimli finansal hizmetlere erişimin iyileştirilmesi gerekmektedir (IOM, 2018a: 29).

6. SKA 16: Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar

SKA 16, devletleri “sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumlar tesis etmeye, herkes için adalete erişim sağlamaya ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmaya” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2019: 238) çağırılmaktadır. Bu doğrultuda, göçmenlerin daimî ikamet ve/veya vatandaşlık yoluyla uygun ve güvenli yasal statüye adil erişimlerinin sağlanması bu amaca ulaşılmasına yardımcı olmaktadır (Long vd., 2018: 166).

Göçmenlere daimî ikamet ve/veya vatandaşlık verilmesi, entegrasyonun teşvik edilmesine ve barışçıl ve kapsayıcı toplumların desteklenmesine yardımcı olmaktadır. Daimî ikamet ve/veya vatandaşlık tanınmasındaki eksiklik nedeniyle bu kişilerin entegrasyonunda yaşanan sorunlar, örneğin adalete ve hizmetlere erişimi sınırlayarak, göçmenlerin toplumun tam anlamda üyeleri olmalarını engelleyebilir. Böyle bir entegrasyon teşvik edilmediği takdirde, göçmen ve ev sahibi topluluklar arasında gerilimler ve çatışmalar görülebilir. Dolayısıyla göç, kapsayıcı vatandaşlık politikalarıyla desteklenmezse, barışçıl ve kapsayıcı toplumlara doğru ilerleme güçleşebilir. SKA 16 bakımından, hukukun üstünlüğü ve adalete erişim konusunda SKH 16.3; organize suç konusunda SKH 16.4; yolsuzluk ve rüşvet konusunda SKH 16.5; duyarlı, kapsayıcı, katılımcı ve temsil edici karar verme konusunda SKH 16.7 ve yasal kimlik konusunda SKH 16.9 hedefleri ve göç arasında bağlantı kurulması mümkündür (Long vd., 2018: 166, 171-172). Bu bağlantıların göz ardı edilmesi, hedeflere ulaşılmasını tehlikeye atmak olacaktır.

Herkes için adalete eşit erişim çağrısında bulunan SKH 16.3’e doğrudan aykırı olarak, vatandaş olmayanlar adalet sistemi içinde eşit muamele görmek veya temsil edilebilmek için adli yardıma erişme konusunda sıkıntılarla karşılaşabilmektedirler (Long vd., 2018: 172). Bu hedef kapsamında, aynı zamanda, uluslararası hukuk ve standartlara uymak için göçmen gözaltı uygulamalarını düzenlemek ve gözlemlemek ve ayrıca göçmen küçüklerin gözaltında tutulmasını ortadan kaldırmak için ekstra özen göstermek gerekmektedir (IOM, 2018b).

Benzer şekilde, uzun süreli ve/veya ikinci nesil göçmenlerin siyasi katılımları da engellenebilmektedir. Bu durum karar almanın her düzeyde tam olarak temsili olmadığını anlamına gelir ki bu da duyarlı, kapsayıcı, katılımcı ve temsili karar alma konusundaki SKH 16.7’nin uygulanmasını doğrudan etkilemektedir (Long vd., 2018: 172). Göçmenleri içeren katılımcı yaklaşımlar teşvik edilmelidir; tüm göçmen türle-

ri, göç ve kalkınmayla ilgili karar alma sürecinin mümkün olduğu kadar çok yönüne aktif olarak dahil edilmelidir (IOM, 2018b).

Daimî ikamet ve vatandaşlığa kabul süreçleri genellikle belirsiz, bürokratik ve verimsizdir, bu da göçmenlerin başvurmasını zorlaştırır. Bu, başvuruları onaylama veya reddetme konusunda önemli bir idari ve takdiri güce sahip olan yetkililere yolsuzluk yapma fırsatı verir. Başvuranlar arasında hayal kırıklığına ve potansiyel gerilimlere yol açabilir. Dolayısıyla, yolsuzluk ve rüşvetin azaltılmasına ilişkin SKH 16.5'in ve etkili, hesap verebilir ve şeffaf kurumların geliştirilmesine ilişkin SKH 16.6'nın etkili bir şekilde uygulanması özellikle önem teşkil etmektedir (Long vd., 2018: 172).

SKA ve göç ilişkisi kapsamında göç ile doğrudan bağlantılı bir diğer hedef olan SKH 16.9 uyarınca, menşe ve hedef ülkelerde doğum kaydı ve yasal kimliğin kazandırılmasının sağlanması, göçmenlerin hizmetlere erişmesine ve vatandaşlık veya ikamet başvurusunda bulunmasına olanak sağlamada hayati bir ilk adımdır. Buna rağmen, küresel olarak doğumların yalnızca üçte ikisi kayıt edilmektedir (Long vd., 2018: 172). SKA'nın kabul edilmesinden bu yana, SKH 16.9'u desteklemek için uluslararası ve ulusal düzeyde önemli sayıda girişimde bulunulmuştur. Bu hedefe ulaşmak amacıyla uluslararası düzeyde BM veya Avrupa Birliği (AB) gibi kuruluşlar ve örgütler tarafından yapılan düzenlemeler ve girişimler ile ülkeler arasında yapılan çeşitli uluslararası sözleşmeler görülmektedir. Ulusal düzeyde ise ülkelerin kendi milletlerarası özel hukuk hükümlerinde ele aldıkları düzenlemeler mevcuttur (Corneloup ve Verhellen, 2021: 514-517, 528-530).

Ancak halihazırda mevcut olan uluslararası özel hukuk sözleşmeleri ve düzenlemeleri, yürürlüğe girmemiş olmaları, göçmenlerin menşe ülkeleri ile varış ülkeleri arasındaki ilişkide geçerli olmamaları veya yasal kimliğe ilişkin sorunlara gerçek anlamda değinmemeleri nedeniyle çok fazla pratik etkiye sahip değildir. Ayrıca, yasal kimliğin ispatına ilişkin uluslararası özel hukuk yöntem ve tekniklerinin göçten bağımsız durumlarda, göçle ilgili durumlardan daha farklı bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Temel uluslararası özel hukuk hedeflerinden biri, sınır ötesi süreklilik ve uyumdur. Fakat Küresel Kuzey'deki devletler sınır ötesi çözümler aramak yerine kendi özel göç politikalarını izledikleri için, göç çoğu zaman yasal kimliğin kesintiye uğramasına ve hatta yok olmasına ve kanun önünde kişi olarak tanınma hakkının ihlaline yol açmaktadırlar (Corneloup ve Verhellen, 2021: 539).

Buna rağmen, SKA 16'nın asli hedeflerine ulaşmak açısından uluslararası özel hukuk araçlarının ve metodolojilerinin göç olgusuyla daha uyumlu hale getirilebilmesi için üç olası yol vardır:

- a. Göç bağlamındaki mevcut yasal kimlik sorunlarını etkin bir şekilde ele alabilmek için kamu/özel hukuk ayrımını bir kenara bırakmak;
- b. Uluslararası özel hukuka ilişkin mevcut uluslararası sözleşmeleri ve AB düzenlemelerini canlandırarak bunları geliştirmek ve
- c. Göç politikalarını yasal kimlik sorunlarından ayırmak gerekmektedir (Corneloup ve Verhellen, 2021: 539).

Göçmenler belgeleri olmadığında veya daha genel olarak vatandaşlık, ikamet veya yasal statüye (örneğin çalışma izni) erişemediklerinde resmi olmayan yollardan belge almaya başvurabilirler. Bu durum ise SKH 16.4'te belirtildiği gibi organize suçla mücadele çabalarını tehlikeye atabilir (Long vd., 2018: 172).

7. SKA 17: Amaçlar İçin Ortaklıklar

BKH 8'in halefi olarak kabul edilen SKA 17, tüm amaçların genel olarak uygulanmasını desteklediği için 2030 Gündemi'nin en araçsal amacıdır. BM üye devletlerinin uygulama araçlarını güçlendirmek ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığı canlandırmak suretiyle, SKA'ya ulaşılması bakımından merkezi bir role sahiptir. Bu bağlamda adil, açık ve herkesin yararına olan evrensel kurallara dayalı ve hakkaniyetli bir iş birliği sistemi oluşturmak gerekmektedir. 2030 Gündemi'nin nihai olarak kabul edilmesinden önce Açık Çalışma Grubu tarafından kaydedilen ilerleme sırasında, SKA 17 kapsamında önerilen hedefler ticaret, finans, teknoloji, kapasite geliştirme, politika ve kurumsal tutarlılık, çok paydaşlı iş birlikleri ve veri, izleme ve hesap verebilirlik olmak üzere farklı temalar halinde düzenlenmiştir (Pasquot Polido, 2021: 544-545).

Araçsallığı ve merkezi rolü nedeniyle SKA 17'nin birçok hedefi ve göç arasında bağlantı kurabilmek mümkündür. SKH 17.3 bağlamında gelişmekte olan ülkelere çeşitli kaynaklardan ilave mali kaynak harekete geçirerek havale akışları ve diaspora⁴ yatırımları dahil olmak üzere göçle ilgili tüm finansal kaynakları uygun şekilde ha-

⁴ "Vaktiyle Yahudilerin, Yunanların ve Ermenilerin dağılmasını tarif eden diaspora kelimesi, artık 'göçmen', 'vatansız', 'mülteci', 'misafir işçi', 'sürgün topluluğu', 'yurt dışı topluluğu', 'etnik topluluk' gibi terimleri kapsayan daha geniş bir anlambilimsel alana" karşılık gelmektedir" (Yaldız, 2013: 290).

rekete geçirmek amaçlanmaktadır. SKH 17.9 ise devletleri ikili anlaşmalar ve dönüş göçü gibi konularda iş birliği de dahil olmak üzere, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde göç yönetimi konusunda uluslararası diyaloga ve kapasite geliştirmeye katılmaya teşvik etmektedir. Aynı zamanda hükümetleri, göçü kalkınma politikası ve programlarına dahil ederek daha etkin bir şekilde yönetme kapasitelerini geliştiren çabalarda bulunmaya yönlendirmektedir (IOM, 2018b).

SKH 17.16 kapsamında da göç yönetimini geliştirmek ve göç ile kesişen konuları ele almak için uluslararası kuruluşlar, hükümetler, sivil toplum, özel sektör ve diğerleri arasında çok paydaşlı iş birlikleri kurmak ve güçlendirmek hedeflenmektedir. Göç ile kesişen konulara etik işe alım, göçmen sağlığı ve sınır ötesi sağlık iş birliği ve göç, çevre ve iklim değişikliği ilişkileri örnek olarak gösterilebilir. Bu hedef aynı zamanda kalkınma konusunda iş birliğine katılabilmek için göçmenlerin kendilerinin kapasitelerinin güçlendirilmesini de desteklemektedir (IOM, 2018b).

Göç ile doğrudan bağlantı kurulabilecek bir başka hedef olan SKH 17.18, gelişmiş ülkeleri hedef almaktadır. Bu kapsamda gelişmiş ülkeler bakımından; “2020’ye kadar gelir, cinsiyet, yaş, ırk, göçmenlik durumu, engellilik, coğrafi konum ve ulusal bağlamda gerekli görülen diğer özelliklere göre ayrıştırılmış yüksek kaliteli, zamanlı ve güvenilir verinin elde edilebilirliğini kayda değer miktarda artırmak için, en az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada devletleri de dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelere verilen kapasite geliştirme desteğini artırmak” amaçlanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 253). Günümüzde, göç verilerinin miktarı, doğruluğu, güncelliği, zaman içinde ve ülkeler arasında karşılaştırılabilirliği ve erişilebilirliği konularında önemli eksiklikler vardır. Erişilmesi ve anlaşılması zayıf ve zor olan göç verileri, dünyanın dört bir yanında hassas ve akıllı göç politikalarının oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra, dağınık veya yetersiz şekilde yayılan bilgiler de göçle ilgili kamusal tartışmaları çarpıtabilmektedir (IOM, 2018a: 30). Bu nedenle ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde en kritik ihtiyaçlardan biri, SKH 17.18’de tartışıldığı gibi veri toplama ve analizdir. Göçmenlere yönelik planlama, gözlem ve değerlendirmeler için veriler olmadan anlamlı bir eylemde bulunmak imkansızdır (Barragan vd., 2017: 52).

Belirli göç konularında, bu alanlarda kanıta dayalı politika oluşturmayı zorlaştıran ciddi bir nitelikli düzenli veri eksikliği bulunmaktadır. Örneğin, kayıt dışı ve düzensiz göçmenlere ilişkin güvenilir verilere erişilmesi, özellikle daha büyük bir

zorluk teşkil etmektedir. Bu, birçok ülkede göçmen nüfusun önemli bir bölümünü temsil ettiğinden, çok sayıda göçmeni istatistiksel olarak görünmez kılmakta ve düzensiz göçü yönetmeyi ve göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamayı zorlaştırmaktadır (IOM, 2018a: 31).

Ayrıca, göçmen statüsüne göre ayrıştırılmış verilere yönelik çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu, göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişim, eğitim ve sosyal koruma dahil olmak üzere yaşam standartları ve ayrıca göç verilerinin yaşa, cinsiyete ve diğer değişkenlere göre ayrıştırılması gibi konularda bilgi sağlamaya yardımcı olacaktır. Buna ek olarak SKH 17.18'in uygulanma sürecinin temel odak noktalarından biri de hassas durumda bulunan göçmen gruplarına daha iyi hizmet verebilmek için verilerin izlenmesinde daha fazla ayrıştırma yapılmasıdır. Bu, göçmenlerin durumları hakkında farklı boyutlar bakımından daha iyi veriler elde etme, yaşam koşullarının ve göçün sağlık, gelir, eğitim ve diğer alanları nasıl etkilediğinin daha iyi anlaşılmasına dair bir fırsat sunmaktadır. SKA, nitelik ve nicelik bakımından daha fazla göç verisi için acil bir ihtiyaç yaratmaktadır. Göçe ilişkin olarak göç yönetimi, iş gücü göçü, insan kaçakçılığı ve daha pek çok konuda durum böyledir (IOM, 2018a: 31).

II. BM 2030 SKA'NIN ETKİLERİ

A. ULUSLARARASI HUKUK

Tüm dünya liderleri bir araya gelerek geniş ve evrensel bir politika gündeminde ortak eylem ve çaba sözü vererek sürdürülebilir kalkınma için taahhütte bulunmuşlardır. 2030 Gündemi “kazan-kazan” iş birliğine dayanarak uluslararası hukuka olan bağlılık da bir kez daha teyit edilmiş, devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve yükümlülükleriyle uyumlu bir şekilde uygulanacağını altı çizilmiştir (UN General Assembly, 2015: 6). Bu kapsamda uluslararası hukuk açısından etki doğuracak nitelikte deklarasyonlar ve mutabakatların yapılmasının önü açılmış ve ilgili amaçlara ulaşmak bakımından yasal adımlar atılmaya başlanmıştır.

1. New York Deklarasyonu

Küresel Göç ve Mülteci Mutabakatının çıkış noktası olarak nitelendirilebilecek New York Deklarasyonu; 193 üye devletin hükümet başkanlarının bir araya gelip onaylamasıyla 19 Eylül 2016 tarihinde kabul edilmiştir (Memişoğlu ve Yiğit, 2019: 41). Artan insan hareketliliği ve Avrupa'daki mülteci krizinin hızla yayılması ulusla-

rarası iş birliği gerektiren bir konu olduğundan dolayı üye devletlerin ortak bir noktada buluşması kaçınılmaz olarak kabul edilmektedir. Bu Deklarasyon ile birlikte, Genel Kurul 2018 yılı içerisinde iki önemli Mutabakat üzerinden küresel düzeyde bir çalışma yapma üzerinde uzlaşmıştır: Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç için Küresel Mutabakat ve Mülteciler için Küresel Mutabakat.

BM zirvesinde verilmek istenen küresel mesaj “Birlikte – Saygı, Güvenlik ve Herkes için Onur”⁵ olarak belirlenmiştir. Üye devletler, mültecilerin yerleştirilmesi, insani yardımın genişletilmesi, ev sahibi topluluklara destek ve finansal yardım konusunda siyasi taahhütlerde bulunmuşlardır. New York Deklarasyonu SKA'nın “düzenli, güvenli ve sistemli göç/insan hareketliliğini kolaylaştırma” hedefinin altını çizerek veri elde etmenin önemini, yetkili kurumların kapasite artırımını ve mali desteğe ihtiyacını gözeterek iş birliği yapılmasını teşvik etmektedir (Osaki-Tomita, 2017: 11).

Deklarasyon, Mutabakatların geliştirilmesi için 2 yıllık bir süreç öngörmüştür ve bu doğrultuda 2018 yılında Küresel Göç ve Mülteci Mutabakatı kabul edilmiştir. Mutabakatların geliştirilmesi açısından özellikle göçmenlerin durumuna ilişkin veri ihtiyacının önemi vurgulanmıştır.

2016 yılında gerçekleşen 71. BM Genel Kurulu'nda öne çıkan başlıklar şu şekildedir (Kekeç, 2018: 2):

- Statüsü fark etmeksizin tüm mülteci ve göçmenlerin insan haklarının korunması,
- Kadınlar ve kız çocuklarının problemlerine çözüm bulunması ve bu sürece tam olarak dahil olmaları,
- Tüm mülteci ve göçmen çocukların kısa bir süre içinde eğitimlerine başlanması,
- Cinsiyet temelli cinsel suçların engellenmesi,
- Mülteci ve göçmenleri kurtaran, ev sahipliği yapan ülkelere destek olunması,
- Çocukların statülerinin belirlenmesi aşamasında uygulanan gözaltı işleminin sona ermesi,

⁵ “Together – Respect, Safety and Dignity for All”

- BMMYK'nin tanıdığı tüm mülteci gruplarının üçüncü ülkelere yerleştirilmesi; ve bu doğrultuda onlara iş-egitim gibi olanakların sağlanması,
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'nün Birleşmiş Milletlere dahil olması ve göç alanında küresel iş birliğinin gelişmesi.

Yukarıda sayılan başlıklar Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle tamamen uyumludur. Örneğin eşitsizliklerin azaltılması (10), nitelikli eğitim (4) ve toplumsal cinsiyet eşitliği (5) gibi hedefler gözetilerek Genel Kurul toplantısı sonuçlandırılmıştır.

New York Deklarasyonu, göçü insan hakları bağlamına yerleştirmekte ve göçmenlik durumlarına bakılmaksızın tüm göçmenlerin güvenliğinin, onurunun, insan haklarının ve temel özgürlüklerinin korunmasını taahhüt etmektedir (Sivakumar ve Rajan, 2121: 96).

Deklarasyon her ne kadar bağlayıcı olmayan ilkelere vurgu yapmakla yetinse de ana çerçevesi Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile belirlenerek BM Sözleşmesi'nin, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ve temel uluslararası insan hakları anlaşmalarının amaçlarını ve ilkelerini teyit etmektedir.

2. Küresel Göç Mutabakatı ve Küresel Mülteci Mutabakatı

Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç için Küresel Mutabakat ve Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat Aralık 2018 tarihinde kabul edilmiştir. Bu iki belge her ne kadar yasal açıdan bağlayıcı nitelikte olmasa da küresel göç yönetişimi için dönüm noktası olarak görülmektedir. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme, mülteciler bakımından ayrıntılı düzenlemelere yer verdiği için Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat, Küresel Göç Mutabakatı kadar etki yaratmamıştır. Ancak gelecekte uluslararası düzeyde bağlayıcı olabilecek normatif çerçeve çizmesi ve uluslararası iş birliği ve külfet paylaşımına yönelik taahhütler içermesi açısından bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Eren, 2021: 75).

Diğer yandan Küresel Göç Mutabakatı'nın göçmen haklarına yaptığı vurgu ile ulusal egemenlik ilkesi ve insan hakları boyutunun da gözetilmesi bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Küresel Göç ve Mülteci Mutabakatları'nda 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne de atıflar yapılarak bu metinlerin temelinin BM SKA baz alınarak yapıldığı belirtilmektedir. Mutabakatlarda yer alan hedefler SKA ile uyumlu haldedir.

Küresel Göç Mutabakatı'nın 1. amacı “Kanıtla dayalı politikaların temeli olarak kesin ve ayrışık veriler üretmek ve kullanmak” SKA’da 17.18 ile aynı doğrultudadır. Mutabakatın 10. hedefi, “Uluslararası göç kapsamında insan ticaretini önlemek ve insan ticaretiyle mücadele etmek”, SKH 5.2, 8.7, 16.2 ile bağdaşmaktadır. Amaç 18 “Beceri gelişimine yatırım yapmak; becerilerin, niteliklerin ve yeterliliklerin tanınmasının kolaylaştırılmasına yatırım yapmak”, SKA’dan 4.4 ile, “göçmen dövizlerinin daha hızlı, güvenli ve ucuz transferini teşvik etmek, göçmenlerin finansal katılımını güçlendirmek” ise SKH 10.c ile uyumlu olarak nitelendirilebilir.

Göç konusunda temel kaynak Amaç 10 altındaki 10.7 sayılı hedefle yapılmıştır. Hedef, planlı ve iyi yönetilen göç politikalarının uygulanmasıyla sistemli, güvenli, düzenli ve sorumlu göçün ve hareketliliğin kolaylaştırılması olarak belirlenmiştir. Diğer birçok hedefte göç konusuna gönderme yapılmaktadır. 17 amaçtan 11’i göç konusuyla ilgili hedefler içermektedir. 2030 SKA’da kimseyi geride bırakmamak ve kapsayıcılık ilkesi gereği ilgili amaçlardaki ilerlemelerde göç konusu önemli bir konudur (Sivakumar ve Rajan, 2021: 7).

Küresel Mülteci Mutabakatı uluslararası sorumluluk paylaşımını vurgulayan dört ortak hedeften oluşmaktadır: mültecilere ev sahipliği yapan ülkeler üzerindeki baskıları hafifletmek, mültecilerin özgüvenini güçlendirmek, mültecilerin üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesi gibi çözümleri genişletmek ve mültecilerin kendi ülkelerine insan onuruna yakışır ve güvenli bir şekilde dönebilmeleri için gereken koşulları desteklemek (Kekeç, 2018: 3).

New York Deklarasyonu’nda tartışılan Kapsamlı Mülteci Müdahale Çerçevesi’nin uygulaması açısından Küresel Mülteci Mutabakatı’nda bir eylem programına yer verilmiştir. Müdahale Çerçevesi ve eylem programı 2030 SKA “Kimseyi Geride Bırakma” ilkesi esas alınarak mülteciler için sosyal nitelikte politika geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, mültecilerin üçüncü ülkelere yerleştirdikten sonra eğitim, sağlık hizmetlerine ve işgücü piyasasına erişimlerinin kolaylaştırılması; sosyo-ekonomik açıdan kendi ayaklarının üzerinde durmaları ve sonuç olarak milli ekonomiye fayda sağlamaları için imkânlar sunulmalıdır (UNHCR, 2022). Bunun dışında uluslararası kalkınma aktörleri Türkiye gibi mülteci yoğunluğunun fazla olduğu ülkelere kalkınma yardımları dışında ek kaynaklarla destek olmalıdır. Özel sektörde ise yeni iş alanlarının oluşturulmasıyla mülteciler ve ev sahibi ülke vatandaşlarına istihdam sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Küresel Göç Mutabakatı, küresel göç konusunda bir dönüm noktası olup hem 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri hem de göç-kalkınma alanında diğer uluslararası belgelerden esinlenerek oluşturulmuştur. Mutabakatın hukuki olarak bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Ancak New York Bildirisi'nde kabul edilen taahhütler üzerine oluşturulan bir iş birliği çerçevesi olarak tanımlanmaktadır. Devletlerin göç konusunu ulusal egemenliğe aykırı bir olgu olarak değerlendirmektedir. Fakat Mutabakat, egemenlik ilkesini korumakla birlikte, hiçbir devletin göçle tek başına mücadele edemeyeceğini kabul etmekte ve ortak sorumlulukları kabul eden bir yaklaşımla, göç konusunda hükümetler ve diğer aktörler arasında iş birliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'yla aynı doğrultuda olan birkaç hedef şu şekildedir (Memişoğlu ve Yiğit, 2019: 56):

- Kanıta dayalı politikaların temeli olarak kesin ve ayrışık veriler üretmek ve kullanmak,
- Bütün göçmenlere yasal kimliğin ispatı niteliğinde uygun kimlik belgesi ve dokümanlar düzenlemek,
- Uluslararası göç kapsamında insan ticaretini önlemek ve insan ticaretiyle mücadele etmek,
- Sınırları entegre, güvenli ve koordineli bir biçimde yönetmek,
- Statü belirlenmesinde prosedür ve mekanizmaları güçlendirmek,
- Her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve göçe yönelik algıları şekillendirmede gerçeklere dayalı kamusal söylemi teşvik etmek,
- Sürdürülebilir ve insan onuruna yakışır geri dönüş, geri kabul ve yeniden entegrasyon süreçlerini kolaylaştırmak için iş birliği yapmak.

Küresel Göç Mutabakatı, göç ve kalkınma konularını küresel gündeme taşıması ve SKA'yla uyumlu olması nedeniyle kritik bir belgedir. Ancak Küresel Göç Mutabakatı, uluslararası bir standart belirlemeyi hedeflese de izlenecek yöntemler ülkeler açısından farklılık göstereceği için devletler kendilerine uygun stratejiler geliştirmelidir.

B. AB HUKUKU

Avrupa Birliği, 2030 Gündemi'nin geliştirilmesinde olumlu ve yapıcı bir politika izlemektedir. Bu doğrultuda SKA'nın tüm üye devletler açısından etkili olarak hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır.

1. SKA 3: Sağlık ve Kaliteli Yaşam

Avrupa Birliği 3 numaralı SKA'ya ulaşmak için Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nü uygulayarak gelişmekte olan ülkeleri desteklemektedir. Özellikle anne ve çocuk ölümlerini azaltmak, salgınlarla mücadele etmek, kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimini iyileştirmek ve evrensel sağlık sigortası elde etmek gibi amaçlar belirlenmiştir. Bu bağlamda Kalkınma İş birliği Aracı ve Avrupa Kalkınma Fonu aracılığıyla 17 ülkeye destek sağlanmaktadır.

Bu SKA doğrultusundan İrlanda, özellikle kırılğan devletlere odaklanarak HIV/AIDS'e karşı çok sektörlü entegre bir yaklaşım benimserken İsveç ve Romanya, Moldova Cumhuriyeti'nde ortak bir acil müdahale programı geliştirmiştir (International Partnership, t.y.).

2. SKA 4: Nitelikli Eğitim

4 numaralı başlık da AB'nin ana hedefi, uzun vadede eğitimin daha iyi planlanması, finansmanı ve yönetimini sağlamak için eğitim sistemlerini güçlendirmektir. Eşitsizlikleri azaltmak, insanları güçlendirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için herkesin hak ettiği eğitim ve öğretime erişmesini sağlamak çok önemlidir. AB'nin finansman araçları aracılığıyla, yaklaşık 100 ülkede eğitimle ilgili eylemler desteklenmekte ve ayrıca küresel ortaklıklar finanse edilmektedir.

Fransa, UNESCO ve UNICEF ile birlikte, okullarda toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele etmek için 2016-2018 döneminde Kamerun, Senegal ve Togo'da 1,5 milyon Avro finansman desteği sağlamıştır. Finlandiya, Belçika, İrlanda ve Almanya, Filistin'de kaliteli ve kapsayıcı eğitime eşit erişimi geliştirmek için ortak bir finansman anlaşmasına imza atmıştır (International Partnership, t.y.).

3. SKA 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Cinsiyet eşitliği, Avrupa Birliği'nde temel değerlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle üye ülkelerde kadınları ve kız çocuklarını güçlendiren ve temel haklarını, güvenliklerini, fiziksel bütünlüklerini garanti eden girişimleri finanse etmektedir. Ayrıca, kadın ve kız çocukları arasında ayırım yapmaya devam eden yasal engellerin, sosyal normların ve kalıpların kaldırılmasını savunmaktadır. 2007 ve 2013 yılları arasında, ortak ülkelerde bu tür eylemleri desteklemek için 1,2 milyar Avro'nun üzerinde mali bir taahhütte bulunmuştur.

İsveç ve Fransa feminist dış politikalar geliştirirken birçok üye devlet, kadınların siyasette, yerel istihdamda ve girişimlerde katılımını artırmayı hedeflemektedir. Kadın ve Sürdürülebilir Enerji Girişimi 2017’de kabul edilmiş ve beş yılda 18,1 milyon Avro’luk bir finansman taahhüdünde bulunulmuştur (International Partnership, t.y.).

4. SKA 8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme

Çalışma koşulları için yüksek standartları teşvik ederek üye ülkelerde, özellikle tarım ve enerji gibi üye ülke ekonomisi için en güçlü çarpan potansiyeline sahip sektörlerde kayıt dışı çalışmaların ele alınmasında aktif olarak destek olunmaktadır. Ortak ülkelerin çocuk işçiliğini sona erdirmeye, cinsiyetler arasındaki ücret farkını kapatma ve büyüyen işgücü için daha kaliteli işler yaratma çabaları da desteklenmektedir.

EU4Business; Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti ve Ukrayna’da bulunan küçük ve orta ölçekli işletmelere AB desteğini öngören bir girişimdir. Ayrıca, “BoostAfrica” programı kapsamında yeni girişimlerin daha erken, daha riskli aşamalarını sürdürülebilir bir şekilde destekleyerek Afrika’da girişimci bir ortamın geliştirilmesine yardımcı olmak için Avrupa Kalkınma Bankası ve Afrika Kalkınma Bankası arasında bir ortaklık ilişkisi kurulmuştur (International Partnership, t.y.).

5. SKA 10: Eşitsizliklerin Azaltılması

Eşitsizliği azaltmak için sosyal, ekonomik, politik ve çevresel sistemlerden kaynaklanan nedenler ve bunların doğurduğu sonuçları iyi analiz etmek gerekmektedir. Bu nedenle AB’nin yaklaşımı çok yönlüdür. Fransız kalkınma ajansı AFD (Agence Française de Développement) tarafından kurulan Eşitsizlikler Araştırma Tesisi, Avrupa Komisyonu’nun bir girişimidir. Bu girişim kalkınma sorununa daha iyi açıdan bakabilmek için ekonomik ve sosyal eşitsizliklere ilişkin bilgi ve anlayışı geliştirmeyi amaçlamaktadır.

AB, ortak ülkelerde finansal katılımı hızlandırmak için küresel bir girişim olan Yoksullara Yardım Danışma Grubu’na katılmıştır. Engellilerin haklarının desteklenmesi açısından, AB tarafından finanse edilen Köprüyü Kurma Projesi, hem uluslararası hem de ülke düzeyinde engellilerin katılımını artırmak için faaliyetler yürütmektedir.

2015 yılında başlatılan Afrika için AB Acil Durum Güven Fonu, AB ve üye ülkelerinin Afrikalı ortaklarla daha hızlı ve uzun vadeli istikrarı teşvik etmek için daha fazla esneklikle çalışmasına izin vermiştir. Sahel Çad Gölü ve Afrika'nın Kuzey'inde istikrarsızlaştırmanın, zorla yerinden edilmenin ve düzensiz göçün temel nedenleri araştırılmaktadır (EC Commission Staff Working Document Progress of the EU and Its Member States, 2022: 7).

Ayrımcılık yapmama ve eşitlik ilkeleri uluslararası insan hakları hukukunun ilkelerini tamamlayıcı nitelikte olduğundan, eşitsizliğin azaltılması AB'nin insan haklarını geliştirme ve koruma taahhütlerinde de yer almaktadır.

C. TÜRK HUKUKU

BM 2030 Gündemi açısından Türkiye, insan odaklı kalkınmayı amaçlayarak sürdürülebilir kalkınma kavramına, makro düzeyde tüm ulusal politika ve öncelikleri belirleyen kalkınma planlarında yer vererek çeşitli politika alanlarının ve sektörlerinin ilgili mevzuatının uyumunu sağlamakta ve strateji dokümanları geliştirmektedir (EC Commission Staff Working Document Progress of the EU and Its Member States, 2022: 9).

1. Küresel Yaklaşım:

2030 Gündemi kabul edildikten sonra yapılan ilk Yüksek Düzeyli Siyasi Forum'a katılan 22 ülke SKA'nın uygulanmasına ilişkin Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Raporları'nı sunmuştur. Bu raporlar, ülkelerin 2030 Gündemi'ni uygulamaya yönelik isteklerini, karşılaştıkları zorlukları ve politikadaki eksikliklerini görmek açısından kilit bir nokta olarak kabul edilmektedir (UN DESA, t.y.: 1).

Söz konusu raporlar, SKA'nın ele alınış biçimine göre farklılık göstermektedir. Bu kapsamda üç ayrı kategoride karşımıza çıkmaktadır: Bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşan Fransa, Norveç, Almanya gibi gelişmiş ülkeler SKA'yı temel politika dokümanlarına entegre ederek, sosyoekonomik refahlarının da yardımıyla iklim değişikliği, cinsiyet eşitliği, eğitim gibi başlıklarda yer alan belirli hedefleri öncelikli olarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. İkinci olarak, gelişmekte olan Brezilya, Meksika, Türkiye gibi ülkelerde ise SKA'nın doğrudan politikaları etkilediği ve kurumsal yapıların etkinleştirilmesine özen gösterildiği gözlemlenmektedir. Üçüncü kategoride, az gelişmiş ülkelerin yoksulluğun azaltılması ve ekonomik ve sosyal kalkınma ile

ilgili hedeflerinin öncelikli olduğu görülmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 7).

Tablo 1. VNR Raporları İncelenen Ülkelerin SKA'lara İlişkin Uygulamaları

Ülke	VNR yılı	SKA'ların önceliklendirilmesi	Politikalarda SKA'lara yönelim	SKA'ların kurumsal yapıya entegrasyonu	Açıklama
Almanya	2016	Evet	Evet	Evet	2030 Gündeminin gerçekleştirilmesi için küresel ortaklığı ön planda tutarak temel ilkelere belirlenmiştir.
Brezilya	2017	Evet	Evet	Evet	Brezilya'da SKA'ların yerelleştirilmesi sürecinde, SKA'ların planlanmasını ve yaygınlaştırılmasını destekleyecek araçlar oluşturulmuştur.
Finlandiya	2016	Evet	Evet	Evet	Finlandiya, sivil toplumun, akademik çevrelerin, özel sektörün ve yerel yönetimlerin tümünü kapsayan geniş tabanlı ve çok yönlü katılımı içerecek çalışma yöntemleri geliştirmiştir.
Güney Kore	2016	Evet	Evet	Evet	3. Ulusal Temel Plan kapsamında 14 strateji ve 50 eylem ile çevre, toplum, ekonomi ve uluslararası işbirliği konularında dört ana hedef alanı oluşturmuştur.
Çin	2016	Evet	Evet	Evet	Çin, 2030 Gündeminin uygulanmasına yönelik dokuz öncelikli alan belirlemiştir.
Estonya	2016	Hayır	Evet	Evet	Estonya, SKA'ların uygulanmasındaki başlıca zorlukları, enerji ve kaynak verimliliği, cinsiyet eşitliği gibi alanlar olarak belirlemiştir.
Fas	2016	Evet	Hayır	Hayır	Fas, SKA hedeflerine ulaşabilmesi için altı tema belirlemiştir.

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 7.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere gelişmiş ülkeler SKA'yı bütüncül olarak uygulamaya dâhil etmekte iken Fas gibi az gelişmiş ülkeler belirli amaçları seçerek bunlar üzerinden kapasite artırımı ve politika geliştirme yolunu izlemektedir.

2. Türkiye'nin Durumu:

Türkiye ise sürdürülebilir kalkınma kavramına insan odaklı bir yaklaşım benimseyerek makro düzeyde tüm ulusal politika ve öncelikleri belirleyen kalkınma planlarında çeşitli politika alanlarıyla ilgili mevzuat ve strateji geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı, kalkınma planlarının hazırlanması ve ülke genelinde uygulanması, izlenmesi ve raporlanması bakımından yetkilidir. Türkiye İstatistik Kurumu ise 2030 SKA'nın göstergeler bazında izlenmesinden sorumludur. 2030 Gündemi, yalnızca hükümetler bakımından değil, aynı zamanda iş dünyası, STK ve akademik dünya açısından da yükümlülük doğurmaktadır.

Amaçlar bakımından bir değerlendirme yapılacak olursa;

3 numaralı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi açısından 26 gösterge bulunmakta ve bu göstergelerden 21'i olumlu olarak değerlendirilmektedir. Göstergeler açısından SKA 3, Türkiye'nin en iyi durumda olduğu amaçlardan biridir (EC Commission Staff Working Document Progress of the EU and Its Member States, 2022: 44).

2000-2016 döneminde Türkiye, SKA 3 hedeflerinin tamamında önemli ilerlemeler sağlamıştır. Nitekim TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması'na göre 2003 yılında bireylerin %39,5'i sağlık hizmetlerinden memnun olduğunu belirtirken bu oran 2016 yılında %75,4'e yükselmiştir. Türkiye, başta anne ve bebek ölümleri ile bulaşıcı hastalıklar olmak üzere birçok küresel hedefte, bu hedeflerin ve ortalamaların oldukça ilerisindedir. 2000-2016 arası dönemde yıllar itibarıyla gelişim değerlendirildiğinde "Sağlıkta Dönüşüm Programının" da etkisiyle neredeyse hedeflerle ilişkili tüm göstergelerde iyileşme sağlandığı görülmektedir (EC Commission Staff Working Document Progress of the EU and Its Member States, 2022: 46).

4 numaralı SKA bünyesinde dezavantajlı bireylerin eğitime erişimi, yoksulluk, eşitsizliklerin azaltılması ve kesimlerin ekonomik ve sosyal yaşama dâhil olması gibi konular yer almaktadır. Ayrıca 2019'da hazırlanan ana değerlendirme raporunda belirtildiği üzere %40'ı eğitim çağındaki 18 yaş altı geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin eğitime entegrasyonu da bu kapsamda ele alınmaktadır. MEB'in da katkılarıyla Şubat 2016'da %37 civarında olan okullaşma oranı, Aralık 2016 itibarıyla %60'a yükselmiştir (EC Commission Staff Working Document Progress of the EU and Its Member States, 2022: 63).

SKA 5 kapsamında 2000-2016 yılları arasında kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması için Türkiye'de merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör tarafından pek çok alanda projeler uygulanmıştır.

Türkiye mevzuat ve politikalar açısından SKA 5 kapsamında uzun yıllardır önemli projeler yaparak gelişme göstermiştir. Özellikle cinsiyet eşitliği, kadın sağlığı, eğitim, istihdam gibi konularda yasal düzenlemeler yapılmış ve bunların yürütülmesi için çalışmalar sürdürülmüştür. Türkiye'de kadın-erkek eşitsizliğinin en yüksek olduğu alanlar siyasi temsil, ekonomik etkinlik, işgücüne katılım, mesleki-teknik eğitim ve teknoloji kullanımınıdır. 5 numaralı amaca ulaşabilmesi için cinsiyet eşitliğine yönelik

politikaların gelir eşitliği ve yoksulluğun azaltılmasına uyumlu olması ve bu kapsamda düzenlenmesi gerekmektedir.

SKA 5, diğer hedeflerden en çok etkilenen SKA arasında yer almaktadır. Genellikle tüm SKA'nın cinsiyet eşitliği bağlamında ele alınması, cinsiyete duyarlı bütçeleme kavramı gibi bütüncül yaklaşımlara önem verilmesi gerekli görülmektedir.

SKA 8 bakımından Türkiye; Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün temel sözleşmeleri olarak kabul edilen İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme ve En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme'ye taraf olmuş ve bu doğrultuda birçok düzenleme yapmıştır (EC Commission Staff Working Document Progress of the EU and Its Member States, 2022: 113).

Kadın işçiler, gebe, emziren ve yeni doğum yapmış olanlar da dâhil tüm yerli ve yabancı göçmen işçiler ile tehlikeli maddeler bulunduran kuruluşlarda ve/veya ağır işlerde çalışan işçilere yönelik yönetmelikler ve taraf olunan uluslararası sözleşmeler mevcuttur. Ayrıca, ulusal ve uluslararası standart ve ilkelere uygun olarak çalışma hayatının iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili mevcut şartlarının iyileştirilmesi ve güvenlik kültürünün ülke genelinde yaygınlaştırılması amacıyla kurulan İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi ile hedeflenen amaca ulaşılması kapsamında önemli adımların atıldığı görülmektedir.

Türkiye'de SKA 10 bakımından gelir dağılımının düzeltilmesi, ayrımcılığın azaltılması gibi hedeflere yönelik ekonomik ve sosyal politikalar geliştirilmiş, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun kurulması başta olmak üzere bir dizi mevzuat düzenlemesi ve kurumsal düzenleme gerçekleştirilmiş, söz konusu ilerlemede bu gelişmelerin önemli katkısı olmuştur. Ancak bölgesel ve sektörel açıdan kırılğan kesimler bakımından eşitsizliklerin azaltılması hala geliştirilmesi gereken bir alan olarak görülmektedir (EC Commission Staff Working Document Progress of the EU and Its Member States, 2022: 158).

Türkiye'de eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik mali politikalar dışında orta-uzun vadeli önlemler konusunun da dikkate alınması ve özellikle SKA 8 ve 9 bağlamında ekonomi politikalarına teknolojik dönüşümü uyarlamak gerekmektedir. Mültecilerin ekonomik ve sosyal uyumu için stratejiler geliştirilerek eşitsizlikleri önlemek

gerekmektedir. Bu kapsamda vergi politikaları gözden geçirilerek uygulama alanı genişletilmelidir.

Türkiye’de SKA 16 kapsamında, özellikle AB uyum süreci doğrultusunda birçok yasal ve kurumsal düzenleme yapmıştır. İlgili mevzuat, temel özgürlükler kapsamında birden çok uluslararası anlaşma içermektedir. Bu anlaşmalar, terörün, suçun, uyuşturucu ticaretinin önlenmesini ve ülkeler arası dostluk ve iş birliği kurulmasını amaçlayarak temel özgürlükleri de koruma altına almaktadır.

Hedef 16.9 kapsamında, Dünya Bankası’nın verilerine göre Türkiye’de doğum kayıt işlemlerinin 2003’ten 2013’e %84’ten %98,8’e yükseldiği görülmektedir. Bu gösterge ölçeğinde Kır-kent ayrımının çok düşük olduğu, kentlerde %99,1’e ulaşılırken, kırsal alanda %97,7’lik oranın söz konusu olduğu görülmektedir (EC Commission Staff Working Document Progress of the EU and Its Member States, 2022: 249).

SKA 17, SKA’nın hayata geçirilmesi sürecindeki uygulama araçlarına odaklanan bir SKA olarak, bütün SKA’yla birlikte ele alınması gereken bir amaçtır. Bununla birlikte SKA 17’nin kurumsal yapılanmasında mali konular ve resmi yardımlardan sorumlu kurumların yer alması önemli görülmektedir. Bu doğrultuda Hazine ve Maliye Bakanlığı SKA 17 için koordinatör kurum olarak öne çıkmaktadır. SKA 17, Türkiye için küresel ortaklıklar ve geliştirilen uygulama araçlarına uyarlamının yanı sıra kendi olanakları ve ihtiyaçları doğrultusunda deneyim aktarımı, politika, kurumsal çerçeve ve uygulama önerisi geliştirme zemini de sunmaktadır (EC Commission Staff Working Document Progress of the EU and Its Member States, 2022: 274).

SKA 17 kapsamındaki hedeflerin; hem gelişmekte olan hem de en az gelişmiş ülkelere sağlanan yardımların artması ve kaynak olarak çeşitlendirilmesi, bu ülkelerin sürdürülebilir ekonomik gelişmelerine destek olmak için mali sistemlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması (vergi sistemleri ve sürdürülebilir borç yönetimi vb.) ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi gibi farklı yaklaşımlarla kalkınmanın sürdürülebilir finansmanını sağlamaya odaklı bir çerçevede oluşturduğu gözlenmektedir.

Türkiye’nin SKA bağlamında ulaştığı düzeyin, özellikle politika, strateji, mevzuat alanlarında küresel ortalamalardan daha iyi bir seviyede olduğu değerlendirilmektedir. Uygulama ve ilerleme boyutunda ise Türkiye’nin görünümü, bazı alanlarda

küresel ortalamaların üzerinde iken; bazı alanlarda küresel ortalamalar düzeyindedir. 2030 hedefleri göz önüne alındığında, Türkiye'nin kendi ulusal şartları ve öncelikleri doğrultusunda bütün sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilgili ilerlemeye devam etmesi planlanmaktadır (Sachs vd., 2021: 450-451).

Türkiye'nin SKA kapsamında mevcut durumu değerlendirildiğinde; özel sektör ve STK'lar sürece dahil edilerek kamu kuruluşlarıyla iş birliği artırılmalı ve toplumsal farkındalığı artırmak için BM 2030 Gündemi eğitim müfredatına eklenerek bu bağlamda proje, yarışma gibi organizasyonlar düzenlenmelidir. Ayrıca belediyeler ve kent konseyleri de bu gelişime katkıda bulunarak yerel açıdan da SKA'nın ülke genelinde uygulanması, farkındalık artırılması ve bilgi paylaşımı için fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma 2021 Raporu'nda yer alan verilere göre Türkiye 165 ülke arasında 70,4 endeks puanı ile 70. sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin, 17 amaçın gerçekleştirilmesi yönünde hızlı adımlar atması gerektiğine işaret eden raporda; yoksulluğun ve açlığın sona erdirilmesi, sağlıklı bireyler, nitelikli eğitim, temiz su ve sıhhi koşullar, sürdürülebilir şehirler, sorumlu tüketim ve üretim ve hedefler için ortaklıklar başlıklarında ilerlemeler kaydettiği belirtilmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitliği, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış ve adalet başlıklarında 2030 amaçlarına ulaşmak için çalışmalarını artırması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Sustainable Development Solutions Network, 2021).

SONUÇ

Sonuç olarak, BM, 2015 yılında 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı ve 169 ilgili hedeften oluşan 2030 Gündemi'ni tüm ulusları ve insanları, katkı sağlamaya teşvik ederek, hedeflere dahil etmeyi amaçlamaktadır. Bu 17 amaç ile ulaşılacak istenen temel hedefler, toplum refahını ve bireylerin yaşam standartlarını yükseltmek ve her insanın eşit yaşam standartlarına sahip olmasını sağlamaktır. Bu amaçlara ulaşılması için dikkate alınması gereken önemli gruplardan birini de göçmenler oluşturmaktadır ve başta SKH 10.7 olmak üzere diğer amaçlar da göçmenleri ve göç olgusunu doğrudan ilgilendirmektedir.

SKA'nın "Kimseyi Geride Bırakma" sloganı, göçmenler de dahil olmak üzere sürdürülebilir kalkınmanın kapsayıcı olması için açık bir çağrıdır. Göçe doğrudan

referans yapılan “Eşitsizliklerin Azaltılması” konulu SKA 10 kapsamındaki planlı ve iyi yönetilen göç politikalarının uygulanmasıyla insanların sistemli, güvenli, düzenli ve sorumlu göçlerinin ve yer değiştirmelerinin kolaylaştırılmasını amaçlayan SKH 10.7’nin yanı sıra özellikle göçmenlerin karşılaştığı sorunları ele alan diğer bazı SKH’leri ile göç arasında doğrudan bağlantı kurmak da mümkündür. Göç, aynı zamanda, SKA’nın 17’sinin tamamıyla ilgili olan, kesişen bir konudur. Bu nedenle, göç ile SKA arasındaki ilişkinin genel bir bakış açısıyla her bir amaç ve hedef bakımından ele alınması önemlidir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları uluslararası iş birliği çağrısı yapması bakımından uluslararası hukuk bağlamında etkili metinlerin oluşturulmasını sağlamıştır. Küresel Mülteci ve Göç Mutabakatları, SKA’yı dikkate alınarak düzenlenen, küresel göç yönetişimini ele alan kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Avrupa Birliği de SKA’nın uygulanması açısından yapıcı ve olumlu bir tutum sergileyerek 17 hedefin tümü açısından hem AB içerisinde ilerleme kaydetmeyi taahhüt etmekte hem de az gelişmiş ülkelere fon desteği sağlayarak yardım etmektedir. 2021 yılı raporunda da belirtildiği üzere Türkiye, 1 ve 4. amaç açısından iyi bir gelişme göstermiştir. Ancak diğer hedeflerin gerçekleştirilmesi bakımından çalışmalarını hızlandırması gerekmektedir. Özellikle göç olgusuyla bağlantılı olan 10. amaç bakımından gerileme kaydettiği belirtilerek daha fazla çalışma yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Barragan, E., Dhavan, P., Fortier, J.P., Mosca, D., Weekers, J., Wickramage, K.P. (2017). Migration and health in the Sustainable Development Goals, G. Appave ve N. Sinha içinde, *Migration in the 2030 Agenda* (s. 39-57), Cenevre: International Organization for Migration.
- Bayraktaroğlu-Özçelik, G. (2021). Gender Equality, R. Michaels, V.R. Abou-Nigm ve H. van Loon içinde, *The Private Side of Transforming our World* (s. 159-188), Cambridge: Intersentia Ltd.
- Beiter, K.D. (2021). Quality Education, R. Michaels, V.R. Abou-Nigm ve H. van Loon içinde, *The Private Side of Transforming our World* (s. 125-158), Cambridge: Intersentia Ltd.
- Buse, K., Hawkes, S. (2015). Health in the sustainable development goals: ready for a paradigm shift?, *Global Health*, 11(13), 1-8, Doi.org/10.1186/s12992-015-0098-8.
- Corneloup, S., Verhellen, J. (2021). Peace, Justice and Strong Institutions, R. Michaels, V.R. Abou-Nigm ve H. van Loon içinde, *The Private Side of Transforming our World* (s. 505-540), Cambridge: Intersentia Ltd.
- Eren., Y., E. (2021). “Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat” Üzerine Bir Değerlendirme, *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 65-122.
- European Commission Staff Working Document Progress of the EU and Its Member States – Goal By Goal (2019). 9 Mayıs 2022 tarihinde https://ec.europa.eu/international-partnerships/system/files/joint-synthesis-report-sdgs-swd-com-2019-232_en.pdf adresinden alındı.
- Foresti, M., Hagen-Zanker, J., Dempster, H. (2018). Overview, *Migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development* (s. 5-14), Londra: ODI.
- Girard, L. (2017). Achieving gender equality through migration governance: Opportunities and solutions in support of the Sustainable Development Agenda, G. Appave ve N. Sinha içinde, *Migration in the 2030 Agenda* (s. 59-69), Cenevre: International Organization for Migration.
- Global Migration Data Analysis Centre. (2018). Global Migration Indicators 2018. Berlin: Global Migration Data Analysis Centre (GMDAC).
- Gonçalves, A. (2021). Good Health and Well-Being, R. Michaels, V.R. Abou-Nigm ve H. van Loon içinde, *The Private Side of Transforming our World* (s. 95-124), Cambridge: Intersentia Ltd.

- International Labour Organization. (2021). ILO Global Estimates on International Migrant Workers Results and Methodology. 27 Nisan 2022 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_808935.pdf adresinden alındı.
- International Organization for Migration. (2018). Migration and the 2030 Agenda A Guide for Practitioners. Cenevre: International Organization for Migration.
- International Organization for Migration. (2018). Migration and the 2030 Agenda Comprehensive SDG Target and Migration Correlation. Cenevre: International Organization for Migration.
- International Partnership. European Commission. 12.10.2022 tarihinde <https://ec.europa.eu/info/policies/international-partnerships> adresinden alındı.
- Kekeç, S. (2018). Küresel Göç ve Mülteci Mutabakatı, *Global Political Trends Center İstanbul Kültür University*, 53, 1-14.
- Kruger, T. (2021). Reduced Inequalities, R. Michaels, V.R. Abou-Nigm ve H. van Loon içinde, *The Private Side of Transforming our World* (s. 317-352), Cambridge: Intersentia Ltd.
- Long, K., Vidal, E.M., Kuch, A., Hagen-Zanker, J. (2018). Citizenship, migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development, *Migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development* (s. 165-180), Londra: ODI.
- Mallett, R. (2018). Decent work, migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development, *Migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development* (s. 33-52), Londra: ODI.
- Mani, S.M. (2009). *Devletler Özel Hukukunda Göçmenlerin Statüsü ve Göçmenlere Ait Düzenlemeler. Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Uluslararası Özel Hukuk) Anabilim Dalı.
- Memişoğlu, F., Yiğit, C. (2019). Uluslararası Göç Ve Kalkınma: Teori Ve Güncel Meseleler, *Yıldız Social Science Review*, 5(1), 41-56.
- Migration Data Portal. (2022). Migration Data and The Sustainable Development Goals (SDGs), 20 Nisan 2022 tarihinde <https://www.migrationdataportal.org/sdgs?node=0> adresinden alındı.
- Nicolai, S., Wales, J., Aiazzi, E. (2018). Education, migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development, *Migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development* (s. 83-100), Londra: ODI.

- O'Neil, T., Fleury, A., Foresti, M. (2018). Gender equality, migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development, *Migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development* (s. 69-82), Londra: ODI.
- Osaki-Tomita, K. (2017). *Sustainable Development Goals (SDGs) and NY Declaration for Migrants and Refugees: Implications for Migration Data*, 10 Eylül 2022 tarihinde BM: <https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/meetings/2017/bangkok--international-migration-data/Session%203/Session%203%20UNSD.pdf> adresinden alındı.
- Pasquot Polido, F.B., (2021). Partnership for the Goals, R. Michaels, V.R. Abou-Nigm ve H. van Loon içinde, *The Private Side of Transforming our World* (s. 541-571), Cambridge: Intersentia Ltd.
- Sachs, J., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G., Woelm, F. (2021). *The Decade of Action for the Sustainable Development Goals: Sustainable Development Report 2021*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sivakumar, P., Rajan, I. S. (2021). *Sustainable Development Goals and Migration*, New York: Routledge Yayıncılık.
- Starfield, G. (2017). Children and migration in the Sustainable Development Goals, G. Appave ve N. Sinha içinde, *Migration in the 2030 Agenda* (s. 129-141), Cenevre: International Organization for Migration.
- Sustainable Development Solutions Network Türkiye. (2021). *Sürdürülebilir Kalkınma Raporu 2021*. 17 Ekim 2022 tarihinde <http://unsdsn.boun.edu.tr/sdr2021> adresinden alındı.
- Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, 23 Nisan 2022 tarihinde <https://www.kureselamaclar.org> adresinden alındı.
- Sütlüoğlu, B. (2021). *Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türk Hukukunda Sığınma Sistemi*, Ankara: On İki Levha Yayıncılık.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu. 7 Mayıs 2022 tarihinde http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf adresinden alındı.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2014). Türkiye ve Göç. 14 Mayıs 2022 tarihinde https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/Kitaplar/turkiyevegoc_tr.pdf adresinden alındı.

- Tulloch, O., Machingura, F., Melamed, C. (2018). Health, migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development, *Migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development* (s. 101-114), Londra: ODI.
- UN DESA. Department of Economic and Social Affairs Global Guiding Elements for Voluntary Local Reviews (VLRs) of SDG implementation. 10 Ağustos 2022 tarihinde https://sdgs.un.org/sites/default/files/2020-10/GlobalGuidingElementsforVLRs_FINAL.pdf adresinden alındı.
- UN General Assembly. UN Resolution. (2015). Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 9 Eylül 2022 tarihinde <https://undocs.org/en/A/RES/70/1> adresinden alındı.
- UNESCO Institute for Statistics. (2022). Out-of-School Children and Youth. 1 Mayıs 2022 tarihinde <http://uis.unesco.org/en/topic/out-school-children-and-youth> adresinden alındı.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2022). Comprehensive Refugee Response Framework, 5 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.unhcr.org/comprehensive-refugee-response-framework-crrf.html> adresinden alındı.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2015). Sustainable Development Goal 4 and Refugee Education, 7 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.refworld.org/docid/59c368ed4.html> adresinden alındı.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2020). Coming Together For Refugee Education, 28 Nisan 2022 tarihinde <https://www.unhcr.org/5f4f9a2b4> adresinden alındı.
- Vidal, E.M. (2017). The Sustainable Development Goals And Labour Mobility: A Case Study Of Armenia, G. Appave ve N. Sinha içinde, *Migration in the 2030 Agenda* (s. 71-84), Cenevre: International Organization for Migration.
- World Health Organization. (2017). Migration and health. 14 Mayıs 2022 tarihinde <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/340850/WHO-EURO-2017-2380-42135-58040-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı.
- Yaldız, F. (2013). Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar, *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları (HÜTAD)*, 18(18), s. 289-318. 28 Nisan 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/pub/turkiyat/issue/16661/510112> adresinden alındı.

İNSAN HAKLARI, MÜLTECİLER VE DEVLET: ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM*

Human Rights, Refugees and the State: a Critical Approach

Yılmaz C. SAPARCA**

Öz

İnsanların yüzyıllardır yaşadıkları hak ihlallerinin bir çözümü olarak ortaya çıkan insan hakları kavramı son zamanlarda tartışılan kavramlardan biridir. Günümüzde hak ihlallerinin çok büyük bir kısmı göç, mülteciler ve göçmenler üzerinden ortaya çıkmaktadır. Makalenin ilk iki bölümünde insan hakları kavramı açıklanıp göç ile alakalı temel sorunlar kısaca ele alınmakta, mülteci ve göçmenlerin yaşadıkları insan hakları ihlallerinin boyutları gösterilmeye çalışılmaktadır. Makalenin ana gövdesini insan hakları hakkındaki eleştirel bölüm oluşturmaktadır. Eleştiriler salt soyut ve teorik olmasından ziyade göç, mülteciler ve göçmenler gibi somut konular çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu eleştiriler devletlerin rolünün öne çıktığı birbiriyle bağlantılı beş başlıkta ele alınmaktadır. İlk olarak modernitenin insan hakları söylemini ideolojisine nasıl alet ettiği, Batı'nın üstünlüğünü kurmada ve devam et-

Abstract

The concept of human rights, which emerged as a solution to the rights violations that people have experienced for centuries, is one of the concepts that has been discussed recently. Today, most of the violations of rights occur through immigration, refugees, and immigrants. In the first two chapters of the article, the concept of human rights is explained, the main problems related to migration are briefly discussed, and the extent of human rights violations experienced by refugees and immigrants is tried to be shown. The critical chapter on human rights constitutes the main part of the article. Criticisms are handled within the framework of concrete issues such as migration, refugees, and immigrants, rather than being purely abstract and theoretical. These criticisms are discussed under five interrelated topics, in which the role of states comes to the fore. First of all, it is addressed how modernity abuses the discourse of human rights

* Bu makale, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2022 yılında düzenlenen lisans öğrencilerine yönelik "İnsan Hakları" temalı makale yarışmasında üçüncülük ödülü almıştır. Kör hakemlik sistemiyle incelenen ve iki hakemin olumlu görüşünü alan makalenin Dergimizde ayrıca yayımlanması uygun bulunmuştur.

** Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, c.y.saparca@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9124-8022>

tirmede bu söylemi nasıl kullandığı, apolitik görünen insan hakları rejimlerinin yeni sömürgeci düzenin işleyişinde nasıl rol oynadığı ele alınmaktadır. İkinci olarak bu evrenselci söyleme alternatif olarak kültürel göreliliği tavsiye edenlerin temel çıkmazlarına, onların iddialarına getirilen eleştirilere yer verilmiştir. Üçüncü olarak iktidarın bedenler ve hayatlar üzerindeki rolüne odaklanılmış, insan hakları-ulus devlet ilişkisinin sorunları ele alınmıştır. Dördüncü olarak insan hakları konusunda devletin rolü, egemenlik meselesi ve vatandaşlık üzerinden ele alınmıştır. Son olarak da devletlerin 'hukukun üstünlüğü' kavramını alet ederek uygulama ve kararlarına meşruiyet kazandırma siyasetleri tartışılmıştır. Sonuç olarak insan hakları düşüncesi yüce, büyük bir ideale atıf yapsa da arka planda çıkar hesaplarının ve siyasi oyunların aleti olmaktadır. Bu umutsuz idealizmin en büyük mağdurları ise değişen ve nereye gittiği henüz net olmayan dünya siyasetinin gerilimleri arasında sıkışan, himayesiz ve hak'sız kalan bu insanlardır.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, Mülteciler, Kültürel görelilik, İnsan hakları siyaseti, Modernite, Hukukun üstünlüğü

as an ideological discourse, how the West misuses this discourse to establish and maintain its supremacy, and how the seemingly apolitical human rights regimes play a role in the functioning of the neo-colonial order. Secondly, the main dilemmas of those who recommend cultural relativism as an alternative to this universalist discourse and the criticisms brought to their claims are included. Thirdly, the role of power on bodies and lives has been focused and the problems of the human rights-nation-state relationship have been discussed. Fourthly, the role of the state in human rights is discussed through the issue of 'sovereignty' and 'citizenship'. Finally, the policies of states to legitimize their implementation and decisions by using the concept of 'the rule of law' are discussed. As a result, although the idea of human rights refers to a lofty, great ideal, it becomes a tool of interest calculations and political games in the background. The biggest victims of this hopeless idealism are these people, who are left unprotected and disenfranchised, caught in the tensions of the changing and unstable world politics.

Keywords: Human rights, Refugees, Cultural relativism, Human rights politics, Modernity, Rule of law

GİRİŞ

İnsanlığın yaşadığı asırlar boyunca devam eden krizlerin bir sonucu olan insan hakları kavramı sihirli ve dokunulamaz kavramlardan birisi haline gelmiştir. Özellikle iki dünya savaşı ile tavan yapan hak ihlalleri bir çözüm arayışını beraberinde getirmiş, doğal haklardan evrilerek seküler bir temele oturtulan insan hakları nihai çözüm kabul edilmiştir. Devletlerin -bazı itirazlara rağmen- çok büyük kısmı bu hakları kabul etmiş, evrensel bir kabulle karşısında durulamayan bir güç ve meşruiyet kazanmıştır.

İnsanların doğuştan -insan olduğu için- sahip olduğu anlayışını temel alan bu haklar çok çeşitlidir. Günümüzde en çok ihlalin sebep olduğu alan ise göçler sonucu

meydana gelmektedir. Göç hakkında son yüzyıl incelendiğinde 1910'da 1,6 milyarlık dünya nüfusu içinde kendi ülkeleri dışında yaşayan göçmenlerin sayısı 33 milyon civarında iken, 2000 yılına gelindiğinde dünya nüfusu 5,3 milyarla üç katından fazla artmıştır. Kendi ülkeleri dışında yaşayanların sayısı ise beş kattan fazla artarak 175 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu artış ise en çok son yıllarda gerçekleşmiş, katlanarak artmıştır (Benhabib, 2016: 15). Son 20 yıldaki büyük ve geniş göç hareketleri dikkate alındığında dünya ciddi bir göç dalgası ve mültecilik- göçmenlik olgusu ile karşı karşıyadır. Bu hareketlilik ise ötekileştirmelere, ırkçılığa, nefrete ve daha pek çok soruna sebep olmakta, hak ihlalleri de farklı boyutlarda devam etmektedir.

İnsan hakların bu söylemsel üstünlüğü ve genel kabulünün yanında zamanla eleştiriler de artmaya başlamıştır. İlk zamanlar hak ihlallerinin büyük boyutları, insan haklarının meşruiyet zeminini çok kuvvetlendirmiş olması dolayısıyla en küçük bir eleştiri insan hakları düşmanlığı şeklinde algılanmış veya öyle sunulmuşken günümüzde farklı görüşler ve eleştiriler daha rahat ifade edilir hale gelmiştir. Zira aradan geçen zaman kavramın/rejimin toz pembe olmadığını, mutlak iyiyi ve güzeli ifade etmediğini ortaya çıkarmış böylece meşruiyetinin temelleri sarsılmıştır. Bu sebeple bu makalede insan hakları söylemine ve rejimine dair eleştirilerin sadece mülteci ve devletle alakalı kısmına odaklanan bir hülasa yapılmak istenmiştir. Böylece hak ihlallerinin temelinde var olan bazı sorunlar ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Öncelikle ilk bölümde insan haklarına ve gelişimine dair çok kısa ve özet bir bilgi verilmiş, ikinci bölümde göç, mülteciler ve göçmenler olgusuna odaklanılmıştır. Göçmenler ve mültecilerin yaşadıkları temel sorunlara dikkat çekilmeye, böylece sorunun büyüklüğü gösterilmeye çalışılmıştır. Eleştirinin göçmenlik ve mültecilik olgusu üzerinden yapılmasının temel sebebi insan haklarına dair eleştirilerin soyut olmasının bazen kafa karışıklığına sebebiyet vermesi, anlamayı zorlaştırması, teorik kalarak olayın vahametini anlamaktan uzak kalmasıdır. Somut olgu üzerinden yapılan açıklamalar ve verilen örnekler ise olayı kavramada yardımcı olmaktadır. Makale bu yüzden salt soyut, teorik temelde bir eleştiriden ziyade yüzyılımızın en büyük sorunlarından biri olan bir olgu üzerinden ilerlemiştir.

Makalenin asıl konusunu teşkil eden üçüncü bölümde insan hakları ve rejimlerine dair eleştiriler beş konu özelinde ele alınmıştır. İlk olarak modernitenin ideolojik söylemleri ile insan hakları söylemini ideolojisine nasıl alet ettiği, Batı'nın üstünlü-

ğünü kurmada ve devam ettirmede nasıl kullandığı, apolitik görünen insan hakları rejimlerinin yeni sömürgeci düzenin işleyişinde nasıl rol oynadığı ele alınmıştır. İkinci olarak bu evrenselci söyleme alternatif olarak kültürel göreliliği tavsiye edenlerin temel çıkmazlarına, onların iddialarına getirilen eleştirilere, samimiyetlerinin sorgulanmasına ayrılmış, görelilik iddia edenlerin insan haklarının kültürel düzeyde ele alınması gerektiği söyleminin ölçüsü sorgulanmıştır. Üçüncü olarak iktidarın bedenler ve hayatlar üzerindeki rolüne odaklanılmış, biyo-iktidar kavramı temelinde insan haklarının ulus devletlerinin himayesine verilmesi, ulus devletlerin darbe almasıyla hakların nasıl sorunlarla muhatap kaldığı tartışılarak bir ulus devletinin himayesinde olmayan mülteci ve göçmenlerin haklarından nasıl mahrum bırakıldıkları ifade edilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü olarak insan hakları konusunda devletin rolü, 'egemenlik' meselesi ve 'vatandaşlık' üzerinden ele alınmıştır. Devlet egemenliği düşüncesinin sarsılmasına rağmen bu insanların devletlerin egemenlikleri arasında kalması, yani bu konuda sorumlulukların karşılıklı olarak birbirine atılması ve alınan kararların bu insanları mağdur etmesi dikkatlere sunulmuştur. Bunun yanında vatandaşlık kavramı çerçevesinde vatandaşlık dışında kalanların haklarını kimin koruyacağı, vatandaşlık kazananların sorunlarının çözülmüş mü olacağı gibi bazı sorular ve krizler ele alınmıştır. Son kısımda benzer şekilde devletlerin hukukun üstünlüğü kavramını alet ederek uygulama ve kararlarına meşruiyet kazandırma siyasetleri tartışılmıştır.

Üçüncü bölümün beş başlığı beraber incelendiğinde göç, göçmenler ve mülteciler özelinde insan hakları eleştirilerine devletlerin rolü bağlamında odaklanılmıştır. Şüphesiz her bir başlık hakkında bir kitap veya makale yazılabilecek genişlik mevcut olmakla birlikte güncel olarak da tartışılmaya devam etmektedir. Bununla beraber bu makalenin temel amacı; insan hakları kavramına veya insan hakları örgütlerine mutlak bir meşruiyet vermenin sorunları çözmediğini, her yüce ve ulvi değer gibi insanlarca üstün görülen mezkûr söylemin nasıl çıkar ve amaçlara alet edildiğini, devletlerin, ulus-üstü kurumların hatta insanların içselleştiremedikleri veya tartışmalı gördükleri konularda bu hakların etrafından dolanarak davranış ve uygulamalarını meşrulaştırıcı unsurlar bulabildiklerini beş konu özelinde soyut felsefi, teorik düşünce ve açıklamalara fazla girişmeden, tafsilatıyla teferruatıyla uğraşarak içinde boğulmadan eleştirel olarak bir bakış atılmasını sağlamaktır. Seçilen bu beş konu aynı zamanda kendi içinde irtibatlı, egemenlik, vatandaşlık, hukukun üstünlüğü, beden siyaseti, ulus devletlerin temellerinin sarsılması, Batı'nın ideolojik söylemi

gibi devletin rolü üzerinde temel tartışmalara dair bağlantılı konular olup birey ve ulus-üstü kurumların rolü kapsam dışı tutulmuştur. Böylece günümüzün en büyük sorunlarından biri olan ve çok geniş bir kitlenin mustarip olduğu bir meselede çare bulunması için bir yol göstermek amacındadır. Zira dert bulunursa devası âsândır.

I. İNSAN HAKLARI

İnsan hakları kavramını izah etmeden önce onun öncülü olan doğal haklar düşüncesi ve daha da önemlisi hak kavramının izahı gerekir. Zira hak kavramı kendi içinde tartışmalara sebep olmuş ve ölçüsü sorgulanmıştır. Hak kavramını bir düşünce olarak ele aldığımızda günlük hayatta karşılığı nasıldır ve nasıl olmalıdır? Çocuklar akşam geç saatlere kadar uyanık kalmayı isteme ve ne giyeceğine karar verme gibi ‘hak’lar talep ederken ebeveynleri onların ne yiyeceklerine ne izleyeceklerine karar verme veya kontrol etme ‘hak’larına sahip oldukları düşüncesindedirler (Heywood, 2019: 226). Başka bir örnekte bir grup genç kendi aralarında eğlenmek istemelerini kendileri için bir hak olarak görürken komşuları gürültüden rahatsız olduklarını söylüyorsa, burada gürültünün sınırı nasıl belirlenecektir? Komşularının yaşlı veya genç olması ya da komşunun ertesi gün erkenden işe gitmesi durumunda hak sınırını belirleme nasıl etkilenecektir? Haklar genelde uzlaşılı ile kabul edildiği halde özelde pek çok tartışmayı gündeme getirmektedir. Hakların çakıştığı, başkasının sınırına müdahale edildiği, sınırın tespit edilemediği hatta sınırlar üzerinde farklı görüşler olduğu zamanlarda neler yapılacağına dair pek çok örnekle sorunun ciddiyeti ortaya konabilir. Özellikle hak isteklerinin farklı gruplardan geldiği durumlarda, özellikle dışlanan veya dışlandığını düşünen kişiler veya gruplarca - mülteciler, çevreci hareketler gibi- öne sürülmesi durumunda, hak kavramı dikkatle incelenmesi gereken bir hale dönüşmektedir.

Böyle tartışmaları barındıran bir kavramın ardından başka bir tartışmalı kavram daha ortaya çıkmaktadır: Doğal haklar. Köken olarak Antik Yunan’a kadar giden doğal hak düşüncesi Aristo ve Cicero’nun fikirlerinde yer bulmuş, Aziz Augustine ve Thomas Aquinas ile birlikte Hristiyan teolojisiyle birleşmiş, 20. yüzyılda ortaya çıkan insan hakları düşüncesinin temelini oluşturmuştur. John Locke tarafından ele alınan doğal haklar, yaratıcı tarafından verilmiş, insan tabiatının temel özelliğini oluşturduğu için ‘doğal’ kabul edilmiş, vazgeçilemez haklardır (Tannenbaum, 2019:212-213). Tabiatta pek çok yasa var olup bunlar doğal hukuku oluşturmakta, bu da doğal hakları meydana getirmektedir. Bu haklar hükümetlerce oluşturulma-

diği ve devletlerden önce de var olduğu için devletler bu haklara saygı göstermek zorundadır.

Doğal haklar düşüncesi giderek dini temelden soyutlanarak seküler bir hal almış, “insan hakları” olarak adlandırılarak ‘evrensellik’ iddiası ile yeniden tanımlanmıştır (Heywood, 2019: 190-194, 230). Bu süreçte değişen şey yaratıcı ile bağlantısının kesilmesi, böylece ‘yaratıcı tarafından verilen hak’ deyiminden ‘insanın insan olduğu için sahip olduğu hak’ anlayışına geçiştir. Bu durumda vazgeçilemeyen bir hak olma özelliğini ve evrensellik iddiasını korumaktadır. Bir idealite olarak görülen bu olgu modern çağlarda en etkili ve en önemli siyasi icattır.¹ Birleşmiş Milletler’in (United Nations – UN) tanımıyla insan hakları ırk, cinsiyet, milliyet, etnik köken, dil, din veya diğer unsurlardan bağımsız olarak bütün insanların doğasında var olan haklar olup yaşama, düşünce ve ifade özgürlüğü, çalışma, eğitim, sağlık gibi pek çok hakkı içerir (UN, 2021a).

II. GÖÇ, MÜLTECİLER VE DEVLET: İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

İnsan hakları konusunda günümüzde en çok tartışılan ve gündemi en fazla meşgul eden konulardan birisi mülteciler, sığınmacılar, göçmenler meselesidir. Göç, güvenlik veya ekonomik temel başta olmak üzere tarihsel bir olgu olup onun devletlerin oluşmasına, yıkılmasına, hatta bir çağın açılıp birinin kapanmasına sebep olacak kadar ciddi bir geçmişi vardır. Günümüze gelindiğinde de yine savaş, özellikle iç savaşlar, terör tehdidi, ekonomik sebepler, eğitim gibi pek çok sebeple vuku bulmaktadır.² Göç görüntü itibariyle basit bir yer değiştirme bile olsa gidilen yerlerde karşılaşılan sorunlar, göçmenlerin ihtiyaçları, toplumla bütünleşme çabası, göçün psikolojik etkisi gibi durumlar olayın ciddiyetle ele alınması ihtiyacını göstermektedir. İnsan hakları çerçevesinde düşünüldüğünde göç olgusu büyük bir yer işgal etmekte, özellikle haklarla bağlantısı konusunda devletlerin rolü önem kazanmaktadır.

Göçle alakalı bu izahattan sonra gönüllü ve zorlayıcı olmayan göçleri kapsam dışına çıkarmak gerekmektedir. Zira onların insan hakları konusunda hassas durumlarından değil gittikleri ülke ile alakalı başka sorunları ile ele almak gerekir ki arada oldukça büyük bir fark vardır. 2011 yılında 38,5 milyon, 2021 ise 89,3 milyon zorla

¹ İnsan haklarının nasıl ortaya çıktığına dair tarihsel bir anlatı için bkz. Moyn, S. (2017). *Son Ütopya: Tarihte İnsan Hakları*, (Çev. Firdevs Ev), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, ss. 15-41.

² Dünyanın en büyük 7 mülteci krizi hakkında bkz. World Food Program USA (17.08.2022). *Seven of the Largest Refugee Crises Around the World and Their Effects on Hunger*. 25.10.2022 tarihinde <https://www.wfpusa.org/articles/largest-refugee-crises-around-world-effects-hunger/> adresinden alındı.

yerinden edilmiş kişi varken bunların yaklaşık 26 milyonu mülteci ve onların yarısı da 18 yaşın altındadır (UNHCR, 2022).³Burada mülteci, sığınmacı ayrımı önemlidir. Mülteciler herhangi bir zorlayıcı sebeple başka bir ülkede bulunup koruma gerektiren kişileri ifade ederken sığınmacılar mülteci oldukları iddiasıyla yerinden ayrılan fakat hukuki statüsü kesinleşmemiş kişilerdir. Daha geniş bir kavram olan göçmenlik ise sebebi ne olursa olsun kendi ülkesi dışında bulunan kişileri ifade eder. Daha açık bir ifade ile BM'nin tanımı çerçevesinde bakacak olursak; mülteci "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle, 'korktuğu için' vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve o ülkenin korumasından yararlanamayan veya uyruğu olmayan ve eski mutad meskeninin bulunduğu ülkenin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen" kişidir (UN, 2021b).

Mülteciler, uluslararası hukukta özel olarak tanımlanmış ve korunmuştur. Mülteciler, korkulan zulüm, çatışma, şiddet veya kamu düzenini ciddi şekilde bozan diğer koşullar nedeniyle kendi asıl ülkelerinin dışında kalan ve sonuç olarak 'uluslararası koruma' gerektiren kişilerdir. Durumları genellikle o kadar tehlikeli ve dayanılmazdır ki, yakın ülkelerde güvenlik aramak için ulusal sınırları geçerler ve bu nedenle devletlerden, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nden ve ilgili kuruluşlardan yardım alarak uluslararası alanda "mülteci" olarak tanınırlar. Ülkelerine dönmeleri çok tehlikelidir ve bu nedenle başka bir sığınağa ihtiyaçları vardır. Bunlar, sığınma talebinin reddedilmesinin potansiyel olarak ölümcül sonuçlara yol açabileceği kişilerdir. Bazen hepsinin durumu o kadar kritik olmayabilmekte, karma sebepler olduğu zaman "sığınmacılar ve mülteciler (asylum-seekers and refugees)" şeklinde beraber kullanımla ifade olunabilmektedirler (UNHCR, 2016). Bazı durumlarda ise göçmenlik meselesinde de benzer sorunlar ortaya çıkabilmekte, hukuki anlamda mültecilik kadar sorunlu olmasa da farklı sebeplerle göç edenler de yaşadıkları sorunlar muvacehesinde bu çerçeve içine dahil edilebilmektedir. Bu yüzden yer yer mülteci ve sığınmacıların yaşadıkları sorunlarla beraber anılacaktır.

Bir mülteci için birinci olarak ilticaya zorlandığı, temel bir hak ihlalinin yaşandığı ana ülke, en son ise gitmek istediği -yani hedef ülke- vardır. Gideceği veya gitmek istediği ülke için ise geçiş noktaları -yani transit ülkeler- mevcuttur. Hak ihlalleri özellikle bu geçiş esnasında yaşanmaktadır. Bir mülteci hedef ülkeye varıncaya kadar genel olarak uzun bir yolculuğa çıkmaktadır. Öncelikle ve özellikle bir mülteci;

³ Güncel sayının Ukrayna'daki savaş dolayısıyla 100 milyonu geçtiği ifade edilmektedir.

haklarını bilmemesi, kendisini sığıntı olarak gördüğü için kendisine yapılan muamelelere ses çıkarmaması veya çıkarmaması, hakkını arayacak merciin olmaması veya bunu bilmemesi gibi sebeplerle savunmasız ve çaresizdir. Bu kişiler zaten gelmiş olduğu ülkede yaşadığı hak ihlalleriyle psikolojik olarak yıpranmışken, yeni bir ülkede dil, toplum düzeni gibi farklılıklarla karşılaştığında onlar için psikolojik bir travma kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Ailece iltica edenlerde ise daha sık görülen durum, kendi çocuklarının en basit ihtiyaçlarını bile karşılayamama sorunu onlarda yetersizlik hissi meydana getirmektedir.

Hak ihlalleri denildiğinde karşımıza çıkan ilk öge, kaçakçılık ve özellikle insan kaçakçılığıdır.⁴ İlk olarak bu insan kaçakçılığıyla yeterli mücadele edilememesi devletlerin temel zaafiyetini oluştururken yasal olmayan geçişleri engellemek maksadıyla kuvvetli sınır engelleri koyması ve sıkı yasal kontroller yapması, mültecileri hedef ülkeye varmak için daha kolay ve rahat olduklarını düşündükleri fakat daha tehlikeli yolları takip etmeye sevk etmektedir.⁵ Bu yolculuklara çıkacak olan mülteciler sahte bir isim ve belgelerle işe başlamakta, hak ihlallerinin en başta yolunu açmaktadırlar.⁶ Zira ismi belli olmayan ve sahte belgeleri olan bu kişiler ya aileleri tarafından bulunamamakta ya da yol esnasında hayatlarını kaybettiklerinde tespit edilememektedirler. Sığınmacı ve mülteciler en başta dil ve iletişim sorunu olmak üzere barınma, beslenme ve sağlıkla ilgili sıkıntılar çekmektedirler. Bunun yanında çeşitli türlerde baskı ve şiddet görmekte, sosyal hizmetlere ulaşmada güçlükler çekmekte, kültürel noktada uyumsuzluk ve kabul görmeme gibi sorunlarla karşılaşmakta, dışlanmışlık hissi yaşamaktadırlar. Ayrıca ayrımcılık ve kötü muamelelere dayalı hak ihlalleri de

⁴ Devletler kaçak göç ve insan kaçakçılığını önlemek için çeşitli önlemler olsa da bu durum göçleri önlememektedir. Üstelik bu göçler mültecilerden ziyade çeşitli sebeplerle ülkesini terk edenlerce gerçekleştirilmektedir. Buna dair bkz. Holden, M. ve Macaskill, A. [15.08.2022]. *UK pushes ahead with Rwanda migrant scheme as small boats keep coming*. 25.10.2022 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/uk/uk-pushes-ahead-with-rwanda-migrant-scheme-small-boats-keep-coming-2022-08-15/> adresinden alındı.

⁵ Uluslararası Göç Örgütü'ne göre her yıl yüzbinlerce kişi Avrupa'ya tehlikeli ve kaçak yollarla göç ediyor, bunlardan 2 binden fazlası bu yolculuklar esnasında hayatını kaybetti. Buna dair güncel bir örnek haber için bkz. Keeley, G.

⁶ Yeni bir hayat kurmak için ve büyük hayallerle sahte isim ve belgelerle büyük miktarda para ödeyip yolculuğa çıkan pek çok kişi çok tehlikeli yollardan geçmekte bir kısmı ise hayatını kaybetmektedirler. Buna dair bir örnek için bkz. Euronews [02.08.2019]. *Over 13,000 unaccompanied young migrants in Spain*. 25.10.2022 tarihinde [24.10.2022]. *Migrants building life in Spain face 'emotional toll' after deadly journey, says author Ousman Umar*. 25.10.2022 tarihinde Euronews: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/10/24/migrants-building-life-in-spain-face-emotional-toll-after-deadly-journ> adresinden alındı; Pons, C. [11.08.2022]. *'No one can stop them': African migrants aim for Spain's Canary Islands*. 25.10.2022 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/africa/noone-can-stop-them-african-migrants-aim-spains-canary-islands-2022-08-11/> adresinden alındı. Sınır geçmek isteyen göçmenlerin ölümüne dair bir örnek için bkz. Euronews [24.06.2022]. *Melilla migrants: Calls for investigation after over 20 die trying to cross from Morocco*. 25.10.2022 tarihinde <https://www.euronews.com/2022/06/24/at-least-130-migrants-cross-into-spanish-enc-lave-of-melilla-from-morocco> adresinden alındı.

burada zikredilebilir.⁷ Çalışmak istediğinde ise kendi mesleğine uygun bir işte çalışmama, çalıştıkları işte maaşların düşüklüğü, sigortasız çalışma, bu konuda haklarını bilmemesi veya bu haklardan faydalanamaması gibi sorunlar yanında suç çetelerince çalışma koşulları uygun olmayan veya tehlikeli işlerde çalışmaya zorlanabilmesi büyük sorunlara kapı aralamaktadır (Syal ve Dugan, 2022).

Dünyada 80 milyon mültecinin yanı sıra farklı sebeplerle ülke değiştirmiş milyonlarca göçmen olduğu düşünüldüğünde bu insanlar buldukları ülkeler içinde göze çarpan bir büyüklüğe ulaşmıştır. Bunlara ek olarak bir iki nesil önce gelmiş, hatta vatandaşlık bile aldığı halde farklı kültürleri mevcut olduğundan bulunduğu ülkenin kültürel yapısına uymayan pek çok insan dahil edildiğinde ortaya çıkan kültürel farklılıklar olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu olumsuz sonuçlara demokratik ülkelerde ırkçı veya aşırı sağ partilerin yükselmesi, açık açık göçmen karşıtlığı yapılması⁸, İslamofobi veya zenofobi gibi belli bir kimliğe, yabancılara düşmanlığın ciddi boyutlara ulaşması örnek gösterilebilir (Avcu, 2020).⁹ Bu durumun sebebini araştıran bir araştırmaya göre kültürel farklılıklara dair algı başta olmak üzere terörün ve işsizliğin artacağından gelen korkunun önemli bir rol oynadığı görülmüştür.¹⁰ Ayrıca ayrımcılık ve kötü muamele sadece göçmenlerle veya mültecilerle sınırlı olmamakla birlikte o ülkenin vatandaşlarına da yansiyabilmektedir. Vatandaş olduğu halde sırf görüntüsü itibarıyla - başörtüsü, ten rengi gibi- veya kültürel olarak farklı olması dolayısıyla bir kişinin dışlanması, ayrımcılık görmesi, çifte standartla kar-

⁷ Euronews: <https://www.euronews.com/video/2019/08/02/spain-has-over-13-000-registered-unaccompanied-migrant-children> adresinden alındı.

Bu konuda bazı örnekler için bkz. BBC [24.04.2012]. *Avrupa Müslümanlara ayrımcılık yapıyor*. 25.10.2022 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120424_amnesty_muslims adresinden alındı; BBC [20.09.2016]. *Almanya'da iş başvuru sırasında Türk isimli ve başörtülü adaylara ayrımcılık*. 18.06.2019 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/37423429> adresinden alındı.

⁸ Bu konuda bir örnek olarak Polonyalı yetkililerin göçmenlere dair olumsuz siyasetine karşı Polonyalıların tepki yürüyüşü yapmaları verilebilir: Euronews [18.10.2021]. *'No one is illegal': Poles protest migrant pushbacks at Belarus border*. 25.10.2022 tarihinde Euronews: <https://www.euronews.com/2021/10/18/no-one-is-illegal-places-protest-migrant-pushbacks-at-belarus-border> adresinden alındı.

⁹ İslamofobi ve zenofobi konusunda pek çok araştırma, yayın ve yayım mevcut olup örnek olması dolayısıyla bu konuda SETA Vakfı tarafından yıllık olarak hazırlanan ve Avrupa Birliği tarafından finansal olarak da desteklenen raporlar incelenebilir: raporların 4. ve 5. sayısı için bkz. Bayraklı, E., Hafez, F. [2020]. *European Islamophobia Report 2019*, 25.10.2022 tarihinde SETA Vakfı: <https://www.setav.org/en/european-islamophobia-report-2019-eir2019/> adresinden alındı; Bayraklı & Hafez [2019]. *Avrupa İslamofobi Raporu 2018 Yayında*. 25.10.2022 tarihinde SETA Vakfı: <https://www.setav.org/avrupa-islamofobi-raporu-2018-yayinda-eir2018/> adresinden alındı

¹⁰ ABD merkezli PEW Araştırma Merkezi'nin bir anket araştırmasında Avrupalılara mülteciler hakkında sorular sorulmuş, araştırma sonuçlarından birinde mültecilerin gelmesi ile terörün ve işsizliğin artacağı noktasında bir paralellik olacağı düşüncesinde oldukları ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucu için bkz. PEW Research Center [11.07.2016]. *Europeans Fear Wave of Refugees Will Mean More Terrorism, Fewer Jobs*, 25.10.2022 tarihinde <https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/europeans-fear-wave-of-refugees-will-mean-more-terrorism-fewer-jobs/> adresinden alındı.

şlaşması, sosyal açıdan mağdur edilmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur.¹¹Aslında vatandaşlık subjektif ve psikolojik bir durum olup kişinin ne kadar devletine bağlı olduğunu ölçen bir mekanizma olmadığından bu tarz bir muamele gören bir vatandaş, kendisine vatandaşlığın getirdiği haklara rağmen diğerleri ile kendini eşit göremeyip ikinci veya üçüncü sınıf bir vatandaş olarak görmesi kuvvetle muhtemeldir.

Devletler bu konudaki hukuki düzenlemeler noktasında ya pasif kalmakta ya yeterli yaptırımlar mevcut olmamakta ya da mevcut olsa bile farklı sebepler gösterilerek suçun ağırlığı hafifletilebilmektedir. Bir göçmenin sırf farklılıkları dolayısıyla hedef alınması durumunda bu eylemin nefret suçları kategorisinde değerlendirme yapılması gerekirken adi suç kategorileri ile verilen cezalar caydırıcı olmamaktadır. Nefret suçları (hate crime/hostility) uluslararası insan hakları hukukunda yer alan bir ceza olup temelinde bir kimliğe karşı düşmanlık ve nefret vardır ve bu suçlar sözlü taciz, saldırı veya zorbalık gibi farklı şekillerle ortaya çıkabilmektedir (U.S. Department of Justice, t.y.; CPS, 2017). Nefretin kendisi bir suç olmamakla beraber bir saldırı, nefret saiki ile işlenmişse suçun cezasının artması gerekmektedir ki bu yüzden cezaya ek bir unsur olarak ortaya çıkar (FBI, 2022). Bu durum sadece yüz yüze olmak zorunda olmayıp çevrimiçi veya sosyal medya üzerinden de olabilmektedir. Verilen cezada bu husus dikkate alınmamakta, adi suç kategorisi olarak değerlendirilmektedir. Burada devletin sorumluluğu hukuki düzenlemeler ve önlemler alma konusunda doğmaktadır.

Buraya kadar olan kısımda insan hakları, mülteciler ve göçmenlerle ilgili genel bilgiler verilmiştir ve karşılaştığı sorunlardan bahsedilmiştir. Bundan sonraki kısımda ise insan hakları kavramına veya rejimine dair temel sorunlarından birkaçına dikkat çekilecektir.

III. İNSAN HAKLARI SÖYLEMİ VE ELEŞTİRİSİ

İnsan hakları söyleminin genel bir izahı ve ardından mülteciler ve göçmenler hakkındaki hak ihlallerinden bahsettikten sonra bu konuda devletlerin rolüne

¹¹ Bir örnek olarak Afrika kökenli İtalyatılar'a dair bir haber için bkz. Hugges, R.A. (22.08.2022). *The Afro-Italians shaking up Italy's rigid notions of national identity*. 25.10.2022 tarihinde <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/22/the-afro-italians-shaking-up-italys-rigid-notions-of-national-identity> adresinden alındı. Ayrıca kimliğe karşıtlık o devletin kendi öz ırkına mensuplarına da yansıyabilmektedir. Örnek olarak İslami bir görünüme sahip olan, sonradan Müslüman olup başörtüsü takan Fransız bir kadının yaşadıkları için bkz. TRT Haber (14.08.2016). *Tesettür mayo yaşağı başörtüsüne sıçradı*, 25.10.2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/tesettur-mayo-yasagi-basortusu-ne-sicradi-267889.html> adresinden alındı.

de biraz değinilmiştir. Dünyada onlarca farklı hak ihlali çeşidi varken ve sadece tek bir meselede dünyada 100 milyondan fazla muhatap varken insan haklarının görmezden gelinmesi elbette düşünülemez. Fakat bununla birlikte insan hakları söylemine temelde itirazlar da yok değil. Bu bölümde mülteciler, göçmenler ve devletlerin rolü ile alakalı, daha da genelde insan hakları söyleminin ne kadar ideolojik bir hale büründürülebildiğine dair izahlar getirilecektir.

Anlaşıldığı üzere insan haklarının evrenselliğine ve mutlaklığına dair söylemin temelinde, alt yapısında ciddi bir malzeme bulunmaktadır. Her ne kadar böyle bir görüntüsü olsa da bu söylem incelendiğinde yeni iktidar ilişkileri kurduğu görülecektir. Kendinden menkul bir meşruiyete sahip olarak kimsenin açık açık karşı çıkmaya cesaret edememesi, bu durumun herkesçe kabul edildiğini göstermez. Böylece söylemsel düzeyde de olsa ses çıkarılmamakta veya çıkan sesler cılız olmakla birlikte uygulamada etraftan dolanılan ve her şeyin hukuki kılıfına sokulabildiği bir durum haline gelmiştir. Bu duruma dikkat çeken Baudrillard, günümüzde insan hakları söylemlerinin artmasıyla bu söylemin hâkim konuma geçmesine atıfta bulunarak kullanılacak tek ideoloji olduğunu, hatta ideolojinin sıfır noktası olduğunu söyleyerek eleştirilerde bulunmaktadır (1995: 85).

A. MODERNİTENİN MODERNİZASYON İDDIALARI VE YENİ SÖMÜRGEÇİLİK

Son asırların en büyük olgularından birisi olan “modernite” ilk olarak Baudelaire tarafından kullanılmış olup endüstrileşme, laikleşme, kentleşme gibi modernizm ile alakalı olan bir hayat tarzını temsil etmektedir (Childs, 2010:26). Modernlikten farklı bir manaya gelen modernite ise ideoloji ve değer yüküdür. Aydınlanma çağı denilen zamanda ortaya çıkan gelişmelerle Avrupa'nın kendi içinde ‘akıl galibiyeti’ ve bozulmuş olan ‘eski çağların düzenlerinden kurtulması’ ile zamanla bu aydınlanma düşüncesi ‘bir bakış açısı’ ve ‘ideolojik söyleme’ dönüşmüştür. Bu ideolojik dönüşümün temsilcisi de modernite olan, her şeyin merkezine insanı koyan ve bütün insanları kurtuluşa götürecek evrensel bir çaba olarak görülen bir düşünce tarzıdır (Childs, 2010:27-28). Bu düşünce yapısı veya sistemi ile modernite her yerde ve her alanda etkisini hissettiren bir yapıya bürünerek kendi dışındaki bütün insanlara, toplumlara bu yapı ve zihniyeti dikte eden, evrensellik iddiasında bulunan, diğer toplumları geleneksel olarak adlandırıp basit gören, onların gelişmesine mâni olan sorunları ‘modernleşme sorunları’ adı altında toplayarak ‘modernleşme reçetesi’ sunan bir algısal şekil almıştır. Başlangıçta modernite hürriyet ve hoşgörü yanlısı iken

buna karşı çıkanlarla savaşmışken, kendi konumunu sağlama aldıkça giderek kendisi bir ideolojik söylem, tahakküm, baskı ve denetim aracı oluşturmuş, fikirlere ve davranışlara meşruiyet kazandıran bir nesne haline gelmiştir (Touraine, 2002:113). Modernitenin zihniyet ilkeleri çok uzun süre sorgulanamamış, sorgulayanlar da modernlik karşıtı olarak dışlanmışlardır. Bugünkü haline gelinceye dek yaklaşık dört asırlık mazisi olan modernite, Berman'ın (1999) tasnifiyle üç büyük aşamadan geçmiş, üçüncü aşamada sistemli bir hale bürünerek evrensellik iddiasıyla beraber gelen itiraz ve eleştirilere gerekirse fiili müdahale ile karşılık verip kendi otoritesini kurmuştur (1999: 29-30).

'İnsan hakları' söylemi, modernitenin Batı dışı ülkelere medeniyet ve ahlak götürme işlevinin pek çok söyleminden (demokrasi, özgürlük vs.) bir türüdür. Balcı (2016), bu rejimin işleyişini iki odak noktası oluşturarak inceler (2016:66). Biri Batı ile Batı dışı dünya arasında oynadığı hiyerarşik rol, diğeri ise bu rolle birlikte Batı'nın diğer ülkelere üstünlüğünü sürdürme iddiasında oynadığı roldür.¹² Batı dışı ülkede bir hak ihlali olduğunda temsil gücünün Batılı ülkelerde olması, Batılı ülkelerin bu değerlerin koruyuculuğunu üstlenmesi, Batılı ülkelerdeki ihlallerden raporlara yansımayanların 'tali hasar' olarak hasıraltı edilmesi, raporlara yansıdıklarında ise müeyyide mekanizması işletilememesi bu dikkat çekici hususun en temel işlevidir. Benzer şekilde Batı bu tahakküm ve gücünü sadece coğrafi anlamda değil kültürel düzeyde de uygulamaktadır. Yani Batılı devletlerin kendi içinde görünürlüğü artan farklı kültürler dolayısıyla 'Batı' denildiğinde dünya iki geniş bölgeye bölünmekte, kendi içinde de bir Batılı ve Batı-dışı algısı oluşmaya başlamaktadır. Batı-dışı kültürler ve eylemlere karşı bir çifte standart oluşturulmakta veya dışlanmaktadır. Örneğin Salman Rüşdi'nin İslam'a saldırı olarak çıkan romanı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde düşünce özgürlüğü bağlamında değerlendirilirken benzer tarihlerde Hristiyanlık karşıtı filmlerin (*Das Liebeskonzil ve Visions of Ecstasy*) dağıtımının yasaklanması kararları mahkemece hak ihlali sayılmamıştır (Balcı, 2016:70).

İnsan hakları rejiminin ayrıca yeni sömürgeci düzenin işleyişinde üstlendiği rol ile alakalı bahiste Balcı, evrensel insan hakları söyleminin veya iddiasının üçüncü dünya üzerinde Batı standartlarının nasıl disipline edildiğini ortaya koymuştur (2016:60). *The Nation* dergisinin 2016 tarihli bir yazısına dikkat çeken yazar, buna göre 'İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Kolombiya'da takındığı tavır barışı sağlamaktan ziyade

¹² Bu iki odak noktası açısından insan hakları rejimini sorgulayan ve yeni-sömürgecilikle bağlantı kuran geniş bir çözümlenme için atıfta bulunulan ilgili makaleye bakılabilir.

başka hesaplar peşinde olduğunu gösteriyor, bu da barış önünde ‘engel’ teşkil ediyordu. Zira bu tavır yüzünden barış için yapılan referandum az farkla reddedilmişti. Bu ve başka örneklerden anlaşıldığı üzere insan hakları örgütleri kendi amaçlarının dışında bir rol oynayabiliyor, sorunları daha da karmaşıklaştırabiliyor, Kolombiya örneğinde görüldüğü gibi barış süreçlerinde olumsuz bir rol oynayabiliyor, hatta ayrılıkçı grupların şiddetini normalleştirebiliyordu.

İnsan hakları kurum ve yasaları görüntü itibariyle apolitik olması dolayısıyla arka planda gücü elinde tuttuğu gerçeğini perdelemektedir. Mutua (2002), bu rejimlerin kendi çelişmesine atfen Batı dışından iki itiraz şekli ortaya çıktığını söyler. İlki, çeşitlilik ve farklılıkların Batılı standartlar içerisinde kabullenildiği, bu çeşitlilik ve farklılıkların kabulü ve sürdürülmesi için bu standartlarda kalma zorunluluğudur. İkincisi ise itirazlar Batı dışında vuku bulduğunda muterizler insan haklarına sadakatsizlik ve ihlalleri meşrulaştırdıkları ithamı altında kalmaktadır (Mutua, 2002:1-3; Akt.: Balcı, 2016:63). Kültürel olarak diğerlerine olan tolerans ise ancak Batı değerleriyle uyumlu olması ile mümkündür. Kısaca Batı’nın evrensel, mutlak ve tek hakikati temsil ettiği iddiası onun konumuna hizmet etmekte, bu konumu ile diğer kültür ve değerleri yargılayabilmektedir. Balcı, konuyla alakalı 1993 yılında ABD Dışişleri Bakanı’nın sözlerine atıfta bulunmakta, ilgili ifadede Bakan, insan hakları konusunda iki yüzyıllık bir geçmişi/tecrübesi olan ABD’nin insan haklarına hizmet ettiğini, kültürel göreliliği kılıf olarak kullanıp baskı uygulayanların halkına karşı kurtarıcı bir rol üstleneceklerini ima ettiğini söylemektedir. Burada ‘vahşiler, kurbanlar ve kurtarıcılar’ şeklinde tezahür eden üçlü ayrımında bir kurtarıcı sınıf rolü ortaya çıkıyor ve bu rolü Batılı devletler -başta ABD- üstleniyordu (Balcı, 2016:61-64). Bu durum da sömürgeciliğin modern bir rolü olarak tekrar sahneye konulduğunu, evrensellik iddiasının Batı’ya has değerlere ayrıcalık tanıdığını, bu haliyle kültürel emperyalizme dönüştüğünü göstermektedir.

B. EVRENSELLİĞE MUKABİL KÜLTÜREL GÖRELİLİK Mİ?

Evrensellik iddiasına mukabil bir grup ise insan haklarının göreliliğine atıf yapmakla her kültürün kendi standartlarını belirlemesi gerektiğini belirtmektedirler. Zira hiç kimsenin hangi hakların evrensel olduğunu belirleme hakkının olmadığını ve herhangi bir konuda uygulama şekli dikte edilemeyeceğini belirtirler. Kültürel görelilik/görecelik (cultural relativism), kültürleri ölçmek için evrensel bir standart olmadığı görüşü olup tüm kültürlerin eşit derecede geçerli olduğu ve kendi terimle-

riyle anlaşılması gerektiğini ifade eder (Oxford, 25.10.2022). Göreliliği savunanlar ilgili konuda evrensel veya nesnel bir kriter olmadığını savunurlarken evrenselciler ve mutlakiyetçiler (absolutism, objectivism, monism)¹³ bilakis var olduğuna inanırlar. Göreliliği savunanlar farklı konularda (kavramsal, kültürel, epistemik, ahlaki vs.), farklı kapsamlarda (güçlü veya zayıf, küresel veya yerel gibi), farklı şekillerle ortaya çıkarlar. Kapsam olarak bütün her şeyin göreceli olduğunu iddia edenlerden bazı konuların bunun dışında tutulması gerektiğine kadar farklı görüşler mevcuttur (Baghramian ve Carter, 2022). Kültürel bağlamda değerlerin ve normların geleneklerden doğduğu fikri vardır ve bu fikir Yunan tarihçi Herodot'a kadar götürülebilir. Değer yargılarının deneyime bağlı olduğu, deneyimlerin de bireyler tarafından kültürel bağlamda ortaya çıktığı savunulur. Böylece kültürel ve sosyal arka planlarıyla birlikte değişen tüm kültürel bakış açılarının ve değerlerin eşit statüye sahip olduğu iddiası olan temel ilke sabit kalmıştır. Kültürel göreliliğe dair bu iddialara mukabil bazı biyolog ve antropologlar ise kültürlerin değişikliklerinin yanında ortak pek çok konu tespit etmiş, büyük oranda benzerliklerden yola çıkarak -akrabalık, empati deneyimi, duygusal tepkiler, biyolojik ihtiyaçlar vs.- evrensel standartların olabileceğinden bahsetmişlerdir (Baghramian ve Carter, a.y.).

Göreliliğin farklı konularından birisi 'ahlaki görelilik'tir. Kültürel göreliliğin bir alt bölümü konumunda olan, iyi-kötü, doğru-yanlış algılarının sosyal ve kültürel olarak belirlendiği iddiasında olan 'ahlaki görelilik'e göre ahlaki bir içeriğe sahip inançların doğruluğu belirli ahlaki kodlara göre yapılmaktadır. Hakikat diye bahsettiğimiz şey aslında fark edilmeyen, örtülü bir alanla veya parametre ile alakalıdır. 'İnsanları köle olarak satmak yanlıştır' diye bir cümle kurulduğunda bu cümle 'o gizli ahlaki ilkeye göre yanlıştır' anlamına gelir. BM İnsan Hakları Beyanname'si'ne göre yanlıştır' diye ifade eder fakat antik Yunan ahlakına göre yanlıştır' değildir. O halde bir iddia, ahlaki bir ifade uzlaşımına dayalıdır ve sosyo-tarihsel olarak oluşturulan pek çok yargı arasından tercih yapmaktır. Bu anlayışa göre ahlakiliğin de göreceli olduğu iddiasında bulunularak hoşgörü, açık fikirlilik ve otorite karşıtlığı savunulmaktadır. Ancak bununla birlikte ahlaksızlığa zemin hazırladığı ve etik oluşumunu baltaladığı için görelilik konusunda en çok itiraz edilen bölümdür. Zira herhangi bir ahlaki standart getirilemezse o halde insanların kurban edilmesi, yamyamlık, kölelik, fiziksel işkence kabul mu edilecek veya bu uygulamalara hoşgörü ile mi bakılacak sorusu itirazın ciddiyetini göstermektedir (Baghramian ve Carter, a.y.).

¹³ Bu üç terim evrenselci ve mutlakiyetçileri ifade etmek için kullanılan terimlerdir.

Göreliliğin diğer bir türü olan ‘kültürel görelilik’ konusunda bir eleştiri evrensel-lik iddiasının reddedilmesinden gelir. Bütün kültürlerle hoşgörü ile bakılması, insan haklarının evrensel değil kültürel olarak belirlenmesi anlayışı temelde sorun oluşturabilir, zira her kültürün bazı insan haklarına aynı değeri vermeyebileceği ifade edilir. Örneğin yukarıda örnekleri verilen özelde mültecilerin ve genelde göçmenlerin sorunları karşısında, devletlerin kendi kültürleri muvacehesinde olduğunu iddia ettiği uygulamalarını, hak ihlallerini meşrulaştırabilir. Yukarıda bahsedildiği gibi bir kültürde fiziksel işkence meşru görülüyorsa, kadınların pek çok hakkı elinden alınıyorsa, göçmenlere ayrımcılık yapılıyor ve bu kültürel açıdan uygun görülüyorsa, bunlar gibi pek çok haksızlığa sebebiyet verecek şekilde yapılan uygulamalarda kültürel göreliliğe başvurulabilecek midir? Bunun yanında dünyada yüz milyonlarca mültecinin/göçmenin yer değiştirdiği dikkate alındığında bazı ülkeler kendi sınırlarını tamamen kapatıp kültürel olarak böyle bir hakkı tanıma düşüncesinde olmadıklarını belirtse, bu konuya göz kapayıp ülkesine mülteci almayacağını ilan etse buna görelilik düşüncesi ile mi bakılacaktır?

C. İNSAN HAYATININ – BEDENİNİN SİYASALLAŞTIRILMASINDA İNSAN HAKLARI SÖYLEMİ

Michel Foucault (2014) iktidarın bedenler üzerindeki politikasını ‘biyo-iktidar’ terimiyle ifade etmiştir.¹⁴ Teknolojinin gelişmesi ile iktidar ilişkileri de genişlemiş, beden ve nüfus da siyaset yapılacak bir alan haline gelmiştir.¹⁵ Modern devlet, disiplin sağlayan büyük kurumsal aygıtlar yoluyla (hastaneler, hapishaneler gibi) toplumu şekillendirmekte ve düzenleyici kontrollerle iktidarını devam ettirmektedir. Bu iktidar artık ölümle değil hayatın korunması, güvenlik anlayışı, hakların korunması ile ortaya çıkar. Bu bir anlamda insan hakları çerçevesinde düşünülürse kapsayıcı olmakla birlikte (eşitlik, özgürlük vs. gibi söylemlerle) bir yandan da dışlayıcı bir sistem kurmaktadır. Beden üzerinde kurulan siyaset Agamben tarafından da ifade edilmiş, iktidarın arka planına dikkatleri çevirmiştir. Agamben, Hannah Arendt’in emperyalizm üzerine yazdığı kitaba atıfta bulunarak mültecilik sorununu ele aldığı bölümün başlığını dikkate arz eder. Buna göre ‘ulus-devletin çöküşü ve insan haklarının sonu’ şeklindeki başlık bu iki unsurun bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Yani insan haklarının kaderi ulus-devletlerin kaderleriyle birleşmiştir. İnsan hakları söy-

¹⁴ Biyoiktidar kavramını ilk kullanan Foucault olmasa da kavramın şekillenmesinde çok önemli bir yeri vardır.

¹⁵ İktidarın birey ile ilişkisi hakkında bkz. Foucault, M. (2014). Özne ve İktidar, (çev. I. Ergüden, O. Akinhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

leminin bireysellik açısından çelişkilerinden bahseden Gauchet de 'bireysel özerklik' denilen olgunun devletin hükümlerine yaradığını söylemektedir. Özgürleşme için devlet iktidarının daha kapsamlı ve geniş olması icap etmektedir, zira devletsiz veya devletin rolünün kısıtlı olduğu alanlarda birey varlık gösteremeyecektir (Gauchet, 2013:123). Arendt ise paradoksu ifade ederken ulus devletlerin haricinde, onun egemenliği altında olmadan insan haklarının ele alınması gereken asıl kişiyi -mültecileri- bütün değerlerden bağımsız bir özne olarak kabul etmesi gerektiğini nazara verir. Çünkü o artık bir ulus devletten bağımsız olarak soyut, çıplak bir insandır. Bu haklar koruması altında olan ulus devletten bağımsızlaştığında artık korumasız kalmakta, gerçekliklerini yitirmektedirler (Agamben, 2020:152-153). II. Dünya Savaşı sonrasında devletlerin ve uluslararası örgütlerin ardı arkasına insan hakları bildirgeleri yayımlayarak bu söylemi araçsal bir şekilde kullanmaları, kavramın tartışılmasının ve öneminin özgün olarak anlaşılmasının imkanını zorlaştırmıştır. Arendt'e göre artık yasaları, buna uygun davranmaları konusunda bağlanıyor gözükmüş de aslında bağlamayan, ebedi etik ilkeler gibi görülen halini bırakıp modern ulus devleti nasıl temellendirdiği -meşruiyet sağladığı ve egemenliğini pekiştirdiği- ve onlarca nasıl sahip çıkıldığı tartışılmalıdır. 1789 Bildirgesi incelendiğinde insan, doğumu itibarıyla vazgeçilemez haklarla doğduğu bildiriliyorsa da doğal süreç yani modern biyo-siyaset bu hakları vatandaşlık kavramının içine hapsedmişti. Siyasi iktidarlar da bu hakları korumak için vardılar ve dolaylı olarak insanlar bu haklara doğumla, yani vatandaş olmakla kazanmaktaydı (Agamben, 2020:153-154).

Agamben, mültecilik olgusunu modern ulus devletle çatışma içerisinde olduğunu, zira doğum ile milliyet (vatandaşlık) arasındaki ilişkiyi krize soktuğunu belirtir. Çünkü haklar vatandaşlık ile kazanılıyor, ulus devlet de onun koruyucusu oluyordu. Mülteci bu sürecin neresindeydi? Özellikle I. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte Avrupa'da milyonlarca mülteci ortaya çıkmış, aynı zamanda devletler ardı ardına aldıkları kararlarla vatandaşlık düzenlemelerine gitmişler, aralarında Fransa (1915), Belçika (1922), İtalya (1926)'nın da bulunduğu birçok ülke pek çok kişiyi vatandaşlıktan çıkarmıştır. Bu uygulamaların sonucunda ortaya çıkan büyük mağduriyetler sonucunda II. Dünya Savaşı'nın ardından insan hakları, vatandaşlık haklarından ayrılmıştır. Şimdi ise Arendt'in dikkatleri çevirdiği konu, yani mültecilik olgusuyla bakıldığında yeni bir kriz doğmuş, insan hakları her ne kadar vatandaşlık haklarından ayrılrsa da vatandaşlık ile anlam kazanan bir durum olma halinden sıyrılamamıştır. Agamben de buna binaen mülteciliği de insan haklarından ayırarak ulus devlet gü-

dümünden çıkarmayı tavsiye etmektedir. Yoksa birinin çöküşü diğerinin de sonunu getirecektir (Agamben, 2020:158-162).

D. VATANDAŞLIK, EGEMENLİK VE DEVLET

Devletler arası savaşlar, savaşların yeni görünümleri olan vekalet savaşları, terörizm gibi sebeplerle yerinden edilmiş milyonlarca insan bir ulus devletin himayesinden mahrum kalmaktadır. Ayrıca başarılı bir devlet otoritesi ortaya koyamayan zayıf devletlerin vatandaşları da bu himayeden mahrumdur. Bir önceki kısımda izah edildiği gibi ulus devletlerle bağlantılı hak anlayışı sorunlara yol açmaktadır. Bunun yanında yine bir önceki kısımda ifade edilen, bedenlerin ve hayatların siyasileştirilmesi dolayısıyla mülteciler/göçmenler, devlet egemenliklerinin arasında sıkışmış yeni unsurlardır, gerilim alanlarıdır. Böyle bir zamanda bir ulus devletin himayesinden faydalanamayan, hiçbir hakkı var görünmeyen, gittikleri ülkelerde farklılıkları dolayısıyla dışlanan, siyasetin öznesi haline gelen bu insanlar bir de asrın en önemli sorunlarından birisi olan kimlik sorunları ile yüzleşmektedirler. II. bölümde örnekleri verilen; gittikleri ülkede birkaç nesil geçtiği halde benimsenemeyen ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören, çifte standarda uğrayan mülteciler, göçmenler hatta o ülkenin kendi vatandaşlarının sorunları, vatandaşlık, egemenlik konularını gündeme getirmektedir.

1. Egemenlik

Egemenlik kavramı kendi içinde tartışmalı olmakla birlikte devletin temel bileşenlerinden birisi olarak görülür. Egemenlik mutlak ve sınırsız güç anlamına gelmektedir, devredilemez, sınırlandırılmaz ve mutlaktır. Her ne kadar devletlerin egemenliği kabul görse de egemenlik anlayışı değişmiştir. Zira devlet kendi toprakları üzerinde istediği gibi, sınırsız, mutlak, keyfi bir şekilde hareket edemez. Birkaç on yıl önce bir hükümetin kendi vatandaşlarına nasıl davranacağı tamamen iç mesele kabul edilip diğer devletleri hiçbir şekilde ilgilendirmeyen bir durum olarak görülürken, uluslararası insan hakları hukukunun ortaya çıkmasıyla bu durum değişmeye başlamıştır. Devletler insan haklarının evrensel kabul görmesi dolayısıyla sorumluluktan kurtulmak için 'iç işlerine karışmama prensibi'ni -egemenliğini- bahane edemez. Örneğin insani müdahale olgusu ile kendi vatandaşlarının haklarına tecavüz eden bazı rejimler devrilmiştir. Devletlere topraklarındaki tüm bireylerin insan haklarına saygı duyması, onları koruması ve yerine getirmesi için bazı uluslararası yükümlülükler yüklenmiştir. Uluslararası insan hakları hukuku ile beraber egemen-

lik anlayışını sarsan başka unsurlar da (uluslararası ticaretin büyümesi, küreselleşme, çok uluslu şirketler) mevcuttur. Küreselleşmeyle birlikte, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler karmaşıklaşmaya başlamıştır ve hızla genişlemiştir. Dünyanın gittikçe küçülmesi, devletlerin birbirine ekonomik olarak bağımlı hale gelmesi, ayrıca artan küresel tehditlerin ortaya çıkması devlet iş birliğini zorunlu hale getirmiş ve yeni küresel aktörler ortaya çıkmaya başlamıştır (Icelandic Human Rights Center, t.y.). Böylece devletlerin uluslararası arenadaki tek aktör olma konumu sarsılmıştır. Uluslarüstü kurumların uluslararası hukuk ve ilişkilerde etki sahibi olmaları devletlerin tek başına hâkim pozisyonunu sarsmaktadır (Ip, 2010:5).

Egemenlik kavramının bu dönüşümüyle birlikte devlet gücünün tesisi için yapılan mücadelenin de şekli değişmiş, farklı şekillerle egemenlik tekrar tahkim edilmeye çalışılmaktadır. Mültecilik meselesinde ele alındığında karşılaşılan temel sorunlardan birisi, mültecilerin veya göçmenlerin devlet egemenliğinin arasında sıkışması, onların sözleri ile bağlı olmalarıdır. Bunun bir örneği geri kabul anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar bir ülkeye yasadışı yollarla girerek orada bulunan kişilerin anlaşmada yer alan kaynak ülkeye veya en son transit geçiş yaptıkları ülkeye geri gönderilmesini düzenlemektedir. Bu anlaşmalardan birisi, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ‘Geri Kabul Anlaşması’dır.¹⁶ Ülkelerinde mülteci istemeyen veya az sayıda kabul etmek isteyen AB üye ülkeleri maddi yardım yapmayı kabul etmiştir. Türkiye ise bu yardım karşılığında Geri Kabul Anlaşması’nı imzalamıştır. Bu anlaşma çeşidinin yanında ‘Güvenli Üçüncü Ülke’ uygulaması gibi çeşitli yollar da bulunmaktadır. Bu ve bunun gibi anlaşmalar göstermektedir ki göçmenler ve mülteciler meselesinde egemenliklerini kullanmak isteyen devletler çeşitli anlaşmalarla ve mekanizmalarla hak ve hukuku kendileri belirlemektedirler. Bu anlaşma ve mekanizmaların ne kadar hakka ve hukuka uygun işlediği ciddi tartışma konusudur. Devletler hukuki uygulamaların etrafından dolanmakta beis görmemektedir. Sorunları ve sorumlulukları karşılıklı olarak birbirine atmakta, bir taşeron zinciri kurmaktadır (Sarı, 2014). Göçün kontrolü devletin egemenliği konusunda oldukça önemli bir konudur. İnsan hakları beyannameleri ile devletin sınırlarını kontrol etmek istemesi, devletin başvuru sahiplerinin geçmişini inceleyerek kabul etme çabaları büyük bir çelişki meydana getirmektedir (Benhabib, 2016:12). Sağlık konusunda göçmenlerin tehdit oluşturduğu algısı yaygın bir gerçektir. Bu anlamda hükümetler, sağlık programlarını onlar

¹⁶ İlgili anlaşma hakkında ve anlaşmanın nasıl ilerleyeceğine dair kısa ve öz bir bilgi için bkz. Deutsche Welle (18.03.2019). *Ankara-AB hattındaki mülteci anlaşması nasıl ilerleyecek?*. 25.10.2022 tarihinde <https://p.dw.com/p/3FEHF> adresinden alındı.

için iyi bir sağlık imkânı vermek değil göçü kontrol etmek için kullanılmaktadırlar. Göçü önleme noktasında bir diğer çaba, sınırlara duvarlar inşa etmek, sınır engelleri oluşturmaktır.¹⁷ Bunun yanında koronavirüs salgını ile devletler pandemiye bahane ederek göç yönetimi konusunda geniş önlemler almış, ülkelerinin sınırlarını tamamen veya kısmen kapatmışlardır. Bütün bunlar devletlerin azalan egemenliklerine karşıt olarak yapılan çabalardan bazılarıdır.

2. Vatandaşlık

Egemenlik kavramının yanında ele alınması gereken diğer kavram vatandaşlıktır. Öncelikle egemenlik ve vatandaşlık ilişkisinin kısa ilişkisine bakmakta fayda vardır. Haklar bir yandan da ‘yükümlülükleri’ beraberinde getirir. Hak sahibi birisi aynı zamanda başkası için bir yükümlülük doğurur, özellikle devlete karşı. Mesela devlet pozitif hakları uygularken bazı yükümlülükler altına girer. Karışmama hakları denen negatif haklarda bile devletin gücünü sınırlama yükümlülüğü vardır (Heywood, 2019:241). Yükümlülük bireyler için de vardır ve hakları olan bireylerin yükümlülüğü olmaması düşünülemez. Devletle irtibatlı bir şekilde birey ve devlet arasındaki hak ve yükümlülükleri düzenleyen temel durum vatandaşlık kavramı ile şekillenir. Vatandaş kavramı devletin otoritesini tanıyan ve kanunlara uymasını ifade eden siyasi itaat yükümlülüğünü getirir (Heywood, 2019:242). Vatandaşlık kavramı daha çok belirli bir toprakla ilişkilendirilir ve bu toprak üstündeki otorite ile bağlı olmakla anlam kazanır. Her ne kadar vatandaşın itaatinin temelini neye dayandığı tartışılabilir da bütün bunlar varsayımsal ve zımni bir sözleşme eksenine yerleşir. Doğuştan bir devletin vatandaşı olmuş bir bireyin alternatif bir tercihi mümkün görünmemektedir. Bu yüzden kutsal bir paye verilmemesi gerekir. Bir de olayın içine ‘vatandaş olmayan bir birey’in dâhil olmasıyla iş bambaşka bir boyut kazanmaktadır. Üzerinde yaşadığı topraklara yabancı olanlar düşünüldüğünde çeşitli saiklerle gelen pek çok mülteci ve göçmen bulunmaktadır. Bunların yanında vatandaşlıktan çıkarılanları ve vatansızları da dahil ettiğimizde büyük bir kitle mevcuttur. Vatandaş olmayan bir birey devlete itaatle yükümlü mü olduğu soru işaretleriyle ele alınması gerekirken yükümlü olduğu farz edilmektedir. Vatandaşlığı belirleyen ve sınırlarını tarif eden bir otorite var olup insanlar bu sınırlar içinde var olmaya mecbur edilmektedir. Yani vatandaşlık da

¹⁷ Wendy Brown yükselen duvarların, sınır engellerinin ironik bir şekilde devlet egemenliğinin zayıflığından/zayıfladığından ileri geldiğini iddia etmektedir. Brown, W. (2011). *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*, (Çev. Emine Ayhan). İstanbul: Metis Yayıncılık. Bir yakın örnek: Euronews (14.10.2021). *Poland close to approving €350m border wall to stop migrant crossings from Belarus*. 25.10.2022 tarihinde <https://www.euronews.com/2021/10/13/poland-plans-350m-border-wall-to-stop-migrant-crossings-from-belarus> adresinden alındı.

artık siyasetin temel uğraklarından birisi olmaktan nasibini almaktadır. Ulus devlet anlayışının sarsıldığı ve devlet egemenliğinin oldukça yıprandığı bir zamanda göçler ve mültecilik olgusu ulus devlet anlayışını, üyelik konusunu sarsmakta yeni üyelik şekilleri meydana getirmektedir (Benhabib, 2016:11). Bu konudaki düzenlemeler hukuki olmaktan öte siyasi olmakta, kararlar milyonlarca kişinin hayatını etkileyebilmektedir. Benhabib (2016), ifadelerinde bir dünya vatandaşı meselesinden çok çözüm olarak adil üyelik tavsiye etmekte, bunun için mültecilerin veya sığınmacıların ilk kabulü için ahlaki talebin tanınması, geçirgen bir sınır rejimi, vatandaşlık haklarının korunması gibi düzenlemelerin getirilmesini, ayrıca temel haklarının korunarak hak yoksunluğuna uğramasının önlenmesi gerektiğini ifade etmektedir (2016:13).

E. HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ SİYASETİ

Devletler idealize edilmiş ve söylemsel olarak bir cazibesi olan insan hakları söylemine katılır ve ardı ardına geleneğe uyup imzalar atarken meselenin içeriğini göz ardı etmektedirler. ‘İnsan Hayatının- Bedeninin Siyasallaştırılması’ başlığı altında ele alındığı gibi Arendt’in ifadesi ile II. Dünya Savaşı sonrasında devletler ve uluslararası örgütler ardı arkasına insan hakları bildirgeleri yayımlamışlardır. Bu söylemi araçsal bir şekilde kullanmaları kavramın tartışılmasının ve öneminin özgün olarak anlaşılmasının imkanını zorlaştırdığını ifade etmektedir. Arendt’e göre devletlerin yasama organlarının insan haklarına uygun davranmaları konusunda bağlılık zorunluluğu gibi bir durum gözükmesine rağmen aslında bağlamayan bir durum olmuştur. Bu haklar söylemi ebedi etik ilkeler gibi gösterilerek modern ulus devletinin nasıl temellendirildiğini -meşruiyet sağladığı ve egemenliğini pekiştirdiğini- dikkatlere arz eder. Oysa devletlerin ve yasama organlarının buna uygun davranmaları sevindirici bir durum olması, keyfiligi ve hak ihlallerini önleyici bir hal göstermesi gerekirken çizilen imaj ile gerçekliğin uyuşmadığı görülecektir.

Hukukun üstünlüğü anlayışı liberal demokratik devletlerde uygulanan anayasal ve sınırlı devlet düşüncesinden ilham alan bir sistem olmasına rağmen otoriter hatta totaliter devletler tarafından bile saygı duyularak -sözde- uygulanan bir ilkedir. Keyfiligi önlediği varsayımına atfen hükümetin/kişilerin değil de hukukun hâkim olması anlayışına dayalı olarak eşitliğin ve özgürlüğün de garantisi kabul edilir. Çünkü bireyler ne yapıp yapamayacaklarını keyfi uygulamalarla sınırlandırmak zorunda kalmadan, hukuka göre düzenleyebileceklerdir (Heywood, 2019:187-190). Oysaki

bu ilke de masum olmayıp devletler her iyi ve güzel görülen şey gibi bunu da siyasetlerine alet etmekte, meşruiyet sağlayıcı dilini kullanmaktan çekinmemektedirler. Bazı eleştirilenler bu ilkeye rağmen özgürlüklerin ve hakların yasa koyucusunun halen siyasetçilerin olduğuna dikkat çekerler. Yani demektir ki sivil haklar ve özgürlükler hükümetlerce belirlenebilmektedir. Üstelik bazı hükümler hukuki bir şekil aldığı anda uyma zorunluluğu artmakta, zira hukukun yönetimi anlayışı hükümetlerin emirlerine bir meşruiyet kazandırmaktadır.¹⁸ Örneğin Sovyetler Birliği'nde uygulanan baskılar kanunilik şekline büründürülmüş, hukukun üstünlüğü anlayışı faydadan çok zarar getirmiştir. Oysa bu anlayışın 'içerik'ten ziyade uygulamada bir 'usul' olduğu anlaşılmalıdır. Yani hak ve hukukun, eşitlik ve özgürlüğün korunması için yeterli değil ama şart olduğu görülmüştür.

Hukukun üstünlüğü anlayışı aynı zamanda hak ve hukukun hâkim güç tarafından kontrol edildiği anlayışında olanlarca da eleştirilebilmektedir. Marksistlerce hukuk, mahiyeti itibariyle özel mülkiyeti, sosyal eşitsizlik ve sınıf yapılarını koruyan bir araç olup hukukun üstünlüğü anlayışı da bu kapitalist sistemi ve özel mülkiyeti koruma işlevini yerine getirmektedir. Feministler erkek egemen yapının hukuki yolla erkekler lehine korunduğunu, kültürel görelilik bölümünde ele aldığımız çokkültürlülük kuramcıları da egemen kültürün tutumlarını, değerlerini diğerlerine dayattıklarını, azınlık haklarına ehemmiyet vermediklerini ifade ederler (Heywood, 2019:190). Modernitenin eleştirisi olarak var olan postmodernizm ise bu konudaki eleştirisinde insan hakları iddialarını meta-anlatı olarak görmektedir. Meta-anlatı ve ideolojiler, baskıcı uygulamaların meşrulaştırıcısı olarak değerlendirilerek bu konudaki güvensizlik ifade edilmektedir (Arslan, 2001:6-7). Bunun yanında hukukun uygulamaya çalıştığı insan hakları düşüncesinin temelini oluşturan öznenin soyut kaldığından dem vurmaktadır. Modernite bireyin merkeze alındığı bir dünya görüşü olarak bir hak anlayışı geliştirse de bu soyutlanmış insan belli bir siyasi ve sosyal statü içerisindeki insandır, yani kapsayıcı değildir (Arslan, 2001:8-9).

Hukukun üstünlüğü zahiren parlak ama içerikte sorunlu kavramlardan birisi olduğu, devletlerin yaptıkları uygulamalarda hukuki/kanuni kisveye bürünerek icraatlarını meşrulaştırdıkları görülmekte, hukukun aslında keyfi olarak biçimlendirilmekte olduğundan etkisinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Göçmenler ve mül-

¹⁸ İnsan haklarının bir siyasi söylem haline getirildiğine dair bir bakış açısı için bkz. Gauchet, M. (2013). *Yurttaşını Arayan Demokrasi*, (Çev. Zeynep Savaşçın), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 107-111,153-208. Yazar Doğu'da insan haklarının savunusundan Batı'da ise siyasete dönüştüğünden bahsetmektedir.

teciler açısından pek çok mağduriyetler devletlerin bu kanunilik elbisesi içerisinde yaptıkları ile alakalıdır. Bazı insan hakları kuruluşları tarafından bir devlet aleyhinde olumsuz raporlar verildiğinde devletin imajının sarsılması dışında hesap vereceği üst otoritenin yokluğu, insan hakları kuruluşlarının yaptırımını olmayışı, raporlarının umursanma seviyesinin düşüklüğü, devletlerin uygulamalarının çoğu zaman takip edilemeyeceği, mültecilerin ve göçmenlerin kendilerinin haklarını bilmemesi, vatandaş olmayanların tabi oldukları hukuki düzenlemeleri yürütecek mecra olmayışı gibi sebepler hak arayışlarının etkisini kırmakta, haksızlık ve hukuksuzluklara seyirci kalınmasına sebebiyet vermektedir.

SONUÇ

İnsanların Tanrı tarafından verilmiş bir dizi haklara sahip olduğu doğal haklar, aydınlanmacı pozitivizmle manevi değerlerden koparılmasıyla sekülerize edilerek insan hakları kavramı ismiyle yeniden oluşturulmuştur. Zira modernitenin getirdiği veya şiddetlendirdiği insani krizler, mültecilerin yaşadıkları, ötekileştirmeler, ırkçılık, küresel savaş veya şiddetler insanın insan olmasından kaynaklı olarak sahip olduğu haklar konusunu yeniden gündeme getirmiş, fakat bu sorunlara çözüm bulmakta aciz kalmıştır. Bu tecrübe edilen çok ciddi hak ihlallerinden sonra insan hakları özellikle 1948 tarihli evrensel beyanname sonrasında hâkim bir pozisyona geçmiştir. Devletler ve kuruluşlar ardı arkasına insan haklarıyla alakalı beyannameler vermiş, bu haklara saygı gösterdiklerini belirtmiş, en azından bu hakların veya hak düşüncesinin karşısında açık açık bulunamamışlardır.

Günümüzün en büyük insan hakları ihlallerinden pek çoğu göç konusunda olmakta, zorunlu göçler (mülteciler) veya iradi göçler (göçmenler) sonucu yüz milyonlarca kişi çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. İstatistiki bilgiler olayın vahametini ortaya koymaktadır. Yaşadıkları onlarca farklı hak ihlali ise işi ciddiyetle ele almak noktasında ciddi bir saik oluşturmaktadır. Devletler mülteciler ve göçmenlerle alakalı olarak ülkeye alım sürecini zorlaştırmakta, uzun süreçler uygulamakta, sıkı yasal kontrollerle ve sınır engelleri ile göçü kontrol etmekle uğraşmaktadırlar. Mülteciler ve göçmenler ise bu uzun yolların verdiği zorluk ve karmaşıklık dolayısıyla sahte belge ve pasaportlarla kaçak yollardan hedef ülkelere gitmeye çalışmakta, o ülkeye varıncaya kadar geçtikleri tehlikeli yolların sonu ölüme kadar gidebilmekte ayrıca insan kaçakçılarının da hedefi olmaktadır. Bunun dışında gittikleri ülkelerde dil ve iletişim sorunlarının, kültürel uyum zorluklarının yanında psikolojik

sorunlarla yüz yüze gelmektedirler. Çalışmak istediğinde kendi mesleğine münasip bir işte çalışamama, maaşların düşüklüğü, sigortasız ve tehlikeli işlerde çalışma gibi sorunlarla yüzleşmektedirler.

Sadece göç olgusu açısından bakıldığında bile insan hakları ne kadar kıymetli bir olgu olduğu açık olmasına rağmen bu olgu pratik uygulamada ve düşünsel düzeyde yargımızı olumsuzya çeviren pek çok sebeple maluldür. Bu söylem siyasete alet edilmiş mülteciler ve göçmenler üzerinden ele alındığında onlar bu siyasetin bir parçası olmuşlardır. Öncelikle insan hakları söylemi Batı tarafından sahiplenilen, evrensel iddiasıyla modernitenin diğer kültür ve medeniyetlere -Batı dışına- medeniyet götürme işlevinden ana söylemlerinden birisi olup kendisi bir ideolojik söylem, tahakküm, baskı ve denetim aracı oluşturmuştur. Bu söylem Batı'ya hiyerarşik bir üstünlük atfetmekte ve bu üstünlüğünü sürdürme imkânı vermektedir. İnsan hakları rejimleri/kurumları ise yeni sömürgeci düzenin işleyişinde önemli bir görev üstlenmekte, gerekirse 'Batı dışı' devletlerdeki hak ihlallerine karşı Batılı devletleri göreve çağırabilmektedir. Apolitik bir görünümü olmalarına rağmen siyasete vasıta olarak kullanılmakta, hatta bazen müdahalelerin kılıfı olabilmektedir (ABD'nin Irak'a müdahalesini insan hakları ve demokrasi kılıfına sokması gibi). Bu insan hakları örgütleri, insan hakları konusunda güçlü bir meşruiyeti ellerinde bulundurarak bu konuda nelerin söylenebileceğine karar verebiliyor, raporlarıyla gerçeklik iddiasını yönetiyor, aksine bir itiraz olduğu takdirde ise hızla marjinalleştirme mekanizmasına tabi tutabilmektedir. Ayrıca bu insan hakları örgütleri devletlerden bağımsız bir şekilde güçlenmekte, gerçeklik algısını kontrol etmekte, dolaylı olarak hâkim söylemi oluşturan ve insan hakları sicili konusunda daha iyi olduğu iddia edilen Batılı devletler açısından hegemonik bir yapı oluşturmaktadır. Batı'da ise insan hakları konusunda olumlu bir imaj çizmesine rağmen gerçekte buna zıt pek çok uygulama görülebilmektedir. Örneğin Suriyeli mülteciler meselesinde, bazı göçmenlere yönelik uygulamalarda görüldüğü üzere imaj ile gerçeklik birbirine uymamaktadır. Batı'nın ihlalleri ise ya raporlara pek yansımamakta ya da yapılan olumlu bazı uygulamalarla önlem aldıkları imajı verilerek üstü kapatılmaktadır.

Evrensel Batılı değerler yerine her kültürün kendi insan haklarını oluşturması gerektiği fikri 'görelilik' olarak ifade edilmektedir. Burada 'ahlaki' ve 'kültürel görelilik' çerçevesinde bakıldığında bazı kültürlerin bazı uygulamalarını ahlaki veya normal görmesi, hak ihlali saymaması karşısında nasıl bir tavır takınılacağı, bunların hoş mu görüleceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Mültecilerle ve göçmenlerle alakalı olarak

bir devlet sınırlarını göçmenlere tamamen kapatsa, kültürel olarak böyle bir hakkı tanıma düşüncesinde olmadıklarını belirtse, mültecilerin kültürel uyumsuzluklarına dikkat çekerek ülkesine mülteci almayacağını ilan etse ne yapılacağı ayrı bir sorundur. Çokkültürlülüğü savunan düşünce her ne kadar insanlar arasındaki ayrıma dikkati çektiği, grup içi farklılıkları dikkate almadığı, bazı kişilerin haklarını kültür denilerek normalleştirdiği, bir birlik düşüncesinin oluşumuna zarar verdiği gibi eleştirilere muhatap kalsa da farklı kültürlerin bir arada yaşamasını kolaylaştırmaktadır. Farklılıkları tanıyarak saygı göstermeyi siyaset edinmesi açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır. İlişmeme siyaseti (politics of indifference) de denen ilgili düşünce, bir kültürü diğerinden üstün tutmayarak farklılıkları yaşatmaya vesile olmaktadır. Bu açıdan dikkate değer olabilmektedir.

İnsan hakları ile alakalı bir diğer sorun insan hayatının- bedeninin üzerinde gerçekleşmektedir. Biyo-iktidar kavramı ile ifade edilen, hükümetlerin bedenler, nüfus gibi konular üzerinde de iktidar kurması, ölüm üzerinden değil hayat ve hakların korunması, güvenlik ihtiyacı gibi sebeplerle meşruiyetini sağlaması bu meseleleri de siyasetin içerisine sokmuştur. İnsan hakları bildirgeleri, hakları ulus devletlerin himayesine vermiş, bu da hakların devamını ulus devletlerin kaderine bağlamıştır. Son zamanlarda ulus devlet anlayışının darbeler alması dolayısıyla haklar konusunda krizler ortaya çıkmış, vatandaşlık bağı olmayan, bir ulus devletin himayesinde bulunmayan mülteci ve göçmenler krizlerin merkezi haline gelmişlerdir. Bu yüzden Agamben, insan hakları vatandaşlık haklarından bağımsızlaştığı gibi ulus devletlerle bağımlılığı da sona erdirilmeli görüşündedir.

İnsan haklarının ulus devletlerin himayesine verildiği anlayışıyla egemenlik kavramı da incelemeye değer bir konu olmuş, mutlak, sınırlandırılmayan devlet egemenliği anlayışı şekil değiştirmek zorunda kalmıştır. Zira devletlerin keyfi ve sınırsız uygulamaları hukuk devlet anlayışına uygun gelmemekte, insan hakları ile sınırlandırılmaktadır. Buna rağmen egemenlikler her ne kadar sarsılmaya devam etse de mülteciler ve göçmenler bunun olumsuz sonuçlarına en çok muhatap olan kitle olmaya devam etmektedirler. Devletlerin egemenlikleri arasına sıkışmış bu insanlar, onların başta göçün önlemesine yönelik politikalarına maruz kalmakta, devletlerin birbirine attıkları sorumluluklar arasında mağdur olmaktadır. Vatandaşlık kavramı çerçevesinde ele alındığında ise vatandaşın da siyasetin temel uğraklarından biri olması, vatandaş dışındakilerin haklarını koruyacak bir merci olmaması, vatandaşlığın yanında yeni üyelik şekilleri meydana gelmektedir ki bu yüzden vatandaşlık da sorunların

çözümü olamamakta, kültürel ve ırksal farklılıklar arka planda rol oynamaya devam etmektedir.

Ele alınan son kavram olarak hukukun üstünlüğü söylemi liberal demokratik devletin vazgeçilmez ilkesi olmasına rağmen sorunların kesin çözümü olmamış, hukukilik/kanunilik elbisesine büründürülen pek çok haksız ve zorba uygulama bu kisse altında insanlara empoze edilmektedir. Her işe yarar kavram gibi hukukun üstünlüğü kavramı da siyasileşmekten kurtulamamıştır. Göçmenler ve mülteciler açısından pek çok mağduriyetler devletlerin bu kanunilik elbisesi içerisinde yaptıkları ile alakalıdır. Devletlerin egemenlikleri arasında sıkışan göçmenler, özellikle mülteciler yasaların korumasızlığından mustarıptirler. Hak hukuk meselesini mesele edemeyecek konumdadırlar. Kendilerine verilen asgari şartlara razı olmaya zorlanmaktadır. Asgari şartlarda geçim, gıda, sağlık, sosyal fırsatlar içerisinde ses çıkarmak konumda değildirler. Sınırdaki yaşanan onlarca farklı hak ihlalleri, insanlık dışı muameleler, göç esnasında yaşanan can kayıpları göz ardı edilebilecek kadar normal görülmeye devam etmektedir.

Tüm bunlar dikkate alındığında Arendt'in ifadesiyle insan hakları söylemi umutsuz bir idealizme dönüşmüş, bu kutsal söylemin yıkıcı sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu kadar cilalamaya ve yüceltmeye karşı o kadar büyük ihlaller meydana gelmektedir ki yüz milyonlarca insan göçe zorlanmakta, göç edenler de uçsuz okyanuslara yelken açmaktadır. Sorun şu ki bindikleri gemi su almaktadır. Bu açıdan toz pembe bir liberal söylem kuşatıcı olamamakta, alarm sinyalleri vermektedir. Korunmasız kalan bu insanlar ulus devlet düzeninin dışında kalmış, ulus devletlerin egemenliklerinin zayıflaması konusunda sinyalleri görülen yeni bir değişim çizgisinin büyük gerilimlerinin öznesi olmuşlardır. Ulus devletin nereye evrildiği tam olarak kestirilemese de bunun en büyük mağdurları himayesiz, hak'sız kalan bu insanlardır.

İnsan hakları düşüncesi yüce, büyük bir ideale ve manaya atıf yapsa da eleştirilerde görüldüğü üzere arka plandaki işlevi, çıkar hesapları ve siyasi oyunların aleti olması bu manaya gölge düşürmektedir. Temelleri şiddetli sarsılan bu olgunun, günümüzde ulus devlet ile beraber var olan halinden çıkarak daha kapsayıcı, geniş bir tasavvur çerçevesinde ele alınması, yenilenmesi, daha evrensel bir düşünceye evrilmesi gerekmektedir. Bu gereksinim ulus devletlerin boyunduruğundan kurtulmuş, insana gerçekten sadece insan olduğu için, herhangi bir bağ aramadan verilen, siyasetten azade kılınmış, dışlayıcılıktan uzak bir şekilde tezahür etmelidir. Bu da insan haklarının

tüm olumsuz çağrışımlarına rağmen bu ilkeyi uygulamadaki samimiyete bağlıdır. Olumsuz içerimleri dolayısıyla bu ilkeleri terk etmek ise eşyanın tabiatında her zaman var olan olumsuzlukları dikkate almamak olacaktır. Hiçbir şey yoktur ki bütün haliyle, mutlak olarak iyi ve güzel olsun ve herkes tarafından iyi ve güzel addedilsin. Bu ilkeler devletlere ve insan hakları örgütlerine bırakılamayacak kadar hassastır. Başarılı olması için halkın katılımı ve rızası gerekmektedir. Yoksa tepeden inme kurallar şeklinde, içselleştirilemeyen kurallar dizisi tesirini ve samimiyetini kaybedecektir. Evrensel kurallar şeklinde dayatılan bir kurallar dizisi de Batı'nın tahakkümü düşüncesini bertaraf edemeyeceği dikkate alındığında her devletin/halkın kendi iradesinin daha önemli bir rol üstleneceği dikkate alınmalıdır. İrade ile alınan bir karar dikte edilenden hem daha etkili hem daha önemlidir. Sadece halka bırakmak da yeterli bir çözüm olmamalı, göçmen karşıtlığı ve ırkçılık gibi muhakkak suistimaller vücuda geleceği dikkate alınmalı, hak ihlallerine karşı devlet somut müeyyidelerle mülteciler ve göçmenler özelinde nefret suçları gibi müesseselerle desteklemelidir.

KAYNAKÇA

- ABD Adalet Bakanlığı (t.y.). *Learn About Hate Crimes*. 25.10.2022 tarihinde U.S. Department of Justice: <https://www.justice.gov/hatecrimes/learn-about-hate-crimes> adresinden alındı.
- Agamben, G. (2020). *Kutsal İnsan*, (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arslan, Z. (2001). Postmodern Söylem ve İnsan Hakları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(1) ss. 1-22.
- Askew, J. (24.10.2022). *Is European politics beginning another lurch to the right?* 25.10.2022 tarihinde Euronews: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/10/24/is-european-politics-beginning-another-lurch-to-the-right> adresinden alındı.
- Avcu, T. (2020). Avrupa'da Aşırı Sağ'ın Yükselişinin Göç Politikalarına Etkileri: Hollanda Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (1), ss. 235-247.
- Baghramian, M. ve Carter, J.A. (İlkbahar 2022), "Relativism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (ed. Zalta, E. N.), 25.10.2022 tarihinde <https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/relativism/> adresinden alındı.
- Balcı, A. (2016). "İnsan Hakları Rejimi, Batı ve Yeni-Sömürgecilik: Evrensel İnsan Hakları Ne İşe Yarar?", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3 (2), ss. 58-75.
- Baudrillard, J. (1995). *Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*, (Çev. Emel Abora, Işık Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayraklı & Hafez (2019). *Avrupa İslamofobi Raporu 2018 Yayında*. 25.10.2022 tarihinde SETA Vakfı: <https://www.setav.org/avrupa-islamofobi-raporu-2018-yayinda-eir2018/> adresinden alındı.
- Bayraklı, E., Hafez, F. (2020). *European Islamophobia Report 2019*, 25.10.2022 tarihinde SETA Vakfı: <https://www.setav.org/en/european-islamophobia-report-2019-eir2019/> adresinden alındı.
- BBC (20.09.2016). *Almanya'da iş başvurularında Türk isimli ve başörtülü adaylara ayrımcılık*, 18.06.2019 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/37423429> adresinden alındı.

- BBC (24.04.2012). *Avrupa Müslümanlara ayrımcılık yapıyor*, 25.10.2022 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120424_amnesty_muslims adresinden alındı.
- Benhabib, Ş. (2016). Ötekilerin *Hakları; Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, (Çev. Bülent Akkıyal), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berman, M. (1999). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (Çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brown, W. (2011). *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*, (Çev. Emine Ayhan). İstanbul: Metis Yayıncılık. Childs, P. (2010). *Modernizm*, (Çev. Vural Yıldırım), Ankara: Sitare Yayınları.
- CPS (2017). *Hate Crime: What it is and what to do about it*. 25.10.2022 tarihinde CPS: <https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/hate-crime-leaflet-2016.pdf> adresinden alındı.
- Deutsche Welle (18.03.2019). *Ankara-AB hattındaki mülteci anlaşması nasıl ilerleyecek?* 25.10.2022 tarihinde <https://p.dw.com/p/3FEHF> adresinden alındı.
- Encyclopaedia Britannica (07.09.2022). *natural law*, 25.10.2022 tarihinde <https://www.britannica.com/topic/natural-law> adresinden alındı.
- Euronews (02.08.2019). *Over 13,000 unaccompanied young migrants in Spain*. 25.10.2022 tarihinde Euronews: <https://www.euronews.com/video/2019/08/02/spain-has-over-13-000-registered-unaccompanied-migrant-children> adresinden alındı.
- Euronews (14.10.2021). *Poland close to approving €350m border wall to stop migrant crossings from Belarus*. 25.10.2022 tarihinde <https://www.euronews.com/2021/10/13/poland-plans-350m-border-wall-to-stop-migrant-crossings-from-belarus> adresinden alındı.
- Euronews (18.10.2021). *'No one is illegal': Poles protest migrant pushbacks at Belarus border*. 25.10.2022 tarihinde Euronews: <https://www.euronews.com/2021/10/18/no-one-is-illegal-poles-protest-migrant-pushbacks-at-belarus-border> adresinden alındı.
- Euronews (24.06.2022). *Melilla migrants: Calls for investigation after over 20 die trying to cross from Morocco*. 25.10.2022 tarihinde <https://www.euronews.com/2022/06/24/at-least-130-migrants-cross-into-spanish-enclave-of-melilla-from-morocco> adresinden alındı.
- FBI (t.y.). *Hate crimes*. 25.10.2022 tarihinde FBI: <https://www.fbi.gov/investigate/civil-rights/hate-crimes> adresinden alındı.

- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*, (çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. Foucault, M. (2021). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gauchet, M. (2013). *Yurttaşını Arayan Demokrasi*, (Çev. Zeynep Savaşçın), İstanbul: İletişim Yayınları. Heywood, A. (2019). *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. Hızır Murat Köse), İstanbul: Küre Yayınları.
- Holden, M. ve Macaskill, A. (15.08.2022). *UK pushes ahead with Rwanda migrant scheme as small boats keep coming*. 25.10.2022 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/uk/uk-pushes-ahead-with-rwanda-migrant-scheme-small-boats-keep-coming-2022-08-15/> adresinden alındı.
- Hugges, R.A. (22.08.2022). *The Afro-Italians shaking up Italy's rigid notions of national identity*. 25.10.2022 tarihinde <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/22/the-afro-italians-shaking-up-italys-rigid-notions-of-national-identity> adresinden alındı.
- Icelandic Human Rights Center (t.y.). *International Legal Personality*. 25.10.2022 tarihinde Icelandic Human Rights Center: <https://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/human-rights-actors/international-legal-personality> adresinden alındı.
- Ip, E. C. (2010). The Power of International Legal Personality. *UNU Institute on Comparative Regional Integration Studies*. s. 5, 25.10.2022 tarihinde UNU-CRIS Working Papers: <https://cris.unu.edu/sites/cris.unu.edu/files/W-2010-4.pdf> adresinden alındı.
- Keeley, G. (24.10.2022). *Migrants building life in Spain face 'emotional toll' after deadly journey, says author Ousman Umar*. 25.10.2022 tarihinde Euronews: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/10/24/migrants-building-life-in-spain-face-emotional-toll-after-deadly-journ> adresinden alındı.
- Moyn, S. (2017). *Son Ütopya: Tarihte İnsan Hakları*, (Çev. Firdevs Ev), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Mutua, M. (2002). *Human Rights: A Political and Cultural Critique*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Oxford Reference. "cultural relativism", 25.10.2022 tarihinde <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095652905> adresinden alındı.
- PEW Research Center (11.07.2016). *Europeans Fear Wave of Refugees Will Mean More Terrorism, Fewer Jobs*, 25.10.2022 tarihinde <https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/europeans-fear-wave-of-refugees-will-mean-more-terrorism-fewer-jobs/> adresinden alındı.

- Pons, C. (11.08.2022). *'No one can stop them': African migrants aim for Spain's Canary Islands*. 25.10.2022 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/africa/no-one-can-stop-them-african-migrants-aim-spains-canary-islands-2022-08-11/> adresinden alındı.
- Sarı, C. (08.01.2014). *Geri Kabul Anlaşması: Bir Taşeronlaştırma Zinciri*. 26.10.2022 tarihinde Ayrıntı Dergi: <https://ayrintidergi.com.tr/geri-kabul-anlasmasi-bir-taseronlastirma-zinciri/> adresinden alındı.
- Syal, R. ve Dugan. E. (19.10.2022). *Unvetted staff working in hotels housing child asylum seekers, report says*. 25.10.2022 tarihinde The Guardian: <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/oct/19/child-asylum-seekers-hotels-adults-dbs-criminal-record-check> adresinden alındı.
- Tannenbaum, D. (2019). *Siyasi Düşünceler Tarihi*, (Çev. Özgüç Orhan). Ankara: Serbest Kitaplar. Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. Hülya Tufan), İstanbul: YKY Yayınları.
- TRT Haber (14.08.2016). *Tesettür mayo yasağı başörtüsüne sıçradı*, 25.10.2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/tesettur-mayo-yasagi-basortusune-sicradi-267889.html> adresinden alındı.
- UN (2021a-06.01.2021). *Human Rights?* 25.10.2022 tarihinde <https://www.un.org/en/global-issues/human-rights> adresinden alındı.
- UN (2021b-11.01.2021). *Refugees*, 25.10.2022 tarihinde <https://www.un.org/en/global-issues/refugees> adresinden alındı.
- UNHCR (16.03.2016). *'Refugees' and 'Migrants' – Frequently Asked Questions (FAQs)*. 25.10.2022 tarihinde <https://www.unhcr.org/en-us/news/latest/2016/3/56e95c676/refugees-migrants-frequently-asked-questions-faqs.html> adresinden alındı.
- UNHCR (16.06.2022). *Figures at a Glance*. 25.10.2022 tarihinde <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> adresinden alındı.
- World Food Program USA (17.08.2022). *Seven of the Largest Refugee Crises Around the World and Their Effects on Hunger*. 25.10.2022 tarihinde <https://www.wfpusa.org/articles/largest-refugee-crises-around-world-effects-hunger/> adresinden alındı.

A PSYCHOSOCIAL PROBLEM: ELDERLY CRISIS THAT TURNS FROM PREJUDICE TO VIOLENCE*

Psikososyal Bir Problem: Önyargıdan Şiddete Dönüşen Yaşlı Krizi

Çağatay DİŞÇİ**

Abstract

The purpose of this research is; to address the connection of violence against the elderly with prejudice, social stigma, and abuse and to explain at which stage of psychosocial development the elderly who will be exposed to violence could not overcome the crisis from the perspective of E. Erikson. Within the scope of the research, the relevant issues were systematically examined and evaluated from different sources after the year 2000. According to the results obtained, studies mainly emphasize the increase in the elderly population, the theory of demographic transformation that will be caused, abuse and active labor force. On the other hand, it has been noticed that the studies on the rates of violence against the elderly in Turkey are insufficient, and the role of prejudices against the elderly and their psychosocial development in being victims of violence has not been addressed. It is seen that elderly groups

Öz

Bu araştırmanın amacı; yaşlılara yönelik şiddetin önyargı, sosyal damgalama ve istismar ile bağlantısına değinmek ve şiddete maruz kalacak yaşlıların E. Erikson perspektifinden hangi psikososyal gelişim evresindeki krizi aşamadıklarını açıklamaktır. Araştırmanın amacı kapsamında ilgili konular 2000 yılı sonrası farklı kaynaklardan sistematik olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; araştırmalar çoğunlukla yaşlı nüfusun artışının sebep olacağı demografik dönüşüm kuramına, istismara ve aktif iş gücüne vurgu yapmaktadır. Buna karşın Türkiye’de yaşlılara yönelik şiddet oranlarına ilişkin çalışmaların yetersiz düzeyde olduğu fark edilmiş, yaşlıya yönelik önyargıların ve yaşlıların psikososyal gelişimlerinin şiddet mağduru olmalarındaki rolüne değinilmemiştir. Yaşlı grupların toplum için bir tehdit unsuru oluşturduğu ve ayrımcılığa, başta ekonomik ve psikolojik istismar olmak üzere

* Bu makale, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2022 yılında düzenlenen lisans öğrencilerine yönelik “İnsan Hakları” temalı makale yarışmasında mansiyon ödülü almıştır. Kör hakemlik sistemiyle incelenen ve iki hakemin olumlu görüşünü alan makalenin Dergimizde ayrıca yayımlanması uygun bulunmuştur.

** Undergraduate Student, Pamukkale University, Faculty of Education, Department of Psychological Counseling and Guidance, cgty.dsc@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4646-7557>

constitute a threat to society and are exposed to discrimination, neglect, and even violence, especially economic and psychological abuse. It has been evaluated that the state of not producing, which causes a negative attitude towards the elderly, is related to the crisis of generativity versus stagnation in Erikson's 7th stage; also attitudes of the elderly who have anger towards society are related to the crisis of integrity versus despair in the 8th stage. The research will contribute to the literature by establishing a link between the phenomenon of ageism that threatens human rights and developmental psychology.

Keywords: Old Age, Population, Discrimination, Human Rights, Erikson

re ihmale ve hatta şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Yaşlılara karşı olumsuz tutum sergilenmesine sebep olan üretmeme hali Erikson'ın 7. evresindeki üretkenliğe karşı durgunluk kriziyle; topluma karşı öfke besleyen yaşlıların tutumlarının ise 8. evredeki umutsuzluğa karşı bütünlük kriziyle ilgili olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Yapılan çalışmada Erikson'ın psikososyal gelişim kuramının farklı yaşlılık kuramlarına esin kaynağı olduğu, yaşlı hakları ve gelişimi için gerekli yetkinliği sağladığı görülmektedir. Araştırma, insan haklarını tehdit eden yaşçılık olgusu ve gelişim psikolojisi arasında bağ kurarak literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Nüfus, Ayrımcılık, İnsan Hakları, Erikson

INTRODUCTION

Societies and family structures underwent essential changes due to the industrial revolution. This change started with the participation of young people in the labor force of cities and took a breath of fresh air with women's employment. The moral and financial changes in the family structure most affected the elderly, who had a decrease in adaptability due to age, and in the light of the changes, the demographic transformation started the aging process of populations by completing its third step. In the last step, which continued since the Second World War, birth and death rates decreased with the advancement of health technologies in developing countries as well as developed countries (Erol, 2016: 78-80); the elderly population began to be perceived as a threat. Especially in developed countries, many studies have been carried out in the field in recent years to try to re-establish the social order within the framework of human rights. According to the data from OECD (2021), it is estimated that the active population between the ages of 15-64 will decrease from 65,6% in 2015 to 63% in 2050; and the participation of the elderly over the age 50 in the workforce will increase from 10% in 2015 to 16,8% in 2050. The research generally involves drawing up pension policies that will lead the elderly towards the workforce to balance the population. Still, there are some fundamental problems with positioning the elderly in society.

The most important ones of these are the stereotypes towards the elderly. The already existing negative stereotypes got reinforced in the media due to the Covid-19 pandemic and caused the elderly to be ostracized from society. The underdeveloped policies towards protecting the well-being of the elderly during the pandemic open the way for violence against the elderly. The stereotypes, the physiological ones in particular, are sometimes internalized and affirmed and sometimes rejected and turned into anger towards society. According to a study made in 2006, the negative stereotypes those aged 70 and over are subjected to increase their possibility of having physiological (hearing) problems (Levy et al., 2006). Negative stereotypes lead to prejudice; prejudice leads to discrimination, and discrimination leads to abuse, neglect, and violence. The countries that are not developing policies about issues such as occupational health, retirement, and psychological support yet will have to take measures against the high rates of elderly abuse, neglect, and violence they will encounter in the future. Which groups will be the victims of abuse, neglect, and violence need to be determined before possible measures to take. Therefore, the relationship of Erik Erikson's comprehensive theory of psychosocial development with old age is examined in this article. It is also anticipated that Erikson's theory will fill the literature gap with its immanence to many different theories developed for the elderly. For example, *Activity theory* suggests that the elderly should actively participate in the issues that concern them and should not narrow their social circles, but it also argues that middle adulthood has great effects on the old age period (Riebe et al., 2005). The main reason of there are theories which support this theory and express it differently is that many studies on the subject in the literature found a positive correlation between active participation and elderly health. For example, the psychological state of the elderly who work or participate in voluntary work instead of retiring affects their physiology positively. In a study conducted with 423 older adults, it was found that those who took part in voluntary activities were less likely to die within five years (Brown et al., 2003). In addition, Laura Carstensen (2006) claims in her *Socioemotional Selectivity theory* that the elderly acts selective about establishing relationships other than the healthy ones they established in the past, thus reducing their fragility levels and the risk of depression. While Carstensen is right that older adults who reduce the experiences of acquiring new environments can control their affectivity, the old age having different lifestyles (married, single, divorced, widowed) is one of the inadequacies of the theory. For instance, a study conducted with married elderly adults stated that they have more marital satisfac-

tion than middle-aged adults (Henry et al., 2007). However, the state of selectivity assumed by the Socioemotional Selectivity theory was not found in the studies conducted with divorced or never married elderly adults. Contrary to this theory, Fiori et al.'s (2006) study conducted with 1,700 Americans who are 60-year-old Americans found that establishing friendships is a more important factor in mental health than family relationships. In addition, another longitudinal study supporting this finding found that the establishment of new friendship relationships by 75-year-old older adults reduces the likelihood of their life ending within seven years (Rasulo et al., 2005). *Continuity theory*, which follows the Socioemotional Selectivity theory's lead, states that the elderly tend to continue their experiences in old age, which is the last stage of their lives (Şentürk, 2018: 129). However, both Erikson's generativity crisis in the 7. stage and integrity crisis in the 8. stage declare the opposite, arguing that older people are open to new experiences by using the power of relevance and wisdom ego strength and that having more experience than young people give them the ability to synthesize different cognitive issues. While according to the *Role Exit theory*, in old age, autonomy is gained with the abandonment of identity-based issues such as occupation. However, the act of leaving the role argued by the theory is immanent to a kind of role rejection. As a result of role leaving, the elderly is not faced with autonomy but with the crisis of role rejection despite the identity attainment in Erikson's 4. stage. If the crisis is resolved and the loyalty ego strength is gained in the adolescence stage, role leaving in old age can be considered a kind of autonomy or even an investment in leisure activities. However, if the elderly cannot resolve the crisis, they will fall into a kind of void by experiencing role denial and longing for the roles they left behind with old age.

These inadequacies of the theories about aging threaten the quality of the measures to be taken. Designed in four stages, this article touches on the conceptual size and demographic structure of old age in the first part; the social psychological side of the issue, namely discrimination and elder abuse, in the second part; the employment of the elderly in the workplace where discrimination is most intense in the third part and comprehensive aging development with Erik Erikson's theory in the last part.

I. OLD AGE, AGING, AND ELDERLY POPULATION

The concept of age refers to a phenomenon that needs to be measured not only as chronological age but also biologically, psychologically, and socially. Chronological

age conceptualizes the number of years a person has been alive; psychological age conceptualizes their adaptability among people of the same chronological age; social age is characterized by the culture in which the person is in and conceptualizes the social behaviors expected from them; and biological age conceptualizes the functioning capacity of their vital organs (Rodgers, 1982: 774-775). On the other hand, old age has many definitions made by different researchers due to reasons such as interpersonal and developmental differences, different definitions of age, historical effects, the way older adults perceive themselves, and the stereotypes created by society for the elderly. For example, in the philosophy of ancient history, where it was regularly discussed for the first time, Cicero (1990: 18-34) defined old age as bad for four fundamental reasons and then described it as something to be grateful for being able to keep the desire for pleasure away from people. In another definition, as a physiological process, old age is the loss of physical and mental functionality irreversibly. According to Tufan (2002: 20), while old age did not have any social value until the 20th century, it changed its meaning as a chronological period with the start of retirement insurance for the elderly. With the transition of societies freed from nomadism to agricultural production, there is an increase in the level of respect and tolerance for old age. This increase was affected by the land authority held by the older men and the abundance of experience the elderly has. These reasons, which also explain the greater tolerance of the elderly in rural areas where today's agricultural culture continues, lost their value through migration from rural to urban areas that started with the industrial revolution. The elderly, who could not keep up with the young people during the migration, caused care and employment problems which shook the authority they achieved in rural areas. Although the concept of old age was interpreted after the industrial revolution, there was an adverse change in the way it is perceived (Tezcan, 2019: 170-173). In addition, the difference between old age and aging plays an essential role in better understanding the concepts. Old age includes the condition or phenomenon involving a group of people of the same chronological age; while aging comprises not only the biological aspect that begins with birth but also a psychological, sociological, and historical side (Uyanık, 2017: 70). In a broad sense, aging is the functional regression of a living organism over time. This regression poses a risk factor for major human pathologies, including cancer, diabetes, cardiovascular disorders, and neurodegenerative diseases (López-Otín et al., 2013: 1194-1203). The stage of old age, which is reached as a result of the re-

gression, can also be defined as the period when individuals lose their psychological and social independence and become dependent again (Seyyar, 2002: 672).

Although there is a consensus that the concept of old age is related to chronological age, there is no consensus on what age this chronological age is. Some institutions base their research on people aged 65 and over, and some on people aged 60 and over (WHO, 2007; UN, 2015). Drawing attention to the attempt by WHO to subdivide the stages of aging over the age of 65, Bilir (2018) defines 65-74 years as “young elderly,” 75-84 years as “middle elderly,” and over 85 years old as advanced old age. Based on this, the terms “centenarian” and “super-centenarian” are used for people over the age of 100 and 110, respectively. Developmental psychologists also divide old age into several substages. According to some, “older adult” and “late old age” are the concepts used for those over the age of 60 and for those over 75, respectively. Contrary to developmental psychologists, aging experts consider functionality rather than concepts such as old adult, old elderly, and oldest. The definition of functional old age was introduced for old age that became deprived of functional abilities. In accordance with functional aging, a 95-year-old can have more functional age than a 65-year-old. However, researches show that there are significant differences between those in their 60s and 85s. The differences include loss of cognitive potential and learning ability, vulnerability, and feelings of loneliness, and increased chronic stress (Baltes et al., 1997: 366-377).

Considering the studies on aging, it is seen that the term “elderly” is used mostly for 65 years and over. As a matter of fact, the people that take up the most space in the elderly population in many countries and Turkey are between the ages of 65-74. Turkish Statistical Institute (2022)’s research data which includes the sub-title of “The age structure of Turkey’s population changed,” states that 64,7% of the elderly population in Turkey is between the ages of 65-74. According to the United Nations (2020) report, which supports this, while there are an estimated 727 million people over the age of 65 (9,3%), it was noted that this figure will exceed 1,5 billion (16%) in 2050. The evolution of every society from a young population to an elderly population, which constitutes the basic argument of the Demographic Transformation theory, will increase the elderly population by prolonging life. It is possible to say in the light of population data that a rapid aging process began in developing countries compared to now developed countries where the emphasis on transformation is frequently made because while developed countries improved the factors that directly

affect vital activities such as health, food, and technology by spreading them over time, the decrease in the fertility and death rates of developing countries and a rapid adaptation to most of these factors aged the population suddenly. The fact that the elderly population in the world will be around 1.5-2 billion in 2050, and 80% of this will be in developing countries, requires them to take more serious measures regarding aging (Turkish Statistical Institute, 2022; UN, 2020; Ünal, 2021: 111-113; WHO, 2012). Çuhadar and Lordoğlu's (2016) argument that Turkey's population will decrease in 2050 with the stabilization of the population growth rate and reach the elderly crisis in developed countries became falsifiable due to spatial differences in the distribution of the elderly population within the country. The primary reason for there being a spatial concentration of the elderly population is the increased share of the elderly migration among the immigrants. Within the scope of the elderly migration studies conducted in Turkey between 2009 and 2016, it was determined that the rate of elderly migration among total migration increased from 3,1% to 4,2% (Koç and Saraç, 2018: 32-33). Therefore, due to migration, we will encounter the elderly crisis even before 2050.

If the ratio of a country's elderly population to its total population is between 8-10%, that country is "old", and if it is over 10%, it is "very old." Turkish Statistical Institute (2022) data state that for a country to be "old", the elderly population must be above 10%. While the ratio of the elderly in Turkey's total population was 8,3% in 2016, it increased to 9,7% in 2021. We have to accept that we have left behind or will shortly leave behind the fact that we have a young population within this ratio. In the recent population studies in Turkey, it has been shown that the median age which is an important criterion for the elderly population, also increased by 1,7 years compared to 2016; and it is predicted that this age will be 34,1 in 2025, 35,6 in 2030, 38,5 in 2040, 42,3 in 2060 and 45,0 in 2080. According to these estimates, the world population for 2021 is 7 billion 831 million 718 thousand 605 people, the elderly population is 764 million 321 thousand 142 people and 9,8% of the world population is elderly. Turkey is the 67th country in the elderly population ranking according to 2021 data (Turkish Statistical Institute, 2022; Kinsella and He, 2009: 12).

II. ELDERLY STIGMA, ABUSE, NEGLECT, AND VIOLENCE IN THE SOCIETY

Crocker et al. (1995: 377) defined social stigma as the attitudes developed towards who have the characteristics or features that depicture the social identity

which is seen as worthless in a certain social environment. Minority groups or individuals who are victims of social stigma are subject to prejudice, discrimination, and abuse. According to Kurzban and Leary (1995: 378), victims of stigmatization are groups that prevent us from accessing resources or have negative effects on our reproductive behavior. In this respect, the reason for the negative attitudes we develop toward what we define as the other, such as the elderly, homosexuals, and those with non-treatable diseases, becomes explainable.

Although prejudice is socially undesirable, it permeates every aspect of society. Accomplice of the social psychological phenomena of prejudice and discrimination is our stereotypes about the group. Stereotypes involve synthesizing images in the brain that are believed by a part of society, which will help us convince ourselves by justifying our prejudices. Some of the stereotypes are true and make it easy for us to make decisions with mental shortcuts, but some of them homogenize the opposing group and even lead to prejudice. Brown (1995: 359) defines prejudice as displaying social attitudes or developing cognitive beliefs that are derogatory to members of a group simply because they are members of that group and discriminating against them. It should not be forgotten that positive and negative prejudices can exist. Although they are used interchangeably with discrimination, they represent different concepts. Discrimination is prejudice put into action, but some prejudices can remain inactive; they only exist at the cognitive level. Prejudiced groups are usually those with predictable characteristics: those who are below in terms of status due to social power; groups marginalized in terms of race, ethnicity, gender, sexual orientation, age, and mental health; and groups with a lot of attention on them (Erdoğan and Citizen, 2020: 476-479). The explanations developed for the phenomenon of old age are also mostly based on prejudices. Elderly people are perceived with positive characteristics by some groups and negative ones by others. Positive perceptions are based on concepts such as respect, experience, and wisdom; negative perceptions are based on concepts such as conservatism, nationalism, economic burden, learning difficulties, needing care, and incompatibility (Tufan, 2014: 9-10). Discrimination, which is the result of prejudice, can manifest itself in many ways. A few of them are refusal to help, tokenism, and reverse discrimination. *Tokenism* is engaging in pretend positive behavior towards a minority group. Tokenism, which is displayed by the person displaying prejudice as a defense mechanism, can also be performed by the political power developing policy. The “I was the only one who looked after you, yet you won’t give me your pension” attitude towards the elderly in need of

nursing can be given as an example. *Reverse discrimination* is showing extreme love, respect, and benevolence to the minority group by creating an opposite reaction to the prejudices against the minority group. How caregivers often communicate with elderly people using baby talk (simplifying speech with loud and exaggerated intonation) and acting overly polite can be given as an example. Ünalın et al., studying the discriminatory attitudes of geriatric center staff towards the elderly, found that women's negative discrimination scores towards the elderly were significantly higher than men. They also studied if there is a connection with their educational status and found that university graduates have more positive attitudes towards the elderly. Their opinion is that the individual's past life, educational status, work motivation, and perception of the elderly are among the criteria affecting the attitudes towards the elderly (Ünalın et al., 2012: 117). Supporting the studies of Ünalın et al., Ceylan and Öksüz (2015) studied the attitudes of the students studying in the social service department about elderly discrimination and found that male students had a more positive attitude. In addition to studies showing that women have more negative attitudes than men, there are also studies showing that women have internalized positive attitudes about caring for the elderly due to social gender roles.

The perception of old age in modern society draws a very negative image. Series, movies, commercials, or politics reflect youth as producing and consuming and old age as only consuming. This type of elderly perception, which is common, shapes ageism/age discrimination together with prejudice. Age discrimination is not just a type of discrimination displayed towards the elderly. Attitudes towards young people, such as ignoring their opinions, disregarding their experiences, or not showing respect, are also examples of ageism (Buz, 2015: 269). In particular, the fact that the elderly constitutes the primary risk group in the Covid-19 pandemic, the perception that the pandemic is spreading faster among the elderly, and the posts made by the mainstream/social media over the elderly intensified the perception of ageism. This attitude towards the elderly, who were put into social isolation with the pandemic, was discussed in the sessions of "Aging Without Community: The Consequences of Isolation and Loneliness" before the Covid-19 pandemic in the USA. However, the policies developed for the elderly became stricter with the start of the pandemic, and the results of the session were ignored, leading to a social stigma (Flett and Heisel, 2021: 2445). According to the research results of Jimenez-Sotomayor et al. (2020) on Twitter, it was found that 14,2% of the tweets in Italy during the pandemic caused nicknames for the elderly (Boomer Remover) and humiliation. Ageism varies

from society to society depending on the perception of the age range of the elderly; in other words, ageism can be applied to those between 70-80 in some societies and those between the ages of 45-55 in others. The primary reason for age discrimination is that young people and adults use defense mechanisms of projection, denial, and reaction formation; that is, knowing that they will grow old, they want to take discriminatory actions against the elderly who remind them of negative elderly stereotypes, and they do not want to see this element that threatens their own lives (Blain ve Brenchley, 2017: 176-184). Ageism can be at an individual, institutional, or societal level. Institutionally, ageism is at a high level in work areas. In work areas where many different types of ageism are observed, with employer prejudices and discrimination in the foreground, discrimination between workers, financial discrimination, and customer prejudices are the triggers. Elderly abuse can also be mentioned in most areas where there is elderly discrimination.

Elderly abuse first gained a place in the literature in the USA with the term “granny battering.” Abuse and neglect of women are still higher than men among the elderly today. In general, elderly abuse is any emotional harm or behavior that threatens the well-being and health of the elderly or harms them. While abuse can be mental, physical, economic, and sexual, it can also lead to neglect. As can be seen in all kinds of cultures, abuse and neglect are predicted to increase more with the demographic transformation process. Elderly neglect and abuse have more than one triggering factor, just like discrimination. The elderly who are isolated by institutional and social discrimination are subjected to economic abuse by being worked informally, while the elderly who are discriminated against by their caregiver, families, or the person living with them are subjected to both psychological and physical types of abuse such as depression, isolation, and violence. In the 1996 National Elderly Abuse Incidence study in the USA, it was seen that unreported elderly abuse was above 60% and that there was a 150% increase in domestic elderly abuse from 1986 to 1996. In addition, in another study conducted in the same year, it was seen that the elderly over the age of 80 were subjected to abuse and neglect 2-3 times more often, and 90% of the perpetrators of neglect and abuse were from their family or close environment.

Although there is not much data on the subject in Turkey, in a study conducted by Keskinoglu et al. (2004) in Izmir with 204 people aged 65 and over, probable neglect was found in 28,9% of the elderly, 1,5% were physical, 2,5% are financial,

and 3,5% are definite negligence. In another study conducted by KIssal and Beşer (2009), it was stated that 9,4% were subjected to psychological abuse, 8,2% to neglect, 4,2% to physical abuse, 2,1% to economic abuse, and 9% to sexual abuse. In Ünlü's study (2019), it was found that 73,5% of the elderly are subjected to emotional abuse, 63,1% to economic abuse, and 27,3% to physical abuse, and these rates show that elderly abuse has accelerated over the years. In the study conducted by Daşbaş and Işıkhan (2019) in the same year, it was determined that the most common type of abuse was psychological abuse. Despite the scarcity of findings, Turkey addressed the issue in the State of the Elderly and National Aging Action Plan Report in 2007, and suggestions were made about training people in areas that can reach the elderly such as family, health personnel, security personnel, nursing homes, and administrators and to establishing a telephone line for the reporting elderly abuse. However, there is no legal regulation to prevent elderly neglect and abuse; there is only an elderly guidance and counseling line through the 183 hotlines. If this systematic discrimination against the elderly cannot find social support or an institutional infrastructure, it appears in the form of individual acts of violence.

The World Health Organization defines violence as the deliberate use of force against oneself, another person, or a group that results in or is likely to result in psychological harm, as it is with injury, death, or abuse (WHO, 2002). Domestic violence ranks first in violence against the elderly, as in abuse and neglect. *Domestic violence* endangers the physical or psychological health of a family member's life by force. Like abuse, violence has more than one aspect. *Physical violence* is behaviors such as harming the body, inflicting pain, hitting, slapping, and battering by the person who takes care of our lives with the elderly. *Verbal, emotional, or psychological violence* is behaviors exhibited by the same people, such as making the elderly suffer psychologically through verbal and non-verbal ways, embarrassing, intimidating, constantly criticizing, scaring, and giving derogatory nicknames. *Sexual violence* is forcing an elderly person into a sexual act by someone they do not want. *Economic violence* is the illegal or unauthorized use of property, money, or pension account of an elderly person (KIssal and Beşer, 2009: 358). Here, it is understood that the most important factor determining the extent of violence is the people around the elderly. The psychology of the person who cares for or lives with the elderly, their strategies to cope with the situation, attitudes and prejudices towards the elderly, and their knowledge about old age plays a key role. In a study conducted with 198 female participants in England, it was determined that 35,1% of people over 50 years old

are subjected to violence (Sethi et al., 2004: 180). According to a study conducted by Kılıç and Şelimen (2017) with 360 elderly people, 6,4% of them are subjected to physical violence, and about 39% of the perpetrators are their sons, 17% are their daughters' spouses, 17% are their daughters-in-law, 17% are other people, and 9% are their daughters. In a study conducted by İlhan (2006: 74) in Ankara, it was determined that 18,2% of the elderly are subjected to domestic abuse; 40,5% of this was emotional abuse, 29,7% was neglect, and 20,3% was economic abuse. A comprehensive study conducted by Artan (2013: 109) across Turkey to detect domestic abuse before coming to nursing homes, it was determined that 62,4% of them were exposed to domestic abuse and neglect.

In another study by Artan (2016: 52), it was found that 44% of the elderly were not wanted by their families and were subjected to economic abuse by their relatives and that 44% of the perpetrators of this victimization were their children, 12% their sons-in-law, 11% their nephews, 9% their siblings, grandchildren, friends, and 7% their spouses. These ratios do not tell us the correct data clearly. The reasons for this are that the abuse and neglect stories of the elderly cannot be taken correctly, its detection is complex, the abuse gets because the abusers are often family members, and not all abuse cases are reported by the institutions. In addition, the fact that studies did not find a correlation between abuse and age and gender makes it difficult to determine who may be a victim. There are many different scanning options developed for detecting abuse. However, they are insufficient as they are tests that focus on one area rather than complementing each other. Some of these are the Elder Assessment Instrument (EAI), Hwalek-Sengilack Elder Abuse Screening Test (HS-EAST), Katz Index of Independence or The Lawton Instrumental Activities of Daily Living Scale, Geriatric Depression Scale (GDS), and Modified Caregiver Strain Index (CSI). In addition, in table 1, the types of abuse, the questions used in the assessment, and the physical assessment criteria are given in detail.

Table 1. Elderly Abuse Indicators and Evaluation

THE TYPE OF ABUSE	INDICATORS RELATING TO THE ELDERLY	ASSESSMENT QUESTIONS	BEHAVIOR ASSESSMENT
PHYSICAL	Complaints about the attack Inexplainable fall or injury Burn or bruise in unusual places Too many repeated prescriptions or insufficient drug use Cuts, fingerprints, evidence of deliberate restriction of physical freedom	Is there anyone you are afraid of? Has anyone touched or tried to touch your body without permission? Have you experienced anything like this before?	It is noted if the caregiver objects to the evaluation of the elderly individual alone. Laboratory results are evaluated. The serum levels of the drugs they use are checked. Any form of physical abuse is noted.
PSYCHOLOGICAL	Changes in eating patterns and sleep problems Introversion, passivity, vulnerability, despair, and anxiety	Is there anyone yelling at you or scaring you? Is there anyone who insults you or talks to you derogatorily? Does your caregiver drink alcohol?	Cognition, mood, influences, and personality are assessed. Agitation, unusual personality states, eagerness and willingness to communicate are assessed. Delusions, dementia and depression are evaluated. Any verbal or emotional abuse is noted.
SEXUAL	Sexual behaviors that do not fit the elderly's usual relationships and previous personality Frequent abdominal pain, inexplainable bleeding from the vagina or anus Infections or bruises around the chest or genital area Blood on the elderly's clothes	Has anyone done or tried to do something to you that you didn't want? Is there anyone you are afraid of? Is someone caring for you?	Bruises in the chest or genital area, presence of sexually transmitted disease, vaginal or anal bleeding; stained, torn, secreted on or bloody clothing or underwear are evaluated. The presence of assault or rape is noted.
ECONOMIC	Withdrawal of money that does not match the elderly's needs Absence of property Loss of elderly's jewelry or personal care items Suspicious transactions on credit card The level of care not being proportional to the income or wealth of the elderly	Who pays your bills? Have you ever been to the bank with the caregiver? Did the caregiver log into your account? Is your power of attorney at the caregiver? Have you ever signed an unfamiliar document? Has anyone taken anything from you without asking you?	Cases such as changes in the amount of money seized, unexplained withdrawals or transfers to other accounts, changes in bank account names, unpaid invoices, and forgery of the patient's signature are evaluated.

THE TYPE OF ABUSE	INDICATORS RELATING TO THE ELDERLY	ASSESSMENT QUESTIONS	BEHAVIOR ASSESSMENT
CAREGIVER'S NEGLECT	Disproportionate weight loss Disturbances in eating and sleeping patterns Postponing or not resolving health problems Not taking medications on time	Have you ever been alone for a long time? Has anyone ever failed when you needed them? Do you stay in a place that is frustrating or stressful for you?	Dehydration, malnutrition, inadequate personal hygiene, unsafe living conditions, inadequate clothing, and urinary or fecal odors are evaluated.
THEIR OWN NEGLECT	Disproportionate weight loss Disturbances in eating and sleeping patterns Sparing less time to their environment Being closed to change	How often do you bathe? Have you ever refused to take prescription drugs? Have you ever been inadequate in providing yourself with water, food, and clothing?	Dehydration, malnutrition, inadequate personal hygiene, unsafe living conditions, inadequate clothing, and urinary or fecal odors are evaluated.

Reference: WHO, 2002; Human Rights and Equality Institution of Türkiye, 2022; Fadiloğlu and Şenuzun A., 2012

Taking initiatives to prevent abuse and neglect is as essential as detecting it. The most critical factor in prevention is to determine the effects that cause the problem and to eliminate the negative consequences that may arise. Protection can be carried out in primary, secondary, and tertiary stages. The immediate protection step includes controlling the older adult's environment, raising awareness of people living with their families or facilitating meeting the needs of people living alone, and legal regulations. The secondary protection step includes detecting and reporting abuse, neglect, and violence cases and evaluating people in the risk group for early detection. The tertiary protection step includes taking the necessary measures to prevent the victim's situation from worsening, providing guidance and psychological counseling services, and creating a safe space (Toraman, 2022: 646).

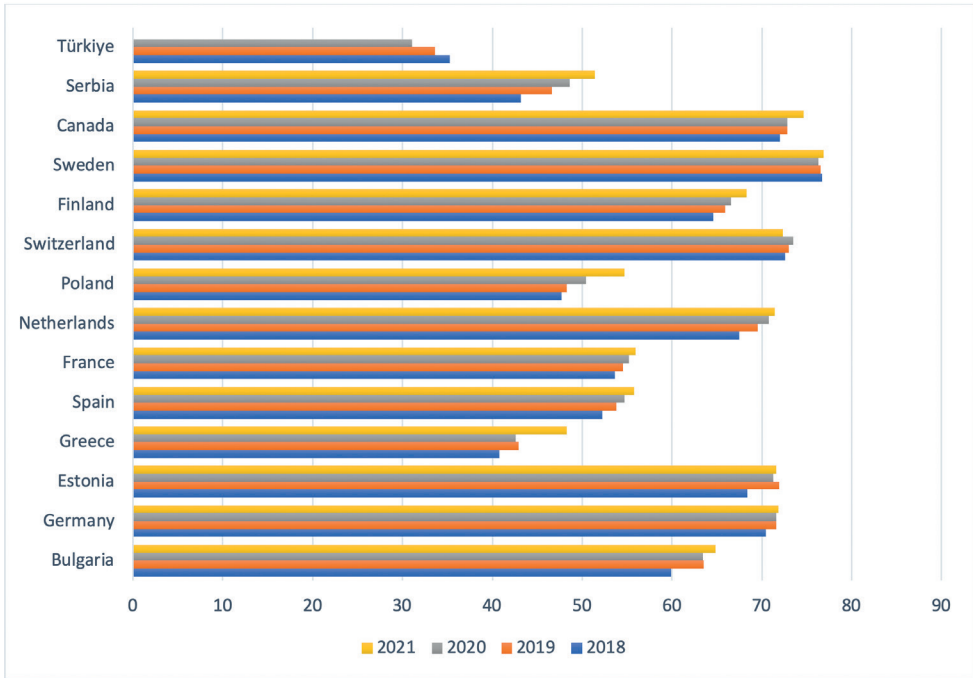
III. THE ELDERLY IN THE OTHER POSITION IN WORKING LIFE

While the chronological age for old age can be determined within the framework of scientific research, the situation in the field gets more complicated. Decreased performance due to age causes people to be subjected to certain discrimination in society, especially in finding and maintaining a job. Generally, people in whom certain physiological aging is observed are fired or employed for lower salaries, and

older adults who are looking for new jobs are exploited in jobs with low status and wages without social security. These double standards, which are applied due to the decrease in the productivity of the rapidly increasing elderly population, cause serious social problems and decrease economic gains among the elderly.

When the worker characteristics that change according to the nature of the job are considered, it is seen that the elderly are employed in jobs that require the least physical strength and because of that in working life, the elderly chronological age generally covers the age range of 50-55. Although legal participation in the labor force becomes less frequent after this age range, the age range decreases even further in the business areas where physical activities are high (Özen and Özbek, 2017: 552). The fact that the elderly is not only physically unfit but also have difficulty adapting to the new situation and the team causes prejudice among employers. Generally prioritizing the participation of unemployed new graduates, young workers, and women, whose employment continues to increase in recent years, in the workforce leads to neglect of the elderly. Early retirement policies, which were determined as 38 for women and 43 for men, with a populist behavior developed in the early 1990s to make room for such groups, caused both labor and economic abuse in addition to their success in taking out the elderly workforce and also forced Turkey to struggle with financial crises. Although the early retirement practices were replaced with a gradual system and ended with law no. 4447, the effects of this situation will continue to show themselves until 2050. Turkey still ranks first with the earliest retirement age in the retirement age ranking, which is generally in the 60-67 age range among OECD countries. On the other hand, the aging of the population and the increase in the retirement age affected the active labor force rates by making elderly employment mandatory. As can be seen in Figure 1, the labor force participation of the population aged 55-64 is between 30-50% in Greece, Serbia, and Turkey with 2018, 2019, 2020, and 2021 data (There isn't any data for Turkey for 2021. Despite this, it doesn't have data over 35,3%); and over 70% in Estonia, Germany, the Netherlands, Finland, Sweden, Switzerland, and Canada (Eurostat, 2022).

Graphic 1. Employment Rate of Older Workers, Age Group 55-64

Reference: Eurostat, 2022

Therefore, despite the “We don’t want to work anymore” reactions by some of the elderly, certain strategies must be developed against this situation in undeveloped countries. It is expected that the workforce between the ages of 50-64 will rise significantly, reach 14% in 2000, reached the same levels as the young workforce in 2040, and will rise to 31% in 2050 (Baş, 2012: 5-38). This finding, which is one of the important ones, tells us that the elderly workforce will increase more rapidly in the coming years through legal or illegal means, contrary to possible predictions. For this reason, preventing discrimination and abuse in working life became grave. The Age Discrimination in Employment Act, which protects those aged 40 and over in matters such as dismissal, promotion, and compensation, was adopted in America. Australia also prohibits age-based discrimination in employment (Human Rights and Equality Institution of Türkiye, 2022). To break down prejudices against the aging population, policies, social support, guidance, and psychological counseling services, especially media tools need to be regulated in Turkey.

IV. INTERPRETING ELDERLY PSYCHOSOCIAL DEVELOPMENT WITH ERIK ERIKSON

Erik Erikson introduced his 8-stage psychosocial development theory by explaining human development with epigenetics, which includes the interaction of environment and heredity. He cognitively, socially, psychologically, and biologically laid his theory in a lifelong development pattern and argued that a baby completes its development from birth to death in sequential order. One of the most important points of Erikson's comprehensive theory is that the crises faced by a person in each of the eight stages are made meaningful within the social order. Not only the biology of which the foundations are laid but also the transfers offered by society play an important role in solving the crisis of the period in which a person is in. Like the integrity of the environment and biology, the eight stages are not periods that can be completely separated from each other and can develop independently. These stages are trust vs. mistrust, autonomy vs. shame and doubt, initiative vs. guilt, industry vs. inferiority, identity vs. confusion, intimacy vs. isolation, generativity vs. stagnation, and integrity vs. despair. The solution to or failure to solve the crisis in each stage affects the next period. The main solution of the crises encountered in a stage is to balance the 'syntonic' and 'dystonic'¹ effects. Syntonic and dystonic effects are not each other's opposites but compliments. What is considered negative (mistrust, shame, doubt, inadequacy, identity confusion, isolation, stagnation, and despair) should not be seen as elements that need to be completely absent in the self because the person will obtain ego strength if the crisis is resolved and should be able to get the ego strength support from the dystonic elements existing in a dormant state. The order of these ego strength stages is hope, will, purpose, competence, fidelity, love, care, and wisdom. If the crises are not resolved, ego pathology, which has damaging effects on the integrity of the self, occurs. The order of these ego pathology stages is withdrawal, compulsion, inhibition, inertia, repudiation, exclusivity, rejection, and disdain. Erikson emphasizes that unresolved crises can also be resolved in other stages. The fact that it is never too late to resolve a crisis shows that, unlike psychologists who emphasize the importance of early childhood and stage development, human development can be made active (Kıyak, 2018: 12-15; Özgüngör and Kapıkıran, 2011: 115).

¹ Syntonic means like positive (coherent)/ Dystonic means like negative (subversive)

Although each stage of the theory is inherent in other stages, especially the 7. and 8. stages are important in aging. Stage 7, generativity vs. stagnation, covers the period from the early 40s to the end of the 50s, that is, middle adulthood. People begin to become more sensitive to their environment at this stage and try to take actions that will benefit future generations. The productivity style can manifest itself in different ways from person to person. For some, producing can mean having a child to which they can transfer their productivity culture, which is a continuation of themselves, and for others, developing projects that will serve as a bridge between generations. While those who can successfully solve this crisis claim a place in social integrity by gaining care as ego strength, people with an unproductive middle age enter into a defense mechanism against future generations and feel isolated from social integrity by having a rejection pathology. The fact that the unresolved 7th stage crisis moved to the 8th stage creates the basis for the emergence of aggression, anger, major depression, psychotic depression, and even many hereditary diseases seen in the elderly (Kiyak, 2018: 17; Koç, 2002: 292). Frankl, who draws attention to the finitude of existence and the certainty of death, adding a search for meaning to life, argues that by remembering their productive times in the past, the elderly, whose fate is considered unchangeable, will have a more peaceful death stage. According to him, three important human characteristics are religiousness, freedom, and responsibility. The inference of Frankl, who criticizes Maslow's hierarchy of needs with his insistence that the search for meaning will continue even if the needs of the elderly are not met, can be explained by the 8th phase of the psychosocial development theory (Keskin, 2019: 5-10).

Erikson's final stage involves the retrospective accounting of one's life to date, which is encountered in later adulthood. If the elderly had a good life, they get the power of wisdom ego; if problems such as withdrawal, compulsion, inhibition, inertia, repudiation, exclusivity, and rejection appear when they look back, they get disdain pathology. Koç (2002) identified the psychopathological problems that occur in old age as a summary of the review of the 7. and 8. stages. These are overdependence on the past, fear of the new, and egoism. These three main problems appear due to the fact that the crises in Erikson's first 7 stages weren't resolved, and the review in the 8. stage resulted in negativity. Older adults with rejection and disdain pathologies tell the people around them frequently about their past lives to emphasize the beauty of those years, draw attention to intergenerational conflict, refuse to adapt to the new situation, or, despite the culture being dynamic, become aggressive

towards those who oppose their traditional moral values. As a part of this, the elderly become a burden to their environment due to not realizing that their emotional state has deteriorated. Due to the fact that the state of egoism they are in starts to make them self-centered after a while, they attempt to dictate their dogmatic thoughts to the people around them. People getting away from their environment due to these behaviors drags the elderly into an even more lonely situation. If their peers also started to die, making sense of the past and fear of death combine, and this puts the elderly in an inextricable vortex. Religious beliefs play an important role as the last escape from this dead end for the elderly. They get firmly attached to their religious beliefs to make sense of death and to ground the inability to leave a material or spiritual inheritance. The elderly act more consistently compared to the past in fulfilling the requirements of the religion they believe in with a sense of surrender to correct their past mistakes (Koç, 2002: 291-292). Many studies prove that religion is related to well-being and life satisfaction in old age. For example, in an interview with 1,500 white and African American individuals aged sixty-six and older, it was found that the older adults who find life more meaningful because of religion have higher self-esteem and more positive attitudes towards life; in a study with poor older adults in San Diego, it was found that strong religious ties are also associated with health; in a study with Mexican Americans over the age of 65, it was found that the elderly who do not go to church had greater losses in their cognitive levels than those who do (Santrock W., 2019: 587).

Looking at the phenomenon of religion from the point of view of Erikson's theory and as an intergenerational communication tool, will accelerate our progress against old age. If Erikson had set off to the childhood of an elderly (whether he/she adopted a godless or polytheistic religion) who was unable to resolve his/her crises and faced death; in the first stage, he would meet a child whose foundation of trust could not be laid and therefore could not look at the world with hope. Just like how this child cannot trust their family, they will not be able to trust their environment, the god they believe in, and their future spouse and children. The fact that the child, who cannot trust their family, was unable to overcome the crisis will trigger their failure to gain ego strength in the second stage, causing them to feel ashamed in explaining the understanding of religion that they will develop by themselves. The feeling of shame carried to the third stage will create shyness, and this will cause them to move away from the phenomena such as religion, to be uninterested, or reinforce the belief that they are unsuccessful in life by giving birth to the belief that

they do not have the ability to explain in the fourth stage. Adolescents who arrive at the stage of identity achievement, which is the most important stage for religion, will adopt the religion that is believed by their environment because they cannot determine a religious identity of their own, or they will experience role rejection by gaining an identity by rejecting all religions. They will feel isolated and excluded in the love relationships they will establish by also experiencing the problems they have in their relationship with religion; they may reject many religious phenomena by being indifferent to social events in their middle adulthood or, if they adopted a religion with their little amount knowledge, they might reject those who try to explain other religious phenomena. Finally, at the old age stage, when they look back, they will despair at having no cognitive beliefs of their own and will transfer their anger due to that to society.

It is not easy for elderly adults to integrate very difficult processes such as trust, success, identity, religious identity, productivity and solve all of the crises perfectly. Looking at the Activity Theory, which made an impact in the field of aging in recent years, it is seen that it cannot go beyond explaining Erikson's theory by renewing it and making suggestions. The theory states that participation in activities is significant for the completion of the challenging self-integration process and that it increases happiness, life satisfaction, functionality, and productivity. However, contrary to Erikson, the theory emphasizes that the key to life satisfaction in late adulthood is middle adulthood. Although Erikson says that each crisis is of the same importance as another stage, the 2nd stage (autonomy vs. shame), 5th stage (identity vs. confusion), and 7th stage (generativity vs. stagnation) should be given more importance than the other stages for old age. The study by E. Perry et al. (2015: 255-270) shows that many elderly adults struggle to resolve the autonomy crisis when they have health problems with their medication and self-care. The elderly, who stated that they had difficulties with divorce, death, war, being a grandparent by themselves and that they had problems with autonomy, reported that they developed self-management for the new situation in line with their previous experiences. The proportion of older adults who neglect self-care is also quite high. For this reason, a greater sense of responsibility should be instilled in young children, especially in the distribution of work within the family and in solving the autonomy crisis in educational institutions. On the other hand, the relationship between identity acquisition with religion; and productivity with active aging makes the 5th and 7th stages more important than other stages.

The occurrence of a longer-than-expected life span can be described as one of the points where Erikson's theory fails to explain the old age stage. Noticing this gap, Erikson's coworker and collaborator Joan Erikson added the 9th stage to the theory. The 8. and 9. stages are similar in that they involve the challenge of ego pathologies of the other seven stages to the elderly. However, the point where the two stages differ is that the ninth phase has the negative physiological characteristics of those after the age of 80, which is defined as old elderly. These physiological transformations challenge the person's positive crises. According to J. Erikson, if the person completes the challenge successfully, they will reach elderly transcendence. And this enables them to think in a universal aspect. According to the concept of gerotranscendence, the person tries to be the owner of their own life by focusing on what they can do instead of their physical inadequacies. Although they do not care about productivity as much as they used to, they do not ignore happiness, peace, and the feeling of satisfaction for the quality of their life. The gerotranscendent, who completed the path of becoming an individual by reaching transcendence in social issues, gain the ability to establish the synthesis of multiple components instead of having any identity (Bugajska, 2017; Kiyak, 2018: 18-28).

CONCLUSION

Throughout the research, the psychosocial development of the elderly who will be victimized through the rates of abuse, neglect, and violence faced by the increasing elderly population in Turkey and the world is tried to be predicted. Although the perception of the elderly by society is generally negative, studies conducted in Turkey indicate a high level of positive attitude and empathy towards the elderly. Although it cannot be predicted to what extent this situation will change with the increase in the elderly population in the future, it is estimated that the main reason for it is the position of the elderly in Turkish history and culture. For instance, in a study by Temiz and Öztürk (2019) conducted with 490 young people between the ages of 15-25, it was found that young people both have a positive attitude and higher-than-average levels of empathy. In addition, the research found a linear relationship between the level of empathy and elderly discrimination. Therefore, people with a high level of empathy and not approaching with prejudice is less likely to be perpetrators of elderly discrimination. Despite these data, it is necessary to see that the rates of elderly abuse are increasing daily and it is necessary to take precautions.

Generally, it is seen that the elderly is subject to prejudice because of their need for care due to physiological deteriorations, economic dependence, and traditionalism. The points where such elderly fail to resolve crises from Erikson's perspective are mentioned. The cessation of productivity, which begins in the 7. stage, makes the elderly begin to exhibit indifferent and rejecting attitudes towards society by dragging them into a social isolation. After this, in the 8. phase, where they try to obtain integrity, facing the consequences of the crises they could not overcome in the past causes despair. The elderly, who became the focus of prejudices by having humiliation ego pathology, starts to have anger against society and creates a self-fulfilling prophecy.

The key to creating a quality society in this process is not withholding social support for the elderly groups. An important task falls on the policies in the phenomenon of social support, which has economic, social, and psychological aspects. In order to prevent prejudice, discrimination, and stigma seen in the social area, it is important to make room for mediatic designs that describe old age and raise society's awareness about the aging country. In line with the findings, it is seen that it is inevitable for the increasing discrimination to evolve into abuse and then violence. In this regard, primarily, families need to be educated about observing their elderly parents during certain periods. If physiological deterioration is detected, they need to immediately contact the relevant institutions in order to prevent economic and sexual abuse. Qualified support service units that will step in at the point where the families are insufficient for the elderly should be established and provided the necessary financial assistance. On the other hand, for the healthy elderly, the pair of retirement and death are engraved in our minds as inseparable codes. First of all, the political stance that presents retirement as a rewarding method should be abandoned. Political measures should be taken to postpone retirement in order to increase people's income level and production (Şeker and Kurt, 2018: 6). By evaluating the indignation, it will create in society, the concerns that this initiative will block the way for young people and women, whose employment is already difficult, should be eliminated. Attempts should be made to reward late retirement by having society's feelers out by developing new retirement models (Baş, 2012: 43). Although postponing retirement is the beginning of solving the problem, the occupational health and safety issue should be reviewed by considering the elderly's physiological decline. In addition, the elderly should be supported to gain the necessary compe-

tencies to increase their health and employment rates. In addition to opening hobby courses as an old age pastime, job certificate training should be prepared in which they can participate in new professions. In addition, unions that will protect the elderly's rights in the work field and have a louder voice should be established, and there should be elderly representatives who can transfer their experience to the work field in these institutions (Ofluoğlu and Özbucak Albar, 2017: 353-356). If this key step is not taken at retirement age, information on post-service training should be provided. This field of training, known as retirement education, should be arranged so that every older adult can access and benefit from it in practice. At the end of their working life, it should be ensured that they know the legal procedures, know the retirement period's problems, learn the location and nature of the consultancy services they can receive, and receive the necessary information about issues such as volunteer activities that they can participate in or non-work life, do not feel alone, and know that they are cared for.

Following these measures, which aim not to exclude the individual from society, psychological counselors, psychologists, and, psychiatrist support should be provided for stress prevention activities for the elderly who have difficulties overcoming crises. Applying "life review therapy" by considering Erikson's 8th stage will provide the most efficiency. This therapy method tries to understand which crises resulted in failure by collecting the life stories of older adults and analyzing what they have achieved and failed in their lives. In addition, "lifecycle group therapy" can be applied to ensure an intergenerational chain and to build a positive perception of old age among the youth in society. In essence, this therapy enables adolescents and elderly individuals to meet by opposing ageism. Through therapy, it becomes possible to observe the 5., 6., 7. and 8. stages for the elderly (Koç, 2002: 293-298).

In conclusion, how prejudice and discrimination will affect the elderly, whose number is increasing day by day in the population, the necessity of providing them guidance in resolving psychosocial crises, and measures that can be taken to protect the elderly are underlined in the light of Erik Erikson's comprehensive development theory.

REFERENCES

- A. Hogg, M., M. Vaughan, G. (1995). Prejudice and Discrimination, *Social Psychology* (s. 356-397) Ankara: Ütopya Publishing House.
- APHSA. (1998). The National Elder Abuse Incidence Study Final Report. On 04.07.2022 retrieved from Administration for Community Living: https://acl.gov/sites/default/files/programs/2016-09/ABuseReport_Full.pdf.
- Artan, T. (2013). Family Abuse Against the Elders Living in Nursing Homes, *Society and Social Work*, 24(2), 109-122.
- Artan, T. (2016). Financial Abuse as a Type Of Elderly Abuse Among Elderly People Residing in Senior Centers, *Journal of Health Sciences and Professions*, 3(1), 48-56.
- Baltes, P. B. (1997). On The Incomplete Architecture of Human Ontogeny: Selection, Optimization, and Compensation as Foundation of Developmental Theory, *American Psychologist*, 52(4), 366-380.
- Baş, M. (2012). An Overview of Old Labour Force in Türkiye, *Journal of Social Insurance*, 0(2), 28-46.
- Bilir, N. (2018). *Definition of Aging, Concept of Old Age, Epidemiological Characteristics*, On 04.07.2022 retrieved from TUSAD: <https://www.solunum.org.tr/TusadData/Book/677/17102018112853-001.pdf>.
- Blain, B. E., Brenchley, K. J. M. (2017). Understanding Age Stereotypes and Ageism, *Understanding the Psychology of Diversity* (s. 175-187) Kaliforniya: Sage Publishing.
- Brown, S. L., Nesse, R. M., Vinokur, A. D., Smith, D. M. (2003). Providing Social Support May Be More Beneficial than Receiving It: Results from a Prospective Study of Mortality, *Psychological Science*, 14, 320-327.
- Bugajska, B. (2017). The Ninth Stage in the Cycle of Life-Reflections on E. H. Erikson's Theory, *Ageing and Society*, 37(6), 1095-1110. Doi:10.1017/S0144686X16000301
- Buz, S. (2015). Age Discrimination Against Elderly Persons, *Electronic Journal of Social Sciences*, 14, 268-278.
- Carstensen, L. L. (2006). The Influence of a Sense of Time on Human Development, *Science*, 312, 1913-1915.
- Ceylan, H., Öksüz, M. (2015). *Analyzing Attitudes of Undergraduate Social Work Students Towards Ageism*, *The Journal of International Social Research*, 8(39), 459-466.

- Cicero. (1990). *De Senectute (Yaşlılık Üzerine)*, A. Sarıgül (Çev.), İstanbul: M.E.B.
- Çuhadar Gürsoy, S., Lordoğlu, K. (2016). Ageing and Related Problems in the Process of Demographic Transformation in Türkiye, *Journal of Political Sciences*, 0(54), 63-80.
- Daşbaşı, S. ve Işıkhani, V. (2019). Elder Abuse in Türkiye and Associated Risk Factors, *Journal of Social Service Research*, 45(5), 739-749.
- E. Perry, T., Hassevoort, L., Ruggiano, N., Shtompel, N. (2015). Applying Erikson's Wisdom to Self-Management Practices of Older Adults: Findings from Two Field Studies, *Res Aging*, 37(3), 253-274. Doi:10.1177/0164027514527974
- Erdoğan, M., Vatandaş, C. (2020). Individual and Social Exclusion Practice: Prejudice and Discrimination, *Journal of Humanities and Social Sciences*, 3(1), 474-485.
- Erol, S. I. (2016). Demographic Transformation As a Global Problem: Its Causes, Effects, and Measures to Be Taken, *Journal of Social Policy Studies*, 37, 75-123.
- Eurostat. (2022). Employment Rate of Older Workers, Age Group 55-64, On 20.07.2022 retrieved from Eurostat Data Browser: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tesem050/default/table?lang=en>.
- Fadıloğlu, Ç., Şenuzun A., F. (2012). Approach to Abuse and Neglect in The Elderly, *Ege Journal of Medicine*, 51(0), 69-77.
- Fiori, K. L., Antonucci, T. C., Cortina, K. S. (2006). Social Network Typologies and Mental Health Among Older Adults, *Journals of Gerontology B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61, 25-32.
- Flett, G. L., Heisel, M. J. (2021). Aging and Feeling Valued Versus Expendable During the COVID-19 Pandemic and Beyond: A Review and Commentary of Why Mattering is Fundamental to the Health and Well-Being of Older Adults, *International Journal of Mental Health & Addiction*, 19(6), 2443-2469.
- Henry, N. J. M., Berg, C. A., Smith, T. W., Florsheim, P. (2007). Positive and Negative Characteristics of Marital Interaction and Their Association with Marital Satisfaction in Middle Aged and Older Couples, *Psychology and Aging*, 22, 428-441.
- Human Rights and Equality Institution of Türkiye. (2022). Elder Rights Report 2022, On 20.07.2022 retrieved from Human Rights and Equality Institution of Türkiye: https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2022/08/1659339478.pdf.
- İlhan, F. (2006). Determination of Domestic Elderly Abuse in Anadolu Quarter in Yenimahalle District in Ankara. (Expertise In Medicine). Thesis Center. (Access Number 172020)

- Jimenez-Sotomayor, M.R., Gomez-Moreno, C., Soto-Perez-De-Celis, E. (2020). Coronavirus, Ageism, and Twitter: An Evaluation of Tweets About Older Adults and COVID-19, *Journal of the American Geriatrics Society*, 68(8), 1661-1665.
- Keskin, U. (2019). Evaluation of Aging Process in the Scope of Psychological Perspective of Viktor Frankl, *Adnan Menderes University, Journal of Institute of Social Sciences*, 6(1), 1-16.
- Keskinoğlu, P., Giray, H., Pıçakçıefe, M., Bilgiç, N., Uçku, R. (2004). Physical Abuse, Financial Abuse and Neglect in Elderly, *Turkish Journal of Geriatrics*, 7(2), 57-61.
- Kılıç, Ü., Şelimen, D. (2017). Determination of the Causes That Force the Elders to Choose Nursing Home Lives, *Journal of Academic Research In Nursing*, 3(2), 73-82.
- Kinsella, K., He, W. (2009). *An Aging World: 2008*, On 16.07.2022 retrieved from U.S. Census-Bureau: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2009/demo/p95-09-1.pdf>.
- Kıssal, A., Beşer, A. (2009). Identifying and Evaluating Elder Abuse and Neglect, *Taf Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 357-364.
- Kıyak, D. (2018). Psychosocial Development in Elderly: An Investigation of Erikson's Ninth Stage. (Master Thesis). Thesis Center. (Access Number 524412)
- Koç, İ., Saraç, M. (2018). The Change in the Size and Direction of Older Adults Migration in Türkiye, *Senex: Journal of Aging Studies*, (2), 19-37.
- Koç, M. (2002). Spiritual Development in Old Age in Terms of Developmental Psychology, *Journal of Erciyes Academy*, 1(12), 287-304.
- Levy, B. R., Slade, M. D., and Gill, T. (2006). Hearing Decline Predicted By Elders' Age Stereotypes, *Journals of Gerontology: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61, 82-87.
- López-Otín, C., Blasco, M.A., Partridge, L., Serrano, M, Kroemer, G. (2013). The Hallmarks of Aging, *Cell*, 153(6), 1194-217. Doi: 10.1016/J.Cell.2013.05.039.
- OECD. (2021). Pensions at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators. On 27.08.2022 retrieved from OECD Publishing: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/ca401ebden.pdf?expires=1662019006&id=id&accname=guest&checksum=7E20EB6F7F4B-D99492635687EC7A4AB8>.
- Ofluoglu, G., Özbucak Albar, B. (2017). Ageing Labour-Occupational Health and Safety Problems and Suggested Solutions, *Hak-İş International Journal of Labour and Society*, 6(15), 335-360.

- Özen, S., Özbek, Ç. (2017). Elderliness in Working Life: Old Workers and Human Resources Practices, *Work and Society: Journal of Economics and Law*, (53), 547-572.
- Özgüngör, S., Acun Kapıkıran, N. (2011). Comparisive Adaptation of Erikson Psychosocial Stage Inventories to Turkish Culture: Primary Results, *Journal of Turkish Psychological Counseling and Guidance*, 4(36), 114-124.
- Rasulo, D., Christensen, K., Tomassini, C. (2005). The Influence of Social Relations on Mortality in Later Life: A Study on Elderly Danish Twins, *Gerontologist*, 45, 601-608.
- Riebe, D., Garber, C. E., Rossi, J. S., Greaney, M. L., Nigg, C. R., Lees, F. D., Others. (2005). Physical Activity, Physical Function, and Stages of Change in Older Adults, *American Journal of Health Behavior*, 29, 70-80.
- Rodgers, W. (1982), Estimable Functions of Age, Period, and Cohort Effects, *American Sociological Review*, 47(6), 774-787.
- Santrock, J. W. (2019). *Life-Span Development*, Ankara: Nobel Academic Publishing.
- Şeker, A., Kurt, G. (2018). Aging as a Social Policy Area and Social Work Practices, *Turkish Journal of Population Studies*, 40, 7-30.
- Şentürk, Ü. (2018). *Sociology of Aging Social Trajectories of Aging*, Bursa: Dora Publishing.
- Sethi, D., Watts, S., Zwi, A., Watson, J. Ve Mccharty, C. (2004). Experience of Domestic Violence By Women Attending an Innercity Accident and Emergency Department, *Emerg Med J.*, 21(2), 180-184.
- Seyyar, A. (2002). *Social Policy Terms, Encyclopedic Dictionary*, İstanbul: Beta Publishing.
- SPO. (2007). The Situation of the Elderly in Türkiye and the National Action Plan on Aging 2007. On 30.07.2022 retrieved from State Planning Organization General Directorate of Social Sectors and Coordination: <https://sgb.saglik.gov.tr/Eklenti/34232/0/turkiye-de-yaslilarin-durumu-ve-yaslanma-ulusal-eylem-planipdf.pdf>.
- Temiz, S., Öztürk, M. (2019). The Effect of Empathy on Ageism: A Research on Young People, *Journal of Ekev Academy*, 0(80), 483-498.
- Tezcan, M. (2019). Social Change and Aging, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (Jfes)*, 15(2), 169-177.
- Toraman, H., Özkaya, E., Bulut, M., Ünal, A., Kesen, N., Daşbaşı, S. (2022). Practices for the Prevention of Elder Abuse and Neglect, *Süleyman Demirel University Visionary Journal*, 13(34), 642-658.

- Tufan, İ. (2002). *Aging from Antiquity to the Present*, İstanbul: Aykırı Publishing.
- Tufan, İ. (2014). *Structural Change of Aging in Türkiye*, İstanbul: Koç University Press.
- Turkish Statistical Institute. (2022). Seniors in Statistics, 2021. On 15.07.2022 retrieved from Turkish Statistical Institute: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2021-45636#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Ya%C5%9Fl%C4%B1%20n%C3%BCfus%20olarak%20kabul%20edilen,9%2C7'ye%20y%C3%BCkseldi>.
- UN. (2015). World Population Ageing 2015 Report, On 15.07.2022 retrieved from United Nations: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf.
- UN. (2020). Department of Economic and Social Affairs, Population Division, World Population Ageing 2020 Highlights: Living Arrangements of Older Persons, on 27.08.2022 retrieved from United Nations: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undes_a_pd-2020_world_population_ageing_highlights.pdf.
- Ünal, Ç. (2021). The Spatial Change of the Elderly Population in Türkiye (2007-2020), *The Journal of International Social Research*, 14(78), 93-113.
- Ünalın, D., Soyuer, F., Elmalı, F. (2012). Evaluation of the Attitudes of the Geriatric Care Center Workers Towards Elderly Patients, *Kafkas Journal of Medical Sciences*, (3), 115-120.
- Ünlü, D. (2019). Examination of the Cases of Economic Abuse of the Elderly: İstanbul Bahçelievler Example. (Master Thesis). Thesis Center. (Access Number 553478)
- Uyanık, Y. (2017). Old Age, Olden Population and Social Policy, *Journal of Business and Life*, 3(5), 67-100.
- WHO. (2002). World Report on Violence and Health (Chapter 5 Abuse Of The Elderly). On 09.07.2022 retrieved from World Health Organization: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42512/9241545623_eng.pdf?sequence=1.
- WHO. (2007). Global Report on Falls Prevention in Older Age. On 15.07.2022 retrieved from World Health Organization: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43811/9789241563536_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- WHO. (2012). World Health Statistics 2012. On 15.07.2002 retrieved from World Health Organization: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44844/9789241564441_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

ORTAÇAĞ AVRUPA'SINDA İNSAN HAKLARI

Human Rights in Medieval Europe

Seda ÖZMEN*

Öz

İnsan hakları, insanın sadece insan olduğu için sahip olduğu haklar olarak tanımlanmaktadır. Ancak insanlık tarihi boyunca çoğunluğu sömüren küçük bir azınlığın müdahalesiyle, tüm bireylerin bu haklara eşit derecede sahip olması engellenmiştir. Ortaçağ Avrupa'sı siyasi, sosyo-ekonomik ve dini yapısı itibarıyla bu durumun en iyi gözlemlendiği dönemdir. Özellikle Ortaçağ'a hakim olan feodal sistem ve Kilise, Ortaçağ insanının en temel haklarına ulaşmasını engelleyen bir yapı üzerine kurulmuştur. Bu bakımdan insanın; tanrı, toplum yahut devletten bağımsız olarak evrensel insan haklarına kavuşması modern bir düşüncedir. Bu düşünce, Ortaçağ'ın kurumlarına karşı verilen mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma Ortaçağ Avrupa'sında insan haklarının durumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ancak dönemin genişliği ve insan hakları çerçevesinin net bir şekilde çizilememesi nedeniyle en görünür hak ihlallerine işaret etmekle yetinilmiştir. Modern insanın uzlaşısı (büyük oranda) sonucunda oluşturulan Evrensel İnsan Hakları

Abstract

Human rights are defined as the rights that a person has only because he is a human being. However, with the intervention of a small minority that has exploited the majority throughout the history of mankind, all individuals have been prevented from having these rights equally. Medieval Europe is the period in which this situation is best observed in terms of its political, socio-economic, and religious structure. The feudal system and the Church, which dominated the Middle Ages in particular, were built on a structure that prevented the people of the Middle Ages from achieving their most basic rights. In this regard, it is a modern idea for a man to achieve universal human rights regardless of God, society, or the state. It arose as a result of the struggle against the institutions of the Middle Ages. The study aims to assess the state of human rights in Medieval Europe. However, due to the breadth of the period and the inability to clearly outline the human rights framework, it was enough to point out the most visible rights violations. Examples have presented in the context of human rights defined by the Universal Declara-

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, sadaozmen@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9235-4476>.

Bildirgesi'nin tanımladığı insan hakları bağlamında örneklendirmelere yer verilmiştir. Buna göre; özgürlük ve eşitlik gibi temel hakların feodal sistemde, düşünce ve inanç özgürlüğünün ise Kilise kurumu karşısındaki durumu karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Ortaçağ, Kilise, Feodalizm.

tion of Human Rights, which was created as a result (to a large extent) of the consensus of modern man. Accordingly; the situation of fundamental rights such as freedom and equality in the feudal system and freedom of thought and belief in the face of the Church institution has been evaluated by comparing.

Key Words: Human Rights, Middle Ages, The Church, Feudalism.

GİRİŞ

Düşünce itibarıyla insan hakları, Ortaçağ'dan modern döneme kadar tüm bireylerin zihninde yer alan bir fikir ve istençtir. Düşünen insan her ne kadar bireysel olarak bu hakların farkına varmış olsa da tarihi seyirde topluluk halinde yaşayan insanın toplumsal şartlarla şekillenen hayatı bu istencini gerçekleştirmesine olanak tanımamıştır.

İnsan zihninden yani doğal yasadan çıkartılabilen insan haklarının ne olduğu ve bunların toplumsal yaşamda ne ölçüde yer alması gerektiği soruları üzerindeki tartışmalar yenidir. Maalesef tarihi süreçte ortaya çıkan hukuki yapılar içinde eşitlik, özgürlük gibi hakların çoğunlukla yer almadığı görülmektedir. Ortaçağ Avrupa'sındaki hiyerarşik yapı ve Kilise¹hâkimiyeti her insanın eşit olarak sahip olması gereken hakların pozitif hukuka yansımaya mani olmuştur. Bu durumda Ortaçağ insanının; rasyonel bir temel üzerine kurulan ve doğal durumdaki özgürlükleri korumayı amaç edinen devlet hukukunun oluşması için Ortaçağ Kilisesi ve feodalizminin çözülmesini beklemesi gerekmiştir. Buradan hareketle, günümüzde siyasi ve hukuki zeminde evrensel insan haklarının tartışılması açısından geçmişin tecrübesi yol gösterici olması bakımından oldukça önemlidir.

I. İNSAN HAKLARI KAVRAMI

Modern dünyada insan hakları denildiğinde akla Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin “Her insan özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmıştır ve birbirine karşı kardeşçe davranır” ilkesi gelmektedir.² Bu ilke 4 Tem-

¹ Makale boyunca yer alan “Kilise” ifadesiyle -aksi belirtilmedikçe- Katolik Kilisesi kastedilmektedir.

² Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihinde kabul ettiği 30 maddelik bildiridir. Maddelerin detayı için bkz . (Timuroğlu, 2007:171).

muz 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin "İnsanlar eşit yaratılmışlardır. Tanrı, onları özlerinden ayrılmaz haklarla bezemiştir. Yaşam, özgürlük ve mutluluk aramak, bu haklardandır. Hükümetler bu hakları sağlamak amacıyla kurulmuşlardır" ilkesinin bir özeti olmakla birlikte 26 Ağustos 1789'da Fransız Kurucu Meclisi'nin yayımladığı "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"nin "İnsanlar, özgür ve haklar bakımından birbirine eşit doğar ve öyle yaşarlar" şeklindeki birinci maddesiyle de aynı temele işaret etmektedir: "İnsanlar sırf insan olmalarından dolayı evrensel, devredilemez ve engellenemez haklara sahiptir (Timuroğlu, 2007: 172).

Peki, bu haklar nelerdir? Bu hakların neler olduğu konusunda bazı temel haklar tespit edilmiş olmasına rağmen konuyla ilgili tartışmalar devam etmektedir. Kuçuradi, insan haklarının temelindeki hak kavramına "talep edilen"ın yanı sıra "borçlu olunan" anlamını da katarak insan haklarını insan olan herkese borçlu olunan muamele olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan insan haklarının iki yönüne dikkat çekmektedir; o insanın nasıl muamele görmek istediğine dair talebini içermekle birlikte kişiden diğer insanlara nasıl muamele etmesi gerektiğini de talep etmektedir (Kuçuradi, 2006: 36).

İnsan haklarının çeşitleri bakımından da benzer tartışmalar görülmektedir. İnsanın sahip olduğu tüm haklar insan hakları bağlamında değerlendirilmeyerek, doğrudan korunan ve dolaylı olarak korunan haklar, yahut birinci grup ve ikinci grup temel haklar gibi ayırmalar yapılmaktadır. Doğrudan korunan birincil temel hakların özelliği insanın bunlara sahip olmaması durumunda diğer haklardan hiçbir şekilde faydalanamayacak oluşudur. Güvenlik ve varlığını sürdürme bütün öteki hakların korunması ve kullanımındaki payları nedeniyle temel haklardır. Eğitim, sağlık, çalışma ve barınma hakkı gibi ikinci grup temel haklar ise "her kişinin insan olarak olanaklarını geliştirebilmesini sağlayan ön koşullara ilişkin istemler" olarak devletin kişilere tanıdığı haklar-sosyal ekonomik (ve bazı) siyasal haklar- ve her zaman değilse de çoğu zaman siyasal kararlarla kurulan kamu kuruluşları aracılığıyla dolaylı şekilde korunabilirler (Tepe, 2006: 20-23).

İnsan haklarının ne olduğu ve çeşitleri konusu tartışıla dursun, bu haklar büyük oranda ortak talepleri dile getiren maddelerle detaylandırılmış şekilde çeşitli uluslararası belgelerde ve anayasalarda yerini almış durumdadır. Ancak bu durumun yeni olduğu söylenebilir; zira tarih boyunca en temel haklarından mahrum bırakılan insanlığın doğal haklardan türeyen "insan hakları"na anayasal düzlemde kavuşması

XX. yüzyılı bulmuştur. Bu bakımdan insan haklarının gelişimi, insanlık tarihinin gelişimiyle doğru orantılıdır. Fakat şu da belirtilmelidir ki “insan hakları” terimi XX. yüzyılda kullanılan yeni bir terim olmasına rağmen insana dair hakların daha doğru bir ifadeyle doğal hakların uzun bir süre felsefi, etik ve siyasal bağlamda tartışıldığı görülmektedir (Gürkaynak ve İren, 2016: 330).

A. DOĞAL HAKLAR (HUKUK) BAĞLAMINDA İNSAN HAKLARI

İnsan haklarının kaynağı olarak görülen doğal haklar yahut doğal hukuk, Toku'nun ifadesiyle;

“Aklın ışığıyla öğrenilebilen, rasyonel doğaya neyin uyup neyin uymadığını gösteren ve bu nedenle de emredici veya yasaklayıcı olan, tanrısal iradenin bir buyruğu şeklinde tanımlanabileceği gibi, apriori olarak metafizikten, insanın doğasından ya da adaletin özünden çıkarılan norm şeklinde tanımlanabilir” (Toku, 2006: 9).

Doğal haklar insanın akli ve vicdaniyla ulaşılabilen evrensel akıl ilkeleri olarak görülebilir. Her insan akıl ve vicdana sahip olduğundan doğal haklar doğuştan, değişmez, evrensel ve devredilemez niteliktedir. İnsanın doğal olarak yani kendi doğasındaki akıl ve vicdanı yoluyla ulaştığı doğal hakların özelliklerini Toku altı maddeyle özetlemektedir:

“(i) Doğal hukuk insan tarafından yapılmayan hukuktur. (ii) Gerçekliğin temellerini oluşturan doğa yasasıdır. (iii) Her zaman ve zeminde tüm insanlar için aynı olan hukuktur.

(iv) Doğal olarak bilinebilen moral hukuktur. (v) Değişmez kurallardan ibaret olup insan tarafından keşfedilen hukuktur. (vi) İnsanoğlunun kendi iyiliğine yönelik, kendisine rasyonel rehberlik yapabilecek olan hukuktur” (Toku, 2006: 10).

Doğal hukuk insan haklarının kaynağı olması bakımından toplumsal düzeni sağlayan hukukun da kendisinden türetileceği temel ilkeleri oluşturmaktadır. Devlet kendi koşulları içinde doğal hukuku yorumlayarak kendi yasasını yani pozitif hukuku meydana getirmektedir. Tarihsel süreçte olan hukuk yani pozitif hukukun doğal hukukla çeliştiği, dolayısıyla da insan haklarına aykırı bir takım yasaların hakim olduğu dönemler olduğu görülmektedir. Bu pek tabii pozitif hukukun değişebilir bir kaynaktan geliyor olması ve dönemsel, bölgesel ve kültürel normlarla şekil alabilen mahiyetiyle ilgilidir. Ancak arzu edilen tabii ki pozitif hukukun doğal hukukla do-

layısıyla da insan haklarıyla mümkün olduğunca uyumlu hale getirilmesidir. Devlet yasası değişebilir nitelikteki pozitif hukuk kabuğu içinde evrensel ve değişmez nitelikteki insan haklarını muhafaza etmelidir. Böylelikle doğal hukuk yoluyla ulaşılan insan hakları, devlet yasası ve teşkilatlanmasının temelini oluşturmalı, Kuçuradi'nin ifadesiyle; *devlet insan haklarına saygılı değil, dayalı olmalıdır*" (Kuçuradi, 2006: 36). Bu noktada pozitif hukukun temel ölçütlerine esin kaynağı olmanın yanı sıra doğal hukuk; adalet, eşitlik ve özgürlük gibi temel ilkeler açısından pozitif hukukun denetçisi olmalıdır (Küçükali ve Akbaş, 2016: 66).

Doğa yasasının keşfiyle ulaşılan doğal hukuku, insan doğasının bir parçası olarak gören bakış açısının yanı sıra bu sürece tanrı (yahut tanrılar) tarafından oluşturulan yasanın keşfi gözüyle bakan dini bir yaklaşım da söz konusudur. İnsanı yahut tanrıyı merkeze alan her iki yaklaşımın da ortak noktası ise bu yasaların dünyevi bir otoritenin ürünü olmadığıdır. Buna rağmen tarihi süreçte dini yahut dünyevi bir otoritenin sık sık bu hakları engelleyici tutum ve eylemleri içine girmesi insanoğlunun insan hakları mücadelesi yolunda büyük bedeller ödemesine neden olmuştur (Gürkaynak ve İren, 2016: 333-334).

Makale konusu gereği Ortaçağ Avrupa'sına bakıldığında Hristiyanlığın Tanrı'sını merkeze alan bir yaklaşımın hâkim olduğu, bu nedenle insanların bu haklar için dini otorite ve kurumlarla mücadele içinde olduğu görülmektedir.

B. İNSAN HAKLARI DÜŞÜNÇESİNİN GELİŞİMİ

Ortaçağ Avrupa'sında insan haklarının genel durumuna bakmadan evvel, tarihsel süreçte insan hakları kapsamında sayılabilecek ve ileride insan hakları düşüncesi için temel oluşturabileceği düşünülen birtakım fikirlere kısaca değinmek yerinde olacaktır.

İnsan hakları düşüncesinin tarihsel gelişimi denildiğinde öncelikle doğal hukuka dolayısıyla doğa yasasına dikkat çeken antikçağ sofistleri akla gelmektedir. Toplumsal ve siyasal anlamda Antik Yunan sofistleri yaşadıkları dönemde (M.Ö. V. yy.) ve yaşadıkları toplumda (site devletleri) mevcut olan toplumsal ve siyasal hiyerarşiye karşı –özellikle köleler ve yurttaş haklarından mahrum yabancılar konusunda- insanların eşit olarak doğduğunu söyleyerek modern insan hakları düşüncesine referans olmuşlardır (Güzel, 2006: 124-126). İnsan haklarının kaynağı olarak doğa yasasının ilk formülasyonu ise stoacılar aittir:

“Evren, akıl ya da akıl prensipleri tarafından yönetilir. Ayrıca akıl sahibi bütün insanlar da bu ilkeye dahil olduklarından, doğal hukuku bilebilir ve ona itaat edebilirler. İnsanlar herhangi bir dışsal zorunluluktan ötürü değil, özgür irade sahibi olduklarından, hukuka itaat ederler. Eğer insanlar akla uygun bir şekilde hareket ederlerse o takdirde doğal hukuku izlemiş olacaklardır” (Toku, 2006: 10).

Stoacıların her insanda bulunan akıl sayesinde doğa yasasına uygun yaşama fikri, o dönem hakim olan siyasal düşünceden ve özellikle de köleliği doğal ve kaçınılmaz olarak gören Aristotelesçi bakış açısından kopuşu göstermektedir. Stoacılar göre insan belli bir siyasal sistemin parçası olmaktan ziyade evrensel bir hukuk sisteminin parçasıdır ve bu sistemde tüm insanlar hukuk önünde eşittir, hakları ise her yerde, her zaman geçerli olan evrensel hukuk tarafından belirlenir. Ancak realiteye bakıldığında stoacıların iddialarının uygulanabilme imkanı bulmadığı, doğal hukukla uyum içinde olmayan toplumsal yasaların varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Romalı Devlet Adamı Marcus Tullius Cicero'nun (M.Ö. I. yy.) düşünceleriyle birlikte Stoacı doğal hukuk düşüncesinin Roma'da da devam ettirildiğini ancak pratikte yine uygulama alanı bulamadığı anlaşılmaktadır. Cicero da Stoacılar gibi herkesin eşitliğini bir ideal olarak savunmuş, bu idealin mevcut yasalarla mümkün merteye sağlanmasını arzulamış ve bir de bu ideale stoacılar farklı olarak tanrı düşüncesini ilave etmiştir. Cicero'ya göre aklın dolayısıyla da doğa yasasının-doğal hukukun kaynağı tanrıdır. Her ne kadar tanrı anlayışı farklı olsa da Cicero'nun doğal hukukun kaynağı olarak tanrıyı-tanrıları görmesi Ortaçağ Avrupa'sının Hristiyanların Tanrı'sını tek iktidar gören bakış açısına giden yolu aralamış ve bu fikir Hristiyan yazarlarca çok daha güçlü şekilde savunulmuştur (Senemoğlu, 2016: 43; Türe, 2006: 29).

II. ORTAÇAĞ AVRUPA'SINDA İNSAN HAKLARI

Avrupa'ya Hristiyanlığın hakim olmasıyla birlikte doğal hukuk ile Tanrısal hukuku ilişkilendiren söylemlerin kuvvetlenmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Hz. İsa'dan sonra kutsal taşıyıcılık görevini teslim alan ve Hz. İsa'nın öğretilerini yayarak Hristiyanlığı kurumsallaştıran Aziz Pavlus'un (M.S. I. yy.), “Herkes başındaki yöneticilere tâbi olsun. Çünkü Tanrı'nın izin vermediği hiçbir yönetim yoktur. Ülkeyi yönetenler Tanrı'nın izniyle yönetiyor. Bu sebeple yöneticilere karşı gelen, Tanrı'nın kurduğu düzene karşı gelmiş olur. Böyleleri karşı gelmelerinin cezasını çeker” ve “...yöneticilerinize tâbi olmalısınız. ...” (Havari Pavlus'un Romalılar'a Yazdığı Mektup, 13: 1-2-

5) gibi söylemleri, dini olduğu kadar dünyevi iktidarın da Tanrı kökenli olduğunu vurgulaması ve pozitif hukuka itaati şart koşması bakımından önemlidir (Demir, 2019: 149). Zira kısa bir süre içinde Kilise güçlenerek Avrupa'da dünyevi alanı domine ederek siyasi iktidarların meşruiyetini kendine bağlamıştır.

Düşünceleriyle Kilise'yi etkileyen Hristiyan Teolog Aziz Augustinus'un (M.S. 354-430) da hukuk görüşü benzer çizgidedir. Augustinus'a göre; doğal yasa-doğal hukuk Tanrı iradesinin, yani ebedi yasanın günahkâr insan tarafından algılanmış ve ebedi yasanın bozulmuş biçimidir. Buna ilaveten bir de insanın oluşturduğu dünyevi-pozitif yasa vardır. Böylece Tanrısal yasa, doğal yasa ve dünyevi yasa olmak üzere üç yasa söz konusudur ve dünyevi yasanın adil olması Tanrısal yasaya bağlıdır. Aziz Augustinus da Aziz Pavlus gibi insanın hiçbir zaman tam olarak adil olamayacak olan dünyevi yasaya itaatini savunmaktadır. Bu itaat ve iman neticesinde insan gerçek adaletin tecelli edeceği tek devlet olan Tanrı Devleti'ne kabul edilebilir (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 135).

Ortaçağ'ın dini ve siyasi düşüncesinin en önemli isimlerinden olan Aquinumlu Thomas'ın (M.S. 1225-1274) doğal yasayı Tanrısal ve ebedi yasa bağlamında ele alan görüşleri dönemin insan haklarına yaklaşımının teolojik zeminini oluşturmaktadır. Buna göre doğal yasa doğruyu yanlıştan ayırma yetisine sahip akıllı bir varlık olan insanın ebedi ve Tanrısal yasadaki anlayabildikleri ölçüde elde ettikleri ilkelerdir. İnsan doğal hukuka dolayısıyla da insan hakları düşüncesine sınırlı aklıyla ulaşabilir ve bunlardan hareketle topluluk halinde yaşamının bir gereği olarak somut yasalarını-pozitif hukuku türetebilir. İnsanın sınırlı aklı evrensel ve Tanrısal yasanın tamamını kavrayamadığından bunun için Tanrısal bir müdahaleye-yani vahye- ihtiyacı vardır (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 215). Doğal yasanın Tanrısal yasaya bağlanması ile Kilise'nin yasaların anlaşılması konusundaki rolü Kilise'yi Ortaçağ'ın en güçlü kurumu haline getirmiştir (Küçükali ve Akbaş, 2016: 69).

Ortaçağ'da insanoğlu aklıyla ulaştığı doğal haklara kavuşma mücadelesini siyasi otoritenin yanı sıra hatta daha fazla Kilise'ye karşı sürdürmek durumunda kalmıştır. Çünkü bu dönemde Kilise siyasi figürlerle çatışmaya girerek büyük oranda dünyevi iktidarı da elinde tutmuştur. Bu nedenle Ortaçağ Avrupa'sında insanın evrensel, devredilemez, dokunulamaz ve devletten önce gelen temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu fikri hakim değildir (Gürkaynak ve İren, 2016: 335; Güzel, 2006: 128).

A. FEODAL TOPLUM VE İNSAN HAKLARI

Avrupa V. yüzyıldan itibaren çeşitli kabilelerin istilalarına maruz kalmıştır. Batı Roma İmparatorluğu'nu yıkan bu istilaların neticesinde Avrupa, bir yandan kaos ve anarşinin içine yuvarlanırken; aynı zamanda ticaret ve kent yaşamının bitmesine de şahit olmuştur. Feodal sistem bu yıkımın bir sonucu olarak yeni bir sosyo-ekonomik ve siyasal bir örgütlenme olarak ortaya çıkmıştır (Ülgen, 2010: 5).

Batı Roma İmparatorluğu'nu yıkan Germen istilacıların Avrupa'da yeni krallıklar kurmalarından itibaren siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal açıdan bir devlet birliğinden söz edilemediği gibi; Avrupa'daki krallıkların toprak sahiplerinin desteğine ihtiyaç duyan zayıf bir yapı geliştirdiği söylenebilir. Bu idari yapıda halk, devlet liderinden yahut kraldan ziyade toprak sahibi senyöre tabi olmuştur (Gül, 2014: 89). Krallar otoritelerini senyör ve lordlarla paylaşmak durumunda kaldığı gibi, imparator da iktidarını genç ve canlı monarşilere dayatacak kadar güçlü olamamıştır. Bu yeni krallar Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'na ve imparatoruna kuramsal olarak biat etmiş olsalar da kendi hâkimiyet alanında, Fransa Kralı IV. Philippe'in (1268-1314) "bir kral kendi krallığında imparator"dur" sözünde olduğu gibi bağımsız bir tutum sergilemişlerdir (Le Goff, 2017: 80-82). Feodalite devletin bireyleri koruma konusunda yetersiz kaldığı bir durumda insanların en yakınındaki yöneticiye bağlanmasıyla şekillenmiş; tıpkı sonsuza dek uzanan bir zincirin halkaları gibi en küçüklerle en büyükleri birleştirmiştir. Yukarıdan bakıldığında ise ülkenin tüm toprakları Tanrı tarafından kendisine verilen kralın topraklarını *fief* (dirlik) adı verilen parçalara ayırarak vassal denilen adamlarına, onların da aynı şekilde topraklarını kendi vassallarına dağıttığı aşağıya doğru genişleyen bir yapı arz etmektedir (Bloch, 2014: 660; Gül, 2014: 98). Feodalite her şeyden evvel toplumun egemen kesimlerinin üyelerini belirli bir hiyerarşi içinde birbirine bağlayan kişisel bağlar bütünüdür. Bu bağlar senyörün vassalına, belirli bir hizmet ve bağlılık yemini karşısında verdiği toprak ayrıcalığına yani "somut" bir temele dayanır. Feodalite en dar anlamıyla bağlılık yemini ve *fief* demektir (Le Goff, 2015: 96). Bu haliyle feodal toplum Bloch'un da dediği gibi hiyerarşik olmaktan çok eşitsiz bir toplumdur. İnsanlar güvenlik kaygısıyla bölgesel yöneticilerin emrine girmek zorunda kalmışlar, bu da döneme özgü yeni bir hukuksal durum meydana getirmiştir (Bloch, 2014: 241, 658).

İnsan hakları açısından değerlendirilecek olunursa feodal dönem; eşitlik ve özgürlük gibi temel hakların yanında; çalışma, mülkiyet gibi ikinci grup haklar bakı-

mından da oldukça sıkıntılı bir dönemdir. Feodal hukuk Germen ve Roma kaynaklı hukuki kurumların Ortaçağ toplumunun kültürel eritme potasında birleşmesinden oluşmaktadır. Roma kanunları yahut Avrupa'da krallık kuran Germen krallıkların yayımladığı yazılı kanunlar hemen her olayı aydınlatmak açısından yetersizdir. Zira yazılı Roma hukukunun gittikçe yok olmasıyla Ortaçağ Avrupa'sında daha çok sözlü aktarıma dayanan örfi bir hukuk gelişme göstermiştir. Bu hukuk genellikle gümrük vergisi tarifeleri, cezalar, saldırılar yahut suçlara tatbik edilen parasal ve bedensel tazminatlarla ilgili yasalar içermiş olmakla birlikte, tazminatlar suçluların toplumsal statüsüne göre değişiklik göstermiştir (Le Goff, 2017: 32). Yüzyıllar boyu doğal bir şekilde örf ve adetler yoluyla evrim geçiren feodal hukuka dair yazılı derlemeler ancak XII. yüzyıla tarihlenmektedir. Lombard adet ve geleneklerini kaydeden *Libri Feudorum* ve Sakson örf ve adet hukukunun derlemesinden oluşan *Sachsenspiegel* bu metinlere bir örnektir (Bloch, 2014: 187-190; Albertoni, 2017: 183).

Tarihi ekonomi teorisiyle ve ekonomi teorisini tarihle açıklamayı amaç edinmiş Leo Huberman, feodal toplumun; dua edenler, savaşanlar ve çalışanlardan oluştuğunu söyler. *Hem muharip hem rahip*, çalışanın *sırtından geçinir* deyişinde olduğu gibi din adamı ile askeri sınıfı beslemek için çalışan insanlar feodal toplumun asıl emekçileridir (Huberman, 2013: 11- 12). Soylular ve din adamlarının dışında kalan emekçilerin kendilerinin seçmedikleri bir efendisi vardır. Onları korur, ama özellikle onlara emreder ve cezalandırır. Bunlardan serf denilenleri üzerinde efendilerinin her türlü hakka sahip olduğu, geri kalanlarının da efendilerine karşı bazı yükümlülükleri yerine getirmek zorunda oldukları anlaşılmaktadır.

“Önce askeri yükümlülükler gelmektedir: Uyruklar, şatoda nöbet tutmalı, imdat halinde istihkâmları berkitmeli, vassalların şövalyelerini izlemelidirler; yeterince silahları olmasa da süvari savaşçılara birtakım hizmetleri dokunabilmektedir. Ayrıca, angaryalar vardır: Onarma çalışmalarına katılırlar; şatonun ya da askeri birliğin gereksinmesi için yulaf ya da yiyecek taşırlar. Adli bakımdan tabi durumdadırlar: Senyör mahkemesinde yargılanırlar; mahkeme, zarar görenin zararının giderilmesi dışında bir para cezasına da mahkûm eder onları; zina, büyük bir hırsızlık ya da kasıtlı adam öldürme halinde ise, efendinin insafına terk eder. Son olarak çeşitli edimler: Değiş tokuşta, zahirenin sürümünde, senyörün değerinden, fırın ya da sığacağının kullanılması halinde bir haraç öderler. Bazı zamanlarda, senyörüyle adamlarını barındırmak ya da onu karşılayacak ölçüde bir zahire teslim etmek borçları vardır: Konaklama hakkıdır bunun adı. Son olarak, onlar da kendilerini koruyan kişiye “yardım”la yükümlüdürler ve bu koruyucu da para

*ya da yiyecek, evlerinde ne varsa, istediğinde el koyma hakkını kendinde görür.
Düpedüz haraç almaktadır yani” (Tanilli, 2015: 221).*

Yukarıdaki paragrafta detaylandırılan senyörlük hakları karşısında halkın korunma ve barınma ihtiyacının karşılanması, onun pek çok temel hakkını yitirmesine neden olmuştur. Köylüler de serfler de bazı derecelere, hak hukuk bakımından çeşitlilik arz etmekle birlikte; özgür insan, serbest köylü, serf tasarrufu hepsi birçok aşamada iç içe geçmiştir. Her bir sınıfın durumunu net bir şekilde çizmek ve malikâne sisteminin detaylarını ortaya koymak çok güç olsa da feodal dönemde özgür olmayan emeğin bütünü için geçerli bazı temel noktalar tespit edilebilir (Huberman, 2013: 17).

İnsan haklarının en temel ilkesi olan ve Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin “Her insan özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar” şeklindeki ilk maddesinde vurgulanan “eşitlik” hakkı, görüldüğü gibi Ortaçağ feodal sistemi içerisinde herhangi bir karşılığa sahip değildir. Dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar şeklindeki toplumsal hiyerarşinin altında çalışanların da özgür ve serf şeklinde ayrılmasıyla iç içe geçmiş bir eşitsizlikten söz edilebilir.

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 2. maddesi; herkesin ırk, din, dil cinsiyet, siyasal ya da başka bir görüş, etnik ya da sınıfsal köken, mülkiyet, doğuş ya da başka bir durum yüzünden, herhangi bir ayırım gözetilmeden bildirmede vadedilen tüm hak ve özgürlüklere sahip olduğunu bildirmektedir. 4. madde de; kimsenin kölelik ve kulluk altına alınamayacağını, köle ticaretinin yasak olduğunu belirtirken, 5. madde hiç kimseye işkence, zulüm yapılamayacağını ve insanlık dışı, onur kırıcı davranışta bulunulamayacağını söylemektedir (Timuroğlu, 2007: 172).

Kölelik ve köle ticareti Ortaçağ'da ortaya çıkmamış, eski çağlardan beri mahkûmiyet ve borçlanma gibi durumların ve savaşların bir sonucu olarak varola gelmiştir. Ortaçağ'da ise köle³ yerini serfe bırakmıştır. Serf kelimesinin Latince “köle” anlamındaki “servus” tan geliyor olması bu bağlantıyı göstermektedir. Ancak ikisi arasında tam bir aynilikten bahsetmek mümkün görünmemektedir. Serflik ve köleliği birbirinden ayıranlar için Eskiçağ kölelik, Ortaçağ ise serflik dönemi olarak nitelendiril-

³ Ülgen'in şu aktarımı dönemin köle haklarıyla ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir: “Almanlarda köleler özellikle şu cümlelerle anlatılmaktaydı: 1. Köleler, birer zenginlik göstergesiydiler. 2. Kölelerin kişisel hakları yoktur. 3. Onun yok olması yöneticisinin elinde idi. 4. Onun efendisinin yanında olmasının dışında toplumda bir yeri yoktu” (Ülgen, 2020: 56).

mektedir (Ülgen, 2020: 35, 114). Bu bağlamda Huberman'ın sıraladığı gibi serfin köleye göre az da olsa bazı hakları vardır:

“Malikâne beyinin iradesinden bağımsız olarak bir serf, ailesini bir arada bulundurma hakkına sahipti. Köle, her yerde ve her zaman alınıp satılabilecek bir maldı ama serf topraktan ayrı olarak satılamazdı. Lord, malikanesinin mülkiyetini bir başkasına bırakabilirdi, ama bu sadece serfin yeni bir lordu olacağı anlamına gelirdi; serf kendisi toprağında kalırdı. Bu önemli bir farktır, çünkü serfe kölenin hiçbir zaman sahip olmadığı bir çeşit güvenlik sağlıyordu. Ne kadar kötü muamele görse de, serfin ailesi, bir evi ve küçük bir toprağı kullanma hakkı vardı. Serflerin güvenliği olduğu için bazen özgür, ama şu veya bu nedenle meteliksiz, evsiz barksız ve aç-susuz bir adam, “boynuna bir urgan geçirip kafasına da bir mangır koyarak kendini (bir lorda serf olarak) sunardı” (Huberman, 2013: 15-16).

Yukarıda görüldüğü gibi serfin bir köleye göre biraz daha özgür olması, onu köle olma durumundan çıkarsa da, onun insan haklarının kastettiği eşit ve özgür bir birey olmaktan çok uzak olduğu ortadadır.

Malikâneye demirbaş olarak bağlı olan, her türlü üretim aracından özellikle de topraktan yoksun olduğundan angarya biçiminde çalıştırılan ve emek fazlasını vermek zorunda bırakılan emekçi köylü şeklinde tanımlanan serfin bulunduğu malikâneneden ayrılmasına da izin verilmemiştir (Timuroğlu, 2007: 362). Serfin izinsiz bir şekilde toprağı terk etmesi ve ardından yakalanması durumunda yargıç olan senyör tarafından cezalandırılması şaşırtıcı değildir. Zira senyör toprağı terk eden serf yüzünden mali bir kayıp yaşayacağından bu durumu ağır cezalarla engelleme yoluna gitmiştir. Bu durumda senyörü şiddetten alıkoyacak bir güç söz konusu değildir. Feodal dönemde kamu gücünün zayıflamasıyla adalet yetkisi yerel güçlerce ele geçirilmiş, her senyör kendi bölgesinin yargıç haline gelmiştir. Senyörlerin yargılama yetkisi, kralın egemenliği üzerindeki feodal sınırlamaların genişliğine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik göstermiş olsa da; her yerde en azından toprağın işlenmesi, resimler, çalışma yükümlülüğü ve köylü işletmeleri konusundaki tüm sorunlar için geçerli olmuştur (Pirenne, 2014b: 76). Genellikle aynî verginin gecikmesi yahut köylünün angaryayı ihmal etmesi gibi durumlar köylünün kendini senyörün- derebeyinin mahkemesinde bulmasıyla sonuçlanmıştır. Yargılamayı yapan derebeyi köylüye dayak, kamçı, zincire vurma ve hapis gibi cezalar vermekten kaçınmamıştır (Agibalova ve Donskoy, 2017: 31).

Ayrıca senyör insan gücünü yitirmek istemediği için, serflerin ya da çocuklarının özel izin almadıkça malikâne dışından evlenemeyeceği yolunda kurallar da getirmiştir (Bloch, 2014: 386; Huberman, 2013: 17). Serfin ölümü durumunda serfe ait malların –var ise- miras olarak ailesine kalmasına engel olan senyör bu malları ancak işletmek üzere varislere yeni bir hizmet anlaşması ve vergi düzenlemesiyle bırakmıştır (Bloch, 2014: 372).

Bu veriler bir bütün olarak düşünüldüğünde; Ortaçağ Avrupa'sında yaşayan bir serfin hukuki durumunun, modern dünyanın ürünü olan Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin: “hiç kimseye işkence, zulüm yapılamayacağı ve insanlık dışı, onur kırıcı davranışta bulunulmayacağı” şeklindeki 5. maddesi, “kendisine suç yüklenen kişi, bağımsız, yansız yargıç önünde yargılanır, hiç kimse yargılama süresinde savunmasız bırakılamaz” şeklindeki 7. maddesi, “kimsenin kendisinin ve ailesinin özel yaşamına karışılmamaz” şeklindeki 12. maddesi, “herkes kendi ülkesinde ya da herhangi bir ülkede oturma hakkına sahiptir ve kişi istediği yere göçebilir, yer değiştirme ve oturma özgürlüğü vardır” şeklindeki 14. maddesi ve evlilik ve mülkiyet hakkını garanti altına alan 16. ve 17. maddeleriyle büyük bir tezatlık arz ettiği görülmektedir (Timuroğlu, 2007: 172-173).

Her ne kadar bu konulardaki tezatlığı giderme konusunda kendi dönemi için çok etkili olduğu söylenemese de uzun soluklu sonuçları açısından önemli bir adım olarak Magna Carta zikredilmeye değerdir. 1215 yılında İngiltere kralının imzalamak zorunda kaldığı “Magna Carta” (Hürriyetlerin Büyük Fermanı) yüzyıllar içinde insan hakları adına atılan adımların ilkinin oluşturmaktadır. Her ne kadar oluştuğu zemin açısından tüm insanların eşitliği ve özgürlüğünü savunma amacı taşımasa da ilk kez bir kralın yetkilerini kısıtlaması ve onu mevcut yasaya uymaya zorlaması sebebiyle Magna Carta “hukukun üstünlüğü” ilkesine ilham oluşturmuş bir metindir. Ortaçağ dinamikleri içinde sonuçları net olarak kestirilemeyen bir kırılma yaratmıştır. Toplumsal gelişme yasaları işledikçe, zamanla, soylulara tanınan hakları, köylüler ve işçiler de istemişlerdir. 1640 İngiliz Burjuva Devrimi, Magna Carta'nın açtığı kapıdan girilerek sağlanmıştır (Timuroğlu, 2007: 213). Bu bakımdan Magna Carta'nın etkisi 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'ne değin pek çok ülkenin Anayasa düzeninde ve hususî hukuk alanında büyük önem kazanan ilkelerin temel taşı olmuştur (İlal, 1968: 210-242).

A. ORTAÇAĞ'DA KADIN HAKLARI

Kadının erkekle eşit ve aynı haklara sahip bir insan olduğu düşüncesinin maalesef yeni olduğu söylenebilir. Ortaçağ Avrupa'sında görülen cinsiyet eşitsizliğinin kökeni ise Eskiçağlara kadar götürülebilir. Doğadaki erkek cinsinin dışıdan güçlü olduğu çıkarımıyla hareket eden Aristoteles toplumsal hayatta ve aile hayatında da doğayı taklit etmenin yani doğa yasasını uygulamanın gerekli olduğunu savunmuştur. Buna göre; eşit olmayan insanların bir araya gelerek oluşturduğu toplumda kadın, erkeğin altında yer almalıdır. Üstün olan aşağıda olanı yönetirken, aşağıda olan da hizmet etmek durumundadır. Aynı şey aile hayatı için de geçerlidir; kadın kocasına tabi olmalıdır (Klapisch-Zuber, 2005: 13; Timuroğlu, 2007: 237). Eskiçağın bu düşüncesi Erken Ortaçağ bilginlerince miras alınmış, özellikle Hristiyan yazarlarca doğa yasasının yani Tanrısal yasanın bir gereği olarak görülmüştür. Hristiyan perspektifinden bakıldığında tüm doğal dünya Tanrı tarafından yaratıldığına göre toplumsal cinsiyet farklılığı da Tanrısal kökenlidir ve değiştirilmeden kalmalıdır. Milano Piskoposu Ambrosius da (M.S. 340-397) kadın ve erkeğin, tabiatın dolayısıyla da Tanrı'nın kendilerine biçtiği yaratılış rollerine aykırı davranması doğru olmadığını belirtmiştir (Smith, 2015: 167- 168). Ambrosius'un görüşlerini dayandırdığı Havari Pavlus da kadının Tanrısal plandaki rolünü şöyle tanımlamaktadır: “*Kadınlar, toplantılarınızda sessiz kalsın. Konuşmalarına izin yoktur. Kutsal Yasa'nın da belirttiği gibi, uysal olsunlar. Öğrenmek istedikleri bir şey varsa, evde kendi kocalarına sorsunlar. Çünkü kadının toplantı sırasında konuşması ayıptır.*” (Korintlilere I. Mektup, 14: 34-35)⁴.

Diğer bir Kutsal Kitap pasajında Havari Pavlus şöyle demektedir: “*Kadın sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurtulacaktır; yeterki, sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkta yaşasın*” (Timoteos'a I. Mektup, 2:11-12).

Kadının fizyolojik zayıflığından ahlaki zayıflığına yönelik bir çıkarımla Ortaçağ'a taşınan cinsiyet eşitsizliği fikri, Kilise'nin önde gelen din adamlarınca da detaylandırılarak devam etmiştir. Papa I. Gregoryus'un (Büyük Gregorius, M.S. 540-604) “*erkek' azimli ve idrak sahibi kişiyi anlatan sözcüktür, ama 'kadın' zayıf ve idrakten yoksun bir zihne işaret eder*” şeklindeki ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla artık bu düşünce Kilise'nin politikası haline gelmiştir.

⁴ Kutsal Kitap, 3. Baskı, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2003.

Ortaçağ'da kadınla ilgili bilgilerin çoğu erkek yazarlardan gelmektedir; özellikle de eli kalem tutan din adamlarından. Ancak ironik olan kadınlarla ilgili yazarların çoğunun toplumsal hayatta kadınlarla yollarının kesişmemiş olmasıdır. Bu bakımdan kitaplardan yahut duyumlardan beslenen yazarların çizdiği kadın portrelerinin garip ve gerçeklikten uzak olması alışıla gelmiş bir durumdur (Klapisch-Zuber, 2005: 17; Dalarun, 2005: 25). Bu durumun en güzel örneklerinden biri, kadının anatomisi üzerinden onun zayıflığını ve hemen her konuda erkeğe tabi bir varlık oluşunu anlatan Sevilalı Isidorus'un (M.S. 570-636) *Etymologiarum sive Originum libri XX* (Etimolojiler veya Köken Üzerine Yirmi Kitap) eserindeki ifadeleridir. Buna göre Isidorus kadını; zihnen disiplinsiz bir beden olarak, iç organları ve özellikle cinsel organları -doğanın rahatsız edici bir gücü- tarafından yönetilen ve insan devamlılığının aracı olduğu için, doğanın, evreni var eden ve düzenini koruyan o aktif gücün bir yaratığı olarak görüyordu. Bedenin bu zafiyeti onu erkekten daha ahlak-sız yapıyordu (Thomasset, 2005: 51; Smith, 2015: 166).

“Ey kadınlar, Rab’be bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih bedenin kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih’e bağımlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar” (Efeslilere Mektup, 5: 22-24). Buyruğu gereğince kadının aile kurumuyla sınırlandırılmış hayatı erkeğe itaat etmesinden ibaret görülmüştür. Yalnızca söylemde kalmayan bu tutum Kilise hukukuyla da desteklenmiş, kocanın karısını terbiye etme ve cezalandırması konusunda bazı hukuki yaptırımlar ortaya çıkmıştır (Opitz, 2005: 262-263).

Kadının kocasına nasıl muamele etmesi gerektiğiyle ilgili öğüt verici pek çok dini eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında *Menagier de Paris* (Parisli Aile Reisi) olarak anılan yazara ait olan eser (M.S. XIV. yy.), yazarın eşinin terbiyesini konu etmesiyle ayrı bir yere sahiptir. Eserin ilk bölümü yazarın genç yaştaki karısının ahlaki ve dini vecibelerine ayrılmışken, ikinci ve üçüncü bölümler genç kadının kocasına karşı vazifelerine odaklanmıştır. Kitap bir bütün olarak değerlendirildiğinde kadının evlilik içindeki vazifesini “kocasını rahat ettirmek” olarak ortaya koymakla beraber, Ortaçağ Avrupa’sında kadının tam boy bir portresini de sunmaktadır. Bu portreye bakıldığında, erkeğe yardımcı rol biçilen kadının; siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatın hiçbir alanında yer almadığı net şekilde görülmektedir (Power, 2019: 143-170).

Hemen hemen bütün bu yasalar kadınların hem aile içindeki hem kamusal alandaki haklarını sınırlayan özel hükümler içermekteydi. En çarpıcı olanı, ailedeki erkeklerin mahcurları muamelesi gören kadınların yasal yeterlikten neredeyse evrensel olarak yoksun oluşlarıdır. Geleneksel Alman yasaları, hem özgür hem köle-hizmetçi tüm kadınları tüm kamusal işlerden ve işlemlerden dışlamaktaydı. Mahkemeye çıkamazlardı; genellikle bir baba ya da koca olan “vasiler”i tarafından temsil edilmek zorundaydılar. Yetimlerin ya da dulların davalarında vasilik erkek soyundan en yakın erkek akrabaya geçerdi. Bu yetkiyi ellerinde tutanlar, sadece tüm yasal işlemlerde kadın mahcur adına konuşma hakkına değil, mallarını kullanma ve elden çıkarma, uç durumlarda ölüm cezasına kadar varan yaptırımlarla yanlış davranışlarını cezalandırma, evliliğini uygun gördüğü şekilde ayarlama ve hatta satma hakkına da sahipti (Opitz, 2005: 257).

İnsan hakları açısından Ortaçağ Avrupa’sındaki kadının durumuna bakıldığında; Ortaçağ insanının kadın ve erkeği eşit olarak görmediği, dolayısıyla da ikisinin aynı haklara sahip olamayacağı kanaatinin hâkim olduğu söylenebilir. Bu bakımdan Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nin ilk maddesindeki “her insan özgür, onur ve haklar bakımında eşit doğar” ilkesindeki “her insan” kapsamına Ortaçağ kadınının dâhil olabilmesi için uzun yıllar geçmesi gerekecekti.

B. KİLİSE VE İNSAN HAKLARI

Kilise, Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılışından sonra da varlığını sürdürmüş, dahası feodal sistemden beslenerek kurumsallaşmış ve Ortaçağ Avrupa’sının dini ve siyasi hayatını şekillendirmiştir. Bu bakımdan Ortaçağ insanının hakları konusunda Kilise’nin dini ve hukuki yaptırımları bahsedilmeye değerdir. Kilise yahut papalık özellikle yüksek Ortaçağ denilen yani XI. ve XIV. yüzyıllar arasında hâkim bir güç olmuş, zaman zaman papalar imparatorlardan, piskoposlar da prens ve baronlardan daha etkili hale gelmişlerdir (Çoban, 2015: 615).

Roma İmparatorluğu’nun Hristiyanlaşmasıyla birlikte resmîyet kazanan Kilise’nin IV. yüzyıldan itibaren yargılama ve vergi konusunda yararlandığı ayrıcalıklar onun durumunu sağlamlaştırmış, VIII. yüzyıldan itibaren ruhban olmayanları da yargılama hakkının tanınmasıyla birlikte Kilise, halk ve topraklar üzerinde tam bir hâkimiyete kavuşmuştur. Feodal sistemin bir parçası olan Kilise hem hukuki hem de ekonomik olarak güçlenirken, özellikle bağışlarla elde edilen servet sayesinde din adamları bölgesel yöneticilere dönüşmüşlerdir. Buna rağmen X. yüzyıla gelindiğinde

İtalya topraklarının çoğunu elinde tutan Kilise'nin, diğer ülkelerde de büyük mülklere sahip olmasına karşın, siyasi iktidar açısından bakıldığında ekonomik gücüyle orantılı bir yerde olmadığı görülmektedir (Pirenne, 2014a: 53; Bloch, 2014: 525-526; Ağaoğulları ve Köker, 1998: 167).

Kilise'nin siyasi iktidara hâkim olma girişimlerinin XI. yüzyılda Kluni Reformlarını hayata geçiren Papa VII. Gregoryus'un faaliyetleriyle başladığı söylenebilir. Papa VII. Gregoryus dönemin imparatoruna direnerek papalığın dolayısıyla da Kilise'nin hem dini hem de dünyevi iktidara sahip olduğu iddiasını (*Plenitudo potestatis*) dile getirmiştir. Devam eden süreçte Papa III. Innocent (1198-1216) *Vicarius Christi* yani İsa'nın Vekili sıfatını kullanarak papayı Tanrı ve insan arasında bir varlık olarak tanımlayarak teokrasinin en tipik özelliğini göstermiştir. Papa IV. Innocent ise bir adım ileriye giderek papanın otoritesinin sadece Hristiyanları değil bütün insanları, hatta her yarattığı kapsadığını iddia etmiştir (Çoban, 2015: 617).

Bu şekilde büyük bir dünyevi güce dönüşen feodal çağ Kilise'si din adamları yoluyla halkı hem dini hem de dünyevi konularda yönlendirebilme gücüne erişmiştir. Piskopos kenti; din adamlarından oluşan bir kurul ve dini hukukun yardımıyla Hristiyan ilkelerine göre yönetilirken, dini mahkeme sadece din adamlarını ilgilendiren meselelerde değil; bunların dışında kalan halkın evlilik, vasiyetname, medeni durum vb. konularda da yargı yetkisini kullanmıştır (Pirenne, 2014a: 54-55).

Ortaçağ Avrupa'sında Kilise'nin yargılama yetkisinin en önemli aracı aforoz⁵ ve engizisyon⁶ olmuştur. Engizisyon, eskiden beri piskoposların yönettikleri bölgelerdeki gelişmeleri araştırarak (*enquire*) papalığa rapor etmeleriyle başlamış ve Papa IX. Gregoryus (1227-1241) döneminde mahkeme halini almıştır. Kilise'nin gerekli gördüğü durumlarda yargılama yetkisine sahip mahkemenin kararları genellikle seküler idareciler tarafından yerine getirilmiştir (Çoban, 2015: 617-618). Çotuksöken, Kilise'nin denetleme mekanizmasını şu sözlerle anlatmaktadır:

⁵ Latince'si *excommunicatio* olan aforoz Türkçe'ye, Yunanca "dışarıda bırakma, dışarı çıkarma, kovma" mânalarına gelen *aphorozein* sözünden geçmiştir. Topluluğun, kendisine karşı olanlarla ilgili bir savunma vasıtası olan "cemaatten çıkarma" cezasıdır (Şahin, 1988: 412).

⁶ "Bezdirici, baskıcı soruşturma ve sorgulama" anlamına gelen engizisyon (İng., Fr. ve Alm. *inquisition*) kelimesi, Güneybatı Avrupa'da XIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan ve bilhassa Hıristiyanlık'tan dönen, dinî esaslara baş kaldıran kimseleri, kısmen de Yahudi grupları yahut konvertoları (Hıristiyanlaşmış Yahudiler) yok etmek maksadıyla kurulmuş, XIX. yüzyıl ortalarına kadar etkisini sürdüren Katolik kilise mahkemeleri ve adli kurumlar için kullanılmış bir terimdir (Demirci, 1995: 238).

“Ortaçağda farklı düşünmenin ortak adı ‘sapkınlıktır’; farklı düşünen bireyler ‘sapkın’ olarak; onların düşüncelerinin ürünü olan düşüncelerse ‘sapkın düşünceler’ olarak değerlendirilmiştir. Son derece sağlam, ayrıntılı bir örgütlenme biçimi olan ve bu örgütlenmede denetleme mekanizmaları çok iyi işleyen Kilise, varlığını tehlikeye sokan, kendisi için bir tehdit oluşturan düşüncelerle, her türlü baskı aracını kullanarak kıyasıya mücadele etmiştir. Güçlü haber alma sistemi ve buna bağlı denetleme mekanizmalarıyla, ‘resmi görüş’ün dışına çıkanları saptama, belirleme ve yargılama Kilise’nin başlıca görevlerinden olmuştur” (Çotuksöken, 2011: 147).

Gerekli gördüğünde bir piskopos kendi idari alanındaki kişi yahut kişileri, papa ise tüm Hristiyanları aforoz ederek dini işlerden mahrum bırakabilmektedir. İmandan dönmek, sapık bir mezhebe mensup olmak veya dalâlete sapsak, papaya saldırdırda bulunmak, kutsal eşyayı saygınlığına yaraşmayan yerlere atmak yahut bulunması gereken yerden başka bir yere nakletmek veya gizlemek, bu davranışları kutsal şeyleri tahkir etme gayesiyle yapmak, günah çıkararak kimsenin doğrudan doğruya dinî nitelikteki sırrını ifşa etmek ve çocuk düşürme suçuna yardımcı olmak aforozu gerektiren eylemler olarak görülmektedir (Şahin, 1988: 413).

Kilise’nin en korkutucu silahı ise engizisyon mahkemeleridir; zira bu mahkemeler yüzyıldan itibaren Avrupada yaygınlaşarak Kathorosçular, Valdocular ve Yahudiler gibi Kilise tarafından tehdit olarak görülen grupları yargılayıp cezalandırmıştır. Buna göre Kilise vaaz ettiği inanca aykırı bir durum gördüğünde bir engizitör (sorgulayıcı) görevlendirerek öncelikle suçlanan kişiyi yahut kişileri baskı yoluyla geri adım attırmaya çalışmaktadır. Bu süre içinde bir itiraf ve pişmanlık ortaya çıkarsa suçlanan kişi yahut kişiler cezadan kurtulmuş olurlar. Ancak geri adım atılmaması durumunda kişi yahut kişilerin suçlamada bulunan tanıklarla birlikte yargılama süreci başlar. Bu sürede kişinin suçunu kabul etmesi durumunda uygun bir ceza aldığı, inkârı durumunda ise kabul edinceye kadar hapis altında tutulduğu, işkenceyle suçunu itirafa zorlandığı görülmektedir. Mahkeme sonucunda; hapis, sürgün, mala el koyma ve kırbaçlama gibi bedensel cezaların yanı sıra ölüm gibi cezaların da verildiği görülmektedir. Engizisyon en geniş etkisini zorla Hristiyanlaştırılan Yahudi ve Müslümanların yaşadığı İspanya’da göstermiştir. İspanya engizisyonu neticesinde 1481-1517 yılları arasında 13.000’den fazla insanın diri diri yakılma cezasına, yaklaşık 200.000 kişinin de başka cezalara mahkûm edildiğini bildirilmiştir. Bu sayının büyük bir kısmını Hristiyanlık’tan sapanlar oluşturmaktaydı. İkinci sırada zorla Hristiyanlaştırılmış, ancak dinlerine dönme eğiliminde olan Yahudiler, üçüncü sırada

da İspanya'nın güneyinde oturan Müslümanlar bulunuyordu (Lambert, 2015: 239; Demirci, 1995: 240).

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 18. maddesi “Herkesin düşünce, bulunç ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din ya da inancını değiştirme özgürlüğüyle din ve inancını tek başına ya da topluca öğretme, uygulama, tapınma ya da gözetim yoluyla, açık ya da özel olarak açıklama özgürlüğünü içerir”, derken; 5. maddesi de hiç kimseye işkence yapılamayacağını, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamayacağını ve ceza verilemeyeceğini ifade etmektedir (Timuroğlu, 2007: 142, 229).

Ortaçağ'da Kilise'nin; düşünce ve inanç özgürlüğünün karşısında yer alan en büyük engel olduğunu söylemek mümkündür. Kendisi gibi inanmayan kişi ve gruplara insanlık dışı ve onur kırıcı davranışlarla, türlü işkenceler ve şiddet yoluyla susturma ve yok etmeye çalışan Kilise insanlığın temel haklarına tecavüz etmiştir. Maalesef Ortaçağ insanı dini inancını özgürce söyleme ve yaşama imkânına ancak Kilise iktidarının hem dini hem de dünyevi alandaki hâkimiyetinin zayıflamaya başladığı XV. asırdan sonra kavuşabilecektir.

SONUÇ

Ortaçağ Avrupa'sında hâkim olan feodal yapı, dönemin siyasi, dini, ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarına cevaben ortaya çıkmıştır. Bu yapı; sınıflı toplum, serf emeğine dayanan ekonomi ve özgür düşünceyi sınırlandıran Kilise ile karakterize edilmektedir. Ortaçağ'ın karakteristik özellikleri ile modern dünyanın kazanımları sonucunda elde edilen insani değerler karşılaştırıldığında, insan haklarının Ortaçağ Avrupa'sında hiçbir karşılığının olmadığı sonucuna ulaşılabacaktır. İnsanın, insan olmasından kaynaklı doğal hukuka dayalı hakları, bu dönemde etkili olan aktörlerin (feodal güçler ve Kilise) keyfi şekilde oluşturdukları pozitif hukuk içinde yer almamıştır. Doğal hakların kaynağını kendinde gören güçler, kendi kazanımları adına, insanın evrensel ve genel geçer haklara ulaşımını engellemiştir.

İstilalar, hastalıklar, kıtlıklar ve savaşlar gibi zamanın gereklilikleri neticesinde özgür Ortaçağ insanının en temel hakkı olan yaşam hakkı tehlikeye girmiştir. Bu hakkın peşinden koşan Ortaçağ insanı kendini bir biat kültürü içinde bulmuş, kişisel bağların henüz kamu kurumlarının yerini almadığı bu dönemde “özgürlük” olarak adlandırılan şeyden yararlanmak adına feodal beyin emrine girmek durumunda

kalmıştır. Güvenlik ve varlığını sürdürme gibi temel bir hakka ulaşma konusunda insanın başka bir güce bağımlı olması, kişinin insana özgü olan diğer olanaklarını geliştirmesine de engel oluşturmuştur. Hukuki, siyasi ekonomik alanda sınırlandırılmış bir Ortaçağ insanı ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Ortaçağ kadını da özgürlüğünü erkeğe borçludur. Vassalının efendisine bağlandığı gibi; kadının geçimini, güvenliğini kısacası yaşamını sürdürmesini sağlayan güç olarak erkeğe bağlanması beklenmiştir. Kadının fiziksel farklılığından hareketle erkekle eşit olamayacağı, dolayısıyla da aynı haklara sahip olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Kadın da köle gibi özgürlük şartına bağlı olan temel hak ve özgürlüklerden büyük ölçüde mahrum bırakılmış, bunlara bağlı olduğu erkeğin izin verdiği ölçüde sahip olabilmıştır. Diğer yandan Kilise'ye bağlılığı açısından "inanın bir halk" olarak tanımlanan Ortaçağ insanının hayatı Kilise'nin yönlendirmeleriyle şekillenmiştir. İnsanı ve evreni Hristiyan teolojisi ve eskatolojisiyle açıklayan Kilise söylemi sonucunda, dünyanın geçiciliği ve yanılıcılığına inanan halk, Kilise'nin kendine sunduğu ebedi ve gerçek yaşama odaklanmıştır. Bu durum ebedi kurtuluş ümidiyle hareket eden Ortaçağ insanının yaşadığı dünyaya yönelik hak ve özgürlük taleplerini en aza indirmiştir. Din ve düşünce özgürlüğü adına ortaya çıkan talepler ise dini ve dünyevi alandaki otoritesini sarsabileceği korkusuyla Kilise tarafından şiddetle bastırılmıştır.

Bu durumda bu hakları elde etmek adına düşünsel bir değişim, insani bir mücadeleye ve bunları gerçekleştirmek için de yeterli bir süreye ihtiyaç duyulmuştur. Bu mücadelenin ilk adımı iktidarın gücünü sınırlama teşebbüsünde bulunarak hukukun önemine işaret eden Magna Carta ile atılmış ve bu adımı Ortaçağ sonlarına doğru benzer teşebbüsler izlemiştir. Aynı süreci doğal hukuk öğretisini teolojik amaçları için kullanan Kilise'nin de Avrupa'nın düşünce dünyasında meydana gelen değişim karşısında yaşadığı söylenebilir. Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte zayıflayan Kilise otoritesi karşısında din ve inanç özgürlüğü adına önemli adımlar atılabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agibalova, Ye., Donskoy, G. (2017). *Ortaçağ Tarihi*, (Çev. Çağdaş Sümer), İstanbul: Yordam Kitap. Ağaogulları M., Köker, L. (1998). İmparatorluktan *Tanrı Devletine*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Albertoni, G. (2017). Feodalizm, Umberto Eco içinde, *Ortaçağ II* (s. 180-184), (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), İstanbul: Alfa Tarih
- Bloch, M. (2014). *Feodal Toplum*, (Çev. Melek Fırat). İstanbul: Isık Yayınları.
- Çoban, B. Z. (2015). Papalık ve Ortaçağ, Bayram Ali Çetinkaya içinde, *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni II* (s. 601-626), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2011). *Ortaçağ Yazıları*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Dalarun, J. (2005). Ruhban Bakış, Georges Duby, Michelle Perrot içinde, *Kadınların Tarihi II: Ortaçağın Sessizliği* (s. 25-50), (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demir, K. (2019). Hristiyanlık Dininin Devlet Yönetimi Üzerine Etkileri, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 137-151.
- Demirci, K. (1995). Engizisyon, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11, 238-241. Ankara: TDV Yayınları.
- Huberman, L. (2013). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (Çev. Murat Belge). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gürkaynak, M., İren, A. (2016). Modernizm Öncesi ve Sonrası Batı Toplumlarında İnsan Haklarının Kavramsallaştırılması, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (23), 329-357.
- Güzel, C. (2006). İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi, içinde, *İnsan Hakları* (117-142), Ankara: Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- İlal, E. (1968). Magna Carta, İstanbul Üniversitesi *Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 34 (1-4), 210-242.

- Klapisch-Zuber, C. (2005). Kadınları Dahil Etmek, Georges Duby, Michelle Perrot içinde, *Kadınların Tarihi II: Ortaçağın Sessizliği* (s. 11-24), (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2006). İnsan Hakları: Kavramı ve Çeşitleri, içinde, *İnsan Hakları* (29-47), Ankara: Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Kutsal Kitap, (2003). 3. Baskı, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Küçükali, R., Akbaş, H. (2016). Bir Haklılaştırma Zemini Olarak Doğal Hukuk, *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*,3 (SI-1), 64-73.
- Lambert, M. (2015). *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, (Çev. Erdem Gökyaran), İstanbul: Kabcı Yayıncılık. Le Goff, J. (2015). *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, (Çev. Hanife Güven, Uğur Güven), Ankara: Doğu Batı Yayınları. Le Goff, J. (2017). *Avrupa'nın Doğuşu*, (Çev. M.Timuçin Binder), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Opitz, C. (2005). Geç Ortaçağ'da Yaşam, Georges Duby, Michelle Perrot içinde, *Kadınların Tarihi II: Ortaçağın Sessizliği* (s. 255-299), (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pirenne, H. (2014a), *Ortaçağ Kentleri*, (Çev. Şadan Karadeniz), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pirenne, H. (2014b), *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Power, E. (2019). *Ortaçağ İnsanları*, (Çev. İslam Kavas), İstanbul: Kronik Kitap.
- Senemoğlu, O. (2016). Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles, *İnsan&İnsan*, 3(10), 42-63.
- Smith, J. M. H. (2015). *Romadan Sonra Avrupa*, (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Alfa Tarih
- Şahin, M. S. (1988). Aforoz, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, 412-413. Ankara: TDV Yayınları. Tanilli, S. (2015). *Ortaçağ: Feodal Dünya*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tepe, H. (2006). İnsan Hakları Nedir ve Neyin Aracıdır?, *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 4 (13-14), 17-26.

- Thomasset, C. (2005). Kadın Doğası, Georges Duby, Michelle Perrot içinde, *Kadınların Tarihi II: Ortaçağın Sessizliği* (s. 51-74), (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Timuroğlu, V. (2007). İnsan *Hakları Sözlüğü*, Ankara: Özkan Matbaacılık ve Gazetecilik Ltd. Şti.
- Toku, N. (2006). Hangi İnsan Hakları, Hangi İnsan Onuru?, *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 4 (13- 14), 7-15.
- Türe, F. (2006). İnsan Hakları Liberalizmin Tekelinde mi?, *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 4 (13- 14), 27-37.
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupası'nda Feodal Sisteme Genel Bir Bakış, *Mukaddime*, 1 (1), 1-18.
- Ülgen, P. (2020). *Ortaçağ Avrupası'nda Kölelik*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

A REVIEW OF ASYLUM AND MIGRATION POLICIES OF POLITICAL GROUPS IN THE EUROPEAN PARLIAMENT*

Avrupa Parlamentosu'ndaki Siyasi Grupların Sığınma ve Göç Politikalarına Bakış

Halil Emre DENİŞ** Fehmi KARAMAN***

Abstract

The phenomenon of migration also existed concurrently with the existence of human history. It is known that immigrants lead to many changes in the countries they migrate to. With the beginning of migration movements, changes are experienced in economic, political, social, cultural, and other areas. The European Union has become a target point of migration movements due to its good living standards and sensitivity to democracy, the rule of law, and human rights. Most migrants making their way to the European Union apply for asylum. The European Union is experiencing great difficulties due to the recent mass migration movements. Mass

Öz

İnsanlık tarihinin var olmasıyla beraber göç olgusunun da var olduğu söylenilebilmektedir. Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde birçok değişikliğe yol açtığı bilinmektedir. Göç hareketlerinin başlaması ile birlikte ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda değişimler yaşanmaktadır. Bu sebeple Avrupa Birliği; yaşam standartlarının iyi olması, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına duyarlı olması nedeniyle göç hareketlerinin hedef noktası haline gelmiştir. Avrupa Birliği'ne doğru yol alan göçmenlerin çoğu, sığınma başvurusunda bulunmaktadır. Avrupa Birliği son dönemlerde yaşanan kitle-sel göç hareketleri nedeniyle büyük zorluklar

* This study was derived from the master's thesis titled "Asylum and migration policy of political groups in the European Parliament in the context of human rights" prepared by Fehmi Karaman under the supervision of Asist. Prof. Dr. Halil Emre Deniş.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, emredenis@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9830-5624>

*** Avukat, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Uzmanı, av.fehmi.karaman@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7280-7565>

migration flows into the European Union have led to a test of the Union's values. The European Union has started to implement security-oriented policies to cope with mass migrations. Its policies on migration and asylum have also led to the development of human rights problems.

In this study, the objective is to examine the asylum and migration policies of political groups within the European Parliament. The views of these groups in the context of asylum and migration policies will be examined, and their similarities and differences will be reviewed.

Keywords: Asylum, Migration, European Parliament, Political Groups

yaşamaktadır. Avrupa Birliği'ne yapılan toplu göç akınları, Birliğin değerlerinin sınanmasına yol açmıştır. Avrupa Birliği toplu göçler ile baş edebilmek için güvenlik eksenli politikalar yürütmeye başlamıştır. Göç ve sığınma konusunda yürüttüğü politikalar, insan hakları sorunlarının oluşmasına da yol açmıştır.

Bu çalışmada Avrupa Parlamentosu içerisindeki siyasi grupların sığınma ve göç politikaları incelenmek istenmiştir. Söz konusu grupların sığınma ve göç politikaları bağlamındaki görüşleri irdelenecek, benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sığınma, Göç, Avrupa Parlamentosu, Siyasi Gruplar

INTRODUCTION

Migration has a history as old as human history. It can be said that with the existence of man, the phenomenon of migration also began. People who fled oppression and persecution in the historical process always migrated to have better life opportunities. Many changes have occurred with the migrations experienced in every period of history. The migrations that have occurred in the 21st century have brought about important changes. In the recent period, after the US invasion of Iraq and Afghanistan, mass human mobility has gained even more speed. Again, after 2010, the migrations caused by the civil war in Syria have had a great impact around the world.

Throughout history, migration movements have been to countries that have reached a certain level of prosperity. Today, migration is said to be directed largely to the European continent. Living standards, the point reached in democracy can be shown among the reasons why migration movements are towards the European continent. In the past years, an open-door policy has been carried out for refugees, asylum seekers, and migrants who deserve protection on the European continent. Recently, it is apparent that the open-door policy has been suspended due to the increase in the number of migrants, especially due to the civil war in Syria.

This study aims to examine the policies of the political groups in the European Parliament on asylum and migration issues. In this context, the concepts of asylum and migration will be addressed; the asylum and migration policies of the political groups in the European Parliament will be evaluated. In this context, the similarities and differences between the political groups in the European Parliament in their asylum and migration policies will be evaluated.

I. CONCEPTS OF ASYLUM AND REFUGEE

Migration movements are increasing both in terms of content and number. Today, many states that have reached a certain level of prosperity are faced with migration movements and asylum applications. People leave their own countries for various reasons, migrate to other countries and apply for asylum. Considering these issues, migration emerges as a social phenomenon that needs to be handled in many ways in terms of its subject, causes, and consequences (Akdoğan, 2018: 49). Due to the multifaceted effects, migration is considered a sociological event that is very difficult to interpret in terms of its causes, situation, and consequences. Migration has many effects including social, economic, political, geographical, cultural, and architectural effects. From this point of view, the phenomenon of migration constitutes the subject of many sciences. Each branch of science tries to interpret migration from its point of view (Özbek, 2019: 17).

The concept of immigration is very broad and includes all migration movements. There are many types of migration such as short-term, long-term, permanent migration, economic, social, political, environmental migration, and national and international migration. In this regard, the concept of immigrants can be said to also include the concepts of refugees and asylum seekers. However, the concepts of refugee, asylum seeker and migrant are different, and their use as synonyms can lead to significant problems (Çakran ve Eren, 2017: 4). Refugee and migrant statuses differ in terms of the title of the asylum seeker. While immigrants and refugees require cross-border migration, the realization of asylum can be considered sufficient to become an asylum seeker (Bulut vd., 2018: 212).

According to the International Organization for Migration, a migrant is a person who migrates. However, there is no universal definition of immigration. In general, the concept of immigration requires that people decide to migrate voluntarily

and for reasons of personal fitness without a compelling reason. A person residing in another country than his/her motherland for more than a year is defined as a migrant by the UN, without any discrimination in terms of reasons, voluntary or irregularity, migration routes, regular or irregular (IOM, 36-37). A migrant can be defined as a person who migrates from a country to another for a short or long time for different reasons (Tosun ve Budak, 2020: 421).

According to the Geneva Convention, a person who migrates to another country for justified reasons, such as a direct threat to human life, can become a refugee. When using the concept of refugee, the criterion of life safety is used. A refugee is considered to be a migrant due to the danger to life safety (The 1951 Geneva Convention on the Legal Status of Refugees, items 31-33).

Under international law, refugees cannot be deported except in violation of national security and public order. In addition, for whatever reason, refugees, whose safety and liberty are under threat, cannot be sent back to a country. These rules bind all states that have signed the Geneva Convention (Tosun ve Budak, 2020: 422-423).

According to Article 14 of the UN Universal Declaration of Human Rights (UDHR), it is stated that *“Everyone has the right to seek asylum in other countries and to enjoy the right to asylum in the face of persecution. This right shall not be exercised in the case of prosecution arising from crimes that are not genuinely political or for acts contrary to the purposes and countries of the United Nations.”*

In the most general sense, an asylum seeker is a person who applies to any state to obtain refugee status, but whose application has not yet been decided. The concept of asylum is not synonymous with the concept of exile. There is a compulsory relocation of the individual due to the conditions to which the individual is exposed in the case of asylum. On the other than, in the case of exile, the fact that the state obliges the person to leave the country is effective (Özbek, 2019: 24).

According to the International Organization for Migration, an asylum seeker is a person: *“who, for protection from persecution or serious harm, seeks security in a country other than his/her own country and awaits the outcome of his/her application for refugee status under the relevant national or international documents”* (IOM). In this context, an asylum seeker is a person seeking international protection.

There are many documents in international law regulating the rights of refugees. The Geneva Convention on the legal status of refugees of 1951, the Universal Declaration of Human Rights, the European Convention on Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), the American Convention on Human Rights (American CHR) and the African Charter on Human and Peoples' Rights (African CHPR) can be cited as examples of these documents (Özbek, 2019: 168). Article 14 of the UDHR regulates that everyone has the right to be accepted as a refugee from other countries in the face of persecution.

The Geneva Convention is significant in terms of the rights and freedoms granted to refugees. Articles 3, 4 and 7 of the Convention define the prohibition of discrimination, freedom of religion and the treatment of refugees by the Contracting States. Articles 13-to-32 regulate the human rights of refugees such as the right to own property, form associations and trade unions, the regulation of their working life, access to court, social security and housing, education and travel.

As can be seen, the Geneva Convention of 1951 has the character of the most basic international convention on refugees in terms of the regulations it contains. The rights granted to refugees by the Convention form the basis of legal arrangements made at universal, regional, and national levels (Özbek, 2019: 190).

In refugee camps, human rights issues emerge that are positioned on citizenship. The concepts of citizen and refugee are difficult to position concerning each other. Today, it is accepted that everyone has inviolable and inalienable human rights. Human rights have a dynamic structure and are formed as a result of struggles. The difference between refugees from all other groups is that they are not in the position of citizenship (Yılmaz, 2018: 785). Thus, it should be taken into consideration that the idea of human rights based on citizenship can create problems in terms of the rights of refugees.

II. ASYLUM AND MIGRATION POLICIES OF POLITICAL GROUPS IN THE EUROPEAN PARLIAMENT

Within the European Parliament, there are political groups organized throughout the European Union. Members of the European Parliament (EP) do not constitute member states of the union. EP represents the people of Europe. In the EU, there are no supranational political parties that deal with European problems and campaign

for elections across Europe. In the EP elections, members are elected as a result of the struggle of the national political parties of each EU member state in its elections. The elected members unite with other parliamentarians with the same worldview and form political groups within the EP. Groups also determine the agenda of the Parliament (Sekman ve Dinç, 2020: 422-423).

The members of the Joint Assembly of the European Coal and Steel Community (ECSC) established three political groups for the first time in 1953. These parties include Christian Democrats, Socialists, and Liberals, reflecting the political views of that period (Akçadağ, 2009: 8). Between 1965 and 1973, Conservatives, Communists and Gaullists also formed groups and joined the Common Assembly (Yağın vd., 2017: 14). In the EP, the names of today's political groups are as follows: "The Group of the European People's Party (EPP); the Group of the Progressive Alliance of Socialists and Democrats in the European Parliament (S&D); the Greens/European Free Alliance: Greens/EFA; Identity and Democracy: ID; European Conservatives and Reformists: ECR; Group of the European United Left/Nordic Green Left: GUE/NGL." The differences of each political group's asylum and migration policy will be evaluated in the human rights context.

A. ASYLUM AND MIGRATION POLICY OF GROUP OF THE EUROPEAN PEOPLE'S PARTY (EPP)

The EPP states that Europe should protect those fleeing any civil war and political refugees. In this context, the EPP states that the EU should establish an effective common asylum system to fulfill its humanitarian responsibilities. The EPP states that Europe needs a common asylum and migration policy that enhances planned development and humanitarian assistance and gives priority to the provision of labor to EU citizens (EPP Group, Legal and Home Affairs). This shows us that the EPP does not find the current asylum and migration policy sufficient.

The EPP Group's priorities in migration policy includes following items: To reduce the number of migrants arriving in Europe; to organize the fair distribution of refugees and burden among member states; to increase the security of EU external borders. The EPP group believes that one of Europe's strategic priorities should be a common approach to migration. The group notes that, with the expansion of the Schengen area, the external borders have become stronger, the internal borders have

disappeared, that member states are moving towards greater interdependence in the field of asylum and migration (Molendowska, 2017: 137).

The EPP states that the EU's priorities are to combat organized crime, corruption, terrorist organizations, and human trafficking. The EPP says that small countries and those along the European coastline face special challenges considering migration. Accordingly, they express their desire to put an end to organized crime and human trafficking to end tragedies. The EPP stresses that they want to make Europe's borders more secure. The EPP believes that increasing the duties and powers of the border protection agency will increase Europe's economic, humanitarian and technical resources (EPP Group, Legal and Home Affairs). The EPP wants a more equitable division of responsibility for asylum seekers among EU member states. In this context, the group calls on the European Commission to complement the existing system with a binding mechanism (EPP Group, Civil Liberties Justice and Home Affairs).

The EPP states that, while protecting freedom of movement within the EU by promoting the control of safe and effective external borders, sustainable policies by international conventions and the legal framework need to be updated, including effective reform of the Common European Asylum System (CEAS), to meet this challenge. The EPP acknowledges that the Geneva Convention is the basic building block for protecting refugees, but says better adaptation is necessary. In this context, the group advocates the evaluation of the Geneva Convention in terms of 21st-century adequacy and its modernization to ensure a sustainable legal framework (EPP Group, EPP Group Position Paper on Asylum and Migration).

The EPP group plays a leading role in developing the scope of the new rules to modernize refugee rights. The EPP group believes that the presence of open border areas in the EU, and freedom of movement, is the duty to respond to this uncomfortable situation, using a coordinated approach to guarantee high standards in the field of refugee protection (Molendowska, 2017: 142).

The EPP states that the EU faced great difficulties five years ago when close to two million people came to its doorstep to live a new life in two years due to war, political pressures, poverty, or economic reasons, that the lives of these people are

in the hands of smugglers, that it is understood that member states alone cannot solve this migration problem, so a common European approach supporting effective measures taken at a national level will be the solution. The EPP points out that since this wave of migration is the largest since the Second World War, it is very important to act collectively, decisively, and urgently (EPP Group, EPP Group Position Paper on Asylum and Migration). Thus, the EPP addresses the migration problem comprehensively and demands that it to be solved with a common approach in which the EU and its member states act together.

The EPP states that the resettlement of those who fled persecution and war, on dangerous journeys, and took refuge in Europe, is a sign of European solidarity. However, the EPP stresses that EU member states must decide how many people to resettle. It states that the responsibility to protect should be increased not only by the EU but also by the international community (EPP Group, EPP Group Position Paper on Asylum and Migration).

The EPP says the EU needs to improve migration rules and find ways to attract highly skilled legal migrants and entrepreneurs who will work with manual labor and accelerate economic growth. In these cases, the conditions for accessing labor markets should be determined by the member states. In addition, the EPP indicates the necessity for the EU to assist host countries in elimination the problem of irregular economic migration. It states that the purpose of this aid policy is necessary to understand the root causes of migration (EPP Group, EPP Group Position Paper on Asylum and Migration). The EPP stresses that aid and labor recruitment to third countries should be done to prevent irregular migration.

Looking at the EPP's asylum and migration policy states that Europe should protect those fleeing civil war and political refugees. The EPP says it needs a common asylum and migration policy that prioritizes the provision of labor to EU citizens. In its asylum and migration policy, the EPP emphasizes decreasing the number of migrants arriving in Europe and organizing the fair distribution of refugees and burden among member states, prioritizing increasing the security of EU external borders. It also states that EU member states have exclusive authority to accept refugees. It also calls for cooperation with third countries for returns and extraditions. Therefore, it can be said that the EPP's asylum and migration policy is security-oriented, based on returns and low sensitivity to human rights.

B. ASYLUM AND MIGRATION POLICY OF GROUP OF THE PROGRESSIVE ALLIANCE OF SOCIALISTS AND DEMOCRATS IN THE EUROPEAN PARLIAMENT: S&D

S&D states that it implements a migration and refugee policy based on solidarity and shared responsibility. In this context, it supports the establishment of a European mechanism within the EP to distribute refugees among member states. Against those who express fear of migration getting out of control, it advocates coordinated and effective management of migration. It respects the rights and dignity of migrants and refugees, tries to protect human life, and supports search and rescue operations in the Mediterranean within this framework (S&D, A European Migration and Refugee Policy Based on Solidarity).

S&D reports that the European Union has faced the most severe refugee crisis since the Second World War. S&D indicates that this crisis is a humanitarian crisis of unprecedented magnitude, caused by conflicts, atrocities, and humanitarian disasters around and beyond Europe. Millions of women, men, and children are being forced to flee violent conflicts in Syria, Iraq, and Afghanistan, oppressive regimes in Eritrea and Sudan, and instability and corruption in various African countries to live in a way that befits security, protection, and human dignity. S&D also indicates that the migration problem seriously endangers the constituent elements of European integration, which require unity among EU member states (S&D, S&D Position Paper on Migration & Asylum).

According to S&D, it is crucial for the EU to adopt a migration policy which ensures member states to undertake full responsibility for problems of refugees. The party says the EU needs a migration policy that allows them to be generous and credible actors in the international community. The S&D states that a successful and sustainable refugee policy requires undertaking to enforce strategy and a common European responsibility in the field of migration. It states that the EU's asylum and migration policy in the past years is not suitable for the purpose and that it should be fundamentally reconsidered in this respect (S&D, S&D Position Paper on Migration & Asylum).

S&D states that Article 80 of the Basic Treaty of the European Union places the principles of unity and equal distribution of responsibility for the whole European system, and therefore, these principles provide a legal basis for the EU's asylum, migration, and border control policies. While acknowledging that Member States

have difficulties in managing their borders responsibly, it notes that this should not be an obstacle to protect those in need. The S&D says that at the EU's external borders, access to asylum rules is not always guaranteed and that the return of people is contrary to international law and the EU's core values. The S&D promotes protection-sensitive border management measures that respect universal asylum applications. However, it states that the EU and its member states should assist member states that are subject to extreme pressure (S&D, S&D Position Paper on Migration & Asylum).

S&D states that the EU's asylum and migration policy should be seen as part of a bigger picture, with its external dimension to be taken into account to deal with the root causes of migration. In this context, it states that actions in asylum and migration policy should be coordinated with all other policies. S&D insists on more effective financing coordination by carefully assessing needs with limited resources in mind. It wants to provide targeted support to non-governmental organizations working in the field and making a difference. The S&D also indicates a necessity for an advanced coordination and cooperation between the relevant parliamentary committees such as the Commission and its Directorate-General, the Union Agencies, and the European Union External Action Service (EEAS) (S&D, S&D Position Paper on Migration & Asylum). In this way, S&D emphasizes the importance of active cooperation of all EU institutions on the migration issue.

The S&D notes the struggle for establishing a powerful and better-funded facility for Asylum, Migration and Integration Fund (AMIF). S&D necessitates that member states make full use of the European Social Fund (ESF) and the European Fund for Regional Development (ERDF), the necessary parties to create and improve significant integration plans at local, regional and national level (S&D, S&D Position Paper on Migration & Asylum).

With the aim of protecting the social rights of migrants and also to prevent social dumping, the S&D encourages member states to ratify the UN Convention for the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Their Family Members, the broadest legislation internationally that provides protection for the rights of migrant workers and their families. The S&D believes that to provide humanitarian assistance to and cooperate with third countries that have experienced large refugee popula-

tions, the EU should do more to help these countries to achieve refugee integration to encourage them to work fully by the International Labor Organization (ILO) conventions. It states that the EU must increase its efforts on these issues. The S&D also calls for humanitarian assistance to help ensure human rights and well-being (S&D, S&D Position Paper on Migration & Asylum).

The S&D states that more efforts need to be made to combat human trafficking, and illegal immigration crimes and prevent irregular migration. In particular, S&D believes that this should be done by offering legal and safe ways to refugees and migrants, effectively changing intelligence information, and combating criminal networks promptly. According to the S&D, the European Union requires a framework that broadens the parameters for authorized migration and organization, offers circular migration agreements, when necessary, creates mobility partnerships in close coordination with partner nations, and issues humanitarian visas to Europe to ensure the secure transfer of refugees. It also expresses the need for large-scale resettlement efforts through countries such as Turkey, Lebanon, and Jordan establishing legal and secure routes with the EU (S&D, S&D Position Paper on Migration & Asylum).

As it turns out, S&D has an asylum and migration policy that places emphasis on the rights of migrants and refugees and focuses on human life. It states that the return of people and the lack of access to asylum rules at external borders are contrary to international law and EU values. It attaches importance to close cooperation with countries of origin, transit, and destination for routes for legal migration. In addition, S&D states that a migration approach based on human rights is a basic principle. As it can be understood from here, S&D carries out an asylum and migration policy based on human rights and attaches importance to the rights of migrants and refugees.

C. ASYLUM AND MIGRATION POLICY OF RENEW EUROPE (RENEW)

The Alliance of Liberals and Democrats for Europe (ALDE), a liberal group in the European Parliament, started to use the name Renew Europe: Renew with the participation of En Marche, the party of French President Emmanuel Macron, and other parties after the elections held in 2019 (EUOBSERVER; Politico).

ALDE's successor, the Renew group, has made policy proposals on asylum and migration policy in line with its predecessor's views. Renew states that since migration is an international problem originating outside Europe's borders, it cannot be treated as an EU domestic policy alone. It is indicated that migration policy should be the basis of the EU's foreign policy. To deal with migration-related challenges, cooperation with transit and countries of origin and necessary commitments must be demonstrated. ALDE states that this cooperation should be based on sustainable political and economic cooperation with financial support, and that common responsibility and respect for human rights should be the basis of cooperation (Renew Europe).

Renew promotes constructive dialog with sending countries and transit countries in areas related to migration which includes also effective return, readmission and integration, smuggling, and human trafficking. It emphasizes the need to carry out policies aimed at reducing the brain drain from third countries and thus reversing the process on their behalf. ALDE expresses the need for intensive efforts by the EU to ensure suitable and prestigious admission facilities that are established near homes of people who have left their homes. In this context, it states that governments should cooperate more with international partners such as UNHCR and IOM and provide them with more financial support to ensure and monitor the humanitarian conditions and respect for fundamental rights of migrants in transit and countries of origin. Apart from these, it states that close cooperation with host communities, local communities, authorities, and other relevant migration partners is important. Renew says that refugee camps should not be considered permanent settlements and should have adequate sanitation and access to education for children (Renew Europe).

Renew states that the EU is founded on common values and the rule of law and that EU values must be protected in the field of asylum and migration. In this context, it emphasizes that the efforts of the EU and its member states to protect people fleeing war and persecution specified in the Geneva Convention are one of the main axes of protecting EU values. Renew says that people fleeing war and persecution, especially children and the vulnerable, deserve protection. It says that the EU's current asylum system is not amenable to respond to varying numbers of arrivals, changing countries of origin, and different reasons for migration. This complicates

European solidarity and prevents equal burden sharing. Renew argues that asylum policy needs to be reformed (Renew Europe). Thus, Renew states that the current EU asylum system is inadequate and adopts a migration policy that provides safe and legal routes.

Renew suggests that a common European responsibility is to ensure adequate and prestigious accommodation in European reception centers and to ensure the humane reception of newcomers. It supports the development of a solidarity mechanism for fair sharing among member states, including relocation. It states that resources should be pooled and information should be shared to manage EU asylum policy better, and improve asylum rules and operational standards. It emphasizes that this will encourage European cooperation and improve the mutual recognition of asylum rules. Renew notes that unnecessary waiting times in application and appeal procedures should be avoided for applicants to live in the host community (Renew Europe).

Renew says the return and acceptance of those whose asylum applications have been rejected is a burden as well as local facilities and public support. It states that efforts to increase voluntary returns are sustainable. It supports the European Border and Coast Guard Agency (EBCG), which ensures European coordination between member states on return and readmission issues, to have sufficient operational capacity. Renew stresses the need for European collaboration among member states, the strengthening of joint return operations planned by EBCG, and the recognition of return decisions based on reciprocity, provided that fundamental rights are guaranteed. In this context, Renew states that formal return and readmission treaties should be signed with third countries by international law and fundamental rights (Renew Europe).

Renew supports cooperation with transit and countries of origin, as does S&D and EPP. Renew advocates for the establishment of reception facilities for refugees close to their homes. It demands that the EU upholds its common values and the rule of law in terms of asylum and migration. It calls for the signing of formal return and readmission treaties by international law and fundamental rights. Renew advocates an asylum and migration policy that is less sensitive to human rights because it supports readmission agreements and demands that refugees reside close to their homes.

D. ASYLUM AND MIGRATION POLICY OF THE GREENS/EUROPEAN FREE ALLIANCE (GREENS/EFA)

Between 1999 and 2004, Greens/EFA stated that there was a need to develop a more humane and less pressing EU asylum policy based on the principle of solidarity between former and new members (The Greens/EFA, *Successes of The Greens in The European Parliament*). Between 2004 and 2009, Greens/EFA reported that Europe needed migration. It also stated that it was a moral duty to provide shelter to those in need. It has demanded open mechanisms which are essentially humane treatment, consistent and efficient asylum procedures and allow migrants to work and enter legally. In this context, as a first step, Greens/EFA reported that the EU should recognize following facts: firstly, there is a need for migrants; secondly, migrants should be given the same rights as EU residents; finally, the revision of the immigration legislation which will be implemented should be adapted to human rights in the international arena (The Greens/EFA, *The Greens' Book, Policy Papers of The Greens in The European Parliament*).

Greens/EFA consistently votes for a strong pro-immigrant rights policy. In this context, the voting records before and after 2005 are the same. However, after 2005, asylum positions have changed and become more restrictive (Lopatin, 2013: 749).

Greens/EFA has long stated that migration is caused by two reasons: political and economic. Greens/EFA says that asylum seekers and refugees fleeing war, persecuted because of their gender, color, or faith, and fearing for their lives are politically motivated. It states that the search for jobs by the people of the South is caused by economic reasons. It states that the EU needs not only policies on the reception of refugees and other migrants, but also policies that address the causes of migration. Greens/EFA states that the real problem is related to the distribution of wealth in the world and the development of countries. It states that there may be migration pressures on Europe due to factors such as poverty, worldwide decline in living standards, wars for natural resources, civil wars, dictatorship, political persecution, and ecological disasters. It states that in such cases, the EU should have a global approach and a clearer, more transparent, more humane, and more realistic policy so that a sustainable and beneficial response can be given to both countries of origin and host countries (The Greens/EFA, *Migration and Asylum, Background Paper*).

Greens/EFA notes that Europe's current migration policy has failed, which is why a radical overhaul of immigration policy is needed. It states that for a sustainable immigration policy, the rights of migrants living in both countries of origin and Europe must be taken into account. Greens/EFA states that the majority of third-country nationals who want to work and live in the EU are unskilled workers and that they have no choice but to apply for asylum or to enter illegally and live without documents. Although it is not enough on its own, it states that the establishment of legal and accessible migration channels is a necessary prerequisite to prevent human trafficking and eliminate all kinds of exploitation that cause discrimination and exclusion. Greens/EFA emphasizes that a selective migration policy based solely on the needs of their communities or the values of potential immigrants is unacceptable (The Greens/EFA, Migration and Asylum, Background Paper).

Greens/EFA states that migration policy should not be based solely on labor market needs. It states that migration policies should be accompanied by development efforts in the countries of origin. In this context, it states that the exchange of knowledge and experience should be encouraged and that migrants living in the EU should be informed about career opportunities in their countries of origin. It states that this will be possible with a flexible visa policy that allows return travel without losing the right to return to the EU. It supports the approach to manage labor migration across Europe by adopting the European Commission's establishment of a legal framework that sets out the common conditions for establishing uniform rights and responsibilities for migrants in all member states. Greens/EFA says that the gradual and rapid harmonization of labor and residency rights, which fully ensures economic, social, and political integration, will create equal opportunities for working migrants (The Greens/EFA, Migration and Asylum, Background Paper).

Greens/EFA considers the right to asylum to be an internationally recognized fundamental and inalienable right that must be protected and strengthened. It states that the Geneva Convention of 1951 should be included in the EU Treaty as a political principle. It says that border rules, especially inhumane airport rules, are unacceptable. It states that such rules and restrictive measures to establish a fingerprint database for all asylum seekers within the world would lead people who seek protection being considered as criminals which is therefore unacceptable (The Greens/EFA, Migration and Asylum, Background Paper). As can be seen, Greens/EFA considers

granting asylum to those in need as a fundamental and inalienable right and openly opposes the restrictive provisions for it.

Greens/EFA supports the Commission's work to extend the asylum rules to include other measures not included in the Geneva Convention. It states that the granting of subsidiary protection must be based on sound legal foundations, not acts of mercy (The Greens/EFA, Migration and Asylum, Background Paper). From this point of view, it can be said that Greens/EFA supports expanding the rights of refugees, regulations that provide the legal basis for refugee rights, and international conventions.

Greens/EFA states that future European migration policy should focus on two issues. It states that the first of these is the abandonment of the zero migration policy and the implementation of a more flexible visa policy based on short and long stays, and the second is the freedom of movement policy that facilitates return travel and eliminates the reasons for staying illegally and gives the rights to travel. Greens/EFA states that integration policy should be based on residency, not nationality and that all citizens and legal residents should be subject to equal rights and treatment, thus being anti-discrimination (The Greens/EFA, Migration and Asylum, Background Paper).

Greens/EFA reports that border controls and the fight against illegal migration are only one aspect of the EU's migration policies to third countries and that an active development policy is needed to reduce the harmful effects of migration. It believes that mass migration is the result of failed economies, population impoverishment, political instability, civil wars, atrocities, and human rights violations. It states that every measure taken to combat external border control and illegal migration must be compatible with the basic rights and freedoms settled in the EU Charter of Fundamental Rights, also in the ECHR, in particular the right to asylum and non-refoulement (The Greens/EFA, Greens/EFA Motion for a Resolution).

Greens/EFA considers it a fundamental and inalienable right to asylum from persecution. It demands that the Geneva Convention to be added to EU legislation. It stresses that the EU's asylum and migration policy should be in a manner that respects human rights. As can be seen, Greens/EFA's asylum and migration policy is sensitive to human rights and by international law.

E. ASYLUM AND MIGRATION POLICY OF IDENTITY AND DEMOCRACY (ID) GROUP

In the 2019 elections in the EP, far-right and populist parties that are skeptical of the EU and are anti-Islam and anti-immigrant constitute the ID political group (Güner, 2021: 579). The focus of the ID group is to increase security and combat illegal immigration (Identity and Democracy, About). It states that national identities must be protected and appropriated, while at the same time opposing uncontrolled mass migration (Identity and Democracy, Identity). The EU states that its external borders need to be better protected and that each state has the right to protect, control and control its borders. It states that the EU needs to do more when it comes to return illegal and criminal migrants to their countries of origin (Identity and Democracy, Borders).

ID aims to protect the identity of citizens and nations in Europe. Members of the ID group state that the right to control, regulate and restrict immigrants is a fundamental right. In this context, they say that their desire to fight for a safer Europe, which cooperates more strongly to combat terrorism and Islamization and has better protected external borders, is also a fundamental right. It states that every nation has the right to control, protect and control its borders. It expressed that the EU should focus more on ensuring the return of illegal and criminal migrants from countries of origin. In addition, ID openly expresses its opposition to Turkey's possible membership (Statues of The Identity and Democracy (ID) Group in The European Parliament).

ID group's first Vice-President Nicolas Bay states that 8 out of every 10 immigrants are adult males. It states that these people do not seek asylum and are economic migrants. Nicolas Bay states that all illegal immigrants should be deported and the external borders should be closed and the pressure exerted by European migration policy on this issue is unacceptable. It also emphasizes that only a full determination can dissuade migrants who want to take their chances, and as a result, control of immigration policies can be allowed (Identity and Democracy, Plenary Booklet, 18-21 January 2021).

Ivan David, Czech Republic delegate of the ID group, expresses their rejection of the EU's common asylum policy. In this context, it states that the member states are against the efforts that restrict them from making decisions on asylum, which means denying the sovereignty of the member states. It states that it is unacceptable

for non-governmental organizations and non-profit organizations to take part in the acceptance and rejection of migrants, in national borders and other relevant decision-making processes, and in monitoring the process (Identity and Democracy, Plenary Booklet, 26-29 April 2021).

Marco Zanni, president of the ID group, says that a Europe without secure borders has no future. Even today, they find themselves observing the failure of the EU's migration policy. It is indicated that there is a lack of strategy, vision, and implementation on migration and that there is a need for effective systems that protect legality at borders and support the defense of border countries. It states that the only real remedy for irregular arrivals and uncontrolled flows is to stop mobility and human trafficking in countries of origin.

Harald Vilimsky, Austrian delegate of the ID group, calls for the expansion of external borders, states that it is possible for member states to protect their borders, and states that European policy is not consistent on this issue (Identity and Democracy, Plenary Booklet, 4-7 October 2021). It states that the EU needs to change its migration policy. It also states that the EU has failed to grasp the significance of the situation. Since German Chancellor Merkel, Germany has experienced a large intake of immigration, with other member states facing the same problem. In this context, it emphasizes that the problem cannot be solved simply, it cannot be eliminated with border protection troops and fences. It says that in 2020, 400,000 third-country nationals were asked to leave the EU and only 70,000 did so, which is a capitulation of the rule of law. It states that these developments should be stopped and the states such as Poland and Hungary, which protect both their borders and the borders of the EU, should be supported. It also stresses that not everyone who reaches the EU's external borders should be allowed in. It also states that basic attitudes towards migration policy need to be changed so that Europe will have a future again (Identity and Democracy, Plenary Booklet, 22-25 November 2021).

When the official website of the ID group is examined, it is seen that there is not much information and documents about the opposition to asylum and immigration. As can be seen from the views of the group's chairmen and members, ID is a far-right and populist political group that is anti-immigrant. The ID group states that it aims to combat illegal immigration and increase security. It states that each Member State has the right to protect its borders. ID operates an anti-immigrant

asylum and migration policy. As can be seen, ID advocates an asylum and migration policy that is contrary to human rights by openly stating that it pursues an anti-immigrant policy.

F. ASYLUM AND MIGRATION POLICY OF EUROPEAN CONSERVATIVES AND REFORMISTS (ECR) GROUP

The ECR proclaimed the Prague Declaration, which sets out its principles and values, in 2009. In this declaration, ending the misuse of effectively controlled immigration and asylum procedures was adopted as a fundamental principle and value (ECR Group, Who we are?; ECR Group, The Prague Declaration). The ECR does not stand against migration unless it is under strict control. Although it has some reservations on behalf of the group, the ECR group supports an EU-wide migration policy in parallel with the EU enlargement policy (Akbaba, 2019: 111-112).

The ECR notes that since its inception it has drawn attention to the flaws in the European migration system and called for the Common European Asylum System to be changed and reformed. It adds that this situation is one of the founding principles and has an important priority. The current EU system, because of mass migration, regional conflicts, and poverty, are ineffective in dealing with the modern changes of globalization. First of all, it determines the need for an immigration system in which the demands of the member states and their citizens are respected. A sustainable EU migration system must have the full support of all member states and the European people. The group stresses that the EU will fail with such an immigration system that is supported and imposed by only a few member states. In this context, instead of coercion, it states that the cooperation system should be valid (ECR Group, Safeguarding Citizens & Borders). In the ECR migration system, it can be said that the member states should be the first to have a say and leave this issue to the discretion of the member states.

The ECR states that the protection of its external borders is very important to ensure the internal security of the EU. It claims that as a result of its efforts, member states are required to conduct routine checks against databases pertaining to their external borders; this action is a response to the growing terrorist threats in Europe and this action will make it possible to identify terrorist foreign fighters, irregular migrants, and human traffickers at external borders (ECR Group, Safeguarding Citizens & Borders).

ECR states that for migration to be sustainable in the EU and for the EU to be able to help real and most vulnerable asylum seekers, member states must return unsuccessful asylum seekers to their countries of origin. To hasten the repatriation of non-EU people who routinely stay in EU member states without valid passports or identification cards, it claims to be leading significant legislation that gives member states a European travel document standard. The ECR states that one of its main objectives is to strengthen the safety features and technical guarantees of the form so that its acceptance by third countries will be ensured. Prior to the release of this document, third countries were hesitant to accept extradition documents submitted by member states because of their insufficient security information and fluctuating forms. It also states that many of the problems in the assertion are addressed in this document. Despite the fact that this paper does not offer a comprehensive answer, it emphasizes that it is a crucial step in avoiding exploitation of the asylum system, allowing the EU to lessen the number of unsuccessful asylum seekers who live in the EU. It is indicated that the number of returns has increased since this document has been used by member states (ECR Group, Safeguarding Citizens & Borders).

The ECR member states indicate their belief in appropriate and comprehensive information sharing among law enforcement agencies, which is essential to combat terrorism, cybercrime, and cross-border crime. It says ensuring the safety of European citizens against the threat of crime and violence should be a priority for the EU. They express their belief in the need for the EU to achieve a more sustainable level of migration. They state that they have developed the ground-breaking concept of utilizing private entrepreneurship to combat global poverty. The ECR takes satisfaction in having forced the European Commission to abandon short-term fixes and communique in favor of a framework that aids in the development of durable social structures, robust economies, and vibrant industries in communities and nations. It says that the fund is used to fund private enterprises in developing countries, address the root causes of poverty and mass migration to the EU, help restore people's reputations through work, and helps to grow innovations in developing countries (ECR Group, We are the Voice of Common Sense).

The ECR strives to prevent the abuse of immigration and asylum rules. It emphasizes that they demand a system that responds to the wishes of member states and their citizens on asylum and migration. It supports the further strengthening of external borders and the return of unsuccessful asylum seekers to their countries of

origin. Therefore, it can be said that ECR has a security-oriented asylum and migration policy that is not compatible with human rights.

G. ASYLUM AND MIGRATION POLICY OF THE CONFEDERAL GROUP OF THE EUROPEAN UNITED LEFT/NORDIC GREEN LEFT (GUE/NGL)

The GUE/NGL says it rejects repressive approaches to immigrants. GUE/NGL indicate that they believe that developing a comprehensive and reasonable migration policy that guarantees human rights is a historic task for Europe. It states that they support the harmonization of the EU's asylum systems as a means of adopting the best possible protective standards for the rights of migrants, refugees, and asylum seekers. It also states that they are at the forefront of reacting to the condemnation of inhumane incidents, the detention of migrants, and the violation of their fundamental rights. GUE/NGL says that since the administrative detention of immigrants also results in the detention of criminals and non-addicted persons, this situation is also unacceptable both legally and morally (GUE/NGL, For a Respectful and Responsible Migration Policy).

GUE/NGL demands that multinational rescue operations to be coordinated in the Mediterranean, including boats set up on the high seas. It supports the legal access of asylum seekers and migrants for resettlement and the use of humanitarian visas. UN actors support increased cooperation with member states and international law, including maritime exploration and rescue, non-refoulement, international protection, fundamental rights, children's rights, and the right to family life, and the judiciary of the European Court of Human Rights (ECHR). It condemns the construction of walls at EU borders to get asylum seekers out and hold migrants, the increased border surveillance, and the restriction of people's freedom of movement. It also demands the evaluation of agreements on mobility partners and the suspension of all readmission agreements. It supports the transition away from the existing Dublin system, the increase of the reception and sharing of asylum and refugees among member states, including relocation programs, the opening of reception centers, and the closure of detention centers, taking into account family, language and cultural ties, as well as adequate funding (GUE/NGL, Guidelines for an Alternative EU Migration Policy). From these perspectives, GUE/NGL opposes the implementation of security-oriented migration policies and demands policies that center on the fundamental rights of asylum seekers and refugees.

The GUE/NGL notes the need to work closely with Civil Society Organizations (NGOs) and UNHCR to ensure a major increase in aid to southern countries, which host the majority of the population of migrants and refugees. GUE/NGL states that the economic trade policies taken as the basis have led to the exploitation of the southern countries and poverty and misery affecting millions. It emphasizes the need for EU foreign and neighborhood policy reform to contribute to the sustainable political and economic development of countries of origin. In this context, it supports the development of real development cooperation policies based on solidarity and the needs of the people. The GUE/NGL calls for an end to military conflicts and the need for reforms in EU foreign and neighborhood policy to contribute to sustainable political and economic development in countries of origin. It stresses the need to assess, continuously monitor and ensure transparency of all EU funds related to migration and asylum, both internally and externally (GUE/NGL, Guidelines for an Alternative EU Migration Policy).

Both before 2005 and after 2005, the GUE/NGL consistently votes to make irregular migration legislation less restrictive. However, after 2005, there has been a greater change in the votes and a transition to a more restrictive policy on the issue of asylum (Lopatin, 2013: 750; Attina, 2019: 8).

GUE/GNL advocates an EU migration policy based on human rights. It aims to provide the best rights to migrants, refugees, and asylum seekers. It expresses that it is against the violation of the rights of migrants, that they are in favor of the settlement of asylum seekers, and that humanitarian visas should be issued. As can be seen from these points, GUE/GNL carries out a pro-immigrant asylum and migration policy based on human rights.

CONCLUSION

Migration has a history as old as human history. When it comes to human beings, migration mobility will continue as efforts will always be made for better opportunities. With the experience of migration mobility, many changes are experienced in both the origin and receiving countries in economic, political, cultural, social, and all other areas. This shows that migration has led to wide changes in terms of its causes, consequences, and effects.

After the Arab Spring, there was an uncontrolled flow of mass migration to the EU due to the civil war in Syria in 2011. The EU has implemented security-oriented policies to cope with the mass influx of migrants. Due to the number of migrants in the millions, the EU has taken various measures. EU member states have taken different measures against the migrant crisis. In this respect, different policies have been adopted by the member states of the Union and not a single EU-wide policy has been carried out. Migrants have made dangerous journeys into the territory of member states that are on the borderline to enter through Europe's borders. Since most of these journeys took place through the Mediterranean, they caused many traumas.

EU member states have carried out different policies to stop this mass flow of migration to Europe's borders. Since each of the member states took its measures, there were different practices from each other. Countries such as Greece, Italy, Spain, and Bulgaria, which are on the European external borderline, have made great efforts to stop the flow of irregular migration. In this respect, there is no fair burden distribution among EU member states in irregular mass migration flow. While the countries that are not at the EU's external borders do not make any effort against the flow of migrants, the countries located at the external borders have had to make efforts against the migration flow alone. With the policies carried out differently by the member states, migrants have experienced grievances. Member states have adopted attitudes and policies that violate human rights to combat the irregular migration flow. In particular, countries such as Poland and Hungary have exhibited behaviors that are incompatible with EU fundamental values, conventions, and human rights, to protect their borders. Considering that the vast majority of migrants seek asylum, it is seen that the EU does not fulfill the rights granted to refugees by international conventions. Therefore, it can be said that the EU does not fulfill its human rights commitments in cases of asylum and refugees.

Considering the asylum and migration policies of the political groups in the European Parliament, there are groups with similar views in terms of similarities or differences. In this context, first of all, when the asylum and migration policy of the EPP, the largest political group within the EP, is examined, it is stated that the EU should establish an effective common asylum system. The EPP seems to give priority to reduce the number of migrants, to distribute refugees fairly among member states, and to increase the security of EU external borders in terms of asylum and

migration. The EPP advocates the modernization of the Geneva Convention on the legal status of refugees. It states that each member state must decide for itself who will remain on its territory and that the right to have a say in this matter belongs to the member states. It also states that Europol has undertaken an important task in the fight against migrant smuggling. It states that close cooperation with transit and origin countries is necessary to prevent migrant smuggling. From these perspectives, it seems that the EPP carries out an asylum and migration policy that tries to prevent migrants from coming to Europe, and attaches importance to the security of external borders. Taking into account the priorities of the EPP, it can also be said that it carries out a policy that prioritizes European citizens and whose sensitivity to human rights is not at the forefront.

The S&D states that refugees should be divided among member states and draws attention to the rights of migrants and refugees. In this context, the EU wants to ensure access to asylum rules at its external borders and states that people should not be sent back in violation of international law and EU core values. The S&D states that close cooperation with countries of origin, transit, and destination is needed to manage the flow of migration, such as the EPP. It is understood that S&D has a human rights-based asylum and migration policy that protects immigrant rights.

The Renew group also supports cooperation with transit and countries of origin to overcome migration-related challenges such as the EPP and S&D. Renew also argues that intensive efforts should be made to establish reception facilities for refugees close to their homes. Meanwhile, it demands that the EU uphold its common values and the rule of law in the field of asylum and migration. It calls for the signing of formal return and readmission treaties by international law and fundamental rights. As can be seen, although the Renew refers to international law and fundamental rights in its asylum and migration policy, it can be said that it carries out a policy that is less sensitive to human rights, considering that it supports readmission agreements and demands that refugees to reside close to their homes.

Greens/EFA considers it a fundamental and inalienable right to asylum from persecution. Meanwhile, it demands that the Geneva Convention to be, in principle, added to EU legislation. It states that a return to countries of origin can only take place if it is safe and respects fundamental rights. It stresses that the EU's asylum and migration policy should be in a manner that respects human rights. Therefore, it is

seen that Greens/EFA's asylum and migration policy is sensitive to human rights and international law.

ID stands out as a far-right and populist group with its anti-immigrant stance. It makes it the main objective to combat illegal immigration and increase security. It makes it the main objective to combat illegal immigration and increase security. It states that the EU should accelerate the return of illegal and criminal migrants. As can be seen from the rhetoric of the President and its members, ID carries out an anti-immigrant asylum and migration policy. Therefore, ID advocates an asylum and migration policy that is contrary to human rights by openly stating that it is pursuing an anti-immigrant policy.

ECR states that it is against abuse of immigration and asylum rules. It emphasizes that they demand a system that responds to the wishes of member states and their citizens on asylum and migration. It supports the further strengthening of external borders and the return of unsuccessful asylum seekers to their countries of origin. Considering these statements related to ECR, it can be said that ECR has a security-oriented asylum and migration policy that is not compatible with human rights.

GUE/GNL indicates that the EU carries out a migration policy based on human rights. It demands to provide the best rights for migrants, refugees, and asylum seekers. It states that it stands against the violation of the rights of immigrants. They also express that they are in favor of the settlement of asylum seekers and that humanitarian visas should be issued. Thus, it is seen that GUE/GNL's asylum and migration policy is a pro-immigrant policy based on human rights.

EPP, S&D, Renew, Greens/EFA, ECR, and GUE/GNL state that the current EU asylum and migration policy is not working. Similarly, it supports cooperation with transit and countries of origin. As can be seen, six of the 7 political groups within the EP talk about the inadequacy and lack of the current asylum policy. This shows us that political groups are dissatisfied with EU asylum and migration policy. Considering the asylum and migration policies of political groups, it can be said that S&D, GUE/GNL, and Greens/EFA carry out pro-immigrant soft policies based on human rights. On the other hand, EPP, Renew, and ECR are seen to carry out migration policies that are not very sensitive to human rights and are based on security-oriented migration and the return of migrants. The ID group is an anti-immigrant group and the asylum and migration policies are considered to be contrary to human rights.

The EPP, Renew, and ECR, which carry out security-oriented policies, and the ID groups, which carry out anti-immigrant policies, have a total of 407 seats in Parliament. Therefore, they constitute the majority in decision-making mechanisms for asylum seekers and migrants. In this case, it seems unlikely that the EU will be able to produce asylum and migration policies in the context of human rights. Considering the practices against Syrian asylum seekers and Ukrainian asylum seekers in the recent war between Russia and Ukraine, it is seen that there are differences in practice in the context of human rights even between asylum seekers.

By carrying out asylum and migration policies based on human rights, political groups will act by EU core values, international law, and human rights. Considering the stages that the EU and the EP have gone through in the historical process, it is known that human rights are the main focus. In this sense, it is deemed necessary that the 7 political groups within the EP carry out asylum and migration policies by human rights to achieve their true founding values.

REFERENCES

- Akbaba, S. (2019). A Critical Assessment of a Eurosceptic Party Group on European Integration: A Case Study of the European Conservatives and Reformists Group, *Baltic Journal of European Studies Tallinn University of Technology*, 4-1 (16), 97-118.
- Akçadağ, E., (2009). *Avrupa Parlamentosu ve Parlamentodaki Siyasi Gruplar*, <https://siyasaliletisim.org/wpdemo/wp-content/uploads/2009/11/avrupaparlamentosuvesiyasalgruplar.pdf>, Erişim Tarihi: 06.02.2022.
- Akdoğan, M. (2018). Avrupa Birliği'nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi ve Yönetimi, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 1 (1), 48-74.
- ALDE Party, *A Liberal Vision for The Future of Europe*, 1 Mayıs 2022 tarihinde ALDE Party: https://www.aldeparty.eu/cofoe_alde_party_policy#policy4 adresinden alındı.
- Attina, F., (2019). The New Party Politics of The European Union, *Journal European Institute of Romania*, 37, 1-21.
- Bulut, Y., Akin, S., Karakaya, S. (2018). Türkiye'nin Mülteci Politikaları: Suriyeli Mültecilerin Durumuna İlişkin Bir İnceleme, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 207-222
- Çakran, Ş., Eren, V. (2017). Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (39), 1-30.
- ECR Group. *Safeguarding Citizens & Borders*, 19 Şubat 2022 tarihinde ECR Group: https://ecrgroup.eu/vision/safeguarding_citizens_borders adresinden alındı.
- ECR Group. *The Prague Declaration*, 19 Şubat 2022 tarihinde ECR Group: https://ecrgroup.eu/files/prague_declaration.pdf adresinden alındı.
- ECR Group. *We are the Voice of Common Sense*, 19 Şubat 2022 tarihinde ECR Group: https://ecrgroup.eu/files/ECR_Image_Brochure_%28online_version%29.pdf adresinden alındı.
- ECR Group. *Who we are?*, 19 Şubat 2022 tarihinde ECR Group: <https://ecrgroup.eu/ecr> adresinden alındı.
- EPP Group. *Civil Liberties Justice and Home Affairs*, 16 Ocak 2022 tarihinde EPP Group: <https://www.eppgroup.eu/how-we-make-it-happen/working-groups/wg-legal-and-home-affairs/civil-liberties-justice-and-home-affairs> adresinden alındı.

- EPP Group. *EPP Group Position Paper on Asylum and Migration*, 16 Ocak 2022 tarihinde EPP Group: <https://www.eppgroup.eu/newsroom/publications/epp-group-position-paper-on-asylum-and-migration> adresinden alındı.
- EPP Group. *Legal and Home Affairs*, 16 Ocak 2022 tarihinde EPP Group: <https://www.eppgroup.eu/what-we-stand-for/our-position/wg-legal-and-home-affairs> adresinden alındı.
- EUOBSERVER. *Liberal Alde Rename Themselves 'Renew Europe'*, 18 Aralık 2021 tarihinde EUOBSERVER: <https://euobserver.com/tickers/145134> adresinden alındı.
- European Parliament. *The Political Groups of The European Parliament*, 28 Kasım 2021 tarihinde European Parliament: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/organisation/political-groups> adresinden alındı.
- GUE/NGL. *For a Respectful and Responsible Migration Policy*, 20 Şubat 2022 tarihinde GUE/NGL: <https://left.eu/issues/publications/for-a-respectful-and-responsible-migration-policy/> adresinden alındı.
- GUE/NGL. *Guidelines for an Alternative EU Migration Policy*, 26 Şubat 2022 tarihinde GUE/NGL: <https://left.eu/issues/publications/guidelines-for-an-alternative-eu-migration-policy/> adresinden alındı.
- Güner, O. (2021). 2019 Seçimleri Sonrasında Avrupa Parlamentosu'ndaki Siyasal Grupların Türkiye'ye Karşı Pozisyonları, *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1), 577-605.
- Identity and Democracy, Statues of The Identity and Democracy (ID) Group in The European Parliament, 13 Şubat 2022 tarihinde Identity and Democracy: https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/kantodev/pages/102/attachments/original/1582196570/EN_Statutes_of_the_ID_Group.pdf?1582196570 sitesinden alındı.
- Identity and Democracy. *About*, 8 Aralık 2021 tarihinde Identity and Democracy: <https://www.idgroup.eu/about> sitesinden alındı.
- Identity and Democracy. *Borders*, 8 Aralık 2021 tarihinde Identity and Democracy: <https://www.idgroup.eu/borders> sitesinden alındı.
- Identity and Democracy. *ID Group Press Release – Afghanistan*, 8 Aralık 2021 tarihinde Identity and Democracy: https://www.idgroup.eu/press_release_17_august_2021 sitesinden alındı.
- Identity and Democracy. *Identity*, 8 Aralık 2021 tarihinde Identity and Democracy: <https://www.idgroup.eu/identity> sitesinden alındı.

- Identity and Democracy. *Plenary Booklet, Identity and Democracy, Plenary Session, 18-21 January 2021*, 17 Aralık 2021 tarihinde Identity and Democracy: https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/idgroup/pages/1636/attachments/original/1637575345/ID_Group_-_Plenary_Booklet_3.pdf?1637575345 sitesinden alındı.
- Identity and Democracy. *Plenary Booklet, Identity and Democracy, Plenary Session, 24-25 March 2021*, 17 Aralık 2021 tarihinde Identity and Democracy: https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/idgroup/pages/1636/attachments/original/1637579220/PLENARY_BOOKLET_6_-_24-25_March_2021.pdf?1637579220 sitesinden alındı.
- Identity and Democracy. *Plenary Booklet, Identity and Democracy, Plenary Session, 26-29 April 2021*, 17 Aralık 2021 tarihinde Identity and Democracy: https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/idgroup/pages/1636/attachments/original/1637579152/ID_Group_-_Plenary_Booklet_7_-_April_2021.pdf?1637579152 sitesinden alındı.
- Identity and Democracy. *Plenary Booklet, Identity and Democracy, Plenary Session, 4-7 October 2021*, 17 Aralık 2021 tarihinde Identity and Democracy: https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/idgroup/pages/1636/attachments/original/1637579169/ID_Group_-_Plenary_Booklet_13_-_4-7_October_2021.pdf?1637579169 sitesinden alındı.
- Identity and Democracy. *Plenary Booklet, Identity and Democracy, Plenary Session, 22-25 November 2021*, 17 Aralık 2021 tarihinde Identity and Democracy: https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/idgroup/pages/1636/attachments/original/1638879622/ID_Group_-_Plenary_Booklet_16.pdf?1638879622 sitesinden alındı.
- IOM, Göç Terimleri Sözlüğü. 5 Ocak 2022 tarihinde IOM: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf sitesinden alındı.
- Lopatin, E. (2013). The Changing Position of the European Parliament on Irregular Migration and Asylum under Co-decision, *Journal of Common Market Studies*, 51 (4), 740-755.
- Molendowska, M. (2017). The Contemporary Migration Policy in Program Activities of The Group of The European People's Party (Christian Democrats) in European Parliament, *Studia Humanistyczno-Spoleczne*, 133-150, 10 Ocak 2022 tarihinde Studia Humanistyczno-Spoleczne: <https://shs.ujk.edu.pl/pdf/tom18/SHS,%20t.%2018,%202017.%2012.%20Magdalena%20Molendowska.pdf> adresinden alındı.
- Özbek, E. (2019). *Sığınma Hakkı ve Mültecilerin İnsan Haklarının Korunması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Politico, *Macron-Liberal Alliance to be Named Renew Europe*, 8 Aralık 2021 tarihinde Politico: <https://www.politico.eu/article/emmanuel-macron-liberal-alliance-to-be-named-renew-europe/> adresinden alındı.
- S&D, *A European Migration and Refugee Policy Based on Solidarity*, 2 Aralık 2021 tarihinde S&D: <https://www.socialistsanddemocrats.eu/what-we-stand-for/our-achievements/european-migration-and-refugee-policy-based-solidarity> adresinden alındı.
- S&D, *S&D Position Paper on Migration & Asylum*, 23 Ocak 2022 tarihinde S&D: <https://www.socialistsanddemocrats.eu/position-papers/sd-position-paper-migration-asylum> adresinden alındı.
- Sekman H., Dinç, C. (2020). Avrupa Parlamentosu, *Avrupa Birliği Kurumlar ve Politikalar*, Ed: Cengiz Dinç, Ankara: Nobel Yayınları.
- The Greens/EFA. *Asylum and Migration*, 30 Ocak 2022 tarihinde The Greens/EFA: <https://www.greens2019.eu/home/achievements/> adresinden alındı.
- The Greens/EFA. *Greens/EFA Motion for a Resolution*, 30 Ocak 2022 tarihinde The Greens/EFA: <https://www.greens-efa.eu/en/article/document/common-immigration-policy> adresinden alındı.
- The Greens/EFA. *Migration and Asylum, Background Paper: Immigration Cannot be Managed as a Mechanical Operation*, 30 Ocak 2022 tarihinde The Greens/EFA: <https://www.greens-efa.eu/en/article/document/-1093> adresinden alındı.
- The Greens/EFA. *Successes of The Greens in The European Parliament*, 30 Ocak 2022 tarihinde The Greens/EFA: <http://extranet.greens-efa-service.eu/public/media/file/1/5859> adresinden alındı.
- The Greens/EFA. *The 7th legislature of the European Parliament A Green Review*, 30 Ocak 2022 tarihinde The Greens/EFA: https://www.greens-efa.eu/files/assets/docs/green_review_-_7th_legislature_of_the_european_parliament_.pdf adresinden alındı.
- The Greens/EFA. *The Greens' Book, Policy Papers of The Greens in The European Parliament*, 30 Ocak 2022 tarihinde The Greens/EFA: <http://extranet.greens-efa-service.eu/public/media/file/1/5922> adresinden alındı.
- Tosun, S. B., Budak, S. (2020). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Mülteci Sorunu, *Avrupa Birliği Kurumlar ve Politikalar*, Ed: Cengiz Dinç, Ankara: Nobel Yayınları.

- Yatağan, G., A., Akman, E., Kiriş, M., H. (2017). Karşılaştırmalı Çerçeve de Avrupa Parlamentosunda Siyasi Gruplar, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (33), 12-23.
- Yılmaz, S. (2018). Modern Yurttaşlığın İstisnaları: Hannah Arendt ve Giorgio Agamben'in Görüşleri Çerçevesinde İnsan Haklarının Eleştirisinde Mülteciler ve Kamplar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 73 (3), 763-786.

NEZARETHANELERİN AVRUPA İŞKENCEYİ ÖNLEME KOMİTESİ STANDARTLARI BAĞLAMINDA İZLENMESİ VE RAPORLANMASI: TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU ÖRNEĞİ*

Monitoring and Reporting of Police Custody Centres in the Context of the Standards of the European Committee for the Prevention of Torture: The Case of the Human Rights and Equality Institution of Türkiye

Ertuğrul YAZAR**

Öz

İşkenceye Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu uyarınca, Türkiye'nin "Ulusal Önleme Mekanizması" görevini ifa eden Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı ya da koruma altına alındığı yerlere düzenli aralıklarla ziyaretler düzenlemektedir. Bu yerlerden biri olan nezarethanelere Kurum, 2022 yılı sonu itibarıyla 24 farklı ilde toplam 30 izleme ziyareti düzenle-

Abstract

The Human Rights and Equality Institution of Türkiye, which acts as the National Preventive Mechanism of Türkiye, in accordance with the Optional Protocol to the Convention against Torture and the Turkish Human Rights and Equality Institution Law, undertakes regular visits to places where those deprived of their liberty or those under protection are held. As of the end of 2022, the Institution conducted 30 monitoring visits in 24 different provinces to the police custody

* Bu çalışma, Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü tarafından 27 Ocak 2022 tarihinde İnsan Hakları Eylem Planı kapsamında düzenlenen "Kötü Muamele, Kolluğun Yakalama ve Gözaltı İşlemleri" Çalıştayında sunulan tebliğin geliştirilmiş ve güncellenmiş halidir.

** Dr., İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, yazarertugrul@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2508-1201>

miştir. Ziyaretler neticesinde edinilen tespit, gözlem ve şikâyetler ulusal ve uluslararası normlar bağlamında değerlendirilerek rapora bağlanmış ve büyük bir şeffaflıkla kamuoyuyla paylaşılmıştır. Bu raporlarda, muhatap kurumlara yönelik insan hakları ve kötü muamele ihlallerini “önleyici” mahiyette tavsiyeler verilmiştir.

Tavsiyelerin olgunlaşmasında, aynı zamanda İnsan Hakları Eylem Planı’nda “yol gösterici belge” olarak kayda geçen Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi standartlarının dikkate alındığı görülmektedir. Bu standartlar, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, insan onuruna saygı duyulması ile işkence ve kötü muamelelerin önlenmesine yönelik olup demokratik toplumlar için büyük bir önemi haizdir. Dolayısıyla Ulusal Önleme Mekanizması olarak Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun çalışmaları, hem Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi standartlarının ülke sathında yerleşmesi ve yaygınlaştırılmasını kolaylaştırmakta hem de tüm kurumlar için bir “iyi niyet beyanı” olarak değerlendirilebilecek İnsan Hakları Eylem Planı’nın hayata geçmesine katkı sunmaktadır. Bu bakış açısıyla söz konusu çalışmada, Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi standartlarının önemi ve nezarethaneler özelinde bu standartların neler olduğu aktarılmış, akabinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun nezarethane ziyaretleri, nezarethane ziyaret raporları ve bu raporlarda yer alan tavsiyeler detaylı bir biçimde ele alınarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, İşkence ve Kötü Muamele Yasağı, Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi Standartları, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ulusal Önleme Mekanizması, İnsan Hakları Eylem Planı, Nezarethane.

centres, which is one of these places. The findings, observations and complaints obtained as a result of the visits were evaluated in the context of national and international norms, reported and shared with the public with great transparency. In these reports, “preventive” recommendations are given to the addressee institutions for the violations of human rights and ill-treatment.

It is seen that the standards of the European Committee for the Prevention of Torture, also recorded as a “guiding document” in the Human Rights Action Plan, were taken into account in the maturation of the recommendations. These standards are of great importance for the protection and promotion of human rights, respect for human dignity and the prevention of torture and ill-treatment. Therefore, the work of the Human Rights and Equality Institution of Türkiye as the National Preventive Mechanism both facilitates the establishment and dissemination of the European Committee for the Prevention of Torture standards throughout the country and contributes to the realization of the Human Rights Action Plan, considered as a “goodwill statement” for all institutions. From this point of view, in this study, the importance of the standards of the European Committee for the Prevention of Torture and what these standards are for police custody centres were explained, subsequently, the police custody centres visits of Human Rights and Equality Institution of Türkiye, the police custody centres visit reports and the recommendations in these reports were discussed in detail.

Keywords: Human Rights, Prohibition of Torture and Ill-Treatment, Standards of the European Committee for the Prevention of Torture, Human Rights and Equality Institution of Türkiye, National Preventive Mechanism, Human Rights Action Plan, Police Custody Centres.

GİRİŞ

İşkence ve kötü muamele başta olmak üzere; insan hakları ihlalleri ortaya çıkmadan önce suistimallerin önlenmesi ve bu amaçla şeffaflığın sağlanması için yerinde ve düzenli ziyaretle muhatap makamlarla iş birliği sistemi oluşturulması, kötü muamele ile daha etkin ve proaktif mücadele için geliştirilmiş özel bir yöntemdir. Bu yeni sistematığın temelleri büyük oranda İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol (OPCAT, 2002) ile İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Avrupa Sözleşmesi'nde (İşkenceye Dair Avrupa Sözleşmesi, 1987) atılmıştır.

İşkence ve kötü muamele yasağının kapsamı, Avrupa İşkencenin ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamelenin veya Cezanın Önlenmesi Komitesi (CPT) standartları¹ ile bu alana ilişkin olarak ortaya konulan ilkeler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları ve oluşturduğu içtihat² ile OPCAT uyarınca Taraf Devletlerce Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM)³ olarak kurulan kurumların ziyaretleri doğrultusunda zenginleşmekte ve gelişmektedir. Bu yeni yaklaşımın en büyük kazanımlarından biri olarak; kötü muamele yasağının kapsamı, uyulması gereken standartlar, kötü muamelenin unsurları, usule ilişkin olanlar da dâhil olmak üzere devletin pozitif yükümlülükleri ve bu yasağın diğer insan hakları ve özgürlükleri ile karşılıklı ilişkisinin neler olduğunun büyük oranda açıklık kazanmış olması ifade edilmelidir. Bununla birlikte OPCAT bağlamında kurulan önleme sisteminin ilk aşamalarında olduğu ve halen gelişmeye devam ettiği göz önünde bulundurulmalıdır (APT Global Forum on the OPCAT Preventing Torture, 2012: 16).

İnsan Hakları Eylem Planı'nın (İHEP) *“Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi ile BM İşkenceye Karşı Komite tavsiyeleri dikkate alınarak nezarethaneler ile geri gönderme merkezlerinin fiziki kapasiteleri dâhil standartları korunarak sürekli gözden geçirilecektir.”* hükmü ile ülkemizde bulunan nezarethane İşkenceye Dair Avrupa Sözleşmesi şartlarını iyileştirmede CPT standartlarının ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır

¹ CPT özgürlüğünden yoksun bırakılmış insanlara yönelik muameleye ilişkin standartlar geliştirmiştir. Bu standartların bir özeti, “CPT standartları” adlı broşürde yayınlanmıştır. Bkz. Avrupa Konseyi, “The CPT in brief”, t.y.

² AİHM içtihadı HUDOC veritabanında yer almaktadır. Bkz. Avrupa Konseyi, “HUDOC”, t.y.

³ OPCAT çerçevesinde işkencenin ve diğer zalimane, gayriinsanî veya küçültücü muamelenin veya cezanın önlenmesi amacıyla kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldıkları yerlere düzenli ziyaret düzenleyen bağımsız ulusal kurum veya kurumlardır.

(İHEP, 2021: 81-82). Bu yerlerin fiziki kapasiteleri dâhil, standartlarının korunarak sürekli gözden geçirilmesi konusunda, UÖM görevini haiz Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na (TİHEK) büyük görev ve yetkiler düşmektedir. TİHEK'in hak ihlallerini önleyici ve insan haklarını koruyup geliştirici bir işlev icra edebilmesi, CPT standartları gibi uluslararası insan hakları normlarını referans alma ve bu normları kamu kurumlarına yerleştirme yönünde gösterdiği çabayla mümkündür.

Çalışma, nezarethanelerin CPT standartları bağlamında izlenmesi ve raporlanmasını konu edinmekte, söz konusu standartların ülke sathında yerleşmesi ve yaygınlaştırılması doğrultusunda TİHEK örneğini UÖM raporları ve raporlarda yer alan tavsiyeler üzerinden ele almaktadır. Çalışma, işkence, kötü muamele ve diğer insan onuruna aykırı uygulamalara yol açan veya bunları önleyemeyen faktörleri belirlemek ve analiz etmek için düzenli ve habersiz ziyaretlerin ne denli önemli olduğunu ve UÖM'lerin ziyaret, tavsiye, eğitim ve iş birliği şeklinde ifade edilen temel işlevlerinin “önleyici” bir rol üstlenerek sürdürdüğü misyonun kazanımlarına odaklanmaktadır. Bu bakış açısıyla söz konusu çalışmada sırasıyla; kavramsal çerçeve ile işkence ve kötü muamele yasağının daha geniş bir perspektiften ele alınma gerekçeleri, bütüncül ve uzun vadeli bir yaklaşımı esas alan OPCAT'e uzanan yol, İHEP'te nezarethanelerin bir alıkonulma yeri olarak ele alınışı, CPT ve standartları, TİHEK'in UÖM bağlamında yürüttüğü önleyici ve düzenli ziyaretler ile Kurumun nezarethane ziyaret raporlarında yer verdiği tavsiyeler ele alınmaya çalışılmıştır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. NEZARETHANE

Gözüne alınan kişilerin, tutuklu veya hükümlü olmadığı bir başka ifadeyle “suç şüphesi altında olan şahıslar” oldukları dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bu bağlamda kişilerin, ceza infaz kurumu yerine kısa süreliğine özgürlüğünden yoksun bırakıldıkları ve “nezarethane” şeklinde ifade edilen polis veya jandarma karakolu içerisinde, kolluğun gözetimi ve denetiminde muhafaza edilmeleri daha anlaşılır bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 1 Haziran 2005 tarihli ve 25832 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Yakalama, Gözüne Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 4'üncü maddesine göre nezarethane; “*şüpheli veya sanıkların haklarındaki işlemlerin tamamlanıp adli mercilere sevk edilinceye kadar bekletilmesi amacıyla yapılmış yerleri*” ifade etmektedir.

B. İZLEME VE RAPORLAMA

“İzleme”, insan hakları sorunlarını ele almak için bilgilerin aktif olarak toplanması, doğrulanması ve anında kullanılmasını tanımlayan geniş bir terimdir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights/OHCHR) tarafından insan hakları bağlamında izleme, olaylar hakkında bilgi toplamayı, olayları gözlemlemeyi (seçimler, davalar, gösteriler vb.), gözaltı yerleri ve mülteci kampları gibi yerleri ziyaret etmeyi, bilgi almak ve çözüm yollarını aramak ve diğer acil takipleri yapmak için Hükümet yetkilileriyle görüşmeleri içerecek şekilde tanımlanmaktadır (OHCHR, 2001: 9).

İnsan hakları merkezli izleme döngüsünün temel bir unsuru ve saha varlığına ilişkin insan hakları çalışmalarının ve stratejisinin temel bir parçası olan “raporlama” ise; *“bilgileri kaydetmek ve analiz etmek, izleme ve gerçekleri bulma faaliyetlerinin bulgularını sunmak, bir insan hakları sorunuyla ilgili endişeyi ifade etmek, yükümlülük sahipleri ile diyaloga girmek, olumlu değişimi savunmak ve düzeltici eylem için öneriler sunmak üzere stratejik bir araç oluşturan süreçtir.”* (OHCHR, 2001: 9).

C. İŞKENCE VE KÖTÜ MUAMELE YASAĞI

İşkence ve kötü muamele yasağı, asgari şiddet düzeyini aşan, farklı türlerde acılara yol açan işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya ceza unsurlarını içermektedir. Her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 3’üncü maddesinin başlığında “işkence yasağı” olsa da madde metninde en ağırından başlamak üzere sırasıyla “işkence”, “insanlık dışı muamele/ceza” ve “aşağılayıcı muamele/ceza” şeklinde üç katmanlı bir yasak düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında ise; “işkence”, “eziyet” ve “insan haysiyetiyle bağdaşmayan muamele” kavramları tercih edilmektedir. Anayasa Mahkemesi (AYM), bu kavramların AİHS ile muadilleri/dengi olduğu yönünde bir yaklaşım benimsemiştir (AYM, 2014: p. 35).

Mutlak bir yasak olan işkence ve kötü muamele yasağı, demokratik toplumun en temel ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Yasağın pratiğe yansımaları için alıkonulma/koruma yerlerinin güvenli yerler haline gelmesi ve bu yerlerde insan hakları kültürünün yerleşmesi için azami gayret gösterilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu yerlere ve özgürlüğünden yoksun bırakılanlara bakış açısı, insan haklarını merkeze alan bir yaklaşımın benimsenmesini ve hak temelli, uzun soluklu, tutarlı ve bütüncül politikaların uygulanmasını zorunlu kılmaktadır (Yazar, 2021a: 454). Ni-

tekim Anayasa'nın 5'inci maddesinde de devletin temel amaçları arasında; kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak gibi insan hakları merkezli amaçlar yer almaktadır.

Hümanist ceza hukuku doktrininin bir yansıması niteliğinde bu yönde Av. Prof. Dr. Faruk Erem'in "*Suçluyu kazıyınız, altından insan çıkar*" ifadesi ve Albert Camus'un "*Bir toplumun gelişmişlik düzeyini anlamak için, orada insanların nasıl öldüğüne bakın*" sözleri; insan hakları, hukuk ve adalet ilkelerini haiz Anayasal amaçların neden pratiğe yansıması noktasında özgürlüğünden yoksun bırakılan kişileri de kapsayacak şekilde düşünülmesi gerektiğinin izahı olarak verilebilir (Ergün, 2022: 38). Bu bakış açısıyla, işkence ve kötü muamele yasağının nezarethanelerde alıkonulanlar dâhil olmak üzere devletin yetki alanında bulunan herkesi korumakta olduğu belirtilmelidir. AİHS ilk maddesiyle bu hususa, Yüksek Sözleşmeci Tarafların kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, AİHS'de yer alan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlayacakları hükmü ile açıklık getirmiştir. Benzer şekilde 32'inci maddede de Mahkeme'nin yargı yetkisinin, AİHS ve Protokollerinin yorumu ve uygulanmasına ilişkin tüm sorunları kapsadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla, nezarethanelerde alıkonulan herkesin insan haklarını korumak devletin temel yükümlülüğüdür.

Kötü muamele olgusunun kendine özgü niteliği, bilhassa özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin korunması amacıyla geliştirilmiş özel yöntemler kullanılmasını gerekli kılmaktadır. AİHS, Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Komitesi (CAT)⁴, evrensel insan hakları belgeleri ve bu belgeler kapsamında öngörülen mekanizmaları, genel olarak kötü muameleyi, ihlal ortaya çıktıktan sonra harekete geçmek suretiyle ele almaktadır. Bu durum doktrinde reaktif (tepkisel) koruma olarak nitelendirilmektedir. Benzer şekilde, ulusal bağlamda da müfettişler veya savcılıklar kanalıyla söz konusu ihlaller araştırılmaya ve maddi gerçeklik ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu yöntem de reaktif bir durumu ortaya koymakta ve kötü muamelenin önüne geçme konusunda yetersiz kalmaktadır (Evans ve Haenni-Dale, 2004: 20).

⁴ CAT, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi uyarınca, anlaşmaya tabi olan devletler tarafından seçilen komitedir.

Özellikle 1984 tarihli İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesi'nin (İşkenceye Dair BM Sözleşmesi, 1984) yürürlüğe girmesinden sonra reaktif yöntemlerin işkence ve kötü muamelelerin ortadan kaldırılması için yeterli olmadığı, cezalandırıcı ve bastırıcı yöntemlere proaktif yöntemler eklenmesi ve “önleme” amacının üstün tutulması gerektiği konusunda büyük bir uzlaşma oluşmuştur. Böylelikle OPCAT'e giden yol hızlanmıştır.

II. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İŞKENCEYE DAİR EK İHTİYARİ PROTOKOL'E GİDEN YOL

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (m.5.), 1950 tarihli AİHS (m.3), 1966 tarihli BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHUS, m.7), 1978 tarihli Amerikalılararası İnsan Hakları Sözleşmesi (m.5), 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı (m.5), 1984 tarihli İşkenceye Dair BM Sözleşmesi ve 1987 tarihli İşkenceye Dair Avrupa Sözleşmesi işkence ve kötü muamele konusunda temel belgeler olarak ifade edilebilir.

Kötü muamele, tüm bu uluslararası belgelerin ilgili normlarında “mutlak bir biçimde” yasaklanmasına karşın ne yazık ki hâlâ dünyadaki en yaygın ihlal alanlarından birini oluşturmaktadır. Örneğin, 2016 yılı sonunda AİHM tarafından tespit edilen 16.399 ihlalin 2.802'sinin, bir başka ifade ile yüzde 19.76'lık kısmın AİHS'in 3'üncü maddesi kapsamındaki konularla ilgili olduğu belirtilmektedir (AİHM, 2016: 197). AİHM 2021 yılı güncel verileri bağlamındaysa, konu bazlı ihlallerde adil yargılanma hakkı ihlalinin (344 ihlal vakası) hemen sonra işkence ve kötü muamele yasağı ihlali (331 ihlal vakası) gelmektedir (AİHM, 2021: 183).

Uluslararası belgeler ve diğer gelişmeler neticesinde; kötü muamele yasağının kapsamı, uyulması gereken standartlar, kötü muamelenin unsurları, usule ilişkin olanlar da dâhil olmak üzere devletin pozitif yükümlülükleri ve bu yasağın diğer insan hakları ve özgürlükleri ile karşılıklı ilişkisinin neler olduğu büyük oranda açıklık kazanmıştır. Bu durum AİHM içtihadını olumlu yönde etkileyerek zenginleştirilmiş ve geliştirmiştir. Aynı zamanda söz konusu gelişmeler, kötü muamele yasağı ile ilgili olarak yeni uluslararası gereklilikler ve yaklaşımlar belirlenmesine de olanak sağlamıştır. Çünkü İHEB, AİHS, BM İkiz Sözleşmeler gibi uluslararası birçok insan hakları belgesinin varlığına rağmen işkence ve kötü muamele tüm dünyada bir türlü önlenememiştir. İşkence ve kötü muamelenin önlenememesine bağlı olarak 1970'lerde, dünyanın her yerinde işkencenin yaygın ve çoğu durumda sistematik

doğasına ilişkin artan endişe, uluslararası toplum içinde uygulamayı yasaklamak ve önlemek için yasal normlar oluşturmaya ve aynı zamanda işkenceyi ortadan kaldırmak için mekanizmalar oluşturmaya yönelik önemli hareketlere yol açmıştır (Inter-American Institute for Human Rights and Association for the Prevention of Torture (APT), 2005: 38).

İşkence ve kötü muamele başta olmak üzere, insan hakları ihlalleri ortaya çıkmadan önce suistimallerin önlenmesi ve şeffaflığın sağlanması için yerinde ziyaret ve yetkili makamlarla iş birliği sistemi oluşturularak kötü muamelenin önlenebileceği fikri, OPCAT'ın doğmasına zemin hazırlamıştır. Bir başka ifadeyle, BM İşkenceye Karşı Sözleşme, CAT ve İşkence Özel Raportörlüğü ve diğer sözleşmelerin ilgili hükümleri ile Avrupa Konseyi bünyesindeki sözleşme ve mekanizmalara rağmen işkencenin tüm dünyada ciddi ve yaygın bir sorun olarak varlığını devam ettirmesi, yeni bir takım düzenleme ve mekanizmaların gerekliliğini ortaya koymuştur. Söz konusu belge ve mekanizmaların işkenceyle mücadelede yetersiz kalması, farklı bir anlayışa sahip yeni bir belgenin hazırlanmasının temel gerekçesi olmuştur. Bu durum reaktifin ötesine geçerek proaktif bir yaklaşım benimsenmesinin zeminini hazırlamıştır. Bu bağlamda, işkenceyi önlemenin gelecekte meydana gelebilecek işkence ve kötü muamele risklerini azaltmayı amaçlayan bütüncül ve uzun vadeli bir yaklaşım gerektirdiği konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır (APT Global Forum on the OPCAT Preventing Torture, 2012: 10).

OPCAT, BM Genel Kurulu'nda 18 Aralık 2002'de kabul edilmiş, 20 ülkenin onaylamasının ardından 22 Haziran 2006'da yürürlüğe girmiştir (OPCAT, 2002). Türkiye; Protokol'ü 14 Eylül 2005 tarihinde imzalamış, 15 Haziran 2011'de Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylamış ve karar 5 Temmuz 2011'de Resmî Gazete'de yayımlanarak 27 Eylül 2011'de BM Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiştir. OPCAT, Taraf Devletler dâhil olmak üzere tüm dünya kamuoyuna açık bir mesaj vermektedir: *“Kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı tüm durumlarda, işkence ve diğer kötü muamele riski mevcuttur. Bu nedenle, önleme her yerde ve her zaman gereklidir.”* (APT, t.y.).

OPCAT, taraf devletlerin temel yükümlülüklerini asgari olarak; alıkonulma yerlerinde özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere yapılan muameleyi, eğer gerekirse, bu kişilerin işkenceye ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezaya karşı korunmalarını güçlendirmek amacıyla düzenli biçimde incelemeleri;

BM'nin konuyla ilgili normlarını dikkate alarak, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere yapılan muamelenin ve koşullarının iyileştirilmesi amacıyla ve işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezayı önlemek amacıyla ilgili makamlara tavsiyelerde bulunmaları; mevcut ya da tasarı halindeki mevzuata ilişkin olarak önerilerini ve tespitlerini (gözlemlerini) sunmaları yetkisi tanıma şeklinde belirtmektedir (OPCAT, 2002).

Protokol, insanlığa karşı suç olarak nitelendirilen işkencenin önlenmesinde yeni ve gerçekçi bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu yeni yaklaşım, *“alikonulma yerleri ne kadar şeffaf olursa o kadar az suistimalin gerçekleşeceği”* öngörüsüne dayanmaktadır. Buna bağlı olarak OPCAT'in merkezinde, alikonulma yerlerine düzenli, bağımsız ziyaretler sisteminin suistimallere karşı önemli bir koruma görevi görebileceği ve doğası gereği halkın gözünün dışında kalan yerlerde, işkence ve kötü muameleyi önleyebileceği fikri yatmaktadır (Murray vd., 2011: 73-77).

OPCAT'in getirdiği mekanizma kısaca, *“alikonulma yerlerini düzenli ziyaret mekanizması”* olarak tanımlanabilir. OPCAT ile hem uluslararası hem de ulusal düzeyde kurulan önleyici mekanizmalar vasıtasıyla daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde, özgürlüğünden yoksun bırakılanların tutuldukları yerlerde işkence ve kötü muamelenin önlenmesi için yeni bir formül bulunmuştur (TİHEK, 2019: 18). Bu bağlamda, sadece uluslararası değil ulusal mekanizmalar kurulmasının da öngörülmesi OPCAT'i pek çok sözleşme ve protokolden farklılaştırmaktadır. Protokolün sacayaklarını uluslararası boyutta BM İşkenceye Dair Önleme Alt Komitesi (SPT), ulusal boyutta ise UÖM teşkil etmektedir. Bu ikili yapı ile OPCAT'in diğer BM mekanizmalarından farkı özetle şudur:

- Protokol, ihlal sonrası devreye girecek bir sistem değil, ziyaretler aracılığıyla önleyici ve caydırıcı bir yaklaşım öngörmektedir.
- Diğer sistemlerde amaç denetimken, Protokolle amaçlanan denetimin ötesinde taraf devletlere, işkence ve kötü muameleyle daha iyi mücadele anlamında destek verebilmek, devletlerle iş birliği ve diyaloga dayalı çalışmalar yürütebilmektir. Bu bağlamda UÖM sisteminden beklenen *“teftiş”* veya *“soruşturma”* değil, *“önleyici”* bir izleme ziyaretiyle kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı ve koruma altına alındığı yerlerde insan haklarına ilişkin şartların ve standartların geliştirilmesidir.

OPCAT uyarınca kurulan UÖM'lerin görevinin “teftiş” veya “soruşturma” olmadığına, OHCHR de çizmektedir. Komiserlik 2018 yılında yayınladığı rehberde, UÖM yetkisinin niteliği gereği “önleyici” olduğunu, işkence veya kötü muamele ile ilgili şikâyetler hakkında soruşturma yapma veya karar verme yetkilerinin olmadığını, bunun yerine kalıpları belirlemeye ve “sistemik işkence riskleri”ni tespit etmeye çalışmaları gerektiğini belirtmektedir. Diğer taraftan UÖM'leri kuran mevzuat, yetkili makamları ve diğer paydaşları UÖM'lerin tavsiyelerini incelemeye ve uygulamalarıyla ilgili olarak onlarla diyaloga girmeye zorlamalıdır (OHCHR, 2018: 6.).

III. İNSAN HAKLARI EYLEM PLANI'NIN TEMEL YAKLAŞIMI VE NEZARETHANELERİ KONU ALAN DÜZENLEMELERİ

2 Mart 2021 tarihinde “Özgür Birey, Güçlü Toplum; Daha Demokratik Bir Türkiye” sloganıyla kamuoyuna duyurulan İHEP'in çıkış noktası, insanın maddi ve manevi varlığı ile onur ve saygınlığını devletin bütün kurum ve kuruluşlarıyla tüm işlem ve eylemlerinde koruma yükümlülüğüdür. Aynı zamanda bir iyi niyet beyanı olarak değerlendirilmesi gereken Plan, bütün hakların özü olarak hukukun etkin koruması altında olduğunu vurguladığı “insan onuru”nu temel ilkelere biri olarak dikkate almaktadır (İHEP, 2021: 8-16).

İHEP'te *“bireylerin maddi ve manevi varlığı ile onur ve haysiyetini korumak, onların toplum içinde saygın birer yurttaş olarak yaşamlarını sürdürmelerini temin etmek devletin en önemli varlık sebebi”* kabul edildiğinden işkence ve kötü muamele fiilleri, insanın gerek maddi ve manevi varlığına gerekse onur ve haysiyetine yönelik en ağır saldırı olarak ele alınmıştır. Buna bağlı olarak işkence ve kötü muamele fiilleriyle mücadele doğrultusunda bazı amaç ve faaliyetler Planda geniş yer bulmuştur. İHEP'te *“Ülkemizde, gözaltı merkezleri ile ifade alma odaları ve gözaltındaki kişilerin durumları Cumhuriyet başsavcılıkları ve idari kurumlar eliyle düzenli biçimde denetlenebilmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Kamu Denetçiliği Kurumu⁵ ile Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu bu yerleri inceleme, araştırma ve denetleme yetkisine sahiptir. Yine, işkence ve kötü muamele iddiaları için diğer hak arama yollarına ilaveten Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu da öngörülmüştür.”* ifadeleri yer almaktadır. Dolayısıyla aşağıda detaylıca ele

⁵ Kamu Denetçiliği Kurumu'nun kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakılan yerleri ziyaret etme, inceleme veya denetleme yetkisi bulunmamaktadır. Bununla birlikte idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını incelemek ve araştırmak üzere ziyaret gerçekleştirmesi mümkün olabilmektedir.

alınacak olan TİHEK önleyici çalışmaları, Planda da referansla yer bulmuştur. Kişi özgürlüğü ve güvenliğinin güçlendirilmesi (Amaç 5) ile kişinin maddi ve manevi bütünlüğü ile özel hayatının güvence altına alınması (Amaç 6), TİHEK'in düzenli ziyaret mekanizması ve nezarethanelerin taşınması gereken standartlar bağlamında değerlendirilmesi gereken iki amaç olarak İHEP'te yer almaktadır (İHEP, 2021: 69-93).

Amaç 5 başlığı altında 5.3.a, b ve e faaliyetlerine yer vermek, çalışma konusuyla ilişkili olduğundan önem arz etmektedir. Faaliyet 5.3.a. *“İfade alınıp serbest bırakılmak üzere verilen bir yakalama kararı kapsamında mesai saatleri dışında yakalanan kişiye, makul bir sürede adli makamlara başvurmayı taahhüt etmesi şartıyla serbest bırakılma imkânı getirilecektir”*, Faaliyet 5.3.b. *“İfade alma işlemlerinin mesai saatleri dışında yapılamaması nedeniyle yakalama kararlarının infazından kaynaklanan mağduriyetleri gidermek için, bu işlemlerin adliyelerde 7 gün 24 saat esasıyla yapılması sağlanacaktır.”* ve Faaliyet 5.3.e. *“Çağrı üzerine gelmeme durumunda tebligat sürecinin usulüne uygun şekilde tamamlandığı tespit edilmeden zorla getirme veya yakalama işlemi yapılmamasına yönelik tedbirler alınacaktır.”* uygulamadan kaynaklı aksaklıklar nedeniyle kişi özgürlüğünün kısıtlanmasının önlenmesi amacını haiz faaliyet planları arasında yer almaktadır.

Amaç 6 başlığı altında ise, 6.1.d, e ve g faaliyetlerine yer verilecektir. Faaliyet 6.1.d. *“Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi ile BM İşkenceye Karşı Komite tavsiyeleri dikkate alınarak nezarethaneler ile geri gönderme merkezlerinin fiziki kapasiteleri dâhil standartları korunarak sürekli gözden geçirilecektir.”*, Faaliyet 6.1.e. *“İşkence ve kötü muamele iddialarıyla ilgili soruşturma ve kovuşturmalara ilişkin veri tabanı oluşturulacaktır.”*, Faaliyet 6.1.g. *“Yakalama ve gözaltı uygulamalarının insan onurunu zedelemeyecek şekilde yerine getirilmesini temin etmek için kolluk görevlilerinin farkındalıkları artırılacaktır.”* işkence ve kötü muameleyle sıfır tolerans politikasının titizlikle uygulanmaya devam edilmesi amacını haiz faaliyet planları arasında yer almaktadır.

Bu faaliyetlerden 6.1.d. ise, bu çalışmanın merkezini oluşturmaktadır. Benzer faaliyetin *“Tüm Nezarethaneler ile Özgürlüğü Kısıtlayan Diğer Alanların Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Komite ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi Raporları Dikkate Alınarak Standartlarının Yükseltilmesi”* şeklinde AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı'nda da öngörüldüğü görülmektedir.

Görüleceği üzere CPT standartları, İşkenceye Dair Avrupa Sözleşmesi'ne taraf olmamızın doğal bir sonucu olarak uygulanmasına hassasiyetle yaklaşılması gereken standartlar bütünü olarak önem arz etmektedir. Ulusal eylem planlarında yer alan faaliyetler çerçevesinde de “yol gösterici belge” olarak dikkate alınmış durumdadır. Bu aşamada, nezarethanelerde dikkate alınması gereken CPT standartlarının neler olduğu önemi haiz bir konu olarak detaylıca izah edilmeye çalışılmaktadır.

IV. AVRUPA İŞKENCEYİ ÖNLEME KOMİTESİ VE NEZARETHANELERE İLİŞKİN STANDARTLARI

İşkence ve kötü muamele ile mücadele bağlamında kurulan önleyici mekanizmalardan bir diğeri, CPT'dir. CPT, Avrupa Konseyi'nin 1989 yılında yürürlüğe giren, İşkenceye Dair Avrupa Sözleşmesi uyarınca kurulmuştur. AİHM'in 3'üncü maddesinde yer alan “*Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulamaz*” şeklindeki hükme ve işkenceye dair sözleşmenin ilgili diğer hükümlerine dayanmaktadır (Avrupa Konseyi, t.y.).

CPT bir soruşturma kurumu olmamakla birlikte, özgürlüğünden yoksun bırakılmış insanları işkenceye ve diğer tür kötü muameleye karşı korumaya yönelik yargı dışı bir mekanizma şeklinde hareket etmekte, böylece AİHM'in yargı görevini tamamlamaktadır. Bir başka ifadeyle, CPT'nin çalışmaları, insan haklarını korumak için AİHM'in mevcut reaktif yargı mekanizmasına, proaktif ve yargı dışı bir mekanizma biçiminde eklenerek Avrupa Konseyi'nin oluşturduğu sistemin ayrılmaz bir parçası olarak düzenlenmiştir (Avrupa Konseyi, t.y.).

CPT, özgürlüğünden yoksun bırakılmış insanların nasıl bir muameleye tabi tutulduklarını değerlendirmek üzere alıkonulma yerlerine ziyaretler düzenlemektedir. Önlemeye dayalı işlevinin bir parçası olarak bu ziyaretler düzenli ve “*ad hoc*”⁶ ziyaretlerle gerçekleşmektedir. Düzenli ziyaretler, Sözleşme'ye üye olan bütün taraflara belirli aralıklarla yapılmaktadır. Söz konusu devletlere yapılan özel amaçlı ziyaretler ise, Komite'nin “mevcut şartlar altında gerek duyduğu” durumlarda düzenlenmektedir. Sözleşme uyarınca, CPT heyetlerinin gözetim yerlerine sınırsız erişim ve buralarda herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın dolaşma hakları vardır. CPT, yaptığı her ziyaretten sonra bulgularını ve gerekirse söz konusu devletle kurulacak diyalogun

⁶ Belirli bir amaca özel, tematik mahiyetteki ziyaretler kastedilmektedir.

temelini oluşturmak üzere tavsiyelerini ve diğer önerilerini içeren bir rapor hazırlar ve devlete ayrıntılı bir rapor gönderir (İşkenceye Dair Avrupa Sözleşmesi, 1987).

CPT standartları; “Polis/Kolluk kuvvetleri, Cezaevleri, Gözetim Avrupa Sözleşmesi altında tutulan yasa dışı göçmenler, Psikiyatri kurumları, Yetişkin olmayanlar/18 yaşından küçük çocuklar, Kadınlar ve Sorumluluk” şeklinde 6 temel konudan oluşmaktadır. Polis/Kolluk Kuvvetleri başlığı altında ise; “Nezarethane, Nezarethanelerde CPT Standartlarının Uygulanmasına İlişkin Gelişmeler, Kötü Muameleyi Önleme Yolu Olarak Avukata Erişim ve Elektroşok silahları” yer almaktadır (Avrupa Konseyi, t.y.). CPT standartları, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, insan onuruna saygı duyulması ile işkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik olup büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, kişilerin özgürlüğünden yoksun tutulduğu yerlere yönelik hizmetlerden sorumlu olan tüm yetkililer, koşulların ve güvencelerin nasıl iyileştirilebileceği konusundaki CPT tavsiyelerini özellikle dikkate almalıdır (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, 2002: 68). Çalışmanın bundan sonraki kısmında nezarethanelerde CPT standartlarının neler olduğu üzerinde durulacaktır.

CPT, polis gözetimi altında tutulan bireylerin üç hakkına özellikle önem vermektedir: söz konusu kişinin gözaltı durumunu istediği bir üçüncü tarafa (aile ferdi, arkadaş, konsolosluk) bildirme hakkı, avukata erişim hakkı ve (polis yetkilileri tarafından çağırılan doktorun yaptığı tıbbi muayeneye ek olarak istediği bir doktor tarafından tıbbi muayene hakkı (CPT, 1992: p.36).

CPT'nin görüşüne göre bu haklar, söz konusu hukuki sistemde nasıl tanımlanırsa tanımlansın (yakalama, tutuklama vb.) özgürlüğünden yoksun edilme durumunun başlangıcından itibaren uyulması gereken, gözaltındaki kişinin kötü muameleye maruz kalmasını önleyecek “üç temel koruyucu mekanizma”dır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişinin çocuk olması durumunda gözaltı durumunu bir üçüncü tarafa bildirme, idare organları için bir yükümlülüğe dönüşmektedir. CPT, özel savunmasızlıkları göz önüne alındığında, polis nezaretinde tutulan çocukların her zaman kötü muameleye karşı ek önlemlerden yararlanmaları gerektiğini düşündüğünden, çocuğun yapılmasını talep edip etmediğine bakılmaksızın bir üçüncü tarafa bildirilmesi gerektiği ve avukatla görüş hakkı bağlamında da “avukatla görüşmek istemiyor” seçeneğinin çocuklar için geçerli olamayacağı yönünde standart geliştirmiştir. Bu

yaklaşımın “çocuğun üstün yararı” ilkesiyle uyumlu olduğu değerlendirilmektedir (CPT, 2015: p.98).

Bu hakların yanı sıra, polis nezaretine alınan kişilere, sahip olduğu her tür hak en kısa zamanda sarih olarak belirtilmelidir. Ayrıca bu hakların bir veya birkaçının uygulamaya geçirilmesinde, adaletin çıkarlarını korumak amacıyla herhangi bir gecikme yapılması konusunda yetkililere verilen imkânlar da *açıkça belirtilmeli ve kesin zaman sınırlarına tabi* olmalıdır. CPT'nin bu standardının kaynağını, 1966 yılında Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin, polis tarafından gözaltına alınan kişilerin bir takım haklara sahip olduğunu vurguladığı Miranda ve Arizona kararına dayandırmak mümkündür (Amerikan Yüksek Mahkemesi, 1966: p.467-473).

Özellikle avukata erişim ve polisin çağırdığı doktordan başka bir doktor tarafından tıbbi muayene isteme hakları söz konusu olduğunda, ilgili mesleki örgütlerle anlaşma sonucu önceden hazırlanmış listelerden avukat ve doktor seçilebilen özel sistemler geliştirilebileceği belirtilmektedir. CPT bu sayede, bu hakların kullanımını geciktirebilecek her türlü nedenin ortadan kaldırılması şeklinde tedbirler alınabileceği yönünde görüşünü ortaya koymuştur (CPT, 1992: p.37).

Polis nezaretinde olan kişilerin avukata erişimi, avukatla temasa geçme ve avukat tarafından ziyaret edilme hakkının yanı sıra, söz konusu kişinin sorgulama sırasında avukatın da bulunmasını isteme ve avukatla özel konuşma hakkını da içermelidir. Polis nezaretindeki kişilerin tıbbi muayenesi ise, polis memurlarının duyamayacağı ve tercihen göremeyeceği bir biçimde yapılmalıdır. Bu nevi davranış, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişinin insan haklarının korunmasında önemli bir güvence teşkil etmektedir. Ayrıca yapılan bütün muayene sonuçlarının yanı sıra, tutuklunun konuyla ilgili ifadeleri ve doktorun ulaştığı sonuçlar da doktor tarafından resmî olarak kayda geçmeli ve bu kayıtlar gözaltındaki kişiye ve avukatına verilmelidir (CPT, 2002: p.42).

Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 4'üncü maddesi uyarınca yakalama; kamu güvenliğine, kamu düzenine veya kişinin vücut veya hayatına yönelik var olan bir tehlikenin giderilmesi için denetim altına alınması gereken veya suç işlediği yönünde hakkında kuvvetli iz, eser, emare ve delil bulunan kişinin gözaltına veya muhafaza altına alma işlemlerinden önce özgürlüğünün geçici olarak ve fiilen kısıtlanarak denetim altına alınmasını ifade etmektedir.

Kolluk, insan onuruna saygı gösterme, insan onurunu koruma ve bütün insanların sahip olduğu insan haklarının kullanılmasını sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca, sadece kesinlikle gerekli olduğu zaman ve görevlerini yapabilmek için gerekli olduğu ölçüde güç kullanabilirler. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış bir kimseye, bizzat kendi davranışının kesinlikle gerektirmediği bir güç kullanımı, insan onurunu zedeleyecektir (Doğru ve Nalbant, 2012: 145). Nitekim CPT de, toplumun sağlıklı işleyişi için polisin, zanlıları ve diğer kategorilere giren bireyleri yakalama, geçici olarak gözaltına alma ve sorgulama yetkisi olduğunda hemfikir olmakla birlikte söz konusu yetkinin, aynı zamanda bir sindirme ve fiziksel kötü muamele riskini de taşıdığını belirtmektedir. Bu bağlamda, yakalama sürecinde özgürlüğünden yoksun bırakılan kişinin insan haklarının neler olduğu ve CPT'nin konuyu nasıl ele aldığı önemli bir konudur (CPT, 2002: p.33).

Devletin yetkili makamları tarafından alıkonulan kişilerin hangi aşamada olduğunun belirlenmesi önemlidir. Bir kişi yakalandığında, şüpheli, sanık veya benzer bir sıfatla polis ile kalması yönünde yasal bir yükümlülüğü olduğunda kişi özgürlüğünden yoksun bırakılmış demektir. Böyle bir durumda kişinin, şüphelilere tanınan hak ve özgürlüklerden faydalanma hakkı doğmuş olur. Gözaltına alınan kişinin haklarını kullanabilmesi ve bunun yanı sıra azami gözaltı süresi ve uygunluk açısından yakalama anının tam olarak tutanak altına alınması önemlidir. Yakalama anının birebir tutanak altına alınması gibi insan hakları ile ilgili olan ve alıkonulan kişiler açısından koruma sağlayan herhangi bir güvencede olduğu gibi güvencenin etkili bir şekilde uygulanması, polisin görevini kötüye kullandığı yönündeki yanlış iddialara karşı korunmasına da yardımcı olmaktadır.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evre, "soruşturma" evresidir. Bu evrede kişinin ifadesi alınıp kişi sorgulanmaktadır. 2'nci maddeye göre; şüphelinin kolluk görevlileri veya Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesi, ifade alma; şüpheli veya sanığın, hâkim veya mahkeme tarafından soruşturma veya kovuşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesi ise sorgudur.

Sorgulama/soruşturma sürecinde CPT, polis tarafından ifadenin nasıl alınacağı konusunda açık kuralların veya uygulamaların olması gerektiğini düşünmektedir. Nitekim suç işlediğinden şüphelenilen kişilerin büyük bir çoğunluğu sorgulanmak-

tadır. CPT uluslararası deneyimleri bağlamında, sorgulama sırasında kişinin kötü muameleye maruz kalmasını yüksek risk olarak değerlendirmektedir (CPT, 2002: p.41). Bir başka ifadeyle, kötü muamele uygulamalarının çoğu polis merkezlerindeki gözaltı sırasında, yakalamadan hemen sonraki saatlerde, sanığın avukatına ve doktora erişemediği, ailesi ile temas kurmasına izin verilmediği dönemde meydana geldiği görülmektedir (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, 2002: 70). APT de ilk birkaç saati, tutukluların en savunmasız olduğu ve yetkililerin onlardan bilgi almak için en fazla baskı altında olduğu zaman olarak belirtmektedir. Bu durum yukarıda izah olunan üç temel koruyucu mekanizmanın önemini daha da artırmaktadır (APT, 2013: 1).

Sonuç almaya odaklanan ve belki de şüphelilerin etkili ve insan haklarına uygun bir şekilde ifadelerinin alınması konusunda gerekli eğitimi almamış polis memurlarının, şüphelinin suçu itiraf edebileceği zannıyla bazen hukuka aykırı olarak tehdit ve şiddete başvurabilme eğiliminde olduğu görülebilmektedir. Açıkça ifade etmek gerekir ki polisin temel görevi suçlu olduğu farz edilen bir kişiyi itiraf ettirmek değildir. İtiraf ettirmek için çoğunlukla tehdide, korkutmaya, şiddete veya hileye başvurulduğu görülmektedir. İnsan onuruna aykırı bu yöntemlere hiçbir surette başvurulmamalıdır. İrlanda v. Birleşik Krallık kararıyla AİHM, duvar dibine dikme, başlık geçirme, güdültü verme, uyutmama, yiyecek ve içecek vermeme şeklinde vuku bulabilecek beş tekniğin bir daha hiç bir koşulda ifade almada yardımcı olarak kullanılmayacağını açıklamıştır (AİHM, 1978: p.165-167). Bu tarz bir yaklaşım sıklıkla, masum kişilerin suçlu bulunması, yalan itirafa zorlanması veya bu yönde kandırılması ve son olarak asıl suçlunun özgür kalması şeklinde adli hatalara neden olabilmektedir (CPT, 2002: p.34).

Türk hukukunda da, ceza yargılamasının amacı maddi gerçeğe ulaşmaktır. Ceza Muhakemesi Kanunu adil, etkin ve hukuka uygun bir yargılama yapılması suretiyle maddi gerçeğe ulaşmayı amaç edinmiştir. Maddi gerçeği araştırma ilkesi uyarınca, Cumhuriyet savcısı ve hâkimlere re'sen/kendiliğinden maddi gerçeği araştırma görevi yüklenmektedir. Bu bağlamda hâkim, taraf beyanlarıyla veya dosyadaki diğer delillerle yetinmeyip, maddi gerçeğe ulaşmak için her türlü delili mahkemeye getirtip tartıştırmalı ve değerlendirmelidir. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 160'ıncı maddesi uyarınca Cumhuriyet savcısı da, maddi gerçeğin araştırılması ve adil bir yargılamanın yapılabilmesi için, emrindeki adli kolluk görevlileri marifetiyle, şüphelinin lehine ve aleyhine olan delilleri toplayarak muhafaza altına almakla ve şüphe-

linin haklarını korumakla yükümlüdür. Bu anlayışla, kişiyi itiraf ettirerek zorla delil toplamaya çalışmak, devletin temsilcileri olarak polislerin “kaçınması gereken temel bir yükümlülük” olarak ifade edilmelidir.

İfade veren şüphelinin beyanının özgür iradesine dayanması esastır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler yasaktır. Yasak usullerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da delil olarak değerlendirilemez. Uluslararası standartlara uygun bu tarz güvenceler de iç hukukumuzda yansımış durumdadır.

Maddi gerçeğin ortaya çıkartılması bağlamında CPT'nin üzerinde durduğu ilk husus, şüphelilerin sorgulanmasının tatmin edici bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için bunun özel eğitim gerektiren bir uzmanlık görevi olduğu anlayışıyla hareket edilmesidir. Komite daha sonra bu türden sorgulamaların kesin amacını belirtmektedir. Buna göre söz konusu amaç, hâlihazırda suçlu kabul edilen birinin sorgulama memurları tarafından itiraf etmesini sağlamak değil, soruşturulan konularla ilgili gerçeklerin ortaya çıkarılması amacıyla kesin ve güvenilir bir bilgi elde etmektir. Ayrıca görevi kötüye kullanma ve hukukun ihlali olarak nitelendirilebilecek etik olmayan davranışların önlenmesi için uzmanlık eğitiminin yanı sıra polislere yönelik davranış kurallarının belirlenmesi de büyük önem arz etmektedir (CPT, 2002: p.34).

Temel olarak insan onuru, yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, ayrımcılık yasağı ile eşitlik, gereklilik ve orantılılık gibi ilkeleri içeren insan hakları merkezli polis eğitimi, polisin insan haklarını koruma ve bu haklara saygı gösterme bilincinin gelişmesine, polis teşkilatına yönelik haksız eleştirilerin en uygun şekilde yanıtlanmasına, polislik hizmetinin daha etkin ve profesyonel bir biçimde yürütülmesine ve sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır (Yazar, 2021b: 291).

İkinci önemli husus, “delilden şüpheliye” ulaşmanın aksine “şüpheliden delile” ulaşmaya odaklanan bir sorgulama sürecine dayalı ceza adalet sisteminin gözaltındaki kişilerin istismarını teşvik etme riski bulunduğuudur. Bu nedenle soruşturma yöntemlerinin, itiraf odaklı sorgulamayı azaltacak hukuk sistemlerinin, aynı amaç doğrultusunda uyumlu hale getirecek şekilde geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Sorgulama sürecinde, polis tarafından ifadenin nasıl alınacağı konusunda açık kuralların veya uygulamaların olması gerektiği düşünülmektedir. CPT, göz önünde

bulundurulması gereken hususlardan bazılarını; görüşmede bulunan kişilerin kimliği (isim ve/veya sicil numara) hakkında gözaltındaki kişinin bilgilendirilmesi; görüşmenin kabul edilebilir süresi; görüşmeler arasında dinlenme dönemleri ve görüşme sırasında molalar; görüşmelerin yapılabileceği yerler; tutuklunun sorgulanırken ayakta durmasının istenip istenemeyeceği; uyuşturucu, alkol, vs. etkisi altında olan kişilerle nasıl görüşme yapılması gerektiği şeklinde sıralamıştır. Ayrıca görüşmelerin başladığı ve bittiği zamanların, görüşme sırasında gözaltındaki kişinin bulunduğu isteklerin ve her bir görüşme sırasında bulunan kişilerle ilgili sistematik bir kayıt sisteminin olması da şart koşulmalıdır (CPT, 1992: p.39).

CPT, polis tarafından alınan ifadelerin elektronik olarak kaydedilmesinin, tutukluların kötü muameleye maruz kalmasını önlemek için (ve polis açısından da önemli avantajlar içeren) bir başka faydalı önlem olduğunu belirtmektedir. Böyle bir imkân sayesinde görüşme sürecinin tam ve özgün bir kaydı tutulur, böylece herhangi bir kötü muamele suçlaması durumunda araştırma yapmak kolaylaşır (CPT, 2002: p.34).

CPT sorgulamalar sırasında rastladığı bazı kötü deneyimleri örnek teşkil etmesi ve önüne geçilmesi amacıyla paylaşmış, bu yönde standartlar belirleyerek insan haklarını korumaya çalışmıştır. Sıhhi bölümler ve gözaltındaki kişilerin oturma veya dinlenme imkânına sahip olmadığı gözlemleyen CPT, bu yönde bir imkânın sunulması yönünde standart benimsemiştir. Polis nezaretinde 24 saat veya daha uzun kalan kişilere, mümkünse her gün açık havada egzersiz yapma imkânı verilmeli ve 24 saatlik sürede gözaltına alınan kişilere sorgulama veya soruşturma ile ilgili başka bir işlemde bağımsız olarak günde en az 8 saatlik kesintisiz dinlenme süresi tanınmış olmalıdır (CPT, 2002: p.47).

CPT, birden fazla ülkede birden fazla kez oldukça korkutucu yapıda sorgulama odalarına denk gelmiştir. Örneğin; tamamen siyah renk ile dekore edilmiş ve sorgulanan kişinin oturağına yöneltilmiş spot ışıkları bulunan odalar, bunlardan biridir. Bu türden yerlerin polis hizmetinde yeri yoktur. Yeterli aydınlatma, ısıtma ve havalandırmanın bulunmasının yanı sıra sorgulama odalarında sorgulama sürecine katılan herkesin benzer türde sandalyelere oturması ve belirli bir konfor standardının sağlanması gerekmektedir. Sorgulama görevlisi şüpheliye kıyasla hükmedici örneğin, yükseltilmiş bir yerde veya uzak pozisyonda bulunmamalıdır. Ayrıca renk temaları nötr olmalı, korkutucu veya dikkat dağıtıcı olmamalıdır (CPT, 2002: p.37).

CPT, bazı ülkelerde özellikle sorgulama sırasında polis nezaretinde olan kişilerin gözlerinin bağlandığına şahit olmuştur. Amaç, kişilerin kendilerine kötü muamele yapan kolluk kuvvetlerini tanımalarını önlemektir. Komite böylesi sorgu yöntemlerini tasvip etmediğinin altını çizmektedir. CPT'ye göre, fiziksel kötü muamele olmayan durumlarda bile nezaret altındaki bir kişinin gözlerinin bağlanması, söz konusu kişi üzerinde psikolojik kötü muamele etkisine sahip olacak bir tür baskıcı davranıştır (CPT, 2002: p.38).

Ziyaretleri sırasında CPT, bazı nezarethanelerde şüpheli eşyalara denk gelmiştir. CPT'nin karakollarda odun sopa, süpürge sapı, beysbol sopası, metal çubuk, kalın elektrik kablosu, sahte silah veya bıçak gibi çeşitli şüpheli eşyalar bulması az rastlanan bir durum değildir. Söz konusu eşyaların varlığı, bu yerlerde tutulan kişilerin bu tür eşyalar kullanarak tehdit edildiği veya onlara vurulduğu konusunda CPT heyetlerine iletilen iddiaların birçok durumda inanılabilirlik kazanmasına neden olmuştur. Bu tür eşyalar konusunda polis memurlarının genellikle yaptığı açıklama, bu eşyaların şüpheliden alındığı ve kanıt olarak kullanılacağıdır. Bu tür eşyaların hiçbir işaret taşıması ve genellikle söz konusu yerde dağınık olarak (bazen perde veya dolap arkasında) bulunması bu açıklamaları şüpheli hale getirmektedir. Polis memurlarının uygunsuz davranışları konusunda spekülasyonları bertaraf etmek ve hem personel hem de gözaltına alınan kişiler açısından bu tür olası tehlike kaynaklarını ortadan kaldırmak için, kanıt olarak kullanılmak amacıyla el konan eşyalar mutlaka doğru biçimde işaretlenmeli, kayda geçmeli ve özel bir eşya dolabında saklanmalıdır. Yukarıda sayılanlara benzeyen her türlü diğer eşya karakoldan uzaklaştırılmalıdır (CPT, 2002: p.39).

Polis nezareti, prensip gereği göreceli olarak kısa süreli olduğundan emniyet birimlerindeki fiziksel şartların, bireylerin uzun süreli kalacağı diğer gözaltı yerlerindeki kadar iyi olması beklenmemektedir. Ancak hem AİHM hem de CPT bu hususa ekleme yapmaktadır. Kalashnikov v. Rusya kararında AİHM, herhangi bir alıkonulma veya koruma yerindeki fiziksel koşulların özgürlüğünden yoksun bırakılan ya da koruma altına alınan kişinin üzerinde ortaya çıkardığı aşağılayıcı veya acı verici etkiler ve bu durumun uzun tutukluluk süreleriyle birleşmesini kötü muamele olarak kabul etmektedir (AİHM, 2002: p.95-98). Benzer şekilde CPT de, nezarethanelerin bazı temel fiziksel şartlara uygun olması gerektiğini belirterek standartlar geliştirme yoluna gitmiştir. Örneğin, bütün polis hücreleri, içinde bulundurulmuş kişi sayısına göre makul büyüklükte olmalı ve gerekli aydınlatma (uyku süresi hariç, okumaya

yetecek kadar ışık) ve havalandırma şartlarına sahip olmalıdır; tercihen hücrelerde doğal ışık olmalıdır. Ayrıca hücrelerde dinlenme imkânı olmalı ve nezarete gece kalmak zorunda olan kişilere temiz şilte ve battaniye verilmelidir (CPT, 1992: 42).

Nezaretteki kişiler gerektiğinde temiz ve düzgün şartlarda doğal ihtiyaçlarını karşılayabilmeli ve uygun yıkanma imkânlarına sahip olmalıdır. Bu kişilere uygun zamanlarda her gün en az bir tam öğün (sandviçten daha doyurucu bir şey) olmak üzere yemek ve temiz içme suyu verilmelidir. Bir başka önemli standart ise, gözetimdeki kişilerin hücrelerde veya karakoldaki herhangi bir yerde hareketlerinin sınırlandırılması amacıyla ellerinin kelepçelenmemesi gerektiğidir (CPT, 1992: 42).

Bir polis hücresi (veya bir başka tür gözetimdeki kişinin/mahkûmun kalacağı yer) için makul büyüklüğün ne olduğu zor bir sorudur. Böyle bir değerlendirme yaparken göz önünde bulundurulması gereken birçok faktör vardır. Ancak CPT heyetleri bu konuda genel kuralları belirleme ihtiyacı hissetmişlerdir. Birkaç saatte daha uzun süreli kalışlar için tek kişilik polis hücrelerinin değerlendirilmesinde halen kullanılan (asgari standart değil, arzu edilen düzey olarak görülen) kriterler şunlardır: 7 metrekare civarında, duvarlar arasında 2 metre veya daha çok, tavan ve taban arasında minimum 2.5 metre mesafe olan yerler standartlara uygun kabul edilmektedir (CPT, 1992: 25).

Gözetimdeki kişilere temiz ve uygun koşullarda tuvalete erişim (geceleri de dâhil olmak üzere) imkânı sağlanmalıdır. Ayrıca banyo yapmak için sıcak su gibi yeterli imkânlar temin edilmelidir (CPT, 2002: 47).

CPT, nezarethanelerde intihar riskini önlemek için de standartlar geliştirmiştir. Polis tarafından alıkonulan birçok kişi akıl hastalığı veya diğer hastalıklardan muzdarip olabilir. Ruhsal sorunları olan kişilerin veya polis tarafından gözetim altına alınmış olmasına ya da gözetim altına alınmasına neden olan koşullar nedeniyle duygusal olarak gergin hissedenlerin nezarethanelerde intihar girişiminde bulunması yaygın bir durumdur. Buna bağlı olarak polisin, nezareti altında olan kişilere özen göstermesi ve bu kişilerin güvenliğini ve fiziksel sağlığını koruması büyük bir önem arz etmektedir (CPT, 2002: 48).

Hücrelerin polis personelinin genellikle bulunduğu alanlara yakın olması önemlidir. Hücrelerde gözetimdeki kişilerin acil bir durumda polis memurlarının dikkatini çekecek bir çağrı sistemi olması gerekmektedir. Bu şartlar altında, çeşitli olaylara

(gözetindeki tutuklular arasında şiddet, intihar girişimi, yangın, vs.) zamanında yanıt verilememesi olasılığı oldukça yüksektir. CPT, hücre içinde intihar riskini artıracak bağlama noktalarının olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca tıbbi bir acil durumda destek sağlayabilmeleri için polis memurlarına ilk yardım eğitimi de verilmelidir (CPT, 2002: 48).

CPT, çeşitli vesilelerde yargı ve savcı makamlarının polis tarafından yapılan kötü muameleye karşı koymada rolünün altını çizmiştir. CPT, hâkim ve savcıların polis nezaretinin ardından kendilerine getirilen sanıkların durumuna dikkat etmelerine ilişkin sorumluluklarına büyük önem vermektedir. Polis nezaretinin ardından tutuklu yargılanması önerilen herkes daima bu konuda karar verecek olan hâkimin karşısına fiziksel olarak çıkarılmalıdır. Tutulan kişide polis tarafından kötü muamele yapıldığına dair göstergeler olduğu durumlarda, hâkim iddiaları yazılı olarak kayda geçmeli, hemen bir adli tıp muayenesi yapılmasını emretmeli ve iddiaların gerektiği biçimde araştırılmasını sağlamak için gerekli adımları atmalıdır. Söz konusu kişi gözle görülür biçimde yaralanmış olsa da olmasa da böyle bir yaklaşım benimsenmelidir. Sanığın veya sanık adına avukat veya başka bir meşru üçüncü tarafın şikâyeti her zaman yazılı olarak kaydedilmeli ve uygun bir soruşturma makamına sevk edilerek adli tıp muayenesi kararı alınmalıdır. Ayrıca sarih bir kötü muamele iddiası olmayan durumlarda bile, hâkim karşısına çıkartılan kişinin kötü muamele kurbanı olabileceğine dair başka bir dayanak varsa adli tıp muayenesi yapılması istenmelidir (CPT, 2002: 45).

Sağlıklı bir şekilde gözetimine alınan başvuruçuların, gözetimden çıkarıldıktan sonra yaralanmış oldukları ya da fiziksel iz bırakmayan kötü muamele gördüklerinin tutarlı ifadeleri ve doktor raporları ile saptanmış olması karşısında, artık bunun kolluk görevlilerinin eylemleri sonucu olmadığına ilişkin ispat yükümlülüğü idareye aittir. Bu ilke literatürde, ispat yükünün yer değiştirmesi ilkesi şeklinde geçmekte ve idareyi usul itibarıyla tedbirler almaya itmektir (Yıldız, 2019: 21).

Son olarak polis tesislerinin bağımsız bir makam tarafından denetlenmesi, polis tarafından tutulan bireylerin kötü muamele görmesini önlemek ve genel olarak gözetli şartlarının tatminkâr olmasını sağlamak açısından önemli katkılarda bulunabilir. İç hukukumuzda göre; nezarethane ve ifade alma odalarının standartlara uygunluğunu sağlamak amacı ile kolluk kuvvetlerinin yetkili birimleri tarafından denetleme yapılmaktadır. Ayrıca Yakalama, Gözetim Alma ve İfade Alma Yönet-

meliği'nin 26'ncı maddesine göre, Cumhuriyet başsavcılarını veya görevlendirecekleri Cumhuriyet savcılarını, adli görevlerinin gereği olarak, gözaltına alınan kişilerin bulundurulacakları nezarethaneleri, varsa ifade alma odalarını, bu kişilerin durumlarını, gözaltına alınma neden ve sürelerini, gözaltına alınma ile ilgili tüm kayıt ve işlemleri denetlemekte; sonucunu "Nezarethaneye Alınanların Kaydına Ait Defter"e kaydetmektedirler. Söz konusu düzenlemenin son hükmü, yetkili ve görevli mercilerin mevzuatta öngörülen denetim yetkilerinin saklı olduğunu belirtmektedir.

Bağımsız bir makam tarafından yapılacak ziyaretlerin, tam olarak etkin olabilmesi için hem düzenli aralıklarla, hem de önceden haber verilmeksizin yapılması ve söz konusu makamın, gözaltındaki kişilerle özel bir ortamda görüşme hakkına sahip olması gerekmektedir. Ayrıca ziyaretler, insan haklarıyla ilgili tüm yönleri ve nezaretteki kişilerin gördüğü muamele ile ilgili bütün konuları ele almalıdır (CPT, 2002: 50). Bu doğrultuda CPT, OPCAT bağlamında kurulan ve geliştirilen UÖM gibi izleme mekanizmalarının polis kültüründe önemli bir değişikliğe katkı sunacağını altını çizmektedir (CPT, 2019: 72).

Türkiye'de nezarethaneler özelinde en efektif denetim yapabilecek bağımsız kurum önleyici misyonuyla beraber Ulusal Önleme Mekanizması görevini haiz TİHEK'tir. Bu nedenle çalışmanın sonraki kısmında TİHEK'in nezarethanelere dair ziyaretleri ve ziyaret raporlarında yer alan tavsiyeler üzerinde durulacaktır.

V. ULUSAL ÖNLEME MEKANİZMASI OLARAK TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

A. TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU'NUN GÖREV VE YETKİLERİ

İHEP'te de vurgulandığı üzere efektif denetim yapabilecek bağımsız kurumların başında, Türkiye'nin ulusal insan hakları kurumu olarak yapılandırılan TİHEK gelmektedir. Ulusal insan hakları kurumlarının sahip olması gereken asgari standartlar, uluslararası literatürde "Paris Prensipleri" olarak bilinen ve BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 1992/54 sayılı, BM Genel Kurulu'nun ise 48/134 sayılı kararla kabul ettiği "İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Ulusal Kurumlar" başlıklı belgeyle belirlenmiştir. Paris Prensipleri'nin 7'nci maddesi çerçevesinde ulusal insan hakları kurumlarının; kuruluşunun yasal veya anayasal dayanağa sahip olması, hükümetten bağımsız olma ve özerklik, insan haklarının korunması ve güçlendirilmesi için geniş yetkilere sahip olma ve yeterlilik, üye seçiminde ve tayininde çoğulculuk

ve bağımsızlığın sağlanması, yeterli mali kaynak ve mali özerklik, sivil toplum ve devlet arasında köprü olma gibi özellikleri taşıması beklenmektedir.

TİHEK, 20 Nisan 2016 tarihli ve 29690 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ile kurulmuştur. Kurum, Türkiye’nin insan hakları alanında tarafı olduğu uluslararası mevzuatla uyumlu olarak kanunla kurulmuş, idari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğini haiz ve Cumhurbaşkanının görevlendirdiği bir bakan(lık) (mevcut durumda Adalet Bakan(lığı) ile ilişkili bir Kurumdur. TİHEK’in kuruluş amacı insan onurunu temel alarak,

- İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi,
- İşkence ve kötü muameleyle etkin mücadele edilmesi ve bu konuda UÖM görevinin yerine getirilmesi,
- Kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi olarak Kanunda yer almıştır.

Görüleceği üzere TİHEK, bütünleşik bir kurumsal yapıya sahiptir. TİHEK’in sahip olduğu üç farklı görevden ilkinin, “Ulusal İnsan Hakları Kurumu” olmanın doğal bir sonucu olarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda TİHEK; bilgilendirme ve eğitim yoluyla kamuoyunda duyarlılığı geliştirmek, millî eğitim müfredatında bulunan insan hakları ve ayrımcılık yasağıyla ilgili bölümlerin hazırlanmasına katkıda bulunmak, kamu, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, meslek kuruluşları, barolar gibi paydaşlarla iş birliği yapmak ve ortaklaşa faaliyetlerde bulunmak, meslek öncesi ve meslek içi eğitimi programlarının belirlenmesi ve yürütülmesine katkıda bulunmak, görev alanıyla ilgili mevzuat çalışmalarını izlemek, değerlendirmek, görüş ve önerilerini ilgili mercilere bildirmek, insan hakları ihlallerini resen incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek, yıllık ve özel raporlar hazırlamak ve yayımlamak, insan hakları alanındaki uluslararası gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek, alanındaki uluslararası kuruluşlarla ilgili mevzuat dâhilinde iş birliği yapmak ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasını izlemek gibi görevleri yürütmektedir (TİHEK, t.y.).

TİHEK'in yerine getirdiği ikinci görev ise, "Eşitlik Kurumu" çerçevesinde ayrımcılıkla mücadele ve eşitliktir. Anayasanın 10'uncu maddesi eşitlik kavramını; "*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.*" şeklinde açıklamaktadır. Ayrımcılık yasağı da uluslararası insan hakları hukukunun merkezinde yer alan ve pek çok uluslararası insan hakları sözleşmesinde özel olarak yer verilen bir konudur. Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde yer alan düzenlemeler ile Avrupa Birliği müktesebatında bulunan ve ayrımcılıkla mücadele amacıyla hazırlanan direktifler Türkiye'de ayrımcılıkla mücadele alanında kurumsallaşma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Uluslararası kriterler ve örnek uygulamalar ile ülkemiz ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılan mevzuat düzenlemesiyle "Eşitlik Kurumu" görevinin TİHEK bünyesinde yürütülmesi uygun görülmüştür (TİHEK, t.y.).

TİHEK'in yerine getirdiği son görev ise, "UÖM"dür. Ancak UÖM ile beraber insan haklarının korunması ve geliştirilmesi ile ayrımcılıkla mücadele edilmesi görevlerinin keskin çizgilerle birbirinden ayrılamayacağını, her bir çalışmanın "çarpan etkisi" doğurarak diğerlerine de sirayet edebileceği ve bu kapsamda Kurum çalışmalarının bir bütün olarak değerlendirilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu görevlerden biri olan "UÖM", aşağıda detaylıca ele alınmaya çalışılmaktadır.

B. ULUSAL ÖNLEME MEKANİZMASI OLARAK TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU'NUN GÖREV VE YETKİLERİ

OPCAT'in ülkemiz tarafından 2005 yılında imzalanmasını müteakip, 2013 yılında alınan 5711 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile "UÖM" görevi, mülga Türkiye İnsan Hakları Kurumu'na verilmiştir. 2016 yılında çıkarılan 6701 sayılı Kanun ile de UÖM görevi kanuni bir dayanağa sahip olmuş ve bu görev kanunla TİHEK'e geçmiştir. Kanuni dayanakla beraber UÖM'ün mevzuat yönünden daha güçlü bir zemine sahip olduğu ifade edilmelidir.

UÖM; "*işkencenin ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezanın önlenmesi için bir veya daha fazla organdan oluşan, yerel/ulusal düzeyde kurulmuş bağımsız ziyaret organları*" şeklinde tanımlanmaktadır (OHCHR, 2018: 4).

6701 sayılı Kanun'un 2'nci maddesinde ise UÖM'ün, "*OPCAT hükümleri çerçevesinde kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı yerlere düzenli ziyaretler yapmak üzere oluşturulan sistem*"ı ifade ettiği belirtilmektedir.

UÖM'lerin temel işlevleri; ziyaret, tavsiye, eğitim ve iş birliği şeklinde ifade edilmektedir. Söz konusu işlevler, hiç şüphesiz izleme ve raporlamayla birlikte değerlendirilmelidir.

UÖM'lerin temel görev alanlarından biri olan ziyaretler, önleyici izleme sürecinin ilk adımını oluşturmaktadır. Ziyaret işlevi sayesinde, kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı yerler düzenli aralıklarla ziyaret edilmekte ve özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere yönelik muamele incelenmektedir. UÖM'lerin tavsiye işlevi; görüş, öneri veya raporlar aracılığıyla devlet yetkililerine tavsiyelerde bulunmayı; mevzuat teklifleri sunulmasını; sorgulama kuralları, talimatları, yöntemleri ve uygulamaları dâhil gözaltına ilişkin kuralların ve özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin gözaltına alınması, sorgulanması ve tedavisine dâhil olan ilgili personele ilişkin konuların gözden geçirilmesini ve Taraf Devletlerin raporlarına katkıda bulunma veya kendi raporlarını insan hakları mekanizmalarına sunma ve tavsiyelerini takip etmeyi içermektedir (OHCHR, 2018: 6).

UÖM'lerin iş birliği işlevi ise, işkence ve kötü muamelenin önlenmesine ilişkin Taraf Devlet makamları ve diğer ilgili paydaşlarla anlamlı diyalog kurmayı ve sürdürmeyi kapsamaktadır (OHCHR, 2018: 6). Örneğin; nezarethaneler bağlamında Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yanı sıra İl ve İlçe Emniyet Müdürlükleri ile yakın ilişkide olunması gerekmektedir.

UÖM'lerin eğitim işlevi ise; eğitim ve bilinçlendirme programlarının geliştirilmesine katılım ile kolluk görevlileri gibi kişilerin eğitiminde işkence ve kötü muamele yasağına ilişkin eğitim ve bilgilerin yer alması için eğitim kurumlarının müfredatlarının incelenmesi gibi konuları kapsamaktadır (OHCHR, 2018: 6). Bu kapsamda AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı'nda kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı (ceza infaz kurumları, nezarethaneler, geri gönderme merkezleri vb.) yerlerde çalışan personele, kötü muamele teşkil edebilecek durum ve uygulamalara ilişkin AYM ve AİHM içtihadında belirlenen standartlar doğrultusunda düzenli eğitim verilmesinin öngörülen faaliyetler içinde yer alması ve bu faaliyetin hayata geçmesinden Adalet, İçişleri ve Sağlık Bakanlıklarının yanı sıra TİHEK'in de sorumlu

kurum olarak yer alması, UÖM'lerin eğitim işlevinin önemini ortaya koymaktadır (AB'ye Katılım İçin Ulusal, 2021: 174).

OPCAT uyarınca UÖM'ler; alıkonulma yerlerinde özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin sayısının yanı sıra, bu tür yerlerin sayısı ve bulunduğu yere ilişkin her türlü bilgiye ulaşmak; tüm alıkonulma yerlerine ve bunların binalarına ve tesislerine girmek; özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere yönelik tutum ve alıkonulma koşullarına ilişkin tüm bilgiye erişmek; bu kişilerle tanık bulunmaksızın, doğrudan doğruya ya da gerekli görülüyorsa çevirmen aracılığıyla ve UÖM'ün konuyla ilgili bilgi verebileceğine inandığı başka herhangi bir kişiyle özel görüşme yapmak; ziyaret etmek istediği yerleri ve görüşmek istediği kişileri serbestçe seçmek; SPT ile temas kurmak, ona bilgi vermek ve gerektiğinde SPT ile bir araya gelme imkânına sahiptir. Ayrıca UÖM'ler, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere yapılan muamelenin ve bu kişilerin koşullarının iyileştirilmesi amacıyla, ilgili makamlara tavsiyelerde bulunma, mevcut ya da tasarı halindeki mevzuata ilişkin olarak önerilerini ve gözlemlerini sunma yetkisini de haizdir (OPCAT, 2002).

Protokole göre her taraf devlet, bir ya da daha fazla sayıda bağımsız UÖM kurma hakkına sahip olsa da Türkiye'de bu yetki sadece TİHEK'e verilmiştir. TİHEK Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca UÖM olarak TİHEK'in görevleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı yerlere haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmek ve bu yerlerdeki muamele ve koşulların iyileştirilmesi amacıyla ilgili makamlara tavsiyede bulunmak,
- Ziyaretlere ilişkin raporları ilgili kurum ve kuruluşlara iletmek ve Kurulca gerekli görülmesi durumunda kamuoyuna açıklamak⁷,
- Ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurulları, il ve ilçe insan hakları kurulları ile diğer kişi, kurum ve kuruluşların bu gibi yerlere gerçekleştirdikleri ziyaretlere ilişkin raporları incelemek ve değerlendirmek,

⁷ İHEP 1.2.b.'de Kamu Denetçiliği Kurumu ile Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu kararlarının kişisel verilerin korunması suretiyle kamuoyunun erişimine açılması öngörülmüş ve İHEP'le beraber UÖM raporları da dâhil olmak üzere tüm TİHEK kararlarının kamuoyuyla paylaşılması sağlanmıştır. Bununla birlikte söz konusu faaliyetin tam anlamıyla hayata geçebilmesi için 6701 sayılı Kanunda değişiklik yapılarak 2 farklı yerde geçen "Kurulca gerekli görülenlerin" ibaresinin kaldırılmasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

- Görev alanıyla ilgili mevzuat çalışmalarını izlemek, değerlendirmek, bunlara ilişkin görüş ve önerilerini ilgili mercilere bildirmek,
- UÖM ile ilişkili başvuruları incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek⁸,
- İşkence ve kötü muameleyle mücadele amacıyla bilgilendirme yapmak ve farkındalık oluşturmak,
- Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığına işkence ve kötü muameleyle mücadele alanında yıllık rapor sunmak,
- Düzenli yıllık raporlar dışında, özel raporlar yayımlamak,
- İşkence ve kötü muamele alanındaki uluslararası gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek, alanındaki uluslararası kuruluşlarla, ilgili mevzuat dâhilinde iş birliği yapmak,
- İşkence ve kötü muameleyle mücadele alanında faaliyet yürüten kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları ve üniversitelerle iş birliği yapmak,
- Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşme ve protokollerinin uygulanmasını izlemek, bu sözleşmeler uyarınca kurulan inceleme, izleme ve denetleme mekanizmalarına Devletin sunmakla yükümlü olduğu raporların hazırlanması sürecinde, ilgili sivil toplum kuruluşlarından da yararlanmak suretiyle görüş bildirmek, bu raporların sunulacağı uluslararası toplantılara temsilci göndererek katılmak.

Gerek taraf devletlerden biri olan Türkiye'nin yükümlülükleri gerekse de UÖM olarak TİHEK'in UÖM görevleri göz önünde bulundurulduğunda, bu görevlerin ifasını en iyi şekilde gerçekleştirebilmek için UÖM olarak ayrıcalıklı yetkilerle donatılması gerekmektedir. Mevzuatla bu gereklilik yerine getirilmiştir. TİHEK Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca UÖM olarak TİHEK'in yetkileri şu şekilde sıralanabilir:

- Tüm kamu kurum ve kuruluşlarından ve diğer gerçek ve tüzel kişilerden gerekli bilgi ve belgeleri talep etmek,

⁸ UÖM kapsamında asıl olanın yaklaşımın "önleyicilik" olduğu ifade edilmelidir. Bu kapsamda bireysel başvuruları inceleme ve karara bağlamanın Kurumun önleyici ziyaretlerinin önüne geçmemesine özen gösterilmelidir.

- Söz konusu bilgi ve belgeleri incelemek ve suretlerini almak,
- İlgili kişilerden yazılı ve sözlü bilgi almak,
- Özgürlüğünden yoksun bırakılanların ve koruma altına alınanların bulunduğu yerlere ziyaret düzenlemek, bu tür yerlerde incelemeler yapmak ve gerekli raporları hazırlamak,
- Kötü muamele gördüğü iddia edilen kişilerle görüşme yapmak.
- Ayrıca, kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişiler, Kurum tarafından yapılan ziyaretleri kolaylaştırmak ve taleplerini gecikmeksizin yerine getirmekle yükümlüdür.

6701 sayılı Kanun'un 19'uncu maddesinde öngörülen bu yükümlülüklerle, uyarıya rağmen haklı bir neden olmaksızın belirtilen sürede uymayan kişi ve kuruluşlar hakkında idari para cezası uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. 2023 yılı itibariyle idari para cezaları aşağıda yer almaktadır.

Resim 1. 2023 Yılı İdari Para Cezaları

2023 YILI İDARİ PARA CEZALARI			
İDARİ PARA CEZASININ TÜRÜ	2023 Yılı İtibariyle Uygulanan Yeniden Değerleme Oranı	Ceza Alt Sınırı	Ceza Üst Sınırı
25. Maddenin 1. Fıkrası kapsamında yer alan para cezaları	%122,93	5.958,00	89.571,00
25. Maddenin 3. Fıkrası kapsamında yer alan para cezaları	%122,93	2.973,00	11.931,00

Kaynak: TİHEK, "Mevzuat: 2023 Yılı İdari Para Cezaları", t.y.

2023 yılı verilerine göre; söz konusu yükümlülükler uymayanlara, 2,973 TL'den 11,931 TL'ye kadar idari para cezası uygulanabilecektir (TİHEK, t.y.). UÖM kapsamında öngörülen idari para cezasının UÖM'lerin iş birliği işlevi ile uygunluğu hususu tartışmaya açıktır. Zira alıkonulma yerlerinde şeffaflığı sağlayarak suistimallerin önlenmesi için oluşturulan düzenli ziyaret sistemi, teftiş değil muhatap makamlarla “diyalog ve iş birliği” üzerine kuruludur (TİHEK, 2022: 13). Bununla birlikte dünyada yaygın örneği olmayan yetkinin UÖM görevinin etkinliğini sağlamada önemli bir araç olabileceği de ifade edilmelidir.

C. ULUSAL ÖNLEME MEKANİZMASI OLARAK TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU'NUN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ZİYARETLER

İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi için yasal düzenlemelerin oluşturulması, yeterli değildir. İhlal riski her zaman mevcut olduğundan sürekli hareket halinde olmak ve izleme fonksiyonunu yerine getirmek gerekmektedir. Sorunsuz görülen bir ortamda dahi sorun oluşturabilecek alanları tespit etmek ve önleyici kontrol mekanizmaları oluşturmak büyük öneme sahiptir. İşkence ve diğer kötü muamele biçimleri genellikle gizli gerçekleştiğinden, kurumlarda şeffaflığı teşvik etmek gerekmektedir. Şeffaflığı teşvik etmek için, özgürlükten yoksun bırakılan kişilerin bulunduğu yerlerin bağımsız olarak izlenmesinin sağlanması gerekliliği doğmaktadır (APT, 2006: 13-17).

İşkence ve diğer kötü muamele biçimlerini önlemenin en etkili yollarından biri, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere yapılan muameleyi ve koşulları izlemek için alıkonulma yerlerine habersiz ve düzenli ziyaretler yapmaktır (APT, 2013: 1). Bu kapsamda alıkonulma koşullarındaki iyileşme ya da kötüleşmeyi izlemek, genel olarak özgürlüğünden yoksun bırakılan kişileri korumak ve özel olarak misillemeden korumak gibi birçok nedenden ötürü düzenli ziyaretler büyük önem arz etmektedir. Ayrıca alıkonulma yerlerini sürekli izleyen bir “dış mekanizma” olarak hak ihlallerinin meydana gelmesinde caydırıcı bir etki yaratılmaktadır (TİHEK, 2022: 6). OP-CAT kapsamında, UÖM sıfatıyla hareket eden TİHEK gibi kurumlar, aşağıdakiler dâhil, ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere birçok alıkonulma yerini ziyaret etme ve izleme/inceleme yetkisine sahiptir (OHCHR, 2018: 7).

Tablo 1. Ulusal Önlleme Mekanizmalarının İzleme/İnceleme Yetkisine Sahip Olduğu Başlıca Kurumlar

1. Ceza İnfaz Kurumları
2. Nezarethaneler
3. Geri Gönderme Merkezleri
4. Geçici Barınma Merkezleri ve Kampları
5. Psikiyatri Merkezleri
6. Engelli Sosyal Bakım Merkezleri
7. Yaşlı Sosyal Bakım Merkezleri
8. Huzurevleri
9. Güvenlik ve İstihbarat Servis Tesisleri
10. Askeri Yetki Altındaki Gözaltı Tesisleri
11. Tutukluların Naklinde Kullanılan Ulaşım Araçları
12. Çocuk ve Gençlik Ceza İnfaz Kurumları
13. Çocuklar İçin Bakım Merkezleri ve Çocuk Evleri Sitesi
14. Çocuk Gözaltı Merkezleri
15. Uluslararası Limanlar ve Havalimanları
16. Havalimanı Transit Geçiş Bölgeleri (Kabul Edilemez Yolcu Bekleme Salonu)
17. Kara Geçişlerinde Sınır Polis Tesisleri ve Geçiş Bölgeleri
18. Yargılama Öncesi Bekleme Yerleri
19. İdari Gözaltı Yerleri
20. Resmi Olmayan Gözaltı Yerleri

Kaynak: OHCHR, 2018: 7 (Derleyen: Ertuğrul Yazar)

OPCAT kapsamında, UÖM sıfatıyla hareket eden kurumlar önleyici/proaktif bir misyon üstlenerek genellikle alıkonulma yerlerini ziyaret etmektedir. Ancak 6701 sayılı Kanun, OPCAT’le uyumlu olmakla birlikte, Sözleşme’nin daha ilerisinde bir yaklaşımla TİHEK’e yalnızca alıkonulma yerlerini değil, aynı zamanda kişilerin koruma altına alındığı yerleri de ziyaret etme ve buralarda izleme/inceleme yapma yetkisi vermiştir.⁹ Bu bağlamda, farklı bir tabloyla kişilerin koruma altına alındığı yerler ile alıkonulma yerleri ayrımını göstermenin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Aşağıda yer alan tablo 2, alıkonulma yerleri ile kişilerin koruma altına alındığı yerlerin ayrımını göstermektedir.

Tablo 2. Alıkonulma Yerleri ile Kişilerin Korunma Altına Alındığı Yerler Ayrımı

ALIKONULMA YERLERİ	KİŞİLERİN KORUNMA ALTINA ALINDIĞI YERLER
Ceza İnfaz Kurumları	Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri
Nezarethaneler	Çocuk Evleri ve Çocuk Evi Siteleri
Geri Gönderme Merkezleri	Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri
Psikiyatri Merkezleri	Geçici Barınma Merkezleri

Kaynak: OHCHR (Derleyen: Ertuğrul Yazar)

⁹ OPCAT’in 4’üncü maddesinde alıkonulma yerlerinin “ister bir kamusal makamca verilen bir emir üzerine isterse de bu kamusal makamın tahrikiyle ya da rızası yahut onayı ile olsun özgürlüğünden yoksun bırakılmış ya da bırakılabilecek olan kişilerin alıkonuldukları kendi yargı yetki alanı ve kontrolü altındaki herhangi bir yer” olarak anılacağı ifade edilmekte, kişilerin koruma altına alındığı yer ibaresi geçmemektedir. Bununla birlikte uygulamada Tablo 1’de yer verilen ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere birçok yere de ziyaret gerçekleştirildiği görülmektedir.

UÖM'lerin ziyaret aralığı konusunda Protokolde herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir, bu anlamda ziyaretlerin sıklığı konusunda UÖM'lerin takdir yetkisi bulunmaktadır. Ancak yukarıda yer alan tablolar göz önünde bulundurularak, ziyaretlerin sıklığını kesin olarak belirlemek için ulusal mekanizmaların alıkonulma yerlerinin farklı tiplerini (kapalı-açık veya alıkonulma-koruma yeri) göz önünde bulundurmaları gerektiği ifade edilebilir. Örneğin; özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin daha sık ve daha hızlı biçimde değiştiği, dış dünya ile ilişkilerinin kısıtlı olduğu “nezarethanelere” yapılan ziyaretler, cezaevlerine yapılan ziyaretlerden daha sık olabilir.

UÖM, önceden planlanmış düzenli ziyaretlere ek olarak özel vakalara ilişkin tepki gösterebilmeli ya da anılan vakaya özgü (düzensiz-ad hoc) ziyaretler düzenleyebilmelidir. Haberli/habersiz yapılan ziyaretlerin her ikisinin de avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Bununla birlikte, UÖM'lerin etkinliği ve işkencenin önlenmesi anlamında ani ve önceden izin almaksızın yapılacak ziyaretlerin önemi ayrıca belirtilmelidir. UÖM olarak TİHEK, gerçekleştirdiği ziyaretlerde aşağıdakiler dâhil, ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere insan hakları bağlamında birçok konuyu irdelemektedir. Bu durum, ülkemizin bağlayıcı olduğu uluslararası sözleşmeler ve 6701 sayılı TİHEK Kanunu uyarınca insan hakları ve işkence ve kötü muamele yasağını çok geniş bir ölçekten dikkate aldığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Ulusal Önleme Mekanizması Ziyaretlerinde İrdelenen Başlıca İnsan Hakları Konuları

Kaynak: APT (Derleyen: Ertuğrul Yazar)

TİHEK, ziyaret yöntemini uluslararası standartlara uygun bir biçimde belirlemiştir. Bu süreçte sırasıyla; ziyaret heyetinin belirlenmesi, ön hazırlık, Merkez/Kurum idaresi ile ilk görüşme, koşulların, ortak kullanım alanlarının ve hizmet birimlerinin yerinde incelenmesi, tutulanlar ile görüşme, Merkez personeli ile mülakat, ilgili belgelerin incelenmesi ve merkez idaresi ile son görüşme yer almaktadır. Ziyaretlerin gerçekleştirilmesinde önce; ziyaretin sebebi, amacı, sorulacak soruların belirlenmesi önem arz ederken, ziyaret sonrasında UÖM'lerin görüşlerini sunması ve hatta ziyaretin hemen ardından ziyaret edilen makamla görüşme yapılması önemlidir. Ziyaret raporunda yer alan tavsiyeler, hem ilgili kurumlarla yazışma hem de İşkence ve Kötü Muameleye Karşı Ulusal Önleme Mekanizması Yıllık Raporlarında ifade edilmek suretiyle takip edilmektedir (TİHEK, 2018-2021).

Tavsiyeye konu kurumların, kamuoyu ile paylaşılan rapordaki tespit, gözlem ve tavsiyelerin ulusal ve uluslararası standartlara göre uygulamaya geçirilmesi ve ziyaret edilen merkezde vaki değişiklik ve gelişmelerin TİHEK'e bildirilmeye davet edilmesi, UÖM olarak hareket eden kurumun işlevselliği için önemli bir ölçüttür. Bu bağlamda bir plan çerçevesinde takip ziyaretlerinin başlamış olması da geleceğe dair ilerlemeci ve geliştirici bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanlığına ve TBMM Başkanlığına sunulan işkence ve kötü muameleyle mücadele alanında yıllık raporların Cumhurbaşkanlığı ve TBMM tarafından tartışmaya açılmaması ve değerlendirilmemesi bir eksiklik olarak ifade edilebilir.¹⁰ İşkence ve Kötü Muamele Karşı Ulusal Önleme Mekanizması Yıllık Raporlarında yer alan tavsiyelere tüm kamu kurumları tarafından uyulması ve rapora azami hassasiyetle yaklaşılması, söz konusu belgenin üst politika belgesi olarak dikkate alınmasına bağlıdır.

TİHEK yayınladığı raporlarda insan haklarıyla ilgili birçok sorunu çözmek ve işkence ve kötü muamele teşkil edebilecek hususları önlemek üzere İl Emniyet Müdürlüklerine, Jandarma Komutanlıklarına, Polis Merkez Amirliklerine, Cumhuriyet Başsavcılıklarına; makro düzeydeki sistematik ve yapısal sorunların çözümü konusunda da Emniyet Genel Müdürlüğüne ve İçişleri Bakanlığına tavsiyelerde bulunmuş, bu tavsiyelerin hayata geçmesini büyük bir titizlikle izlemeye çalışmıştır. Bu tavsiyelere tüm kamu kurumları tarafından uyulması için TİHEK'in düzenli ara- lıklarla bu kurumlarla yuvarlak masa toplantıları yapmasında yarar görülmektedir. Bu yöntem, kamu kurumlarıyla diyalog ve iş birliğini geliştirecek ve tavsiye başarı oranını artıracaktır.

UÖM'lerin işlem ve çalışmalarıyla ilgili olarak hazırladığı raporları kamuoyuna açıklaması, bağımsızlık ve şeffaflık açısından önemlidir. TİHEK, UÖM kapsamında ziyaret ettiği yerleri, ziyaret sonrası haberleştirmekte, aynı zamanda ziyaret düzenlenen illeri Türkiye haritası üzerinden kamuoyu ile paylaşmakta ve ziyaret edilen yerleri isimleriyle duyurmaktadır (TİHEK, t.y.). 2022 yılı sonu itibariyle tüm iller ziyaret edilmiştir.

¹⁰ Söz konusu müzakere sürecinin İşkence ve Kötü Muamele Karşı Ulusal Önleme Mekanizması Yıllık Raporu'nun yanı sıra İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yıllık Raporu ve Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Yıllık Raporu kapsamında da işletilmesinde yarar görülmektedir.

Resim 2. Ulusal Önleme Mekanizması Kapsamında TİHEK Tarafından Ziyaret Edilen İller ve Alikonulma/Korunma Yerleri

Kaynak: TİHEK, "Görev Alanlarımız: Ulusal Önleme Mekanizması", t.y.

Yetkisi bulunmakla beraber, UÖM'nin henüz Sahil Güvenlik Komutanlığı nezarethanelerine bir ziyaret düzenlemediği görülmektedir. Bu nezarethanelerin de ziyaret takvimine eklenmesi ve yerinde incelemeler yapılarak ziyaret raporları hazırlanması uygun olacaktır. Ayrıca kötü muamele ile mücadelenin belirli bir konu özelinde ele alınması, işkenceye yönelik iddiaların basına yansımaları veya Kuruma başvuru sonrası da nezarethanelere farklı türlerde ziyaretler düzenlenebilmesi muhtemeldir. Bu bağlamda UÖM'lerin tüm nezarethane ziyaretlerinin önleyici mahiyette olduğu; reaktif, tematik ve/veya özel amaçlı (ad-hoc) ziyaret düzenlenmediği görülmektedir. Bununla beraber takip ziyaretlerine başlandığı ve rapor sonrası ilerlemelerin ve tavsiyelerin pratik dönüştürülmesinin izlendiği anlaşılmaktadır.

UÖM, il veya ilçe nezarethanelerine yönelik ziyaretlerinde, ilgili tüm bölümleri inceleyerek aslında çok daha fazla nezarethane koşulları yerinde inceleme fırsatı bulmaktadır. Her ne kadar İl Emniyet Müdürlüğü nezarethanelerine yönelik ziyaret sayıları kurum verilerine "1" olarak kayda geçse de, esasen bu ziyaretlerde Emniyet Müdürlüğü bünyesinde bulunan Asayiş Şube Müdürlüğü, Çocuk Şube Müdürlüğü, Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü, Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü, Narkotik Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü gibi müdürlük nezarethaneleri de ziyaret edilmektedir.

E. ULUSAL ÖNLEME MEKANİZMASI OLARAK TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU'NUN NEZARETHANE ZİYARET RAPORLARI VE İLGİLİ KURUMLARA TAVSİYELERİ

UÖM'lerin etkinliği; asgari düzeyde düzenli ve etkili ziyaretler gerçekleştirilmesine, nitelikli ziyaret raporları hazırlanmasına ve sunulan tavsiyelerin uygulanma düzeyinin takip edilmesine bağlıdır. Her bir aşama, sorumlu kurumlarla iletişimin önemli birer unsurunu oluşturmaktadır. Bu hususların yanı sıra şeffaflığın sağlanabilmesi için kamuoyunun da aydınlatılması gerekmektedir. Bu nedenle ziyaretlerin haberleştirilmesi ve ziyaret raporlarının kamuoyuyla paylaşılması önem arz etmektedir. TİHEK, UÖM olarak ziyaret ettiği tüm kurumların raporlarını kamuoyu ile paylaşmaktadır.¹¹ Bu raporlar arasında nezarethane ziyaret raporları da yer almaktadır.

¹¹ Bu raporlara, <https://www.tih.gov.tr> ana sayfasında yer alan Kurul Kararları, Raporlar, Ulusal Önleme Mekanizması Raporları üzerinden erişim sağlanabilmektedir. Raporlar 2018 yılından başlayacak şekilde yıl yıl kategorize edilmiştir.

TİHEK'in 2022 yılı sonu itibariyle kamuoyu ile paylaştığı raporlar, kronolojik sıralamaya uygun olarak rapor numaralarıyla birlikte tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. TİHEK'in Kamuoyu ile Paylaştığı Nezarethane Ziyaret Raporları

1.Konya İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2018/10)
2.Samsun İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2018/15)
3.Erzurum İl Emniyet Müdürlüğü ve Erzurum Adliyesi Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2018/19)
4.Bolu İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2019/08)
5.Bursa İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2020/04)
6.Şanlıurfa İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2020/12)
7.Eskişehir İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2021/02)
8.Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2021/09)
9.Ankara Gölbaşı İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2021/11)
10.Antalya İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2021/13)
11.Kars İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/06)
12.Diyarbakır İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/08)
13.Ağrı İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/13)
14.Mardin İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/20)
15.Ankara Batı Adliyesi Mahpus Bekleme Alanı (Nezarethaneleri) Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/26)
16.Edirne İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/29)
17.Artvin İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/31)
18.Bolu İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Takip Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/43)
19.Gümüşhane İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/44)
20.Ankara Adliyesi Mahpus Bekleme Alanı (Nezarethaneleri) Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/48)
21.Muş İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/49)
22.Burdur İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/50)
23.İstanbul Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/59)
24.Adıyaman İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/64)
25.Çorum İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/67)

Kaynak: TİHEK (Derleyen: Ertuğrul Yazar)

TİHEK'in ziyaret düzenlemekle birlikte kamuoyu ile henüz paylaşmadığı ancak yayın aşamasında olan raporlar da mevcuttur. Bu raporlar, yazım sürecinin tamamlanmasını müteakip Kurumun karar organı olan İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu'na sunulacak, daha sonra da Kurul kararının ardından kamuoyu ile paylaşılacaktır. 16.10.2017 tarihinde ziyaret düzenlemekle beraber kamuoyunda paylaşılmama kararı alınan tek rapor ise, Rize İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyaret Raporu'dur. Yazım süreci veya Komisyon/Kurul aşaması devam eden raporlar ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5. TİHEK'in Kamuoyu ile Paylaşacağı Nezarethane Ziyaret Raporları

1.Siirt İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu
2.Kastamonu İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu
3.Ankara Mamak İlçe Emniyet Müdürlüğü Şehit İsmail Kılıç Polis Merkezi Amirliği Ziyareti Raporu
4.Ankara Çankaya İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu

Kaynak: TİHEK (Derleyen: Ertuğrul Yazar)

UÖM, nezarethane ziyaretleri sonrası düzenlediği raporlarda, insan haklarıyla ilişkili olarak yer verdiği başlıklarda uluslararası standartlara uygunluğu gözetmektedir. Bu raporlarda; ziyaret edilen müdürlüğün konumu, erişilebilirlik (bodrum katta yer alması, engelli rampası bulunup bulunmaması) sorunsalı, nezarethanelerdeki oda sayısı ve fiziksel genişlik, kapasite durumu, ziyaret tarihi itibarıyla tutulan sayısı ve tutulanların cinsiyet, yaş, engelli vb. dağılımı, nezarethanelerdeki odaların ve içinde yer alan şilte, örtünme malzemesi gibi ürünlerin özellikleri, havalandırma (pencere veya havalandırma sistemi aracılığıyla olup olmadığı) şartları, ısınma (doğalgaz, klima vb.) türü, aydınlatma (doğal veya yapay) türü, tuvalet ve banyoların sayısı ve engelli bireylere uygunluğu, tuvalet ve lavabolar ile koridorun temizlik ve hijyen sorunsalı, ilaçlama durumu, tutulanların beslenme şartları (yemek, kantin vb.), içme suyu ihtiyacının temini, acil tıbbi müdahalelerin nasıl gerçekleştirildiği, CPT standartları bağlamında temel güvencelerin durumu, sağlık raporu ve doktor muayenesi, bir yakını bilgilendirme durumu, avukatla görüşme, avukat odası ve ifade alma odasının şartları, nezarethane talimatnamesi ile diğer bilgilendirici belgele-

rin mevcudiyeti, nezarethaneye alınanların kaydına ait defterin (savcı imzasının yer alıp almadığı vb.) düzenli aralıklarla tutulması durumu, yer alan formlar, kamera verileri (kör nokta olup olmadığı ve kayıt süreci), personel sayısı ve personel eğitimi konuları geniş bir biçimde yer almaktadır.

Düzenli ve habersiz ziyaretlerle nezarethanelerin etkili bir şekilde önleyici olarak izlenmesi; işkence, kötü muamele ve diğer insan onuruna aykırı uygulamalara yol açan veya bunları önleyemeyen faktörleri belirlemek ve analiz etmek için kullanılabilir. Önleyici izlemenin temel amacı, yetkililerle yapıcı diyalog yoluyla somut tavsiyeler sunmaktır. Bu bağlamda UÖM'ler risk faktörlerini azaltmak veya ortadan kaldırmak ve önleyici tedbirler önermekle yükümlüdür. Böyle bir yaklaşım, ileriye dönük sonuçları beraberinde getirecek ve uzun vadede işkence olasılığını azaltan bir ortam yaratılmasına yardımcı olacaktır (APT, 2013: 15-16).

Yukarıda zikredilen nezarethane izleme ziyaret raporlarında, bu konularla ilgili birçok tavsiye yer almaktadır. Raporlarda konu başlıkları özelinde yer alan tavsiyeler, şu şekilde özetlenebilir:

Fiziksel koşullar konusunda;

- Rutubetten dökülme olduğu görülen duvarların boya ve sıvasının yenilenmesi,
- Nezarethane parmaklıklarının kilit bölmesinin güvenli hale getirilmesi,
- Standartlara uygun bağımsız bölümlerin, ifade alma odası, avukat görüşme odası ve teşhis odası olarak kullanılması/standartlara uygun olmayan avukat görüşme odasının standartlara uygun hale getirilmesi,
- Her kolluk biriminde görüşme için uygun şartlara sahip müstakil bir müdafî görüşme odası düzenlenmesi/avukat görüşme odası olarak kullanılan odanın münhasıran bu amaçla kullanılması,
- Banyolarda akmadığı tespit edilen sıcak suyun akar hale getirilmesi.

Bilgilendirici form, afiş ve işaretler konusunda;

- Sanık hakları formu dışında nezarethanelerin yer aldığı koridor duvarlarına “Nezarethane Talimatnamesi”, “Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma

Yönetmeliği”, “İHEB” gibi bilgilendirici metinlerin Türkçe ve yabancı dillerdeki çevirilerinin asılması,

- Yabancı uyruklu kişilerin anlayacakları dilde haklarını gösteren formların tanzim edilmesi,
- Eşya ve paralara ilişkin muhafaza altına alma tutanağının özgürlüğünden yoksun bırakılanlara bizzat yazılı olarak teslim edilmesi,
- Nezarethane defterinde alıkonulan kişilere ilişkin müdafî isimlerinin kayıtlarda yer alması,
- Yangın söndürme tüpüne ait talimatnamenin asılması,
- Nezarethane odalarının girişine, odanın hangi yaş ve cinsiyet grubuna tahsis edildiğine ilişkin işaret ve tabelaların asılması.

Kameralar konusunda;

- Arızalı kameraların onarılması ve kamera kayıt alma (saklama) sürelerinin uzatılması veya mevcut kayıt cihazı kapasitesinin artırılması,
- Nezarethane odalarına kamera konulması ve ayrıca tüm nezarethane odalarının girişine veya içine tutulanların buldukları alanın kamera ile izlendiğini belirtecek şekilde bir uyarı yazısının eklenmesi,
- Yaka kamerası ile araç içi ve dışı kameraların temin edilmesi,
- Ana koridordaki kör noktaların bertaraf edilmesi adına bozuk olan kameranın ivedilikle değiştirilmesi,
- Kameraların izlendiği bilgisayarların ekran donması, aşırı ısınma gibi olumsuzluklara mahal vermeyecek şekilde yenileri ile değiştirilmesi, ayrıca bilgisayar ekranlarından tüm kameraların izlenmesini aynı anda mümkün kılacak şekilde görüntü kalitesi yüksek büyük TV ekranları ile değiştirilmesi,
- İfade alma odalarında hem ses hem de görüntü alan kameraların bulundurulması,
- Hem polis tarafından kötü muameleye maruz kalan kişilerin, hem de fiziksel olarak kötü muamele yaptıkları veya psikolojik baskı uyguladıkları yönünde haksız suçlamalara maruz kalan polis memurlarının lehine olacak şekilde suistimallerin önlenmesi ve belgelendirilebilirliğin sağlanması açısından

nezarethanedeki kameraların, görüntüsü net ve gece görüş kalitesi yüksek kameralarla değiştirilerek, odalarda kör nokta kalmayacak şekilde yeniden ayarlanması.

Havalandırma, doğal ışık, aydınlatma ve ısınma konusunda;

- Havalandırma sistemi kurulması,
- Düşük ışık seviyesine sahip yapay aydınlatmanın değiştirilmesi,
- Nezarethanenin, doğal ışığın yeterli düzeyde olduğu bir alana taşınması,
- Pencere üzerindeki metal kafes boyasının doğal ışığı almaya uygun açık bir renge boyanması,
- Isınma sorununa çözüm bulmak üzere alternatif yöntemlerin araştırılması ve çocuk nezarethane odasına geçici bir çözüm olarak elektrikli ısıtıcı konulması,
- Koridorda bulunan petek sayısının artırılması seçeneği dâhil ısınma sisteminin mevcut durum gözetilerek düzenlenmesi,
- Odaların ışıklandırma sisteminin tutulanların dinlenmesine ve uyumasına imkân verecek bir şekilde tekrardan düzenlenmesi ve odalara doğal ışık sağlanması,
- Havalandırma ve aydınlatma sisteminin yeniden düzenlenmesi.

Engelli bireylere yönelik makul düzenlemeler konusunda;

- Banyo ve tuvaletlerinde tutamaç bulunmayan nezarethanelerin, özgürlüğünden alıkonulan engelli bireylerin insan onuruna yakışır bir şekilde tutulması için makul düzenlemeler yapılması,
- TSE Engelliler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklere başlıklı 9111 standartları uyarınca, engelli tuvaletinin yer alması, engelli rampası ve tekerlekli sandalye gibi ürünlerin bulundurulması (TSE, 2011: 11-63),
- Tuvalet ve banyolarına yüksek bir basamakla çıkılan nezarethanelerde seyyar rampa kullanılması,

- Tuvalet, lavabo ve banyo bölümlerinde tutunma barı gibi kolaylaştırıcı fiziki donanım olmadığı göz önüne alındığında, nezarethanelerde engelli dostu uygulamaların başlatılması.
- Çocuklara yönelik düzenleme ve alınabilecek tedbirler konusunda;
- Çocuk Şube Müdürlüğü'nde yalnızca çocukların tutulması ve yürütülen soruşturmalar kapsamında soruşturma sürecinin hızını yavaşlatmayacak şekilde şüpheli yetişkinlerin çocuklarla karşılaşmayacakları uygun bir alanda tutulması,
- Çocuk Şube Müdürlüğü'ne ait nezarethanede tutulan çocukların yatmaları için ayrılan bölümlerin sert bir zemin olduğu, üzerlerine zeminin yumuşatılması için yorgan yerleştirildiği dikkate alındığında çocuk tutulanların kalacağı zeminin çocuklar için uygun hale getirilmesi,
- Çocukların kullanımına tahsis edilen tuvalet ve banyonun kapı ve duvarlarının yetişkin bireylerin boyuna göre çok kısa olduğu ve içerinin rahatça görülebildiği tespit edildiğinden; acil durumlarda hızlı müdahaleye uygun ancak çocuğun mahremiyetini ihlal etmeyecek bir çözüm yolunun bulunması,
- Çocukların mahremiyetine uygun olmadığı değerlendirilen mevcut tuvalet kapılarının değiştirilmesi,
- Çocukların Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kurumlardan kaçmalarının tekrarlayan bir sorun haline dönüşmesinin nedenleri ve muhtemel çözümleri üzerine çalışma yapılması,
- Muhafaza odasında konaklayacak çocuğun doyurucu vakit geçirebilmesi için odanın kitap, oyuncak gibi materyallerle zenginleştirilmesi,
- Çocuklara oyuncak verilmesi gibi olumlu uygulamaların yaygınlaştırılması.

Yabancılarla yönelik düzenleme ve alınabilecek tedbirler konusunda;

- Polis Merkezi Amirliklerine geçici süreyle getirilen göçmenlerin kalabalık bir şekilde nezarethanelerde tutulmaması ve işlemlerinin ivedilikle yapılarak sevk edilmeleri,

- Emniyet Müdürlüğünün mevcut konumu göz önüne alındığında tutulanların yabancı uyruklu olma ihtimalinin yüksek olduğu, bu nedenle yabancı dilde bilgilendirme formlarının hazırlanması,
- Geri gönderme merkezine sevk edilmek üzere Amirliklerde tutulan göçmenlerin sürece dair bilgilendirilmeleri.

Sağlık, temizlik ve genel hijyen konusunda;

- Tek kullanımlık diş macunu ve fırçası, havlu ve terlik gibi ürünlerin olduğu bir paket hazırlanması ve gerekli olduğunda talep eden kişiye teslim edilmesi,
- Temiz havlu, tuvalet kâğıdı, havlu kâğıdı, sıvı sabun ve şampuan gibi ürünlerin tedarik edilerek her zaman hazır bulundurulması ve hijyenin tam olarak sağlanması,
- İdare tarafından uygun görülecek uygun bir yere acil yardım/ecza dolabının yerleştirilmesi,
- Nezarethanelerin girişinde ve tuvalette bulunan kokuların kaynaklarının kesin olarak tespit edilerek sorunun giderilmesi,
- Nezarethanedeki tuvalet tesisatı ile ilgili sorun çözülerek kapalı tuvaletin kullanıma açılması, tesisat nedeniyle katta oluşan kokunun giderilerek hijyen kurallarına uygun hale getirilmesi,
- Battaniyelerin, koku oluşmaması için periyodik olarak, ayrıca mutlaka her kullanımdan sonra yıkanmaları,
- Kullanılmış battaniye, nevresim ve yorganların temizliğinin düzenli aralıklarla takip edilmesi,
- Duş alanında sıcak su sorununun giderilmesi,
- Tutulanların bulunduğu nezarethane odalarında bulunan boş yemek ve su kaplarının düzenli olarak toplanması ve tutulanların bulunduğu odaların temizliğine daha özenli yaklaşılması.

Beslenme konusunda;

- Yemek öğün sayısının ikiden üçe çıkarılması,
- Tutulanların talebi olması halinde diyet ve vejetaryen menünün sunulması,

- Müdürlükte görev yapan personele gece vardiyasında yemek hizmetlerinin sağlanması.
- İbadet özgürlüğü konusunda;
- Kişilerin ibadet özgürlüğü kapsamında temiz ve tek kullanımlık seccadeler bulundurulması ve tutulanların talep etmeleri durumunda verilmesi.

Dinlenme ve sağlıklı uyku düzeni konusunda;

- Gece uyumada sorun oluşturan projektörün, tutulanları rahatsız etmeyecek ve gece vakti uyumalarına imkân sağlayacak şekilde kullanılması,
- Oturma bankı sayılarının arttırılması,
- Oturma alanlarının, tutulanların uyumalarına ve dinlenmelerine imkân sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi,
- Tutulanlara dinlenmeleri sırasında kullanmaları için imkânlar ölçüsünde yastık temin edilmesi,
- Nezarethane odalarında yer alan oturma bankalarının yeterli yumuşaklıkta başka bir malzeme kullanılarak yenilenmesi ve temizliklerine özen gösterilmesi,
- Oturma yerlerinin, tutulanların rahat uyuyabilecekleri yumuşak bir malzemeyle kaplanması ve battaniye sayısının artırılarak nezarethane kapasitesine eşitlenmesi.

İntihar riskinin önlenmesi ve güvenlik konusunda;

- Gözaltında bulunan şahısların ihtiyaçları veya acil bir durum hâsıl olduğunda sesli olarak nöbetçi memura bildirme veya kameraya el sallayarak kolluk güçlerine haber vermeleri, gözden kaçabilecek bir durum olarak değerlendirildiğinden, nezarethanelerde olabilecek acil bir durumu veya tutulanların sağlık durumlarında oluşabilecek ani gelişmeleri ve benzeri durumları daha sıkı takip edilebilmek için görevli memurun tutulan şahısların acil ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri adına tutulanları görebilecekleri/duyabilecekleri bir yerde durmaları veya odalara personel çağırma (acil çağrı) butonu konulması,
- Duş başlıklarının tercihen plastik ve spiral hortumsuz şekilde duvara monte edilmesi,

- İfade alma odasının camlarının açılabilirdiği ve odada parmaklık gibi bir fiziksel koruyucunun kullanılmadığı dikkate alındığında, tutulanların güvenliğinin sağlanması amacıyla camlara fiziksel koruyucu takılması,
- Nezarethanelerde tutulanların kendilerine zarar verme ihtimalinin önlenmesi için battaniyelerin kenar bantlarının sökülmesi,
- Kalorifer ve askılı tesisat borularının, yakalananın veya gözaltına alınanın kendisine zarar vermeyecek şekilde yeniden düzenlenmesi,
- Amirlik nezarethanesinde bulunan yaylı yatakların tutulanların güvenliği açısından tehlike oluşturacak nitelikte olduğu dikkate alınarak değiştirilmesi,
- Nezarethaneye Alınanların Kaydına Ait Defter kayıtları ile kamera kayıtlarının izlendiği bilgisayardaki programın saati arasındaki zaman farkının önlenmesi amacıyla düzenli takip yapılarak teknik aksaklıkların giderilmesi.

Personel ve eğitimi konusunda;

- Kolluk personelinin moral, motivasyon ve verimliliğini artırmak üzere mesai saatleri, vardiya ve diğer çalışma koşullarının gözden geçirilerek, gerekmesi halinde imkânlar dâhilinde iyileştirmeler yapılması,
- Personelin hizmet içi eğitim müfredatına, insan hakları, “tutulanlara ve özellikle hassas gruplara yönelik muamele” ile “BM’nin İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi İstanbul Protokolü” dâhil olmak üzere işkence ve kötü muameleyi inceleme ve belgelendirme konularının dâhil edilmesi,
- Güvenlik zafiyetinin önlenmesi amacıyla Müdürlük nezarethanesinde geceleri görevlendirilen personel sayısının artırılması,
- Personelin yaptığı işin kapsamının belirli olması için temizliğin teknisyen tarafından yapılmaması ve eğer eksiklik varsa temizlik görevlisi alınması,
- Personelin hizmet içi eğitime tabi tutulması ve personele insan hakları eğitimi ile işkence ve kötü muameleye karşı hizmet içi eğitim verilmesi.

UÖM ziyaretleri konusunda;

- Ülke genelindeki İl ve İlçe Emniyet Müdürlükleri ile polis merkezi amirliklerine TİHEK’in görev alanına ve Kurumun UÖM kapsamında Müdürlük ve

amirliklere yaptığı ziyaretler sırasında ziyaret heyetlerine kolaylık sağlanması ve bilgi ve belge taleplerinin 30 gün içinde yerine getirilmesine ilişkin resmi yazı yazılması.

SONUÇ

Ülkemizin diğer uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile birlikte OPCAT'e taraf olması, kötü muamelenin önlenmesi bağlamında ortaya koyduğu kararlı iradenin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Benzer şekilde "insan onuru"nu temel ilkelere biri olarak kabul eden İHEP'in hayata geçmesi bu iradenin sürdüğünü, sık sık vurgusu yapılan "İşkence ve Kötü Muameleye Sıfır Tolerans" politikasının önemini ve vazgeçilmezliğini ortaya koymaktadır.

İHEP'teki faaliyetlerden biri de, CPT ile CAT tavsiyeleri dikkate alınarak nezarethaneler ile geri gönderme merkezlerinin fiziki kapasiteleri dâhil standartlarının korunarak sürekli gözden geçirilecek olmasıdır. CPT standartları, İşkenceye Dair Avrupa Sözleşmesi'ne taraf olmamızın doğal bir sonucu olarak uygulanmasına hassasiyetle yaklaşılması gereken standartlar bütünü olarak önem arz etmektedir. Ulusal eylem planlarında yer alan faaliyetler çerçevesinde de "yol gösterici belge" olarak dikkate alınmış durumdadır.

CPT standartları, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, insan onuruna saygı duyulması ile işkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik olup büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı yerlere yönelik hizmetlerden sorumlu olan tüm yetkililer, tutulma koşullarının ve tutulanlara yönelik güvencelerin nasıl iyileştirilebileceği konusundaki CPT tavsiyelerini özellikle dikkate almalıdır.

OPCAT hükümleri çerçevesinde kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı yerlere düzenli ziyaretler yapmak üzere oluşturulan sistem UÖM'dür ve Türkiye'de bu görevi haiz kurum, 6701 sayılı Kanun uyarınca TİHEK'tir. 6701 sayılı TİHEK Kanunu'nun 9/1-j bendinde, Kurumun özgürlüğünden yoksun bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin buldukları yerlere haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirme görevini üstlendiği hükme bağlanmıştır. Şüpheli veya sanıkların haklarındaki işlemlerin tamamlanıp adli mercilere sevk edilinceye kadar bekletilmesi amacıyla yapılmış yerleri ifade eden nezarethaneler, kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı yerlerden biridir. Bu bağlamda bu yerlere ziyaretler düzenlemek, Tİ-

HEK'in görev ve yetki alanı kapsamındadır. TİHEK, 2022 yılı sonu itibariyle 24 farklı ilde toplam 30 nezarethane izleme ziyareti düzenlemiştir.

Önleyici izlemenin temel amacı, yetkililerle yapıcı diyalog yoluyla somut tavsiyeler sunmaktır. Bu bağlamda TİHEK, UÖM olarak ziyaret ettiği tüm kurumların raporlarını kamuoyu ile paylaşmaktadır. UÖM'lerin çalışmalarıyla ilgili hazırlanan raporların kamuoyuna açıklaması, Kurumun bağımsızlığı ve şeffaflığı açısından önemlidir. Kamuoyu ile paylaşılan bu ziyaret raporları arasında nezarethane ziyaret raporları da yer almaktadır. Bu bağlamda, 2022 yılı sonu itibariyle 25 nezarethane ziyaret raporu TİHEK tarafından kamuoyuyla paylaşılmış, ziyaret gerçekleştirilen 4 nezarethaneye ilişkin rapor ise yazım ve Kurul aşamasını müteakip kamuoyuyla paylaşılacaktır.

TİHEK, ülkedeki işkence ve kötü muamele ve diğer sistemik insan hakları ihlali oluşturabilecek olguları yalnızca izlemek, araştırmak, yayınlamak ve raporlamakla kalmamalıdır. Nitekim UÖM'lerin dört temel işlevinden biri olan tavsiye işlevi; görüş, öneri veya raporlar aracılığıyla devlet kurumlarına tavsiyelerde bulunmayı içermektedir. Bu nedenle tavsiyelerin ve bulgularının uygulanmasının teşvik edilmesi, olumlu değişimin savunulması ve özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin korunması yoluyla titiz ve sistematik takip faaliyetleri de üstlenilmelidir.

TİHEK de yayınladığı raporlarda insan haklarıyla ilgili birçok sorunu çözmek üzere İl Emniyet Müdürlüklerine, Jandarma Komutanlıklarına, Polis Merkez Amirliklerine, Cumhuriyet Başsavcılıklarına; makro düzeydeki sistematik ve yapısal sorunların çözümü konusunda da Emniyet Genel Müdürlüğüne ve İçişleri Bakanlığına tavsiyelerde bulunmuş, bu tavsiyelerin hayata geçmesini izlemeye çalışmıştır. Bununla birlikte söz konusu tavsiyelere tüm kamu kurumları tarafından uyulması ve coğrafi, politik veya sosyal olarak uzak olanlar da dâhil olmak üzere herkes için kurumun erişilebilirliğini sağlamak için TİHEK'in düzenli aralıklarla bu kurumlarla yuvarlak masa toplantıları, çalıştaylar vb. yöntemlerle bir araya gelmesinde yarar görülmektedir. UÖM olarak TİHEK sivil toplum kuruluşları, barolar, üniversiteler gibi kurum ve kuruluşlarla çalışma ilişkileri geliştirmeli, ziyaret heyetlerinin oluşturulması gibi yöntemlerle bu ilişkileri resmileştirmeli ve sürdürülebilir hale getirmelidir. Bu yöntem, kamu kurumlarıyla diyalog ve iş birliğini geliştirecek ve tavsiyelerin uygulanma oranını artıracaktır.

Söz konusu tavsiyeler, CPT standartları bağlamında değerlendirildiğinde, TİHEK'in Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirme noktasında büyük bir özveri ile çalıştığı ifade edilebilir. Ayrıca, TİHEK'in hak ihlallerini önleyici ve insan haklarını koruyup geliştirici bir işlev icra edebilmesi, CPT standartları gibi uluslararası insan hakları norm ve standartlarını referans almasına ve bunları ziyaret raporları aracılığıyla kamu kurumlarının kültürüne yerleştirme yönünde gösterdiği çabaya bağlıdır.

Diğer taraftan işkence ve kötü muameleyle mücadele alanında hazırlanan ve Cumhurbaşkanlığı ile TBMM Başkanlığına sunulan yıllık raporlar üzerine müzakerelere edilmemesi ve kamuoyu denetimi kapsamında değerlendirilmemesi katılımcılık ve çoğulculuk açısından bir eksiklik olarak ifade edilebilir. İşkence ve Kötü Muamele Karşı Ulusal Önleme Mekanizması Yıllık Raporlarının Cumhurbaşkanlığı ve TBMM tarafından "üst politika belgesi" olarak dikkate alınması, bu raporlarda yer alan tavsiyelere tüm kamu kurumları tarafından uyulması ve raporlara azami hassasiyetle yaklaşılmasında kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır. Nitekim bu yönde siyasi ve idari iradenin mevcudiyeti, belgenin uygulanabilirliğini artıracaktır.

Kötü muamelenin önlenmesi bağlamında, düzenli ziyaret sistemi ve izleme raporları, "önleyici" bir misyon üstlenmekte, buna içkin proaktif bakış açısı henüz ihlal ortaya çıkmadan önce kötü muamele olabilecek unsurları bertaraf etmeye yönelik bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Türkiye'de bu yaklaşımın bir tezahürü olan UÖM'ün TİHEK gibi bağımsız bir kurum aracılığıyla varlığı ve işlevselliği ülkemiz için önemli bir kazanımdır.

Kurumun çalışmaları aynı zamanda bir iyi niyet beyanı olarak değerlendirilebilecek İHEP'in hayata geçmesine de katkı sunmaktadır ve sunmayı sürdürecektir. Bu kazanımların pratikte çok daha iyi yansımalarının olması, Kurumun büyük bir özveriyle çalışarak etkinliğini sürdürmesinin yanı sıra muhatap kurumların iş birliği ve diyalog sürecine açık olmalarına, "İşkence ve Kötü Muamele Sıfır Tolerans" politikasının sürdürülebilirliğindeki kararlılıklarına ve İHEP gibi belgeleri pratiğe dönüştürme konusundaki gayret ve çabalarına bağlıdır.

Gerek önleyici ziyaretleriyle TİHEK gerekse de diğer tüm kurumlar, genel olarak nezarethanelerin ve diğer alıkonulma/koruma yerlerinin açık, güvenilir ve güvenli yerler haline gelmesi ve bu yerlerde insan hakları kültürünün yerleşmesi için azami gayret göstermelidir. Bu kapsamda işkence ve kötü muamelenin önlenmesi amacıyla

yürütülecek bu yöndeki çalışmalarda asıl olan amacın, insan onurunu korumak ve sürdürmek olduğu ifade edilmelidir. Cezaların varlığı, AYM veya AIHM'in ihlali, TİHEK'in UÖM ziyaret raporlarında eksiklik tespit etmesi ve tavsiyede bulunması, iş kaybetme veya amir baskı korkusu, ayıplama gibi konuların tümü talidir.

Son olarak, bir ülkenin gelişmişlik seviyesinin göstergelerinden biri, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere yönelik muamele ve yaklaşımdır. Bir idareci veya personel, gözetiminden sorumlu olduğu alıkonulara her koşulda insan onuruna uygun bir biçimde muamele edebiliyorsa, ancak o zaman o ülkenin gelişmişliğinden bahsedilebilir.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı. (2005). Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği.
- Adalet Bakanlığı. (2021). İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi: Özgür Birey, Güçlü Toplum; Daha Demokratik Bir Türkiye. Ankara: Adalet Bakanlığı.
- AİHM. (1978). İrlanda v. Birleşik Krallık Kararı. Başvuru No: 5310/71, K.T. 18.01.1978.
- AİHM. (2002). Kalashnikov v. Rusya Kararı. Başvuru No: 47095/99, Karar Tarihi: 15 Temmuz 2002.
- AİHM. (2016). 2016 Yıllık Raporu.
- AİHM. (2021). 2021 Yıllık Raporu.
- Amerikan Yüksek Mahkemesi. (1966). Miranda v. Arizona Kararı.
- APT Global Forum on the OPCAT Preventing Torture. (2012). Upholding Dignity: From Pledges to Actions Outcome Report. Cenevre: APT.
- APT, “OPCAT: The Torture Prevention Treaty”, t.y.
- APT. (2006). Establishment and Designation of National Preventive Mechanism. Cenevre: APT.
- APT. (2013). Monitoring Police Custody: A Practical Guide. Cenevre: APT.
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2021). AB’ye Katılım için Ulusal Eylem Planı (2021-2023). Ankara: Avrupa Birliği Başkanlığı.
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü. (2002). İşkencenin Yasaklanması: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 3. Maddesi’nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz. Ankara: Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü.
- Avrupa Konseyi, “Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi Standartları”, t.y.
- Avrupa Konseyi, “CPT hakkında kısa bilgiler”, t.y.
- Avrupa Konseyi, “HUDOC”, t.y.
- Avrupa Konseyi, “The CPT in brief”, t.y.
- Avrupa Konseyi. (1950). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. Roma, 4 Kasım 1950.

- Avrupa Konseyi. (1987). İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Avrupa Sözleşmesi, 27 Mart 1987 tarih ve 133 sayılı karar.
- AYM. (2014). Işıl Yayıncı Kararı. Başvuru No: 2013/2284, K.T. 15.04.2014.
- BM Genel Kurulu. (1948). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. Paris, 10 Aralık 1948.
- BM Genel Kurulu. (1966). Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme. San Francisco, 16 Aralık 1966 tarih ve 2200A (XXI) sayılı karar.
- BM Genel Kurulu. (1993). 20/12/1993 tarih ve 48/134 sayılı İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Ulusal Kurumlar Konulu Kararı.
- BM Genel Kurulu. (2002). İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol. 18 Aralık 2002 tarih ve A/RES/57/199 sayılı karar.
- CPT. (1992). 2. Genel Rapor'dan alıntı: Nezarethane.
- CPT. (2002). 12. Genel Rapor'dan alıntı: Nezarethanelerde CPT Standartlarının Uygulanmasına İlişkin Gelişmeler.
- CPT. (2015). 24. Genel Rapor'dan alıntı: Ceza Mevzuatı Uyarınca Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Çocuklar (18 Yaşından Küçük Gençler).
- CPT. (2019). Preventing Police Torture and Other Forms of Ill-Treatment – Reflections on Good Practices and Emerging Approaches.
- Doğru, O., Nalbant, A. (2012). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar 1. Cilt, Ankara: Yargıtay Başkanlığı.
- Ergün, G. O. (2022). Ceza İnfaz Kurumlarında İnsan Hakları Standartlarının Sağlanması Bağlamında Ceza İnfaz Kurumlarının İzlenmesi ve AİHM İctihadi, *TİHEK İnsan Hakları ve Ceza Adalet Sistemi Açısından Ceza İnfaz Kurumlarının İzlenmesi Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, Ankara: TİHEK Yayını.
- Inter-American Institute for Human Rights and Association for the Prevention of Torture. (2005). Optional Protocol to the United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: A Manual for Prevention.
- Malcolm D. E., Claudine, H.D. (2004). Preventing Torture-The Development of the Optional Protocol to the UN Convention against Torture. *Human Rights Law Review*, 4(1), 19-55.

- Murray R., Steinerte, E., Evans, M., Wolf, A. H. D. (2011). *Protocol to the UN Convention Against Torture*, Oxford: Oxford Yayınları.
- OHCHR. (2001). *Training Manual on Human Rights Monitoring*. New York: OHCHR.
- OHCHR. (2018). *Preventing Torture: The Role of National Preventive Mechanisms: A Practical Guide Professional Training Series No. 21*. Cenevre: OHCHR.
- TBMM. (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (1982, 9 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı: 2709).
- TBMM. (2004). Ceza Muhakemesi Kanunu, (2004, 4 Aralık), *Resmî Gazete* (Sayı: 5271).
- TBMM. (2016). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, (2016, 6 Nisan), *Resmî Gazete* (Sayı: 6701).
- TİHEK, “Görev Alanlarımız: Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik”, t.y.
- TİHEK, “Görev Alanlarımız: İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi”, t.y.
- TİHEK, “Görev Alanlarımız: Ulusal Önleme Mekanizması”, t.y.
- TİHEK, “Mevzuat: 2023 Yılı İdari Para Cezaları”, t.y.
- TİHEK. (2017). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.
- TİHEK. (2018). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Erzurum İl Emniyet Müdürlüğü ve Erzurum Adliyesi Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2018/19).
- TİHEK. (2018). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Konya İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2018/10).
- TİHEK. (2018). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Samsun Emniyet Müdürlüğü ve Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2018/15).
- TİHEK. (2019). İşkence ve Kötü Muameleye Karşı Ulusal Önleme Mekanizması 2019 Yılı Raporu. Ankara: TİHEK Yayını.
- TİHEK. (2019). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Bolu İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2019/08).
- TİHEK. (2020). İşkence ve Kötü Muameleye Karşı Ulusal Önleme Mekanizması 2020 Raporu. Ankara: TİHEK Yayını.

- TİHEK. (2020). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Bursa İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyaret Raporu (Rapor No: 2020/04).
- TİHEK. (2020). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Şanlıurfa İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2020/12).
- TİHEK. (2021). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Ankara Gölbaşı İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2021/11).
- TİHEK. (2021). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyaret Raporu (Rapor No: 2021/09).
- TİHEK. (2021). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Antalya İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü Nezarethanesi Ziyaret Raporu (Rapor No: 2021/13).
- TİHEK. (2021). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Eskişehir İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2021/02).
- TİHEK. (2022). 20 Soruda Ulusal Önleme Mekanizması Rehberi. Ankara: TİHEK Yayını.
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Adıyaman İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/64).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Ağrı İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/13).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Ankara Adliyesi Mahpus Bekleme Alanı (Nezarethaneleri) Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/48).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Ankara Batı Adliyesi Mahpus Bekleme Alanı (Nezarethaneleri) Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/26).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Artvin İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/31).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Bolu İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Takip Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/43).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Burdur İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/50).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Çorum İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/67).

- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Diyarbakır İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/08).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Edirne İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/29).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Gümüşhane İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/44).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: İstanbul Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/59).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Kars İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/06).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Mardin İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/20).
- TİHEK. (2022). Ulusal Önleme Mekanizması Raporları: Muş İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu (Rapor No: 2022/49).
- Yazar, E. (2021). İnsan Hakları Bağlamında Avrupa'da Yabancı Terörist Savaşçılar, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Yazar, E. (2021). Polisin Zor ve Silah Kullanma Yetkisinde Eğitimin Rolü: İnsan Hakları Hukuku Açısından Bir Değerlendirme, *Suç ve Ceza Dergisi*, 2(1), 291-336.
- Yıldız, A. (2019). *Kötü Muamele İddialarının Etkili Soruşturulması Yükümlülüğüne İlişkin Türk Mahkeme Kararları Kaynakçası*, Ankara: Avrupa Konseyi ve Adalet Bakanlığı.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU
THE HUMAN RIGHTS AND EQUALITY INSTITUTION OF TÜRKİYE

TIHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
Yüksel Cad. No: 23 | 06650 | Kızılay/ANKARA
Tel.: +90 312 422 78 00

www.tihek.gov.tr

